VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
Tomas VI Red.: *A. Janulaitis* Knygos 15

MÉMOIRES DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE VYTAUTAS-LE-GRAND
Tome VI Livre 15
Augustinas Janulaitis: Ignace Daniłowicz, l'historien de Lithuanie et de son droit. Première Partie. Sa vie et son oeuvre.

AUGUSTINAS JANULAITIS

IGNAS DANILAVIČIUS

LIETUVOS BEI JOS TEISĖS ISTORIKAS

I DALIS

DANILAVIČIAUS GYVENIMAS IR DARBAI

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS „Spindulio" B-vės spaustuvė 1932

PRAKALBA.

Ignas Danilavičius, tasai žymiausias tarp iki šiol buvusiųjų Lietuvos istorijos bei jos teisės žinovas, gyvenęs pirm šimto metų, dar vis nesusilaukė nė biografijos, nė surinktų į vieną ir išleistų jau spausdintų bei dar tebesančių rankraščiuose raštų, nė dargi raštų bibliografijos. Medžiaga apie jį, jo raštai išmėtyti visur: yra Vilniuje (bent jie buvo prieš karą), Varšuvoje, Krokuvoje, Kieve, Charkive, Petrapilyje ir Maskvoje, gal dar ir kitur yra išblaškyta, o gal kas ir visai bus žuvę. Danilavičių mėtė likimas į įvairias vietas: vienur patekdavo pats, važinėdamas Lietuvos istorijai ir jos teisei medžiagos surinkti, kitur buvo atsiradęs, ištremtas iš Lietuvos, netekęs Vilniaus universiteto. Nežiūrint į tokias sunkias gyvenimo sąlygas, į turtų stoką, padarytųjų vieno Danilavičiaus darbų reikšmė Lietuvos teisės ir istorijos mokslams buvo tuomet ir yra dabar labai didelė: yra dalykų, kuriuos jis nustatė, ir nuo jo laikų jie visai ar labai mažai tepasikeitė, kaikame mokslas yra padaręs daugiau pažangos, o dideliu jo aktų rinkiniu iki šiol tebegyvena Lietuvos istorikai.

Žlugus vėliaus universitetui, išnykus jo tradicijoms, užmiršo ir Danilavičių. Tik pradėjus atsigauti dvasiniam Lietuvos gyvenimui, prisiminė ir jį, prieidami prie to įvairiais keliais ir tikslais. Prof. Vladimirski-Budanovas, Lietuvos teisės istorikas tik rusų dvasios, veikęs Kieve, aprašo jo gyvenimą ir veikimą patalpinęs tat tarp kitų Kievo professorių biografijų (1884 m.); prof. A. Nolde, rašydamas tyrinėjimą apie rusų vyriausybės bandymą kodifikuoti Lietuvos įstatymus 1830 — 35 m., nemaža vietos pavedė jo gyvenimui ir daug jo darbams (1906 m.). Vilniuje Danilavičių buvo atgaivinęs T. Wróblewski, kurio didelėj bibliotekoj Lietuvos istorija ir jos teisė užėmė tiek daug vietos, tarp jų buvo Danilavičiaus raštai; jisai su keletu draugų jau po šio didžiojo karo sukūrė Danilavičiaus vardu teisininkų Draugiją, bet Wróblewskiui mirus, be vardo nėra kas toj Draugijoj primintų Danilavičių.

Esant čionai Kaune sunku buvo gauti medžiagos, dėlto turės būti spragų, bet nelengviau bus dirbti ir kitose vietose. Laukti ilgiau vargu bus tikslu. Ėmiau galvoti apie tą darbą, būdamas Vilniuje, dar pirm dvidešimt metų, tik dabar tegalėjau įvykinti.

Šį darbą leidžiu dviem dalimis: pirmojoj — tyrinėjimas apie Danilavičiaus gyvenimą ir darbus; antrojoj, kuri išeis vėliau, —turės tilpti Danilavičiaus kaikurie raštai, laiškai ir šiaip medžiaga jo biografijai.

Prie šios dalies pridėta Danilavičiaus portretas. Yra užsilikęs vienas išviso, litografuotas, išleistas Petrapilyje 1846 m., taigi jau jam mirus, Rudolfo Žukowskio, žinomo anais laikais dailininko-portretisto. Jis visur ir buvo atspaųsdinamas. Bet laikui bėgant atsirado ir „pataisytų“: įėjo į apievartą kitas, kur ordinas buvo nuimtas nuo kaklo, kažin kas buvo jį iškapstęs ir jau Bieliński, Ludwik Janowski vartojo šitą pataisytąjį atvaizdą. — Čia pridėtasis yra taip atmuštas, kaip Žukowskis buvo pagaminęs ir išleidęs, tik šiek tiek sumažintas.

Kaunas

1931. X.

Šaltiniai ir literatūra.

I

Spausdiniai.

Baczko L. Geschichte Preussens, t. I. Königsberg, 1792.

Bagaliei — Багалѣй Опытъ исторіи Харьковскаго Университета, I—II t. 1904 Харьковъ.

Baliński M. Akademja Wileńska. Petersburg, 1862.

Barbašov — Барбашевъ А. Лѣтописные источники для исторіи Литвы въ средніе вѣка. 1888. СПБ.

Barsukov — Барсуковъ Жизнь и труды Погодина, кн. I—XVIII. 1890—1909.

Bieliński J. Uniwersytet Wileński, I—III t. Kraków, 1899—1900.

Biografičeskii Slovar — Біографическій словарь профессоровъ и преподавателей Имп. Московскаго Университета ч. I. Москва, 1855.

Bobrowski — Бобровскій П. Судьба Супрасльской рукописи. („Журн. Мин. Нар. Просвѣщ. 1887. X, XI).

Bohusz Ksawery O początku narodu i języka litewskiego. Warsz. 1810.

Borisenok — Борисенок С. Списки литовскаго Статута 1529 (Праці Комісії для виучування історії Західньо-Руського та Вкраїнського права Вып. VI, Кіів 1929. 35—109 pusl.).

„ „ „ „ Нацыянальны характер Літоускаго Статуту 1529 г. („Полымя" 1927. Менскъ 6 №. 139—165 pusl., 7 № 136—157 pusl.).

Celichowski Z. Korrespondencya Joachima Lelewela z Tyt. hr. Działyńskim. Poznań, 1884.

Czacki Tadeusz O polskich i litewskich prawach, o ich duchu, źródłach. t. I—II, Kraków, 1861.

„ „ Dzieła, t IV. Poznań, 1845.

Čerkas — Черкасъ А. — Даниловичъ (Русскій біографическій словарь, СПБ. 1905. Дабеловъ - Дядьковскій, 72—76 p.).

Daukantas S Darbay senuju Lituwių yr Žemaicziu 1822, spaudai priruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai, Kaunas, 1929.

Francev — Францевъ В. А. Польское славяновѣдѣніе конца XVIII и первой четверти XIX ст. Прага Чешская. 1906.

Feldštein — Фельдштейнъ Г. С. Главныя теченія въ исторіи науки уголовнаго права въ Россіи. Ярославль, 1909.

Filippov — Филипповъ А. Н. Къ вопросу о составѣ перваго полнаго собранія законовъ Россійской имперіи. 1916. Москва.

„ „ „ „ Учебникъ исторіи русскаго права. Юрьевъ, 1914.

Granier Publicationen aus den Preussischen Staatsarchiven, Band 77 (Katholische Kirche, Teil IX). 1902.

Grynwasser H. Kodex Napoleona w Polsce, cz. I. Księstwo Warszawskie. Warszawa, 1915.

Hartknoch Altes und neues Preussen. 1684. Frankfurt u. Leipzig.

Hornowska Marja Rękopisy Bibl. Ord. Krasińskich dotyczące dziejów szkolnictwa polskiego. 1930.

Ikonnikov — Иконниковъ В. С. Кіевъ въ 1654 — 1855. Кіевъ. 1904.

Jakubowski J. Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską. Warszawa 1912. (Liet. vert. Kaunas, 1921).

Janowski L. Wszechnica Wileńska 1578—1842. Wilno, 1921.

„ „ W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wilno, 1923.

„ *(Tur)* Uniwersytet Wileński i jego znaczenie. Lwów, 1903.

Janulaitis A. Simanas Daukantas. Vilnius 1913.
„ „ Užnemunė po Prūsais (1795—1807). Kaunas, 1928.
„ „ Napoleono Teisynas. Kaunas, 1930.
„ „ Daukanto laiškai į Narbutą („Mūsų Senovė“ 4—5 №№) Kaunas.
„ „ Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817—1819 m.). Kaunas, 1929
Jaroszewicz J. Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII, część I—III. Wilno, 1844 - 45.
Kallenbach Józ. Kuratorya Wileńska (1803—1823) („Bibl. Warszawska“ 1914, I, 421—448 pusl.).
Kočubinski — Кочубинскій А. А. Адмиралъ Шишковъ и канцлеръ гр. Румянцевъ. Одесса, 1887—8.
Korf — Корфъ. Жизнь гр. Сперанскаго, СПБ., 1861.
Kotzebue A. Preussens ältere Geschichte, III t. Hamburg, 1811.
Kraszewski J. — Wilno od początków jego do roku 1750. t. I. Wilno, 1840-1842.
Kraushar A. — Kodex Napoleona, žr. Daniłowicz.
Kraszewski J. Od b ałego caratu do czerwonego t. II, 1926. Warszawa.
Krzemiński Sz. Joachim Lelewel (Wiek XIX, Sto lat myśli polskiej 1908. IV t. 1 — 41 p.)
„ „ Czacki Tadeusz, (ten pat, I t. 134 — 145 p.)
„ „ Zoryan Chodakowski (Czarnocki Adam) (ten pat II t. 378—387 p.)
Kistiakovski A. — Кистяковскій — Права, по которымъ судится малороссійскій народъ 1879. Кіевъ.
Landsberg — Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, B. III—2. 1910.
Lappo — Лаппо И. И. — Литовскій Статутъ въ московскомъ переводѣ-редакціи. Юрьевъ, 1916.
„ „ „ Къ вопросу о первомъ изданіи Литовскаго Статута 1588 г. („Tauta ir Žodis“) Kaunas, 1928.
Latkin — Латкинъ В. Н. — Учебникъ исторіи русскаго права періода Имперіи (XVIII и XIX ст.). СПБ. 1909.
Lelewel Joachim — Przygody w poszukiwaniach i badaniu rzeczy narodowych polskich. Poznań, 1858.
„ „ „ — Rzut oka na dawność litewskich narodów i związek ich z Herulami. Wilno, 1808.
„ „ „ — Nowosilcew w Wilnie (rink.: *Mościcki* promieniści, filomaci, filareci).
„ „ „ — Wzmianka o najdawniejszych dziejopisach polskich i uwagi nad rozprawą J. W. X. Bohusza o początku narodu i języka litewskiego. Warszawa, 1809.
Linde M. G. — O statucie Litewskim. Warszawa. 1816.
Maikov — Майковъ П. М. — Сводъ законовъ Россійской Имперіи. СПБ. 1906.
Modelski — Sprawa powołania J. Lelewela na katedrę historji w Wilnie („Ateneum Wileńskie“ 1829, t VI).
Nolde — Нольде А. Э. — Очерки по исторіи кодификаціи мѣстныхъ гражданскихъ законовъ при графѣ Сперанскомъ. Вып. I. Попытка кодификаціи Литовско-Польскаго права. СПБ., 1906.
Narbutt T. Pomniki do dziejów litewskich. Wilno, 1846.
„ „ Dzieje starożytne narodu litewskiego. t. I-IX Wilno 1846-41.
„ „ Pomniejsze pisma historyczne. Wilno. 1856.
Novgorodcev — Новгородцевъ П. — Историческая школа юристовъ, ея происхожденіе и судьба. 1896.
Opisanie — Описаніе Рукописн. Отд. Виленской Публичной Библіотеки. Вып. V. 1906.
Ostrowski — Prawo Cywilne albo szczególne Narodu Polskiego t. I—II. 1784.
Pachman — Пахманъ С. В. — Исторія кодификаціи гражданскаго права. т. I—II. СПБ., 1876.
Parczewski A. — Wilno a nauka historji ustroju państwowego i dawnego prawa w Polsce. (Rocznik Towarz. Prz. Nauk w Wilnie. VII t. 167—176 p.)
Paszkiewicz Henryk. - Regesta Lithuaniae, I t. Varsoviae, 1930.
Piekosiński Fr. — Statut Litewski II. („Pomniki prawa litewskiego z XVI w.“). Kraków, 1900.
„ „ Statut Litewski, cz. I. Kraków, 1899.

Pietuchov — Пѣтуховъ Е. В. — Имп. Юрьевскій бывш. Дерптскій Университетъ за 100 лѣтъ его существованія. I t. 1802—1825. Юрьевъ, 1902.
Poblocki Leon. — Kritische Beiträge zur ältesten Geschichte Litauens. Königsberg, 1880.
Powstański A. — Uwagi odnoszące się do bibliografji statutu litewskiego. Wilno, 1829.
PSZ. — Полное собраніе законовъ.
Pułaski Fr. — Biblioteka Ord. Krasińskich. 1915.
Rawita-Gawroński Fr. — Zoryan Dołęga-Chodakowski. Jego życie i praca. 1898, Lwów.
Rolle M. Ateny Wołyńskie. 1923.
Rubinštein — Рубинштейнъ — Хронологическій указатель. Вильна, 1894.
Sadowska A. — Z listów do Joachima Lelewela o Statucie Litewskim (1815—30) („Ateneum Wileńskie", 1929, VI t. 610—634 pusl.).
Sakalauskas B. — Mokyklos ir Prūsų mokyklų politika Nauj. Rytų Prūsuose („Praeitis" I t. ir skyrium. Kaunas, 1930).
Schwartz P. prof. — Die preussische Schulpolitik in den Provinzen Süd-Preussen und Neu-Ost-Preussen („Zeitschrift für Geschichte der Erziehung und des Unterrichts". 1911).
Sidorowicz — žr. *Daniłowicz* — Skarbiec.
Sliwiński A. — Joachim Lelewel. Warszawa, 1908.
Speranskii — Сперанскій — Обозрѣніе историческихъ свѣдѣній. 1837.
Sušycky — Сушицький Теоктист — Західно-русскі літописи як пам'ятки літератури. Частина I, 1921, II, 1929. Київ. 404 pusl.
Šachmatov — Шахматовъ А. А. О Супрасльскомъ спискѣ западно-русской лѣтописи СПБ. 1901.
Šeršenievič — Шершеневичъ Г. Ф. — Наука гражданскаго права въ Россіи Казань, 1893.
Ševyrev — Шевыревъ С.Г. — Исторія Московскаго Университета. Москва, 1855.
Šliupas J. — Lietuvių Tauta senovėje ir šiandien. III t. Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569—1795 m.). Chicago,Ill. 1909.
Tamošaitis, A. — Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoj. Kaunas, 1929.
Tichomirov — Тихомировъ И. — О составѣ западно-русскихъ лѣтописей, такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей (Ж. М. Н. Пр. 1901, №№ 3, 5).
Tòppen M. Gechichte der preussischen Historiographie. Berlin. 1853.
Vasylenko — Василенко. — Як скасовано Литовського Статута (Записки соціально-економич. відд. т. II—III. Київ, 1926. 232—326 pusl.).
Vladimirski-Budanov — Владимирскій-Будановъ М. Ф. — Игн. Даниловичъ (išspausdinta rink.: Иконниковъ В. С. — Біографическій словарь профессоровъ и преподавателей Имп. Университета Св. Владимира 1834—1884. Кіевъ, 1884), 147—173 pusl.
„ „ Исторія императорскаго университета Св. Владиміра. Кіевъ, 1884.
Vojenskii — Военскій — Акты, документы и матеріалы для политической и бытовой исторіи 1812 г. I t. 1909.
Voigt Joh. — Geschichte Preussens. Königsberg, 1827—1839.
Żongałłowicz Br. — Ustrój Uniwersytetu Wileńskiego („Rocznik Prawniczy Wileński" I t. 1925. 194—232 p.).

II

Rankraščiai.

V. G. A. — Vilniaus Gubernijos Archyvas.
Cz. M. — Czartoryskių Muzėjus Krokuvoj.
Kras. — Krasińskių Ordinacijos Biblioteka Varšuvoj.
Kr. Univ. — Krokuvos Universiteto Biblioteka.
Danilavičiaus laiškai yra Kras., Cz. M. ir Krokuvos univ.

J. Danilavičiaus raštai.

1. Rzut oka na zakłady dobroczynne w krajach dawnej Polski i na jej w tym przedmiocie zakonodawstwo („Dzieje Dobroczynności krajowej i zagranicznej" Wilno 1820—1821 m.).

2. Wiadomość o życiu i pracach uczonych ś. p. Ignacego Ołdakowskiego („Dziennik Wileński", 1822 I 10—31, 182—197).

3. O cyganach, wiadomość historyczna („Dz. Wileński" 1824—25 m. ir skyrium 1824. 116 p., rusiškai išvertė L. Ordynski, išsp. Bulgarino „Сѣверный Архивъ").

4. Lelewel. Bibliograficznych ksiąg dwoje („Dziennik Wileński", 1823 II t. № 6 127—144 p.).

5. Latopisiec Litwy i kronika Ruska, z rękopisu słowiańskiego przepisane. Wilno, 1827. 328 p. (Lietopisiec wielikich kniaziej litowskich, 27—71 p., Kronika ruska 73—325). Pirmiau Danilavičius spauzdino dviem dalim: 1) Latopisiec litewski na początku XV w. przez bezimiennego pisarza w ruskim języku ułożony wyjęty z rękopisu 1520 r. obejmujący dzieje rusko-litewskie po raz pierwszy dosłownie łacinskiemi literami do druku podany. — „Dziennik Wileński" 1823 m. 2) Latopisiec Rusi obejmujący pracy Nestora i jego przedłużaczy wyjęty z rękopisu 1520 r. „Dz. Wileński" 1824.

   Perspausdinėjo vėliau: 1) ištraukose rusų žurnalas „Воспоминанія" 1832 IV 26—48, V 16—39, VI 64—68; ištisai: 2) *Bielokurov*: Chronika Russkaja (lietopis prof. Daniloviča), Moskva, 1898 (IX—XXI, 18—78 p.), kur nurodyta Danilavičiaus klaidos ar variantai. Jis tarė, berods klaidingai, kad originalas žuvęs, tai spausdino iš kito nuorašo), ir 3) „Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей, т. XVII СПБ., 1907. Stovi pirmojoj vietoj, pavadinta Supraslskii spisok (Daniloviča), I—II, 1—84 pusl.

6. O medalach Radziwiłłowskich i o gabinetach Nieswieżskim i Charkowskim. Petersburg, 1830.

7. Wiadomość o dziele K. Kałajdowicza i Strojewa opisujące rękopisma słowiańskie i ruskie w bibl. hr. Tołstowa („Dzienn. Warsz." 1825, II 1826 VII.

8. О русской дипломатіи („Московскій Вѣстникъ" 1829 III).

9. Opisanie bibliograficzne dotąd znanych egzemplarzy Statutu litewskiego, rękopismiennych i edycyi drukowanych tak w ruskim oryginalnym jako też polskim i łacińskim języku („Dz. Wileński" 1823 I 377—398 p., II 1—18, 162—177, 261—293 p.). [1]

---

[1] Gal būti iš jo straipsnio ir jo suteiktų žinių vėliau atsirado straipsnių apie Lietuvos Statutą rusiškam „Ж. М. Нар. Пр." 1838 г. ч. XVIII 374—384 p. (о литовскомъ Стутутѣ), lenk. Tygodnik Petersburski 1834, 48 №, (Redakcje, ręko. pisy St. Litewskiego). Rozmaitości Lwowskie 1834.—Dėl rusiškojo straipsnio, pasirašyto D., Vladimirski-Budanov taria, jog parašęs pats Danilavičius, sutrumpinęs vilniškį straipsnį 1823 m. Mano gi manymu, jis — ne Danilavičiaus darbas: straipsino dvasia priešinga Danilavičiaus darbams, pav. yra klaidų, būk lenkai versdami Lietuvos Statutą iškreipę respublikinėj dvasioj, Goštautas taisęs III Statutą, autorius kalba apie Danilavičių kaipo apie tretįjį asmenį ir t. t.

10. Historischer Blick auf das Litthauische Statut und den Einfluss des römischen Rechts auf das polnische und litthauische („Dorpater Jahrbücher" 1834 m.) ir skyrium 28 p. (apie tą darbą trumpa sątrauka „Ж. М. Н. Пр." VIII 367—9 p.).

Tas pats lenkiškai išversta: Historyczny rzut oka na prawodawstwo narodu litewskiego („Wizerunki i Roztrząsania naukowe". Wilno, 1837 t. XIII 81—134 p., „Pamiętnik Naukowy" Kraków 1837, I t. z. 2 № str. 235—267 p.). Ukrainiečių kalboj: „Staryna lytowsko-ruskoho zakonodawstwa" rink. „Winok Rusynom" upliov Hołowacki, Wien, 1846, 131—183 p. Sutrumpinta; išmesta §§ 8 ir 9, apie romėnų teisę Lenkijoj sutrumpinta § 11.

11. Взглядъ на Литовское законодательство и Литовскіе Статуты („Юридич. Записки" изд. Рѣдкина. Москва, 1841, I t. 1—47 p.)

12. Kodex Napoleona w porównaniu z prawami polskiemi i litewskiemi. („Gazeta Sądowa" 1904 36—53 №№, ir skyrium 1905 m. Varšuvoj 177 +V pusl., prirengė spaudai Al. Kraushar).

13. Statut Kazimierza Jagielończyka, pomnik najdawniejszych uchwał litewskich z XV w. wynaleziony i drukiem ogłoszony. (Pridėtas L. Rogalskio vertimas į lenkų kalbą). Wilno, 1826 78+XVIII p. (Perspausdinta Knygoje Zbiór praw litewskich, Poznań, 1841 36—55 p., Владимирскій-Будановъ Хрестоматія по исторіи русскаго права вып. II; paėmė Archeologinės Komisijos tekstą, bet vis naudojas Danilavičiaus tekstu ir paaiškinimais.)

14. О литовскихъ лѣтописяхъ (Журн. Мин. Нар. Просв." 1840 № 11 ч. XXVIII p. 70—114. Tas pats *lenkiškai* autoriaus padidinta, pasirašyta Maskvoje III 1841: Wiadomość o właściwych litewskich latopiscach „Atheneum" 1841, 13—62; sutrumpinta vertėjo *vokiškai*: Über die litauischen Chroniken mit Abkürzungen übersetzt v. F. Löwe, Petersburg, 1841, leidinyje: Beiträge zur Kenntniss des Russischen Rechts und der angrenzenden Länder Asiens, B. X. v. Baer u. Helmersen; padidintas pakartota *lenkiškai:* Prie Stryjkowskio Kronikos, išleistos Varšuvoj 1846 I t. 31 — 63 p.).

15. Skarbiec Dyplomatów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi-Litewskiej i ościennych im krajów. Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz. — Z pozgonnych rękopisów znajdujących się w Bibliotece Muzeum Wileńskiego wydał Jan Sidorowicz. Wilno t. I 1860 I—VII+390 p. t. II 1862 369 p.

16. Книга Посольская Метрики Великаго Княж. Литовскаго, изд. кн. Оболенскимъ и проф. И. Даниловичемъ. — 2 т. Москва 1843, I t. — XX+480 — VI, II t. V+II+285.

17. Dorywcze uwagi o istnieniu hipoteki co do nazwiska jako rzeczy w dawnym polskim ustawodawstwie (Tygodnik Petersburski 1834, ir skyrium leidinyje „O hipotece w polskim prawie").

18. Училища и воспитаніе въ средніе вѣка (Ж. М. Н. Просв. 1836 ч. X 532—582 p.).

19. О ходѣ уголовнаго законодательства и преимущественно въ Германіи (Ж. М. Н. Пр. 1837 ч. XIV 339—377 p.).

20. Историческій взглядъ на древнее образованіе городовъ славянскихъ до XIII стол. („Сборн. Общ. Исторіи и Древностей Росс." IV t. 1841).

21. Wilno od początku... przez J. J. Kraszewskiego („Tygodnik Petersburski" 1839 m., 61, 62, 63 №№).

22. *Działyński T.* Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Poznań, 1841.

NB Neteko matyti: 6, 8, 17, ir 21 №№.

Jis dalyvavo darbuose, kurie vėliau ištisai ar perdirbti išėjo šiuose spausdiniuose:

23. Сводъ мѣстныхъ законовъ западныхъ губерній. — Prie jos pridėta: Обозрѣніе историческихъ соображеній о составленіи свода мѣстныхъ законовъ западныхъ губерній. Pirmą sykį išspausdino 1837 m. 50 egz., perspausdino jį M. Pergamentas ir A. Nolde Petrapilyje 1910 m, Sąvadas čia turi XII+446+35 puslapių, priedas — 64 pusl.

24. Paaiškinimas prie Įstatymo apie įvedimą Ukrainoj vieton Magdeburgo teisės rusų įst., jo parengtas, Speranskio šiur tur pakeistas, išsp. Полн. Собр. Зак. 1831. II. 3 № 4319.

Nespausdintieji darbai.

Vieną kitą darbą išspauzdinsiu II dalyje.

Rusijos Valstybės Tarybos Archyve rankraščiuose guli jo darbai rengiant Lietuvos Sąvadą.

Be to kai kas buvo prieš karą Vilniaus Vieš. Bibl. rankraščių skyriuje, šis-tas yra ir dabar Varšuvoj Krasińskių Ord. Bibliotekoj.

PIRMASIS SKYRIUS

I. Danilavičiaus gyvenimas

I.

Jaunystės dienos.

1. Gimtinėje.

Igno Danilavičiaus gimtinė — Palenkė, dėl kurios kadaise taip ilgai ir atkakliai tarp savęs kovojo Lietuva ir Lenkija. Jo šeima — iš senų laikų unitai, kelintoj kartoj kunigų padermė, taigi, inteligentų. Ji — kukli, neturtinga, gyvenanti nuvargintoj šalyje, dirbanti inteligentų darbą — dvasinių ar pasaulinių. Savo kilimu jie — smulkieji bajorai iš Grinevičių sodžiaus.

Toj vietoj buvo du bajorų sodžiu — Grinevičiai Didieji ir Mažieji; visi jie ten — bajorai, vienos jie tikybos, — visi unitai. Vienoda jų pavardė: visi jie vadinosi Grineveckiai, išėmus nedaugel tų, kurie atėjo užkuriomis ir dėl to atsinešė kitas, savo pavardes.

Šitų ateivių tarpe buvo Danilavičiai[1].

---

[1] Kitose Lietuvos Kunigaikštijos dalyse buvo ir turtingų Danilavičių; tos pavardės bajorų buvo ir žemaičių tarpe; šitie buvo pripažinę Igną Danilavičių už savo giminę; taip buvo padaręs 1811 m. Kaliksas Danilavičius, Telšių pav. maršalas, 1812 m. redagavusis „Kurjer Litewski", tuomet karštas prancūzininkas. Netenka tikėti šituo „amžinuoju priimamuoju" raštu, 1811 m. gegužės mėn. padarytu Vilniaus pilies teisme. Kaliksas Danilavičius priėmė į savo padermę Igną (gim. 1787. VII. 30) ir Mykolą (gim. 1791. XII. 2).

Vėliau pratęs tiksliai dirbti, pristatinėti aiškius įrodymus, Ignas Danilavičius čionai tuo nesivadavo, dar to nemokėjo; veikiausiai jis naudojos proga įeiti į garsią ir turtingą kadaise, o ir jo laikais dar dvarininkų Danilavičių padermę. Iš jo šeimos įrodymų matyti, jog jis dirbtinai įsispraudė tenai; o reikėjo tat padaryti, nes lengviau buvo iškilti. Įrodinėja labai lengvai. 1716 m. yra krikštytas Antanas Danilavičius katalikų bažn. Kražiuose (Žemaičiuose). Unitų kunigui Antanui Danilavičiui gimė sūnus 1758 m. — Eustachas-Mykolas, 1761 — Mikalojus; Mikalojui gimė:

Igno senelis turėjo keturius sūnus. Du iš jų išaugusiu prie tėvo geresnėse sąlygose, geriau apsišvietę, priėmę lenkų kultūrą, tapo vėliau katalikų kunigais, o kitu du jaunesniu augo vargingiau, augo našlaičiais dėdės unito globojami, pasiliko unitais; kiek pasimokinę, išaugę, išėjo į unitų kunigus. Pas vieną iš jų, Mikalojų, ir gimė Ignas. Motina — Domicėlė iš Michnevičių, taip pat iš unitų kunigų šeimos kilusi.

Ignas gimė Grinevičių bažnytkaimyje 1787 m. liepos 30 d.[1]

Šeimyna nemaža: keturios dukterys ir du sūnu (jis ir Mykolas). Ignas vyriausias iš visų vaikų, jis buvo ir silpniausias. Pasakojama, jog iki dviejų metų negalėjęs galvos pajudinti, tik po to, kai pratrūko ausyje skaudulys, pasitaisė. Eidamas šeštus metus susitrenkė galvą, ilgą laiką sirgo, kol atsigavo[2]. Ir delto nesitikėdami, kad jo sveikata pasitaisytų, del jo silpnumo mažam esant nemokino, iki devintų metų teišmokino jį skaityti ir rašyti. Namuose Ignas pramoko bažnyčios senovės slavų kalbos, kurią bažnyčios reikalais dažnai vartojo tėvas; vaikas nejučiomis susipažino su jąja, kuri taip jam pravertė vėliau skaitant senovės Lietuvos raštus.

Tuo laiku įvyko ir politinių atmainų: 1795 m. nepriklausoma Lietuva žuvo; kaimynai Rusai ir Prūsai ją pasidalino. Visa Užnemunė, Palenkė, Lenkija atiteko po Prūsais. Dalybos taip ramiai nepraėjo, teko Prūsams kariauti, o tai reiškė naikinti ir be to nuvargusį kraštą.

Esant sunkiems laikams gal Ignas ir būtų likęs su pradedamuoju mokslu, jeigu nebūtų pasitaikiusi giminaičio pagelba.

1787 m. — Ignas, 1791 — Mykolas, abu gimė Grinevičiuose. Metrikai gauta iš Korminų par.

Pasinaudota pripuolamu Antano vardu: Kražių, Antanas Danilavičius ir Korminų Antanas Danilavičius tai ne tas pats asmuo.

[1] Gimimo laiką matyti iš metrikos (*Kras.* 2989 nr.). *Sidorowicz,* rašydamas trumpą jo biografiją, sako, jog gimęs 1789 m., pakartoja tat *Krausħar.* Kiti Sidoravičiaus daviniai rodo, jog bus apsirikęs dėl metų, visur atrodo, jog bus gimęs 1787; *Vladimirski-Budanov* ir *Nolde* teisingai statė — 1787. Jeigu pažiūrėti į tarnybos lapą, išduotą 1823 m., tai jam tuomet buvo 35 metai, taigi gimęs 1787 m.

[2] *Sidorowicz* I, *Nolde*, 90.

2. Lomžos ir Baltstogės mokyklose.

Į tą pačią vietą, į Grinevičius, kur gyveno ir augo Ignas, atvažiavo jo dėdė Mykolas Danilavičius, jau katalikų kunigas, priderąs prie piarų ordino, kurio uždavinys buvo mokinti jaunimą, mokyklose ar pavieniui. Dėdė Mykolas buvo apsiėmęs mokinti vietoje vieno turtingesniojo Grineveckio dukteris prancūzų kalbos; būdamas čia pat, jis ėmė mokinti ir savo brolio sūnų Igną, kuri matyt pamilo. Nuo šio laiko Igno likimas buvo surištas su dėdės Mykolo likimu. Dėdė juo rūpinos ir pats, kitur išvažiavęs, su savim jį imdavosi, ir kol buvo gyvas ir buvo reikalo, jį globodavo.

Mykolas Danilavičius buvo laikomas mokytu žmogum, be to geru pedagogu, kad net Vilniaus Aukštoji mokykla (vėliau universitetas) keletą sykių kvietė jį mokinti studentų matematikos. Gal būti jis pats ir būtų sutikęs važiuoti, bet savo vyriausybės liepiamas vyko mokinti į Lomžą — fizikos ir algebros piarų mokykloj, kuri ruošė mokytojus (studium physicum). Mokykla buvo keturių klasių. Iš pradžių Mykolas Danilavičius buvo mokytoju, o paskui prefektu ir rektorium. Tai į šitą mokyklą persikėlė ir Ignas (1797 m.), jau dešimties metų vaikas. Į Lomžos mokyklą ėjo aplinkinių sodžių ir dvarelių bajorų vaikai — pasiturinčių ir pavargusių, bet kartais pasitaikydavo ir valstiečių vaikai; bene dauguma mokinių buvo neturtingų tėvų, tai pritrūkus maisto, vaikai patys turėjo juo pasirūpinti: kas šeštadienį vaikai išbėgiodavo po aplinkinius sodžius su sunkomis ant pečių ir evangelija rankoje, žmonėms ją paskaitydavo ir už tą prisirinkdavo ištisai savaitei miltų, kruopų, daržovių, lašinių ir t. t.[1] Bet Ignui nereikėjo bėgioti po sodžius ir rankioti išmaldos, nes dėdė už jo maistą užmokėdavo; iš pradžių metams tekdavo duoti 80, o paskui 100 auksinų.

Sulyginus su kitomis mokyklomis, Lomžos mokslas aukštai stovėjo; ji turėjo gerų mokytojų; iš jų minimi: Niwiński, Osiński, Zawadzki, Czarnecki, Szweykowski, Przebyłowski ir k., ypač gi atsižymėjo Mykolas Danilavičius[2].

---

[1] *Sidorowicz* II.

[2] Kaip minėta, buvo tai Igno dėdė. Jo protėviai buvo graikų-katalikų (unitų) tikybos kunigai, jis taip pat kunigas, tik katalikų, per 20 metų mokino jaunimą piarų mokykloje, buvo atsidavęs tam darbui, sako turėjęs jaunimo tarpe geriausios kloties; aukštai jį statė ir mokyklų pri-

Ir mokiniai gerai prisimena Lomžos mokyklą. Ignas Danilavičius, vėliau ją minėdamas, gerai ir gražiai kalba apie Lomžos mokyklą ir mokslo laikus. Pijarai sugebėjo auklėti ir mokinti, pripratino prie tvarkos bei darbo ir mokino praktiškai dirbti ir galvoti.

Prūsų valdininkai, vykstantieji į užkariautus Naujuosius Rytų Prūsus, tarė čia rasią laukinę šalį, bet besilankydami, patekę į šitą mokyklą, maloniai apsivildavo. Taigi, pav. lankiusis tą mokyklą 1802 m. rudenį Prūsų valdininkas švietimo reikalais Zöllner'is išgyrė ją. Patiko jam vedėjas Myk. Danilavičius: esąs tai ramus, tylus, taikus, kuklus žmogus, geras fizikas ir gamtininkas, be to geras mokytojas, rūpinantis fizikos instrumentais, mokąs su jais apsieiti; geras buvęs Zawadzkis — judrus, apsiskaitęs, mokinęs lotynų kalbos ir istorijos.[1]

Bene jau tuomet puolė į akį prūsų vizitatoriui, tam pačiam Zöllneriui, Ignas Danilavičius, kuris baigė mokyklą: jau atsižymėjo kalbos gabumais ir taip gerai mokąs lotynų kalbą; už tat jam vizitatorius davė Vergiliaus raštus su atatinkamais užrašais. Apsidžiaugė Ignas, gavęs tokį pažymėjimą. Be to išgyrė ir jo būdą: esąs ramus, kuklus, darbštus vaikinas[2]. Ir dėdė nuo savęs apdovanojo Igną.

Toj pačioj mokykloj ėjo mokslus Ignas Ołdakowski, jo

žiūrėtojai; iš pradžių mokytojas, paskui jį patį padarė rektorium (vedėju); doras, didelių gabumų, darbštus, kiekvienai vyriausybei ištikimas, dėlto vėliau Prūsų vyriausybė pasiūlė M. Danilavičių, kad jis būtų graikų-katalikų (unitų) vyskupu. Jau Supraslio unitų vyskupas Duchnowski buvo prašęs Baltstogės vyriausybės, kad duotų jam į padėjėjus Danilavičių, tuomet buvusį Supraslio kunigų seminarijos regentą; Duchnowskiui greitai mirus, tai jį patį Prūsų vyriausybė teikė į Supraslio vyskupus.

Bet jis tuo tarpu buvo dar katalikų kunigas, tai karalius ėmė abejoti: ar jis tinka? ar nėra ko kito, tikro graikų-kataliko, o ne Romos kataliko?

Vietos gi vyriausybė (Baltstogėje) antrą sykį vėl jį pasiūlė, ypač už jį stovėjo Uhden, kuris sakėsi jį pažįstąs nuo 1805. VII.

Ir dabar karalius pasirinko kitą žmogų, būtent Jaworowskį (1806. III. 6). (*Granier* Publicationen, t. IX Nr. 897, pusl. 499 - 500, *Janulaitis*, Užnemunė po Prūsais p. 349).

[1] *Schwartz,* 189-190. *Janulaitis,* Užnemunė, 281 pusl. *Sakalauskas.* Mokyklos, 15-18.

[2] *Sidorowicz* II. *Schwartz,* 189-190 p. Kito vizitatoriaus nebuvo, taigi tat turėjo būti lankantis Zöllneriui 1802 m.

draugas, kiek turtingesnis, nes jo tėvas turėjęs kelius baudžiauninkus. Ir jis turėjo tokį pat likimą, ką ir Ignas: vėliau tapo teisės istorijos professorium.

Pabaigęs mokslus, Ignas pasiliko Lomžoj, rado šiokį tokį darbą prie mokinimo. Iš pradžių prižiūrėjo vaikus Budziszewskio šeimoj, paskui (1804 m.) jau gavo darbo pačioj mokykloj: turėjo padėti mokinti vaikus ir priruošti pamokas I klasėje, be to turėjo prižiūrėti bajorų mokinių bendrabutį. Už tą darbą jis gaudavo 90 dolerių į metus ir, be abejo, visą užlaikymą. Dabar buvo patenkintas, kad galėjo ne tik save išlaikyti, bet ir savo jaunesnįjį brolį, kuris taip pat buvo atvažiavęs mokintis. Ir jis pateko dėdės globon.

Bet neilgai Danilavičiai begyveno Lomžoj kartu, jie turėjo išsiskirti. Igno dėdė grįžo į unitus, buvo paskirtas Supraslio unitų kunigų seminarijos regentu, išvažiavo į Supraslį (bene 1805). Greitai buvo pažymėtas vyskupu į Supraslį (1806).

Ignas norėtų mokintis toliau, nes Lomžos mokyklų neužteko, kad ėjus universiteto mokslus, tai jis įstojo į gimnaziją Baltstogėje, neva norėdamas geriau pramokti vokiečių kalbos.

Buvo tai naujai įkurtoji gimnazija Prūsų programomis, gimnazija Naujiesiems Rytų Prūsams, Baltstogės Departamentui, lietuvių ir gudų gyvenamam. Jos vedėjas — Mykolas Maciejewskis, buvęs katalikų kunigas, mokinęsis trejus metus prūsų gimnazijos sistemos ir tvarkos Berlyne; grįžęs iš ten 1802 m., paskirtas direktorium į Baltstogės gimnaziją, paririnko gerų mokytojų. Jo ir vyriausybės uždavinys — gauti mokytojų į mokyklą ne vienuolių, o pasaulinių žmonių. Vyriausybė norėjo turėti valdininkus pilnoje savo žinioje, pati auklėti ir prirengti būsimus ištikimus piliečius.[1]

Danilavičius išbuvo Baltstogėj neilgai, apie 1 metus, išėjo gimnazijos mokslus 1807 m. Po to ėmė manyti apie universitetą.

Jo draugas iš Lomžos mokyklos Ołdakowski jau buvo įstojęs į Vilniaus universitetą. Danilavičius būtų galėjęs eiti į Prūsų universitetą, ir kalbos buvo pramokęs, bet velijo į savo; juk mokykloj įkvėpė jiems patriotizmo, prisirišimo prie lenkų kalbos, visai neteikė pagarbos Prūsų tvarkai. Prūsų tvarka, jų

---

[1] *Schwartz*, 190-1 p.

valdininkai tuo neatsižymėjo, kad vyliotų jaunimą savo kalba, žavėtų savo praeitim. Delto ir jį traukė į Vilniaus universitetą, visai į kitą valstybę; bet dabar dar neteko jam tenai persikelti.

Tuo tarpų įvyko politinių atmainų, kurios galutinai nustatė Užnemunės likimą. Jau kelinti metai ėjo kovos tarp Prūsų-Rusu-Prancūzų. Prūsai visai pergalėti, su rusais prancūzai susitarė, padarė sąjungą prieš anglus. Dabar Naujieji Rytų Prūsai, taigi ir žemė, kur gimė ir augo Danilavičius, atimta iš Prūsų, padaryta iš jų Varšuvos kunigaikštija, bet Baltstogės apygarda iš jos atimta ir atiduota Rusams.[1]

Prasidėjus karui, Prūsų valdininkai-ateiviai pabėgo į Prūsus, vietos gi žmonės liko, tarp jų pasiliko gimnazijos direktorius Maciejewskis. Jis mokino ir toliau[2], mažiau atsižvelgdamas į politinius pakeitimus.

Ir vėl Danilavičiui tenka galvoti, kur eiti, ką daryti; dėdė ką tik mirė, liko pats vienas be turto, be ryšių, o ir jaunesnysis brolis nori mokintis. Kur jis eis? Ir susidarė painiavų dėl pilietybės. Žiūrint gimimo vietos, jis iš pradžių buvo Lietuvos pilietis, paskui — Prūsų, dabar — Varšuvos kunigaikštijos, o paskutinė mokymosi ir gyvenimo vieta Baltstogė — Rusų. Dabar kas jis? Rusų valdinys? Ar Varšuvos? Tik jo netraukė į Prūsų pusę; jie turėjo užtektinai savų valdininkų ir jų šeimų, kurie iš čia bėgo grįždami į senuosius Prūsus, kad galėtų priimti dar naujuosius, pradedančius valdininkus. O ir vargo matė senieji, grįžusieji valdininkai, jų šalis dėl karo per daug nualinta, kad galėtų ir norėtų vylioti naujųjų piliečių.

Danilavičius nekėlė klausimo apie savo pilietybę, kiti — taip pat ne.

Į lenkų pusė jo netraukė; jis ėjo ten, kur buvo Lietuvos kunigaikštija; jos gudų, ukrainiečių ir lietuvių dauguma buvo po Rusais, taigi velijo eiti į Lietuvą, į jos centrą Vilnių.

Vėl keletą metų praėjo, kol apsitvarkė, kol pasirinko, kol galėjo galvoti apie tolesnį mokinimąsi universitete. Liuosu laiku skaitė knygas, jeigu pasitaikydavo patekti į kokią biblioteką; tylus ir ramus jaunikaitis, visai svetimas ir tolimas dabartinės politikos darbams, į tai nesikišo, o ir negalėjo; žavėjo jį senoji Lietuvos praeitis.

---

1 *Janulaitis*, Užnemunė, 391—3 p.

2 *Vojenski* Akty, t. I. 303-5 p. (iš „Kurjer Litewski" 1812 Nr. 79).

1810 m., turėdamas geriausius liūdymus, atvyko į Vilnių, įstojo į universitetą, pasirinkęs etikos-politikos (dorinių bei politinių mokslų) skyrių. Vilniuje yra buvę keletas jo draugų, vieni seniau, kiti vėliau, pav. Ołdakowski.

II.

Vilniaus universitete studentu.

1. Universiteto organizacija.

Vilniaus universitetas trumpu laiku buvo pergyvenęs keletą reformų — nepriklausomybės laikais, prie Edukacijos Komisijos, ir rusų laikais ką tik jiems Lietuvoje įsivyravus. Jis veikė nauju įstatymu, išleistu jam caro Aleksandro 1803. IV. 4/X. 18.[1]

Jame buvo keturi fakultetai: fizikos - matematikos, medicinos, dorinių bei politinių mokslų, literatūros bei laisvo meno.

Į universitetą stačiai iš gimnazijos dar nepriimdavo, prieš tat kandidatui reikėdavo atlikti įstojamus kvotimus, ir tik įsitikinus, jog yra pakankamai prisirengęs tam tikro skyriaus mokslams eiti, įtraukdavo jį į studentų sąrašą. Kiekvienas norįs mokintis universitete pasisako, kur jis eis, ko nori siekti, kame specializuosis; tik žiūrint šito universiteto vadovybė nurodydavo studentui, ko ir kaip tam tikslui turi mokintis, kokių dalykų, be to nustatant mokslo tvarką ir dalykus, atsižiūrėdavo į atskirus studentų norus. Norint gauti baigimo diplomą ar mokslo laipsnį, reikėjo atlikti kvotimus.

Dorinių bei politinių mokslų skyriuje buvo 10 pagrindinių dalykų ir tam buvo numatyta 10 professorių. Jiems padėdavo darbo adjunktai, kurie ilgainiui galės būti professoriais, be to jie gali savarankiškai dėstyti papildomus dalykus, bet šitą, žinoma, gali dėstyti ir professoriai. Iš viso universitete professorių buvo — 32, adjunktų 12.[2]

Taip buvo parašyta įstatyme, bet tikrovė nevisuomet jį atitiko. Pačioj pradžioj nevisos katedros buvo užimtos, o dalykai reikia išeiti, tai buvo daroma taip: ar visai apsieina be jų,

---

[1] Apie rusų bandymą reformuoti prieš tat žr. *Żongałłowicz* 194-232 p.

[2] *Baliński* Akad. Wil. 552—596 p. (Vilniaus Univ. Statuto §§ 21, 30, 25, 26, 32).

ar paskirsto reikalingus dalykus tarp esamųjų professorių ir adjunktų.

Dorinių mokslų fakultetas turėjo tris skyrius: 1) teisių, 2) istorijos, 3) teologijos, nors organizacijos žvilgsniu tebuvo du skyriu su atskirais posėdžiais ir atstovybe.

Mokslo laipsnių yra du: magistro ir daktaro (filosofijos, medicinos, teisės, teologijos). Gavusieji tą laipsnį, kitų kvotimų neprivalo laikyti; be to, kas turi tą ar kitą laipsnį pakyla aukščiau atatinkamoj tarnybos rangoj.

Iki šiol universitete dėstomoji kalba buvo — lotynų, tačiau įvedus 1803 m. įstat., ji buvo pakeista: mokymo kalba pasidarė — lenkų, bet būdavo dar kartais — prancūzų; atsitikdavo, kad kaikurie dėstytojai mokėjo lotynų ar kitą, ne lenkų kalbą, tai reikėjo studentus mokinti tąja kalba, kurią jie mokėjo. Pav. pas teisininkus italas Cappelli dėstė lotyniškai ar prancūziškai.[1] Paskaitos ir programos turėjo būti užrašytos, universiteto patvirtintos; professoriai tikrai skaitė iš užrašų, studentai užrašinėjo.

2. Teisės mokslai.

Danilavičius 1810 m. atvažiavo į Vilnių eiti universiteto mokslų, atsivežęs gerų rekomendacijų, gal būt delto jam ir nedarė kvotimų, arba pasitenkino trumpais pasikalbėjimais, o ir professorių buvo nedaug, kad būtų galima rimtai kvosti visus norinčius stoti į universitetą studentus.

Tenka nors trumpai apsistoti prie mokytojų teisių skyriuje. Teisės dalykams 1800 - 10 m. buvo tik 2 professoriu, 1810 - 11 m. — jau trys.

Pirmiausia — Simonas M a l e w s k i (Maliauskas). Jo dėstomasis dalykas — į g i m t o j i, g a m t o s t e i s ė. Iš pradžios jis tik pavaduodavo Stroynowskį, dėstydamas sekė jo parašytą kursą, o paskui, parengęs savąjį kursą, pradėjo dėstyti savarankiškai.

Gamtos ar įgimtoji teisė (prawo natury) — tai taisyklės žmonėms sugyventi, atitinkančios gamtą, Dievo nustatytosios, tai — priedermės į save ir į kitus. Joje yra kelios dalys — etika bei teisė, politinė teisė ir tarptautinė. Išaiškinęs etikos

---

1 *Bieliński,* Uniw. Wil. II. 8-11.

ir teisės pagrindus, Malewskis toliau dėstė politinę teisę — valstybės teisę. Ji įeina į tą patį dalyką: žmonės turi įsitikinti, jog privalo klausyti vyriausybės, be to šitą ir Dievas liepiąs. Tolesnės dalys tame pačiame kurse — tarptautinė, tautų teisė. Pamažu Malewskis plėtė savo kursus, išskirdamas iš jų atskiras mokslo šakas, kol jos nevirto visai savarankiškomis. Kitiems metams Malewskis turėjo dėstyti tiems patiems klausytojams politinę ekonomiją, ir tikrai jis ją skaitė. Studentams mokintis nebuvo spausdintos knygos, tai nežinia, kaip jis dėstė ekonomiją, nes tebuvo paskelbta vos viena jo programa.[1] Malewski buvo geras, naudingas universiteto darbininkas, bet nesavistovis mokslininkas, labiau užimtas administracija negu mokslu ir mokinimu,[2] dėlto pamaži nuo mokymo pasitraukė.

1811-12 m. Malewski politinės ekonomijos jau nebeskaitė, atsirado kitas — būtent Znosko, kuris ją dėstė sekdamas Adomą Smithą.

Malewski neatsižymėjo nė mokslu, nė iškalba, taigi negalėjo žavėti mokinių, negalėjo nė išmokinti kitų, pats nemokslininkas, likęs visai svetimas naujoms srovėms šitame moksle, kuriame įvyko tiek daug pakeitimų, dėlto niekas neabejojo, kad Malewski netinkamas buvo dėstyti ekonomijai. Nuo XVIII amž. daug pasikeitė šitame moksle, Malewski gi nesekė jo pažangos ir nepastebėjo, jog tuomet buvo įsigalėjęs Adomas Smith'as. Tat matydamas Czartoryskis, universiteto globėjas, norėdamas geriau pastatyti ekonomiją universitete, rengėsi pakviesti savo pažįstamą, tuomet garsenybę Dupont de Nemours. Ištikęs karas neleido to padaryti, tai jo vietą užėmė jaunas filosofijos daktaras, grįžęs ką tik iš užsienio, supopuliarinęs Smith'ą lenkiškai, Jonas Znosko, bet ir jis, taip pat neturėdamas nė mokslininko nė mokytojo gabumų, tik baidė klausytojus.[3]

Kas kita buvo teisininkas Aloizas - Liudvikas Cappelli. Tai atvykęs iš svetur, gimęs italas, Florencoj, įgijęs Italijoj teisių ir filosofijos daktarą, 1797 m. mokinęs Pisos universitete; bet atsiradus tenai kaikurioms sunkenybėms po ke-

---

[1] *Bieliński* Uniw. Wil. II. 32-33, 510-513.
[2] *Janowski* W promieniach.
[3] *Sidorowicz* III.

tverių metų darbo buvo ketinęs mesti, tikrai jis metė universitetą ir perėjo į privatinę tarnybą.[1]

Organizuojant Vilniaus universitetą jam pasiūlė ord. professoriaus vietą pilietinei ir baudžiamajai žymiausių įvairių senovės ir dabarties tautų teisei dėstyti. Pasiūlymas nuėjo į mokslo globėją Czartoryskį: jam nepatiko šitokia Cappelli kandidatūra, tik nenorėdamas susidūrimo, arba kaip jis sako „kompromitacijos“ universitetui, visgi pristatė Cappelli šviet. ministeriui patvirtinti, tas jį patvirtino (1804. X. 10). Matyti Czartoryskis buvo girdėjęs šį-tą apie jo rašinius ir darbus,[2] taip bent jis pats sakosi, o jo dvasia negalėjo patikti Czartoryskiui.

Ir tikrai Cappelli kai kame nevisai atitiko visiems reikalavimams, tuomet vyriausybės statomiems professūrai: jis kritiškai žiūrėjo į teisės šaltinius, nelaikė jų amžinais pačios gamtos duotais, net neviename dalyke dargi pačioj kanonų teisėj drįsdavo kitaip galvoti, negu dauguma sakė, ar buvo visų priimta. Ir dėlto tikrai universitetan jis atnešė visai kitą dvasią. Be to jis turėjo ir kitų gerų privalumų reikalingų mokytojui, kuriais jis traukė visus mokinius.

Tai buvo iškalbingas, gyvas, tikrai mokytas žmogus; jo auditorijoj pilna klausytojų, sausi mokslo dalykai jo lūpose atgydavo, darėsi aiškiai matomi.

Jo paskaitose, sako vėliau Danilavičius, buvo elegancija ir ugnis; jis — žmonių žinovas, visuomet mokėjo atskirti, paskatinti tikrą talentą.

Jis skyrėsi nuo kitų savo galvojimu: drįso būti liberalu tokioj reakcijos gadynėj.[3]

Esant pas daugumą mokinių tokioms geroms nuomonėms apie Cappelli, visgi nestigo ir priešingų, kurios stengėsi kitaip apie jį nupasakoti, kitaip apibūdinti, bet jos vis vėlybesnių istorikų. Vienas pripažįsta, jog nors buvęs iškalbingas, bet neturėjęs gilios įtakos,[4] tinginys, menko būdo, ateidavęs nepasiruo-

---

[1] *Bieliński* III. 149.

[2] Nutarimą pasirašė 1804. VI. 13. rekt. Stroynowski, sekr. Malewski. (*Bieliński* II. 834—5).

[3] *Daniłowicz,* Ołdakowski — 16-17.

[4] *Janowski,* 26.

šęs, mėgęs paskaitose drastiškus anekdotus, bet tai buvo estėtų literatų, pripuolamų klausytojų nuomonė.[1]

Arba kitas istorikas vienoj savo darbo vietoj Cappelli giria, kitoj — peikia.[2]

Gal būti šitam įvertinimui turėjo įtakos išgirtojo senojoj lenkų istoriografijoj Czartoryskio nuomonė, skersavusio į Cappellį. Czartoryskis keliamas į padanges, būk sukūręs Vilniaus universitetą, iškėlęs jį į aukštybes. Žinoma, švietimo srityje nuopelnų turi, bet daugiau jam rūpėjo politika, ne mokslas, Vilnium nesirūpino, mažai į jį težiūrėjo, nesilankė, tai buvo grynas politikas, tik ne švietėjas.[3]

Taigi Cappelli buvo žinomiausias Vilniuje teisės žinovas, europiškai apšviestas, kuris gerai suprato ir vietos teisės reikšmę, tai reiškia jis mokėjo vertinti Lietuvos teisę. Teisybė, jis pats ąja neužsiiminėjo, bet gerai suprato jos reikalingumą, delto ragino kitus, traukė prie jos savo mokinius, jis mokėjo pritraukti prie šio mokslo ir uždegti Ołdakowskį, Danilavičių ir kitus.

Cappelli nemokėjo vokiečių kalbos, o jo dalykui — romėnų teisei ji buvo labai reikalinga. Tai jis visgi stengėsi pažinti vokiečių mokslininkus iš kitų šaltinių: jam naudingas buvo Maciejewskio lotynų darbas, kur pažino Hugo ir Savigny[4]; siųsdamas studentus mokintis, jis nurodydavo Vokietiją, kaipo mokslo vietą.

Cappelli yra parašęs nedaug; iš jo raštų matyti, kad sekė mokslą.

Cappelli dėstė daug dalykų, keitė ir plėtė juos, o ir reikėjo tat daryti: stoka žmonių fakultete reikalavo universalumo. Šituo laiku (1810 - 12), kada mokėsi Danilavičius, Cappelli per dvejus metus dėstė pilietinę ir baudžiamąją teisę.

Ir į baudžiamąją teisę Cappelli įnešdavo naujovės, sekdamas naujas sroves šitame moksle, jis bandė kritiškai žiūrėti į romėnų ir viduramžių baudžiamąją teisę; ją dėstydamas skelbė humanizmo pradus, skleidė švietimo gadynės idėjas.[5]

---

[1] *Janowski* 104. Bene jis remiasi Słowackiu, kurio Cappelli neįdominęs, berods jam nepatikęs ir kitas juristas Korowicki (pusl. 205).

[2] *Bieliński* giria vienoj vietoj, peikia kitoj: ten sako, jog buvęs negabus. (II, 481, 486).

[3] *Janowski* 58-60.

[4] *Danil.-Lel.* (1821. I. 9).

[5] *Bieliński* II. 486.

Jisai mokėjo ne tik žavėti jaunimą, bet ir pastebėti gabiuosius jų tarpe; iš jo mokinių išėjo žymių mokslininkų. Prie tokių pridera Ołdakowski, Danilavičiaus draugas iš Lomžos laikų.

Ołdakowski, Prūsų viešpatavimo laikais baigęs Lomžos gimnaziją, gal ir būtų galėjęs įstoti į kokį Prūsų universitetą, bet nėjo tenai, matyt jo netraukė širdis, viliojo Vilnių ir jame atgaivintą Lietuvos universitetą. Berods buvo jame tuomet ir tokių vardų, kurie viliojo, pav. Stroynowski. Svyravo kokius mokslus pasirinkti. Gimnazijoj būdamas turėjo palinkimą prie matematikos, nes geras jos mokytojas uždegė pas mokinius pamėgimą prie fizikos-matematikos, tai tą skyrių ir pasirinko universitete (1804 m.), kaip tat darė ir kiti jaunuoliai. Tačiau greitai prie jos atvėso. Paskui atsidavė lotynų literatūrai, nors fizikos mokinos iki 1806 m., kol Cappelli galutinai nepaviliojo prie teisės mokslų, nežinomų gimnazijoj.[1] Pasiryžęs tapti teisininku klausė Ołdakowski ir filosofijos — pas Abichtą, nes ji esanti reikalinga teisininkui. „Tai esąs židinys, iš kurio išeinanti šviesa visam teisės mokslui, be kurios teisė būtų paprastu mechanizmu, arba, kaip sako mokslininkai, šviturys be žvakės". Ołdakowski, mokindamasis pas Malewskį, pats ėmė tyrinėti Adomą Smithą, dargi jį supopuliarino, suprantamai mokykloms atpasakojęs.[2]

Ir Cappelli pastebėjo Ołdakowskį, prie jo prisirišo, virto jo artimu draugu. Ołdakowski dabar greitai eina teisės mokslus, kįla laipsniuose: teisių kandidatas, magistras, pagaliau 1809.VI.28, daktaras; sako, kad gynė puikiai savo tėzę. Tai bene bus trečias daktaras Vilniaus universitetą sukūrus. Ołdakowski baigė mokslus. Džiaugsmas, jog savo pasiekęs, iš pradžių didelis, pamaži—praėjo. Ką veiks toliau? Ką darys gavęs diplomą, išėjęs mokslus? Vilniuje būdamas, mokytojavo, mokino jaunimą per šalį, ruošėsi būti mokytoju. Bet kur? Dabar baigęs universiteto mokslus kur taikys savo žinias? Klaidžiojo po Vilniaus apylinkes, kalnuotas, atkampias, galvodamas kas bus; nestiprus, opus, jautrus, daug nerimavo.

Ir čia jam padėjo Cappelli.

---

[1] *Daniłowicz* Ołdakowski 10-14.

[2] *Daniłowicz* Ołdakowski 15-16.

Valuinės lenkų bajorų švietėjas Czacki prašė Stroynowskio, kad duotų į jo gimnaziją Kremenčiuje mokytoją romėnų ir vietos teisei dėstyti. Stroynowski, atsiklausęs Cappelli, nurodė į Ołdakowskį; atrašydamas Czackiui 1809. VI. 8, sako, kad galės didžiuotis ateityje, jog pasiūlęs jam jaunikaitį, kuris visų professorių nuomone yra vertas padrąsinimo ir paskatinimo. Palaikė Ołdakowskį ir naujas rektorius Sniadeckis. Turėdamas tokių žinių apie naują mokytoją Czackis pakvietė jį pas save. Ołdakowskis persikėlė nuo rudens į Kremenčių.[1] Gal būti Ołdakowski papasakojo Danilavičiui apie teisės mokslus, apie Vilniaus universitetą, apie Cappelli, gal Danilavičius pas kitus teiravosi, kur stoti, ko mokintis. Cappelli taip pat sužavėjo ir Danilavičių.

Einant universiteto statutu turėjo mokinti studentus ir vietos teisės; ji gi buvo blogai pastatyta, kaip tik jai trūko žmonių, jai reikėjo turėti savųjų, nes iš svetur neįmanoma nė gauti. Teisybė, ją dėstė nuo senų laikų. Nuo 1799 iki 1805, kartais su pertraukomis, mokino P o w s t a ń s k i, pažįstąs Lietuvos Statutą, jo praktiką, bet neduodąs bendrų teisės žinių, jos pradų, nesugebąs moksliškai jį tyrinėti, tai buvo teisininkas-praktikas, ne mokslininkas.

Taigi nebuvo ko ilgai mokintis universitete teisės dalykų. Danilavičius jau 1811 m. gavo teisių kandidato laipsnį. Matyt universitetui puolė į akį Danilavičiaus gabumai, jog tuoj gavo ir pinigų dovaną — 100 rub. sid., o jam tai buvo gana didelė suma. Dabar turėdamas šiuos pinigus, galėjo pasilikti Vilniuje, pats mokintis toliau. Greit, pavasaryje 1812 m. gavo magistro laipsnį.[2] Ir jį globojo Cappelli.

III.

Vilniaus universiteto žydėjimas.

1. Prancūzų karas.

Užėjo 1812 m. prancūzų karas. Napoleonas su begaline kariuomene ėjo per Lietuvą į Rusiją. Rusų caras viliojo vietos gyventojus bajorus į savo pusę, žadėdamas atgaivinti Lietuvos

[1] *Danilowicz* Ołdakowski 16-17.
[2] Tarnybos lapas (II dalyje).

D. Kunigaikštiją, ir tuomi jų dalį suviliojo, tai tuos išsivežė į Rusiją; kiti dvarininkai džiaugėsi gerai pardavę Rusų armijai javus ir gyvulius, patys aptuštino visą kraštą, sau maisto nepalikę. Vietos žmonės, ūkininkai, liaudis, nebėgo, jei bent kartais valdininkai, ir tai nevisi, veikiau rusai. Universitete vyko pertrauka moksle. Jaunimo vieni išėjo į karą, prieš rusus, kiti — į tarnybą, treti — namo; universitetas aptuštėjo. Danilavičiui nėra ko eiti namo, ten sunku gyventi.

Reikėjo vietos ieškoti čia pat ar kitur. Ar pats pasisiūlė, ar jį kas kitas pakvietė, vyko į Baltstogę, kur dar neseniai buvo gimnazijoj, prie savo direktoriaus Maciejauskio.[1]

Baltstogės gubernatorium buvo paskirtas Ferrier; jam buvo reikalingas žmogus, mokąs tarpininkauti tarp jo ir vietos žmonių; ir Danilavičius atitiko tiems reikalavimams: mokėjęs keletą kalbų — lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų; tai ir gavo pas jį sekretoriaus vietą.

Greitai praėjo karas, pasibaigęs katastrofa. Prancūzai išvyti, grįžo vėl rusai. Danilavičiui teko grįžti į Vilnių, kur palengva susirinko visi buvusieji prie universiteto žmonės. Buvo ir daugiau tokių, kaip Danilavičius, kurie palaikė prancūzų pusę, dargi galingesnių, įtakingesnių, todėl rusų vyriausybė nepridavė vertybės ir tam, kad Danilavičius buvo sekretorium pas prancūzų gubernatorių Ferrier. Šiaip bei taip stumėsi, skurdžiai gyvendamas[2]; jo nejudino, neišmetinėjo, kaip neišmetinėjo Kaliksui Danilavičiui, „Kurjer Litewski" redaktoriui, karštai rašiusiam 1812 m. už Napoleoną.

Universitetas pamaži grįžo į senąją vagą.

Cappelli nurodė Danilavičiui, jog reikią užsiimti vietos teise, reikią rinkti tikrus tekstus, ieškoti naujos medžiagos, surasti senų rankraščių. Ir Danilavičius ėmė dirbti, kaip pirmiau buvo pradėjęs tuo rūpintis jo draugas Ołdakowski, dabar mokinąs teisės Kremenčiuje.

---

[1] *Vojenski* I. 203-5.

[2] *Sidorowicz* klaidingai sako, būk Danilavičius dabar gavęs 100 rub. dovanų. (Skarbiec, III). Tai buvo prieš karą (Tarnybos lapas).

2. Žymesnieji mokslininkai.

Pasibaigė 1812 m. karas; Lietuvą buvo apnaikinusios didelės praeinančios prancūzų ir rusų kariuomenės. Keleriems metams praėjus, pamaži padarytosios žaizdos užgijo, Lietuva nurimo. Europa ilgam laikui nusistovėjo, tai buvo galima dirbti ramus, organiškas darbas ūkio, kultūros ir mokslo srityse. Prasidėjo ir Vilniaus universiteto atgijimas. Jisai virto Lietuvos švietimo vidurkiu. Dabar pamaži atsiranda noras tyrinėti Lietuvos gyvenimą, tyrinėti jos praeitį; tokių žmonių skaičius kas kartą auga, išaugo pareikalavimas jų darbo išdavų, o tie reikalavimai eina didyn ir didyn. Taigi Vilniuje turėjo atsirasti ir atsirado naujų istorikų, kalbininkų, teisininkų. Iš visos Lietuvos traukė į Vilnių naujos jėgos — tyrinėti, mokinti ir mokintis. Tokiu laiku čia atsirado ir vėliau ėmė dirbti Onacevičius, Mykolas Bobrowski, Antanas Marcinowski, Ołdakowski, Lelewelis, iškilo Danilavičius, atsirado ir tokių žmonių, kurie būdami kur kitur tyrinėjo Lietuvos praeitį ir teisę (pav. Linde ir kiti). Jie veikė į jaunimą, o iš ten augo naujos jėgos.

Tenka apsistoti prie kiekvieno iš jų atskirai.

Ignas Onacewicz (1780 — 1845) — unitų kunigo sūnus, gimęs Maž. Brostovicoj (apie Gardiną); iš pradžių mokinos Baltstogėj, o paskui Elke (Prūsuose), kur jį pripuolamai besilankydamas pastebėjo karalius, kuriam mokytojai nurodė į nepaprastus jo gabumus; 1803 m. karaliaus lėšomis Onacevičių išsiuntė į Karaliaučiaus universitetą. Išėjęs mokslus liko ten pat mokytojauti. Pripuolamai tenai su juo susitiko pravažiuojąs rusų kancleris Rumiancevas, kuris pastebėjo jo gabumus ir kalbų mokėjimą, panorėjo pavilioti į Rusiją, pakvietė pas save į Petrapilį ir leido dirbti savo rinkiniuose. Onacevičius su džiaugsmu priėmė tą kvietimą, persikėlė į Petrapilį, kuriame visgi neilgai teišbuvo; jisai, norėdamas patekti į universitetą Vilniuje, ten gavo magistro laipsnį, o pragyvenimui paėmė mokytojo vietą Baltstogėje. Iš ten universitetas pakvietė jį pas save dėstyti istorijos, vieton išvažiavusio Lelewelio, bet Leleweliui vėl grįžus, ėmė dėstyti statistiką ir diplomatiją.

Onacevičius užsiiminėjo su pamėgimu daugiausia Lietuvos istoriją. Czartoryskis nemėgo jo, darė jam visokių kliūčių, kad neiškiltų. 1828 m. Rusų švietimo ministerija pakvietė Ona-

cevičių į Petrapilį, kad parašytų Lietuvos istoriją. Petrapilyje jis rinko ir rinko jai medžiagą[1].

Jis žiūrėjo į Lietuvos istoriją lietuvio akimis, tai Czartoryskiui ir kitiems negalėjo patikti.

S. Daukantas su juom susipažinęs, su juo dirbęs, aukštai jį statė[2], laikė savo prieteliu, dideliu mokslininku; gal būti tokiu ir nebuvo. Jis rankiojo medžiagą visur ir taip uoliai, jog rusų istorikas Pogodinas, pats rusų patriotas, ėmė skersauti, kad jis nepagrobtų ko iš rusų rinkinių.[3]

Jeigu žiūrėti darbų, tai daug neparašė, jis tik rinko.

Mykolas B o b r o w s k i (gyv. 1784—1848) gimė Volkuose — iš tėvo unito kunigo; mokinosi Dargukaine (Drohiczyn), paskui Baltstogėje, pagaliau 1808 m. vyresn. seminarijoj Vilniuje, baigė ją 1812 m., įgijęs teologijos magistro ir laisvųjų mokslų magistro laipsnius. Jisai mokinosi įvairių mokslų, pagaliau apsistojo prie kalbų. Visgi išėjo į kunigus, pasiliko tulą laiką teologijos professorium; šiaip jį traukė kitur: kaip slavų, taip rytų kalbų žinovas, važinėjo po vakarų Europą; ypač jis lankė slavų šalis, tenai jis buvo išgarsėjęs. Grįžęs galėjo padėti tiems tyrinėtojams, kurie buvo reikalingi slavų kalbos, o tuo nebuvo užsiėmę. Vilniuje dvasinė vyriausybė ilgai jo nelaikė, greitai prašalino; gyveno tai klebonu, tai uždarytas vienuolyne. Tiems, kurie užsiiminėjo Lietuvos istorija ir ją tyrė, Bobrowski padėdavo skaityti senus slavų rankraščius.[4]

Antanas M a r c i n o w s k i (1781 — 1855) — gimęs Radoškovičiuose, unitų kunigo sūnus, iš pradžių mokinosi Minske, baigė mokslus — Vilniuje. Jisai turėjo palinkimą prie žurnalistikos. Jis pats leido „Kurjer Litewski“, „Dziennik Wileński“ ir kt., rašė pats ir ragino tą dirbti kitus; jisai Lietuvos istorijos mėgėjas ir žinovas, leido T. Narbuto „Dzieje Narodu Litewskiego“, vėliau Danilavičiaus, Stryjkowskio ir kitų raštus; Marcinowski palaikė besimokinusį jaunimą ypač mokslo darbe, ragino jį rinkti istorinę Lietuvos medžiagą, dokumentus, kronikas, privilegijas ir t. t.[5]

---

1 *Bieliński* III 282-4. Platesnės jo biografijos dar nėra.
2 *Daukanto* laiškai, („Mūsų Senovė“ Nr. 4-5, 670-775).
3 *Barsukov* Žizn VII. 321 p.
4 *Bieliński* III. 127-130, plačiau: *Francev, Bobrowski.*
5 *Bieliński* III. 441-2.

Jokimas Lelewelis — žinomas lenkų istorikas (1766 — 1861), lenkas (mozūras) savo kilimu, gausus rašytojas, įsitikinimu demokratas; tos jo pažiūros prasimuša jo politikos darbuose ir istorijos raštuose.

Su Vilnium buvo arti susirišęs: tūlą laiką mokinosi ir vėliau pats mokino universitete.

1804 m. Lelewelis įstojo į Vilniaus universitetą mokintis.

Išėjęs mokslus mokytojavo Kremenčiuje (Valuinėj) pas Czackį licėjuj; iš pradžių jis dar dėstė geografiją, o paskui perėjo prie istorijos. Savo darbuose jis susidūrė su Lietuvos istorija; jis lietė praistoriją, kur teko kalbėti apie lietuvių tautos senumą (Herulus), skyrium parašė kritiką kun. Bagužo (Baužos, Bohusz) darbo apie lietuvių tautos ir kalbos pradžią.

Kremenčiuje Lelewelis ilgai neišbuvo, persikėlė į Varšuvą; visur jį traukė darbas prie pirmųjų šaltinių, nežinomų, nesunaudotų, o čia jų buvo gausybės.[1]

1815 - 18 m. jis professoriavo Vilniuje, kur parodė žymaus mokslininko gabumus; bet ilgai čia neišbuvo; buvo formalių kliūčių — neturėjo mokslo laipsnio, o esmėje nepatiko Czartoryskiui: mat buvo demokratas savo nusistatymu, pradėjo demokratinę lenkų istoriografiją, Czartoryskiui nepatiko jo raštų dvasia,[2] jo kišimosi forma į kultūrines kovas. Jis rašinėjo prieš anų laikų obskurantus — Polocko jezavytus, rusų politikos šalininkus (1818),[3] anie taip pat atsikirsdavo: jį laikė eretiku. Todėl suprantama, kad Lelewelis turėjo išeiti iš Vilniaus, universitetas jo nelaikė, nors jau turėjo žymių darbų.

Vėl grįžo į Vilniaus universitetą 1821 m., pergalėjęs varžytynėse Onacevičių, ir išbuvo iki 1824 m., kada jį, Danilavičių ir kitus rusų vyriausybė atstatė.

Atvykdamas į Vilnių jis atsivežė lenkų ir mozūrų teisės knygas, kurias, čia būdamas, ir išleido.

Tarp kito ko Lelewelis rūpinosi Lietuvos Statutu, jo nuorašų suradimu; šitame darbe jis tik padėjo Danilavičiui, kuriam čionai užleisdavo pirmą vietą.

Kaip minėta, Lelewelis grįžo į Vilnių 1821 m., grįžo, kaipo žinomas lenkų istorikas.

---

1 *Sliwiński* 112-114.

2 *Sliwiński* 104.

3 *Krzemiński,* Lelewel, 146-9.

Jis čia išgarsėjo ir rusų visuomenėje, kritikuodamas Karamziną, nepaprastą rusų autoritetą, konservatorių šulą, vyriausybės palaikomą[1].

Fakultetas sykį buvo išrinkęs Lelewelį dekanu, bet vyriausybė jo nepriėmė, patvirtino kitą (Znoską). Galų gale atstatė 1824 m. drauge su kitais neištikimais žmonėmis. Jis galėjo grįžti į Varšuvą. Ten jis toliau varė savo darbus, iš tolo padėjo Danilavičiui jam dirbant prie Lietuvos Statuto.

Ištikus 1831 m. revoliucijai Varšuvoje, jis, kaipo kairiųjų demokratų vadas, turėjo naujų, aštrių susidurimų su Czartoryskiu. Po revoliucijos Lelewelis atsirado emigracijoj; senos jo pažintys tuoj nutrūko, buvo pavojinga su juomi dėtis, lenkų aristokratija šalinosi, o tie, ką liko Rusijoj, saugojos, bijodami persekiojimo, nes sekė juos.[2]

Lelewelis ir emigracijoj dirbo istorijos darbą, pats savo darbais užsidirbdamas pragyvenimui. Kaikurie didieji ponai, demokratiškai nusistatę, prisiminė jį, siūlė subsidiją, bet Lelewelis ir skursdamas neėmė jos (taip buvo su gr. Działyńskiu).

Czartoryskis nemėgo lietuvių, laikydamas juos separatistais, nemėgo ir lenkų demokratų.

3. Lietuvos teisės atgijimas.

XIX amž. pradžioj Vakarų Europoj, Rusijoj, Lenkijoj, Lietuvoje prasidėjo nauja srovė visuomenės moksle ir literatūroj, atsirado ir savo metodai: visur tyrinėja savo tautą, savo šalį, savo praeitį, nori iš jos susekti tautos sielą ir dvasią; eina kovos prieš senąjį racionalizmą ir internacionalizmą, o prasideda tautinės srovės visose gyvenimo šakose. Literatūroj — įsigali romantizmas, politikoj — nacionalizmas, teisėj — istorinė mokykla, aplamai stiprėja istoriniai mokslai.

Vyriausybės rūpinosi palaikyti savo valstybės ar tautos istorininkus; uoliai ieškoma, rankiojama dokumentai, didinama ir tvarkoma archyvai, ieškoma dokumentai nuo seniausiųjų laikų, nurašoma ir skelbiama svetimose valstybėse sukrautieji: jau nebesitenkinama kronistų pasakomis, dabar turi būti rašoma tikra, dokumentinė istorija. Bepig toms tautoms, kurios

[1] *Sliwiński.*
[2] *Sliwiński* 146-150.
[3] *Celichowski.*

yra skaitlingos ir galingos, kurios turi savo valstybę, galinčią duoti daugiau lėšų ir žmonių tam tikslui; joms lengva organizuoti priruošiamasis darbas, greičiau atsiras sistematikas, istorikas-mokslininkas ar istorikas-menininkas; blogiau toms, kurios pirmiau turėjo, bet dabar nebeturi ar ir visai jos neturėjo: pavieniems žmonėms reikia tą visą naštą nešti — dirbti, rinkti, leisti. Ir šitos tautos bus atsilikusios. Pas rusus išgarsėjo Karamzinas, pas lenkus — Lelewelis, pas lietuvius šitą darbą turėjo atlikti Danilavičius, Narbutas, Daukantas.

Karamzinui, tam žodžio menininkui, politikoj konservatoriui ir monarchistui, padėjo jo vyriausybė, jos įstaigos; Leleweliui ėjo sunkiau, pradėjo dirbti mažai kieno palaikomas, užbaigto darbo istorijoj nedavė, aristokratija ėjo prieš jį, Lietuvoj — Danilavičiui, Daukantui ir kitiems teko dirbti savo lėšomis ir jėgomis, dar sunkesnėse sąlygose.

Rusai plačiai galėjo organizuoti istorinių liekanų ir raštų ieškojimą, visoj Rusijos valstybėje ir užsienyje. Pav. kancleris Rumiancevas kreipėsi į Vilniaus universiteto rektorių, prašydamas, kad jis rinktų jo apygardoj žinių apie slavus. Nurodoma schema, kas ir kaip reikia ieškoti: a) ar nėra šioj vietoj kame nors knygų ir rankraščių apie Rusiją, b) esant atsiųsti jų sąrašą, c) ar nėra jo sąraše nurodytų ieškomų knygų, d) ar gali būti pasiųsta jam pareikalavus.

Czartoryskis 1816 m. pavedė Ołdakowskiui paieškoti po Valuinę ir Podolę, visa kas liečia slavus, ypač rusus.[1]

Ołdakowski vengė to darbo, nors ir turėjo laiko, buvo patenkintas kai jį pavadavo kitas: tuo užsiėmė šito dalyko, ypač slavų-rusų žinovas Zorjan-Chodakowski (Czarnocki).[2]

Pas Rumiancevą taip plačiai ieškant, turint lėšų ir valdžios, atsirado vėliau nemaža dalykų ir Lietuvos bei jos teisės istorijai, tik niekas iš galingųjų nerinko medžiagos skyrium Lietuvos istorijai.

Ir Lietuvoj atsirado tos pačios srovės — atėjo iš vokiečių, svetimos forma ir metodais, savosios — savo turiniu. Lietuvoj atgimė tautinė sąmonė. Kaimynų užmačios dar labiau pastiprino tą sąjudį. Lenkų veikėjai norėtų įrodyti, jog Lietuva tai lenkų kraštas, Lietuvos teisė — tai lenkų padaras; rusai gi

---

[1] *Daniłowicz* Ołdakowski, 21-22.

[2] *Koczubinski*, 37-235, *Krzemiński* Chodakowski, *Rawita-Gawroński.*

tvirtino, jog ji — grynai rusų šalis, Lietuvos atskirimas nuo rusų — svajonė, istoriškai nieku neparemta, Lietuvos užgrobimas — tai būtinas istorinis reiškinys, tai tik visų rusų į vieną sujungimas.

Mokslininkai, betyrinėdami Lietuvos praeitį, pamaži turėjo sugriauti senus įsitikinimus, įrodę jos savitumą; jie rankiojo senovės aktus, teisės šaltinius; istorikai tarė, jog be teisės aktų neįmanoma tautos istorija, negalima jos dvasios suprasti, todėl ieško jų; teisės istorikai eina išvien su politikos ar kultūros istorikais ar susideda tame pat asmenyje.

Tais tyrinėjimais tegali užsiimti Vilniaus universitetas, mokslo įstaigos esančios Lietuvos Kunigaikštijos plote, pagaliau pavieni tam atsidavusieji žmonės gali padėti tai savo turtu, tai darbu, o tokių žmonių Lietuvoj buvo maža.

Lietuvos teisės istorijai tyrinėti kartais paskatindavo pati Rusų vyriausybė, visai nenorėdama žadinti tautinės sąmonės. Jai prireikė praktikos reikalams gerų tebeveikiančiųjų Lietuvos įstatymų tekstų, tinkamų vertimui; praktikai šito duoti negalėjo; tat galėjo duoti mokslininkai, kurie bus pirm to nustatę, kurie tekstai yra geri ir tikri.

Iki šiol nebuvo Vilniuje Lietuvos teisės istoriko, nebuvo tos šakos mokslininko, taigi reikia kam nors pradėti iš naujo.

Vilniuje tebuvo vienas rimtas teisininkas - mokslininkas Cappelli, bet ir jis — romanistas ir be to nepažįstas naujų vokiečių darbų, pats gi negalįs tuo užsiimti, tai jis ragino kitus, savo mokinius, kad jie imtųsi to darbo, duodamas bendrus nurodymus, gi geriausia sako būtų vykti į Vokietiją, ten, kur yra istorinės teisės mokyklos ir teisės mokyklų lizdas, kur važinėjo mokintis ir rusai ir lenkai, kurie visi mokinosi iš vokiečių metodo ir būdo tyrinėti.

Lenkams tuo žvilgsniu buvo geriau. Varšuvoj teisės istorijos mokino Jonas-Vincas B a n d t k i e, mokinusis Vokietijoj, kur savo krašto teisės tyrinėjimas ėmė tarpti, išmoko iš vokiečių mokslininkų darbo metodo, turėjo pavyzdžių, tai toliau galėjo pats dirbti, eidamas jų keliais.

Vėliau Lietuva pralenkė lenkus: Lietuvos Statutas vis dar buvo veikiančiu įstatymu, teisės istorikų darbai buvo svarbus ir praktikams, Lenkija gi savo Statuto neturėjo, o nesutvarkytąją lenkų teisę pakeitė Napoleono Teisynas ir kiti nauji įstatymai neturį šaknų praeityj.

Lietuvos teisė ir jos istorija turėjo dvi vieti, kur jų mokino — Kremenčių ir Vilnių, dargi Kremenčiuje pradėjo mokinti anksčiau; bet tai buvo pripuolamas reiškinys. Ten buvo Vilniaus mokinys, jau minėtasis Ołdakowski: buvo palinkęs, o ir turėjo dėstyti Lietuvos teisę, kur tik pripuolamai rado daugiau medžiagos, kurios buvo parūpinęs T. Czacki.

4. Ołdakowski.

Licėjuje Lietuvos teisę reikėjo dėstyti, o mokiniams nebuvo ko duoti — nėra nė tyrinėjimų, nė mokslo knygų, taigi mokytojui teko bandyti pačiam dirvonus plėšti, pačiam kurti; pradėjus dirbti, pasirodė, kad ir medžiaga nesurinkta, ji reikia surasti, o jau paskui į sistemą suvesti. Lietuvos teisė nepanaši į romėnų teisę, kurios visur mokino ir buvo gerų knygų, o čia ir kalba kita, nevisai suprantama; delto reikėjo mokytojui kurti originalų darbą. Ołdakowskis ryžosi tat padaryti.

Bet vietos visuomenė, vietos teisininkai-praktikai skersavo į tokį Ołdakowskio bandymą: jie kitaip žiūrėjo į teisę, negu mokslininkai. Jie nenorėjo teisės mokslo, kuris apibendrintų smulkmenas, surištų jas į vieną; jie reikalavo iš naujo professoriaus, kad išmokintų jaunimą, kaip reikia aptemdinti kiekvieną net gražiausią, aiškiausią dalyką, išmokinti bylų suktybių, o jeigu to nemokėjo, tai reiškia, kad pats netinkąs, neišmanąs mokytojas, tai — neteisininkas. Delto Ołdakowskiui nesykį tekdavo ginčytis tuo reikalu su ūsuotais teisininkais, savo mokiniais,[1] kurie sakydavo, kad nerodant įstatymų gudrybių — būtų tuščias darbas teisės mokintis.

Visgi Ołdakowskiui šiek tiek lengviau buvo pradėti, nes jis čia sau surado kitą mokytoją — T. Czackį, kuris pirm kelių dešimčių metų buvo pradėjęs tyrinėti Lietuvos teisę, turėdamas didelį knygų ir rankraščių rinkinį. Jis žiūrėjo į Lietuvą, kaip į Lenkijos dalį, kad Lietuva turi tą pačią teisę, kaip ir ana. Delto tai jisai, rašydamas apie pirmąjį Lietuvos Statutą (gudų kalba teksto neturėjo, o tik lotynų vertimą), kalbėjo apie „Lenkų ir lietuvių teises“.

„Viskas mus įtikina, sako jisai, kad Lietuva neturėjo rašytų teisių iki atsivertimui į krikščionių tikybą, prieš Vladislo-

[1] *Daniłowicz,* Ołdakowski 17-18.

vą Jagėlą".[1] Tada tik prasidėjus Lietuvos teisė. Tačiau žiūrėdamas šaltinių, jis tardavo, kad ji turinti šaknų žiemių tautų teisėse, įpročiuose ir tradicijose; skitų mišinys ir vengrų kaiminystė nedaug tedavė įstatymų; lenkų teisė įeidavus, nors nedaug, į lietuvių, tai buvo matyt bajorų teisėje.

Czacki buvo pažinojęs, pats tyrinėjęs Lietuvos teisės istoriją. Jis turėjo Porycke didžiausią biblioteką ir geroką rankraščių skyrių su autentiškomis niekur nespausdintomis privilegijomis ir įstatymais. Bet visko jis vienas negalėjo išnaudoti, nes kultūros, švietimo darbai atitraukė jį nuo mokslo; matydamas šitą, Czackis parodė Ołdakowskiui savo bibliotekos lobį, nes suprato, kad Ołdakowskis, būdamas jaunesnis, pramokęs kitur teisės pagrindų, turėdamas noro ir sugebėdamas dirbti, galės daug nuveikti, todel Czackis jį mokino, kiek pats suprato Lietuvos teisės istorijos, kurios niekas nemokino ir netyrinėjo Vilniuje. Iš šitos bibliotekos, iš Czackio nurodymų atsirado visos Ołdakowskio žinios Lietuvos teisės istorijos srityje. Vėliau Ołdakowskis tesusipažino su tokiais pat prancūzų darbais jų teisės istorijos srityje, pažino vokiečių teisės istorijos pagrindus.

Pirmieji metai kuriant savo sistemą — tai bandymai. Ołdakowskis turėjo tartis su Czackiu, kuris tegalėjo suteikti faktų; delto tai vėliau buvo sakoma, jog Ołdakowskio pirmos pamokos — Czackio rašytos. Žinoma, iš tikrųjų tokio mokinimo nebuvo, tik turėjo dažnai kalbėtis, Czacki davė savo paaiškinimų dėl savo raštų, svarbiausia gi davinėjo savo parašytus rankraščius, dar nespausdintus (juos vėliau išspausdino Ołdakowski), o dar geriau, kad įleido į biblioteką ir jos rankraščius, kuriuos leido peržiūrėti, jų vertybės gal ir pats gerai nežinojo.[2] Czackis palaikė pradedantį mokslininką, kuris rodos norėjo eiti jo pėdomis. Ir Ołdakowski turėjo panašius jausmus, buvo prisirišęs prie Czackio lyg prie tėvo.

Ołdakowskis, mokindamas kitus, pats mokinosi. Savo kursus skaitė iš užrašų, skaitė, diktavo, kasmet perdirbinėjo, taisė, papildydavo; jo vėlesnieji užrašai nepanašūs į pirmesniuosius. Dėstydamas romėnų teisę, turėjo parašyti jos kursą, šį-tą išspausdinti. Bet mums čia svarbu jo darbai Lietuvos teisės istorijai. Czackio spausdintasis lenkų kalba veikalas

---

[1] *Czacki* O polsk. i litewsk. prawach I, 9-10.

[2] *Danilowicz* Ołdakowski p. 183-4.

„apie lenkų ir lietuvių teises" buvo išparduotas, tai apsiėmė perspausdinti Bandtkie, pats žymus lenkų teisės istorikas. Ołdakowskiui teliko džiaugtis apie tat išgirdus.[1]

Kitas Czackio veikalas gulėjo rankraštyje. Ołdakowskis jį nurašė ir davė išspausdinti „Dz. W." 1823 m. Jisai vadinosi „O zródłach praw, które miały moc obowiązującą w Polsce i Litwie"; ten jis kalba apie teisės šaltinius tik Lenkijoj, apie Lietuvą — nieko nesako. Gal jis buvo nebaigtas, kad autorius nesirūpino išspausdinti?[2]

Czackiui rūpėjo parašyti „Lenkų teisės istoriją"; Lietuva, — tai esanti jos dalis, bet pats nebegalėjo to atlikti, visa medžiaga vedė į kitą pusę, negu norėjo, tai ragino kitus. Jis turėjo daug dokumentų, surinkęs savo plačioj bibliotekoj Porycke; Lelewelis, būdamas Kremenčiuje ir į ją įėjęs, rado tą, ko nė Czackis, nė kiti nežinojo.[3]

Ołdakowski pamečiu skaitė tai romėnų teisę, tai vietos teisę. Lengviau buvo su romėnų teise, gi vietos teisę tik pradėjo pats tyrinėti. Turėdamas bendrų pagrindų iš teisės, Ołdakowski negalėjo tenkintis tuo, ką rado esamoj literatūroj, kur nebuvo jurisprudencijos, o tik įvairių išmėtytų dėsnių rinkinys skirtų praktikams; iš kitos pusės turėjo Czackio biblioteką, jo darbus Lietuvos teisės istorijai, taigi reikėjo ir buvo galima gauti dar daugiau teisės šaltinių, ir po to duoti teisės mokslo formą esamajai Lietuvos teisei ir ją įsisteminti.

Iš pradžių (1810 m.) Ołdakowski savo paskaitoms rėmėsi sena Ostrowskio knyga ir naujesne Czackio, bet jo tiekiamoj medžiagoj yra daugiau sistemos, pridėta įtaisymų istorija, be to „visur matyt galvojantis teisininkas, teisingai pataisantis pirmtakų apsirikimus".[4]

1813 m. Ołdakowski išmeta iš savo kurso istorinius nurodymus, o dėsto dogminę, organinę veikiančios teisės pusę; šitam darbui naudojasi Drezneriu, Przyłuskiu, Zalaszowskiu, bet ir čia vis dar vyrauja Ostrowski.[5]

1815 m. Ołdakowskio rašte matyti daugiau filosofinių apibendrinimų, įdėtų į baudžiamąją teisę.

---

[1] *Sadowska,* 3 (Ołdakowski rašo į Lelewelį 1816. VI. 2).

[2] *Czacki,* Dzieła III. 493-541 „Dziennik Wileński" 1823.

[3] *Lelewel,* Przygody, 12.

[4] *Daniłowicz* Ołdakowski, 26-27.

[5] *ten pat* 26.

Tur būt sekančiais metais prirengė pilną veikiančios Valuinėj teisės apžvalgą (kur veikė II Liet. Stat.) su nurodymais jos kliaudžių.[1]

Ołdakowski rengė ir Lietuvos teisės — arba „vietos teisės" istoriją. Jis dirbo daug ir su gera klotim, o tos istorijos taip trūko mūsų kraštui. Jis gerai atjautė tą reikalą. „Įsitikinęs, jog kiekvieno dabartinio teisės dėsnio ar sistemos sėklos jau yra mestos pirmykštėse tautos gadynėse, jog teisė negali būti aklo priepuolio darinys, bet atsiranda iš kiekvienos tautos dvasios įpročių ir vietos santykių, kad kiekviena nauja gadynė darbuose turi stengtis atnaujinti ir pritaikinti praamžiną medžiagą: nes kiekviena nauja gadynė ne kas kita, kaip praėjusių amžių tęsinys ir patobulinimas jų įvestų įtaisymų, kitaip sakant, tikroji kiekvienos tautos istorija yra jos įstatymų istorija ir istoriniam pamate pagrįsti teisynai galės tęstis amžiais, dėlto užsidegė prie istorijos. Įsigilinimas į veikalus, geriausiai išdirbtus Vokiečiuose šituo klausimu, išmokino jį, jog teisės istoriją mokslininkai dalina į išorinę ir vidinę, anoji tyrinėja kiekvieno įstatymo šaltinius, pradžią, prigimtį ir paskirimą, nurodo jo autorių ir žymiančias savybes, o stačiai suseidama su teisine raštija, kartu su jąja buvo beveik vienintelis mokslo tyrinėtojų rūpestis; ši žinoma senovių vardu, mokindama tinkamai vartoti šituos šaltinius, ne tik pasakoja dažniausiai rūpų atsiradimą, paeiliui atmainas, patobulinimus jų ir paskirų konstitucijų ir vyriausybės politinėje teisėje įtaisymų ir sistemų; bet tyrinėdama giliau, suseka seniausius įpročius, kurių aiškių pėdsakų pačiame tekste negalima pastebėti, piešia bendrus jų bruožus ir nustato įtaką pačiai rašytajai teisei".

Taip piešia Ołdakowskį jo draugas Danilavičius, jo nuotaiką, bet, žinoma, įdėdamas daug savo vėlesnių galvojimų ir įsitikinimų.[2]

Ołdakowski dirbo abejose teisės srityse: istorijoj ir dogmoj. Jis yra parašęs trumpą išorinę teisės istoriją (1815 m.). Tai — pirmas mokslo bandymas, su literatūros nurodymais. Ołdakowski dar nesugebėjo savarankiškai sistemos nustatyti, be to tat buvo skiriama ne visai Lietuvai, o tik Valuinei.

---

1 *Daniłowicz* Ołdakowski 26-27.

2 *ten pat* 27-28.

Jis dalino visą medžiagą, žiūrėdamas Lenkijos istorijos, neskirdamas jos nuo Lietuvos; I gadynė — nuo krikščionybės įvedimo (965 m.) iki Vislicos Statuto (1347 m.), II — iki Žygimanto Augusto mirties (1571 m.), III — iki Stanislovo Augusto sosto užėmimo (1763 m.), IV — reformų gadynė.

Kiekviena gadynė turi savo žymes, paimtas iš atskiro žmogaus gyvenimo, atrodo lyg tai būtų gyvo žmogaus organizmas.

Pirmojoj gadynėje, sako, esą maža rašytų įstatymų, tai kūdikystės amžius, antroji gadynė — jaunystės, tarpimo ir subrendimo laikai, jau trečioji — senatvės, kada pasireiškia blogos nerūpestingai ir netinkamai praleistos jaunystės pasekmės, o paskutinė gadynė — pastangos atsigauti, pakeisti pilietinius įstatymus, bet šita gadynė nėra baigta.

Šitokį padalinimą sekė ir kiti vėlesnieji lenkų mokslininkai, berods kitaip pavadinę gadynes, savaip pagrindę, bet šiaip su mažais skirtumais.

Savo darbą Ołdakowski perdirbinėjo 1815 m. Betaisant pavyzdžiu jam buvo vokiečių mokslininkai iš vokiečių teisės Reitemeier, romėnų teisei — Hugo, bet dėl stokos apdirbtos medžiagos turėjo eiti savo kurse chronologiniu metodu.[1]

Ołdakowski pradėjo rašyti, tik nebaigė vidaus Lietuvos teisės istorijos.

Prieš rašydamas jis buvo surinkęs reikalingos medžiagos, padaręs iš šaltinių ištraukų ir t. t., bet greitai pamatė, jog nepajėgs baigti, darbe yra per daug spragų, nors ieškojo visur, kur galėjo, Lietuvos teisės šaltinių; nesugebėdamas ar abejo-

[1] Pierwszy rys historyi prawa, którem się rządzą prowincye od Polski niegdyś do Imperium rossyjskiego wcielone d. 23 stycznia 1815 r. in fol. arkuszy na pół zapisanych 28. Jestto obszernieyszy wykład i w mowie ozdobnieyszy od tego, co się dopiero opisało. Czuł Ołdakowski, jak się sam na początku tłumaczy, że synchronistyczny sposob wykładu, jakiego wzór zastawili nam Reitemejer w swojey encyklopedyi i historyi prawa, w Niemczech moc obowiązującą mającego, i Hugo w historyi prawa rzymskiego, jest naypożądańszy; lecz wykonanie jego dla braku poprzedniczych wiadomości i potrzeby czynienia zbyt śmiałych przypuszczeń (hipotez) wielce jest niebezpieczne, i w dzisiejszym stanie wiadomośi historycznych bardzo trudne. Wolał więc wykładać rzecz w porządku chronologicznym. Ważne sportrzeżenia dzieło to, nieukończone nawet, godnym czynią zalety. (*Daniłowicz*, Ołdakowski 28-31).

damas, kad pačiam pavyks apdirbti, savo medžiagą teikdavo kitiems, kas tuo dalyku rūpinos.

Jisai, pavyzdžiui, suteikė žinių Lindei, kuris rašė apie Lietuvos Statutą, bet šis išleistoj knygoj nutylėjo, nepasakė davusiojo medžiagą „prieteliaus" pavardės[1], tai kiti rado reikalingu Lindei tat viešai priminti.[2]

Žinodamas, jog Lelewelis interesuojas teisės istorijos dalykais, nes su juo buvo kartu Kremenčiuje, Ołdakowski jam rašo apie I Liet. Stat. rankraštį, aprašo seną surastą tekstą, prideda, jog tai rašyta ne lenkiškai, o gudiškai, o tik paskui buvo versta į lotynų kalbą.[3]

Ołdakowski pats lyg traukias, kitiems užleidžia savo medžiagą, jaučia širdyje baimę ir abejojimą, ar ištesės atlikti darbą; vietoje nebejaučia paspirties, o Vilniuje buvo prasidėjęs gyvas darbas.

Niuku jam Kremenčiuje. Greitai pasitaikė proga iš ten išvažiuoti ir persikelti į Vilnių.

Pasitraukus Malewskiui, Vilniuje pasidarė neužimta įgimtosios teisės katedra. Cappelli rekomendavo Ołdakowskį, tebesantį Kremenčiuje, bet prieš tai, sako, turįs pasimokinti Göttingoj bent vienerius metus. Universitetas išrinko jį, apie tat rašo jam rektorius (1817. VII. 17 ir VIII. 2) ir pasiuntė į užsienius. Cappelli išdirbo jam instrukciją, kurioj nurodo ko ir pas ką turi mokintis.

Göttingoj Ołdakowski klauso pas garsųjį Hugo romėnų teisės, enciklopedijos ir teisės filosofijos, pas Bauerį — įgimtosios teisės, pas Eichhorną — vokiečių teisės istorijos, o šita palengvins tyrinėti Lietuvos teisės istoriją.[4]

---

[1] *Linde,* O statucie litewskim p. 24-29.

[2] *Daniłowicz,* Ołdakowski, 182.

[3] *Sadowska,* Nr. Nr. 1-4.

[4] Jo draugas Danilavičius sako: Będąc tego przekonania Ołdakowski, że nie można z filozoficznym rozsądkiem mówić o przyczynach prawa, bydź dobrym nauczycielem bądź prawa natury, bądź filozofii prawa, nie znając ustaw wielu, mianowicie polerownieyszych ludów, tak urządzić swoje kollegia na następne półrocze przedsięwziął, aby się ugruntował w znajomości ustaw pisanych, i tey późniey użył za materyał badań filozoficznych w prawodawstwie. Cała niemal Europa od kilkunastu wieków rządzi się dwóma prawami — rzymskiem i niemieckiem: inne póznieysze, pod jakiemkolwiek znane imieniem, są tylko samą mieszaniną dwóch pomienionych. Z dogmatyką prawa rzymskiego, dawaniem jey w Krze-

Ołdakowski turi pranešti, 'ko ir kaip pats mokinosi; uždėjo jam ir kitą pareigą: suteikti žinių, kaip ten apskritai mokinama, kad grįžęs galėtų pats savaime dėstyti ir kitiems paaiškinti.[1]

mieńcu dość obeznany, przedsięwziął wysłuchać jey historyi przez Hugona dawaney, tym bardziey że ten zapowiedział *użycie* nowey edycyi rękopismu Gaja, co też dobrze wykonał. Kollegium prawa *niemieckiego powszechnego*, przez *Eichhorna* dawane, usposobić go miało do gruntownieyszego zgłębienia trudnych w prawie polskiem i litewskiem zagadnień, i ułatwić dokończenie historyi prawa guberniy polsko-rossyyskich, przed wyjazdem rozpoczętey. W wyborze prawa *kryminalnego* pod *Meisterem*, spodziewał się znaleśdź filozoficzne traktaty do prawa publicznego, ale za powrótem oświadczył mi, że go całkiem zniechęciły nayczęściey na żadney zasadzie oprzeć się niemogące subtelności, przez zbyteczne zaciekanie uczonych wprowadzone, a mianowicie, niewieścia łagodność w tłumaczeniu ustaw karzących przez *Meistera* broniona, i niewolnicze przywiązywanie się do litery prawa, za jakiem do rygoryzmu dążący *Feuerbach* obstawał. Wreszcie kollegium teoryi cywilnego processu posłużyć miało do poznania zaprowadzeń, któreby może w naszym processie zastosowane bydź mogły. Lecz z tego, jak wyznawał, naymniey korzystał, częścią, że sucha materya nudziła nieźmiernie, częscią, że obciążony innemi robotami, nie miał czasu dość się jey poświęcić. Z kollegiów Hugona przywiózł do Wilna znaczne notaty, dziś w bibliotece będące, a znacznieysze jeszcze z kollegium praw niemieckich przez Eichhorna. Zdumiewałem się, mawiał, słuchając Eichhorna, jak dobrą wiarą dziadowie nasi przyymowali ustanowienia nieprzychylnych sobie giermanów, a razem się przekonałem, że bez znajomości ustaw niemieckich, nikt dobrym nauczycielem praw polskich zostać nie potrafi. *(Daniłowicz,* Ołdakowski 185-6).

[1] Apie tat vėliau rašo *Danilavičius:* Zwiedziwszy nayzawołańsze w nauce prawa niemieckie uniwersytety, tym łatwiey się przejął metodą korzystnego praw nauczania, że sam będąc już nauczycielem, oswoił się ze sposobem poymowania i trybem szykowania wyobrażeń polskiey młodzieży, tyle różnym od Niemców. Właściwa, jak mawiał, niektórym uczonym niemieckiego narodu, do przesadzań w spekulacyach skłonność, jakaś niewypowiedzianie ponura ociążałość w wysłowieniu, niewolnicze przywiązywanie się do formuł, które dla utrzymania uwagi w przepisanych karbach dowcip krępować zdają się, dzielenia na drobne części każdego nieobszernego wywodu, natłok wyrazów technicznych wątpliwego częstokroć znaczenia, są przyczyną, że xięgi niemieckie z trudnością za przewodnictwo polakom służyć mogą. Doskonaląc się koleynie zgłębił wszystkie niedogodności zwyczaynego u nas sposobu nauczania. Zręczny w ścisłem odróżnianiu ich słabości, umiał troskliwie oddzielać szczęśliwe skutki zdziałane w sposobie nauczania, tak przez stan indywidualny, przyjemną postawę, i słodkie, a bez przysady tłumaczenie się jednego z nauczycielów; jako duch porządku drugiego, a rozległe innego wiadomości. Nie raz sobie żartował z francuzkich uczonych, którzy w nayzawilszych materyach, nagromadzo-

Grįžęs turėjo pradėti savo darbą. Jį traukė Lietuvos teisės istorija, kuri jam taip rūpėjo, o turėjo dėstyti įgimtąją teisę, dėl kurios važiavo į užsienius; jisai turėjo atgaivinti Vilniuje šitą mokslo šaką. Ir ėmė kitaip dėstyti. Besirengdamas į darbą, jis ieškojo tinkamesnio vadovėlio, teisybė, neneigė ir Strojnowskio spausdintos knygos, bet vieton jos norėtų naujesnės, jis velijo Hugo ir Bauerio darbus; tinkamiausia jo nuomone būtų — Bauerio „Lehrbuch des Naturrechts", dėlto ėmė ją versti ir perdirbinėti, bet veikiai rimtai pradėjo sirgti ir darbo nebaigė.[1]

Daug planų turėjo ateičiai, apie kuriuos pasakojo savo

---

nemi zapytaniami, wyskokami dowcipu, lub górną deklamacyą ratować się zwykli. co Burlamagniemu zarzucał. (*Daniłowicz*, Ołdakowski, 189-190).

[1] Powstał nieraz, że nayprzyjemnieyszą byłoby mu rzeczą, widzieć w planie lekcyy prawniczych na czele *Encyklopedyą* nauk, polskiego jurystę zdobić mających: że to byłby interesujący i nieźmiernie użyteczny kurs dla uczniów, ale oraz dla uczącego, bardzo trudny, częścią z przyczyny wielkiey liczby wiadomości mieysce tu mieć powinnych, i zupełnego u nas niedostatku dzieł w tym rodzaju, częścią stąd, że w niey wykładane bydź muszą zasadowe, a tem samem ogólne podania, na którem nam dotychczas, w wielu gałęziach krajowego prawodawstwa nie dostaje: że niemający zamiaru, kształcenia się do tego powołania, mogliby w potrzebie na niey poprzestać, z oszczędzaniem trudu i czasu, na wysłuchanie szczegółowych obszernych kursów; a nadewszystko prawa rzymskiego. Oprócz pierwszego rysu tego wszystkiego, co do obrębu prawoznawstwa należy, zawiera *Encyklopedya* wskazanie źródeł, i sposób pożytecznego ich używania, wiadomość, czego w uprawie pojedyńczych gałęzi dotąd dokazano, i ostrzeżenie, co nadal do czynienia pozostaje. Tu także należy oznaczenie celów, związku i granic każdey nauki, a przy tem polecenie innych, które służą do tem gruntownieyszego pierwszych zgłębiania. Mało ona ma wspólnego, z ową wielką francuzką *Encyklopedyą*, mimo to, że jey nazwisko swoje i początek jest winna. *Schmaus* zaprowadził ją do Niemiec, *Pütter* dał kształt dzisieyszy, a przeszło od połowy wieku, uważają uczniowie przedmioty owe, za tak ważne, iż z naywiększą około nich pracują pilnością. W istocie nic nie masz stosownieyszego dla poczynających, nad wskazanie im pierwszey drogi, którą przebiedz mają, przed udaniem się na długą i trudzącą podróż. Samo oznaczenie zawad na drodze, czyni ją łatwieyszą, a okazanie celu podróży, zachęca do postępu. Sprzykrzywszy sam do sytości, łamanie wszędy pierwszych lodów, zagrzewał mię do zajęcia się tą pracą.

Zastanawiał mię nieraz nad tem, że w uniwersytecie, wielkiey wagi dla prawnika i administratora, prawo publiczne koniecznie dawane bydź powinno, tak dawne polskie, jako i rossyyskie: tamto do przyzwoitego zrozumienia zbiorów naszych statutów i konstytucyy, to dla tego, że jest obowiązujące. (*Daniłowicz*, Ołdakowski, 193-5).

prieteliui Danilavičiui. Teisės mokslas reikią praplėsti, reformuoti, įvesti naujų dalykų, professoriai turi nebūtinai tik apmokamos valandos mokinti; įgimtąją teisę jis sutrumpintų, o reikėtų pridedamai įvesti teisės enciklopediją, pagaliau pasisako apskritai prieš įgimtosios teisės mokinimą.[1]

Jis visgi velytų eiti į teisės istoriją, ypač į Lietuvos teisės istoriją, o čia džiova kankina, svajonės didelės, norai neaprėpiami, mirė greitai ausdamas gražius ateities planus Lietuvos teisei.[2]

O užbaigtų darbų taip ir neparodė: jis ketino atlikti, iš jo tų darbų laukė kiti.

---

[1] „Mianowany za powrótem zastępcą professora prawa natury, politycznego i narodów w uniwersytecie wileńskim, jakkolwiek z tytułu swego nie kontent, gorliwie się zajął nauczaniem prawa, a jeśli zdanie uczniów nayniezawodnieyszem jest świadectwem o zdolnościach nauczającego (jak jest niewątpliwie), tedy Ołdakowski z powszechnym oklaskiem z każdey lekcyi powracał. Sposob jego nauczenia nie był zwyczaynem w Niemczech *dyktowaniem*, ani też uroczystą deklamacyą, ale raczey poważnym, ściśle logicznym, a zawsze ozdobnym wykładem. Rzadko kiedy wyboczenia widzieć się dały, a nigdy nim śmiesznych i urwanych peryodów niepostrzegano, lubo mowę potoczną nie raz urwane myśli zaostrzały. Tłumaczył się zwolna, z twarzą wypogodzoną, na którem wyczytać można było ukontentowanie z wielkiey liczby słuchaczów dzielących jego przekonanie. Szelest piór pilnie spisujących wszystkie jego uwagi mocno mu się podobał, i wbijał w dobre o sobie rozumienie, ale razem zagrzewał do starannnego każdey rzeczy wypracowania. Wzrok słaby niepozwalający mu często radzić się sexterna, zmuszał do koniecznego wrażenia w pamięć każdey lekcyi, co jego jestom wiele dodawało przyjemności. W nauczeniu swojem do tego zmierzał, aby nie ślepym trafem, jak dawniey, ale łatwym sposobem każdy gruntownym zostawał jurystą i w wyższym stopniu nauką swą przejętym. Z niewypowiedzianym wszystkich żalem kurs ten dłużey półtora miesięca nieprzetrwał dla wzmagającey się słabości". (*Daniłowicz,* Ołdakowski 190-1).

[2] „Podchlebiał sobie, że po trzech latach pracy wykończy kurs swój prawa przyrodzonego, a wtedy z całą usilnością, będzie mógł się poświęcić wyrabianiu krzemienieckich rękopismów, prawa krajowego i jego historyi dla ogłoszenia ich światu. Naypierwsze zatrudnienie, jakie wspólnie wykonać mieliśmy, było przelanie i sprostowanie celnieyszych uchybień, w dziele nieśmiertelnem Czackiego, którego wydania powtórzonego, tak mocna potrzeba czuć się daje, a zamiast skróconego Statutu litewskiego pierwszego, text ruski oryginalny miał bydź podstawiony. Słowem, niezliczone układaliśmy projekta, gdy tymczasem słabość do ostatniego zmierzała kresu". (*Daniłowicz,* Ołdakowski 196).

Jis geresnėmis sąlygomis augo ir mokinosi, negu jo draugas Danilavičius, jam geriau sekėsi gyvenime, Czackis jį išlepino, lemdamas skaisčią ateitį; jis turėjo galimybės mokintis ir užsieniuose, tik vienas dalykas viską pakirto: sveikata buvo menka, susirgo džiova. Jis vis netikėjo gręsianču pavoju, galvoje darė planus dėl savo būsimų darbų, tikrai rengė šį-tą, net slėpėsi nuo savo prieteliaus Danilavičiaus, kuris pats jį lankydavo ir kitus kviesdavo, kad ligoniui nebūtų nuobodu, kad justųsi ramiau. Liga vis ėjo stipryn. Galų gale reikėjo išgauti jam atostogų, pensiją, bet taip, kad neišsigąstų, kad nenusimanytų, kas jam gręsia, ir pagaliau išsiųsti namon, prie motinos. Danilavičius išsiuntęs vis teiravos, kaip važiuoja, ar davažiuos. Ołdakowski davažiuote davažiavo į tėviškę, tik greitai po to mirė.

Ołdakowskiui mirus, Danilavičiui parūpo jo mokslo palikimas, kuris reikia gauti iš giminių, atlyginti ir paskui išleisti.[1]

Danilavičius tikrai aprašė Ołdakowskio gyvenimą ir darbus.[2]

---

[1] *Danil.-Lel.* 1821. I. 9, II. 12, VIII. 15; 1822. VIII. 27, IX. 2.

[2] „Dziennik Wileński“ 1822.

IV.

Vilniaus universitete professorium.

1. Mokslo globėjas ir universitetas.

Czartoryskis, caro draugas, kadaise Rusijos užsienių ministeris, dabar rūpinos švietimo reikalais visoj Lietuvoj, Gudijoje bei Ukrainos dalyse (buv Didž. Lietuvos Kunigaikštijoj), kaipo tos mokslo apygardos globėjas. Jis ir čia liko tuo pačiu politiku, ką ir būdamas užsienių ministeriu — jam rūpėjo sukurti Didžiąją Lenkiją. Lenkų patriotinė istoriografija iškelia jo nuopelnus švietimo darbe. Czartoryskis galėjo jam padėti del savo ryšių ir duotosios valdžios, bet galėjo ir trukdyti, kas dažnai pasitaikydavo; taigi švietimo darbuotojams teko su juo skaitytis, jį įtikinėti, norint ko pasiekti; visus savo sumanymus reikėjo patiekti kaipo jo ir kaipo jo vykinti. Taigi ypatingų nuopelnų Vilniaus universitetui neturi, nė jis lankėsi Vilniuje, nė jis sekė pats mokslą, o tenkinos rašto pranešimais.

Del savo ryšių Czartoryskis turėjo plačių teisių savo apygardoj, kartais net daugiau, negu kiti Rusijos globėjai; pav. norėdamas privylioti geresnių mokslo jėgų, jis geriau aprūpino Lietuvos professūrą; algos atrodė tos pačios, ką ir Rusijoj, tik mokamos ne popieriais, bet sidabru.

Del universiteto uždavinių ir mokslų jis turėjo nuolatos ginčytis su rektorium Sniadeckiu, kuris rektoriavo 1807—15 m. Sniadeckis — tiksliųjų mokslų šalininkas, nepripažino „humaniora", taigi visai nepripažino istorijos, literatūros, nes laikė tat menu, bet ne mokslu.

Czartoryskiui rūpėjo kaip tik tie dalykai, jam šitie, o ne anie, buvo svarbiausieji, delto jis reikalaudavo geresnio lenkų literatūros pastatymo; taip pat turint būti plačiai dėstoma istorija, pirmon galvon — Lenkijos. Ji duosianti jaunimui tą, ko negalį duoti tikslieji mokslai, delto toms šakoms turi būti rimtas professorius.[1] Bet neviskas ėjo taip, kaip norėjo Czartoryskis.

[1] *Kallenbach* 429-440.

Czartoryskis rūpinosi del Vilniaus Lenkijos istorija — o ten atsirado Lietuvos istorija, ten ėmė ją tyrinėti; Czartoryskis norėtų konservatyvės politikos gynimo universiteto moksle, o atsirado demokratų, nes nauji mokytojai ne iš dvarų buvo kilę, o iš miestelių ir sodžių išėję.

Visgi Czartoryskis davė galimybės gauti lėšų universitetui.

Žiūrint tautinio professorių sąstato Vilniaus universitete buvo svetimšalių (vis vokiečių),[1] gerai susitarusių, jų tarpe buvo ir žymių žmonių. Savųjų tarpe buvo kaikas užsilikę iš senesnių, kiti nauji, vos pradedą, tai svetimšaliai iš aukšto į juos žiūrėjo. Delto būdavo ginčų ir susidurimo jų tarpe, net tekdavo nesykį juos tildyti.

Atsiradę jauni negalėjo taip lengvai pakilti; jiems trukdė svetimšaliai, bijodami pasijusti nereikalingais, bet neleido greito pakilimo ir Czartoryskis, tik jau kitais sumetimias. Jo nuomone, jauni žmonės turi kilti pamaži, turi prasimušti dirbdami, visuomet turėti pryšakyje tikslo gauti katedrą, delto daugiau dirbsią.

Svetimšaliai turėjo ir kitų kliaudžių, o nuo jų nevisuomet norėjo atsilikti ir čiabuviai: nėjo dirbti į tuos komitetus, kur už tą darbą skyrium nemokėdavo; pasiteisinimui jie nurodydavo, jog kituose Rusijos universitetuose to nėra.

Czartoryskis bandė su tuo kovoti, pabardavo už tą, primindamas, jog čia algos 2-3 sykius didesnės, niekur tokių algų nesą, professūra ir mokslininkai privalo būti doriniu pavyzdžiu jaunimui, negaudyti turtų, turi rūpintis krašto labu ir gerove.

Žinoma, tat dažnai baigdavos vien tik susirašinėjimu ir popierio gadinimu.[2]

2. Danilavičiaus rengimasis į professurą.

a. Mokslo kelionė į Varšuvą.

Prie jaunųjų, vietos žmonių, nesimokinusių Europoj, tik savo darbu prasimušusių priderėjo Danilavičius.

1814 m. paliko jį prie universiteto; jis turėjo mokinti valstybės, pilietinės ir bylojimo teisės; ir jis mokino, dirbo visa kas

---

1 *Danil.-Lel.* 1821.I.19, V.14.

2 *Kallenbach* 425-8.

jam buvo pavesta;[1] būdamas jaunesniu mokytoju, vargu galėjo dalyvauti bendrame universiteto gyvenime.

1815—16 m., vis dar nesant kitų žmonių, Danilavičius dėstė pilietinę Lietuvos teisę, berods nedaug, dvi dieni į savaitę po vieną valandą; tas pats buvo ir sekančiais metais; jau 1817 — 18 m. teko dirbti daugiau: 4 dienas po 1 val., bet tai buvo del to, kad buvo išvažiavęs pusei metų ir turėjo pasivyti.[2] Jisai mokino kitus ir pats mokinosi, tyrinėdamas savo mokslo šaką.

Matyt kito kandidato dar nebuvo, jo darbais buvo patenkinti, ir 1817 m. kilo sumanymas paskirti jį adjunktu (jaunesniuoju professorium) valstybės teisei dėstyti. Prieš paskiriant universitetas nutarė išsiųsti jį į kitus universitetus, būtent į Varšuvą ir Petrapilį, iš viso 1 metams, taigi pusmečiui kiekvienoje vietoje. Siuntimo tikslas įvairiaip formuluojama, gal būti tat parėjo nuo to, kur tas raštas buvo siunčiama. Oficialai tarnybos lape jam paskirta: „ištirti ir susipažinti su valdiškų įstaigų veikimu"; atrodo, jog Danilavičius turėjo pažinti rusų valdiško aparato darbuotę, žiūrint gi universiteto užrašų ir jo tikrųjų darbų anose vietose — tai jam rūpėjo Lietuvos, vietos teisė ir jos istorija,[3] taigi šitiems dalykams jį ir buvo siuntę.

Varšuvon Danilavičių traukė vienas mokslininkas — Jonas Vincas B a n d t k i e,[4] kuris buvo nedaug senesnis amžium, bet išėjęs sisteminę vokiečių mokyklą, dirbo pats ir jau turėjo parašęs darbų Lenkijos teisės istorijai, taigi iš jo galėjo pramokti savo teisei tyrinėti, galėtų pasinaudoti Varšuvos archyvais ir bibliotekomis.

Iš Bandtkies buvo galima šio-to pramokti — sistemos, metodo, mokinimo vietos teisės remiantis istorija; jis neužsiiminėjo Lietuvos teisės istorija, jeigu jam pasitaikydavo aktai, tai, nesupratęs jų vertybės, praeidavo pro šalį. Danilavičius gi, būdamas Varšuvoj, sužinojo daugiau apie Lietuvos teisės ten esančius šaltinius, ieškodamas po archyvus pats šį-tą rado, juk ten buvo Lietuvos Metrikos kopijos.

---

1 II dalis, Tarnybos lapas.
2 *Bieliński* II. 37-39.
3 *Bieliński* I. 358.
4 *Krzemiński,* Bandtkie 294—6. (Gyv. 1783—1846).

Grįžęs iš Varšuvos 1818 m. pradžioje, Danilavičius skubinos dėstyti studentams praleistąjį kursą, kuris turėjo didelės kloties klausytojų tarpe.

Vienas iš anų laikų klausytojų savo dienyne buvo užrašęs: „Šiandien (vas. 6 d.) pradėjo dėstyti savo pamokas... klausytojų prisikimšo nepaprastai daug, ar tai dėlto, kad tai naujas dalykas, ar studentai nori mokintis; professorius.. pasakoja labai aiškiai, nuosakiai ir suprantamai....“[1].

b. Habilitacijos darbas.

Be dėstomojo dalyko Danilavičiui buvo uždavę dar naują darbą — parašyti tyrinėjimą paskirtąja tema savo sugebimui ar tinkamumui professūrai įrodyti, ir tam davė nedaug laiko, tik pusę metų. Užduodamas šį darbą universitetas aiškiai pasakė Danilavičiui, koks jo tikslas: „kad šis tyrinėjimas skiriamas jo gabumui, žinioms ir uolumui įvertinti, o taipogi įrodyti, kur gali būti toliau išsiųstas ir kokiam mokslo darbui suvartotas“.[2]

Temos parinkimui turėjo įtakos Czartoryskis, jeigu ir ne jis pirmasis nurodė, tai jis rėmė ją; tema atitiko jo varomą po-

---

[1] D. 6 Lut. (1818 r.). Środa. Przed kilką dniami przyjechał z Warszawy Pan Daniłowicz, Proffessor Prawa Krajowego w Uniwersytecie. — Dnia dzisiejszego, rozpoczął dawanie lekcyj swoich.

— Ponieważ nauka Prawa krajowego, jest jednym z główniejszych mych przedmiotów, w obiorze nauk do których się w przeciągu tego roku przykładam, więc uczęszczanie na lekcyą Daniłowicza rozpocząłem. — Słuchaczów nacisk był niezmierny; czy to przypisać należy nowości przedmiotu, czy też chęci uczących się; Proffessor bowiem nauki tak potrzebnej i pożytecznej każdemu, który się na obywatela sposobi, tłumaczy się bardzo jaśnie, płynnie i zrozumiale; a przymioty takie ściągnąć są zdolne wielką liczbę słuchaczów. — Dowiedzieliśmy się dziś tylko o treści tego, co Proffessor w przeciągu roku wykładać będzie. — Naprzód przebiegłszy historyą Prawodawstwa Narodu Polskiego od pierwszych jego początków, aż do ułożenia i uporządkowania ostatecznego, teraźniejszego Statutu Litewskiego, który się teraz zwyczajnie używa w Prowincyach wszystkich dawniej do Polski należących; tudzież zasady Praw krajowych Rossyjskich w Ukazach zawartych wyliczywszy; będzie wykładać porządkiem wszytkie Artykuły, do których zastosowane są prawa tak w Statucie, jako też i w Rossyjskich Ukazach.— I to właściwie stanowić będzie naukę Prawa krajowego. — (Dziennik *Teodora Krasińskiego* cz. II, str. 148-9 — Bibl. Ord. Kras. Nr. 3500).

[2] *Daniłowicz* Kod. Nap., 172.

litinę programą, kaip tik į ją turėjo atsakyti kandidatas į Lietuvos teisės mokytojus.

Czartoryskis turėjo politinių tikslų Lietuvoje — jam nepatiko Napoleono Teisynas ir jo bylojimai, įvesti Lenkų karalystėje, del jų Lenkija turėjo visai skirtingą nuo Lietuvos teisę. jis gi norėjo jas sujungti į vieną, prašalinus Napoleono teisyną ir įvedus Lietuvos Statutą. Savo turiniu, kaipo dvarininkų teisė, Statutas buvo artimesnis Czartoryskiui, jis tarė, kad Statutas bus priimtinas ir Lenkijos dvarininkams; Lietuvos gi bajorai bus patenkinti, jeigu jų teisė įsigalės ir Lenkijoj. Galų gale ir susilies politiškai, esant vienodai teisinei ir socialei santvarkai.

Pirm negu pradėti teisinį vienodinimą, reikia prirengti dirva, reikia ištirti ir moksliškai įrodyti, jog išgirtasis Napoleono Teisynas netikęs, o Lietuvos Statutas už jį geresnis. Šita turi atlikti būsimas Lietuvos teisės mokytojas. Czartoryskiui, kaipo politikui, rūpėjo gauti tokia išvada, o ne bešališkas mokslo tyrinėjimas.

Žinoma, tą darbą atliks ne Varšuva, ne Varšuvos universitetas, kur veikė kitos politikos srovės, be to Czartoryskis tenai nei tiesioginės įtakos nei valdžios neturėjo, delto užsakyti tokio darbo tenai negalėjo, tik Vilniuje tam buvo visos tinkamos sąlygos.

Taigi nežinia, ar Vilniaus Universiteto Taryba savo iniciatyva paskyrė Danilavičiui šitą temą; veikiausiai ji ar bent pradėtojas tat darė Czartoryskio nurodymu; matyt skubinosi tat atlikti, nes laiko davė nedaug, tik pusę metų teskyrė; nebereikalo parašytas darbas buvo persiųstas Czartoryskiui, kuris jį taip atydžiai skaitė.[1]

O ir iš pilnos temos antraštės matyti tikslas: „Sulyginti prancūzų teisyną ir procedūrą, pirm keleto metų Varšuvoj priimtus, su senąja lenkų ir lietuvių teise, taipogi bylojimo tvarką, kad susekus, kuris yra esminis skirtumas tų teisių dvasioje ir kokios naudos atnešė ir atnešti gali kraštui teisyno įvedimas, ir atvirkščiai, kuo teisynas yra netinkamas, kokių senųjų teisių panaikinimas, o vieton to svetimos tautos provincinių, įprotynių įstatymų įvedimas yra žalingas ir kokių nepatogumų gali su savim atnešti?“

---

[1] *Kraushar* visai nesupranta, kodėl šita tema parūpo Czartoryskiui ir Vilniaus universitetui (m. v. p. 1-13).

Taigi reikia įrodyti Napoleono Teisyno netinkamumą Lenkijai.[1]

Czartoryskis laukė, kad Danilavičius įrodys, kad ta jo nuomonė esanti teisinga, kurią jis pats turėjo.

Danilavičius turėjo skubinties rašyti: pradėjo 1818 m. pradžioj, pabaigė — liepos mėn. tais pačiais metais. Besiskubindamas, neturėdamas visos reikalingos medžiagos vietoje, kurios jis norėjo, o jos visgi nemaža buvo sunaudojęs, ne į visus klausimus davė atsakymą, nekalbėjo apie bylojimą, bent dėl jo mažiau tepasisakė.

Tai bus pirmasis Danilavičiaus darbas bendru teisės turiniu; tema ir uždavinys tinkanti senam prityrusiam teisės mokslininkui, o ne pradedančiam, bet Danilavičius pajėgė jame parodyti savo erudiciją, sugebimą rašyti, sistemingai ir trumpai reikšti mintis.[2] Šitais privalumais jis atsižymėjo ir vėliau.

Czartoryskiui parūpo, ką Danilavičius pasakys užduotu jam gyvu klausimu. Ar geresnis Lietuvos Statutas? Apsivylė, radęs priešingą nuomonę ir ėmė abejoti, ar jam tas žmogus tinkąs, gal ką kitą skirti į Vilniaus professorius?

Czartoryskis Danilavičiaus darbą skaitė atydžiai, perskaitė gana greitai, ant jo prirašė savo pastabas, nusiuntė į Vilnių rektoriui ir paprašė parodyti pastabas Danilavičiui, bet raštą grąžinti jam, sau gi galįs padaryti nuorašą. Nuorašo turbūt niekas nepadarė, originalą grąžino ir jį visai užmiršo.[3]

Iš Czartoryskio pastabų matyti, kokios jis yra nuomonės šiuo ar kitu klausimu, bet visame matyti, kad Czartoryskis yra tik politikos veikėjas, o ne teisininkas.

Danilavičius sekė savo ir senesnės gadynės teisės galiūnus, žinomus veikėjus — Montesquieu, Benthamą ir kitus; jų vardus minėti Czartoryskis leidžia, bet kai užtiko cituojant Voltaire'į ir dar baisiau vieną moterį (du Diffand), tai ėmė piktintis, sakydamas, tai esą nevietoj.

Czartoryskis pats pasisako prieš Napoleono Teisyną — jis įvestas smurtu Varšuvos kunigaikštijoj, liūdnas likimas lau-

---

1 *Janulaitis* Nap. Teisynas p. 152-6. *Grynwasser* Kodeks Napoleona w Polsce, cz. I str. 53-66.

2 Trumpas to darbo turinys yra suteiktas žemiau.

3 Užmirštas išgulėjo apie 90 metų, niekam nežinomas, iki 1904 m., kuomet jį Kraushdras išspausdino. Nežino apie tai nė jo biografas Sidorowicz, nė Krupowicz, nė vėlesnieji rašytojai.

kiąs tą tautą, kuri priima svetimą teisyną: reikią imti savo, jį tobulinti. Nap. Teisynas — menkas darbas, senas prancūzų teisės kūrinys, o po svetimus kraštus jį išnešiojusi pašėlusi despoto Napoleono ambicija. O ir netinkąs jisai.

Išvadoj apie Danilavičiaus darbą, Czartoryskis šitaip pasisako: autorius pažįstąs savo teisę; galima tačiau jam prikišti, jog pergreitas girti, jog perdaug išgiria ir gerėjas Prancūzų teisyno tobulumais, o reikią išlaikyti saiką, tai esąs sunkus kiekvieno rašytojo privalumas.

Kita Danilavičiaus kliaudis — neskiriąs Lenkijos teisėje jos turinio nuo blogo vykdymo, neužtektinai yra ištyręs, jog tautos garbei ir laimei reikalinga, kad ji turėtų savo teises ir pati savo jėgomis laikui bėgant, reikalui esant, jas taisytų bei gerintų. Netinka atmesti jau įgytąją geresnę teisę ir nustoti kas joje yra gero ir naudingo, kad sugrįžus prie senesnės, neišvalius jos nuo visų kliaudžių. Bet liūdnas likimas laukia tą kraštą, jeigu turi priimti svetimą nors ir geresnę, bet antmestą teisę, geriau lai taiso savo įtaisymus, negu vartoja smurtu kitų atneštus.

Be to darbas neatsakąs užklausimui, užtylįs vieną svarbią dalį — bylojimą, nelygina teisyno naudos ir žalos politikos ir dorovės žvilgsniu, nieko nesako apie nuostolius, kuriuos turi tauta, jeigu jai duoda svetimas teises, o su jomis svetimus įpročius ir jausmus, kad nustodama savo originalumo kartu nustoja savo gerų savybių, gi dažniausiai įgija svetimas kliaudis.[1]

Pagaliau Czartoryskis rado Danilavičiaus darbe kaikame netikslumų ir neaiškumų, be to tokių vietų, kurias galima suprasti dvejopai. Jis jautė, jog Dainilavičiaus dvasia jam svetima, visgi duoda Danilavičiui tokių politiko, ne mokslininko patarimų: „Taigi reikia velyti, kad autorius stengtųsi daugiau žiūrėti į Visumos Dvasią, o tokiuose, kaip šis, tyrinėjimuose, kur nagrinėja teisynus, žiūrėtų ne tik teisininko bet ir teisės filosofo, moralisto ir politiko akimis. Betgi p. Danilavičius yra vertas universiteto paraginimo ir globos, jis nusipelnė, kad jam duotų galimybės toliau tobulintis“.[2]

Lygindamas abu kandidatu į Vilniaus professorius, Czartoryskis daugiau laukia iš Ołdakowskio, kurį aukščiau stato; jis

---

1 *Kraushar* 177.
2 *Kraushar* 13-14.

siūlė tebesantį Vokietijoj Ołdakowskį pasiųsti tulam laikui į Angliją, tik Ołdakowski pats atsisakė. Czartoryskis norėtų pasiųsti į Angliją ir Danilavičių.[1] Ko jis ten mokintųsi, ką tyrinėtų? Savo teisės istorijai vargu rastų mokytojų ir medžiagos, vargu pramoktų ir metodo. Gal jam rūpėjo atitraukti jį iš po prancūzų įtakos? Taip bent iš pradžių buvo pranešta rektoriui. Vėliau vyriausybė nekėlė klausimo apie Danilavičiaus siuntimą nė į Vokietiją, nė į Angliją, o kai pats Danilavičius prašėsi, tai ar rektorius darė kliutis, ar Czartoryskis neleisdavo.

c. Mokslo kelionė į Rusiją.

Pabaigęs savo užduotąjį darbą apie N. Teisyną, įteikęs jį rektoriui ir nelaukdamas išdavų, eidamas pernykščiu nutarimu Danilavičius ruošėsi mokslo kelionei į Rusiją.[2]

Jau 1817 m. jam buvo duota kelionės instrukcija, paskirta lėšos (300 sid. rub.),[3] nurodyta ko turi vykti į Petrapilį, būtent: rusų teisės ir įstaigų veikimo tyrinėti, taigi susipažinti su tais laikais galiojančia teise; apie kelionės išdavas turi pranešti savo raportais. Rusų teisės mokslas buvo dar vystykluose; jų teisė buvo pilnoj Vakarų Europos įtakoje ir, žinoma, keliais žingsniais atsilikusi, nes žinios iš ten netaip greit daeidavo, o perdirbti rusų mišrią nesutvarkytą pilietinę teisę, einant naujomis srovėmis, jurisprudencijoj trūkstant žmonių reikėjo daugiau laiko. Ikišiol Rusų jurisprudencijoj viešpatavo įgimtoji teisė, kurią skirdavo nuo veikiamos, esamos teisės. Mokslo vidurkiu visgi buvo Maskva, turinti seną universitetą, ne Petrapilis — biurokratijos centras.

Nuo 1805 m. Maskvoje dėstė įstatymų teoriją tuo laiku garsus teisininkas Cvietajev, 1810 m. išleidusis savo darbą „Apie įstatymų teoriją“. Kitas anų laikų įžymybė — Veljaminov-Ziornov'as; jis rašė: „Pilietinę Rusų teisę“, buvo jau išleidęs dvi jos dali (1814 ir 1815 m.). Ir jo veikale atsispindi įgimtos teisės mokykla. Jo darbas turėjo įtakos į esančią Petrapilyje Įstatymams Rengti Komisiją, kuri savo sumanyme nemaža iš jo pasiėmė.[4]

---

[1] *Kallenbach* 430-2.

[2] Darbas baigtas 1818.VII.12, o jau išvyko į mokslo kelionę VII.21.

[3] *Bieliński* I, 358.

[4] *Šeršenievič* Nauka 14-21.

Norint susipažinti su rusų mokslu naudingiau vykti į Maskvą, su biurokratijos praktika — į Petrapilį. Nors nebuvo pirmykštėj instrukcijoje pažymėta Maskva, Danilavičius įtikino rektorių, jog reikia vykti pirma į Maskvą, o paskui į Petrapilį. Universiteto taryba susirinkti negalėjo, nes jau buvo atostogos, tai tas klausimas reikėjo išspręsti vienam rektoriui. Norėdamas pratęsti savo mokslinę kelionę, Danilavičius užėmė dalį savo atostogų ir išvyko anksčiau. Jam rūpėjo plačiau pažinti tikrąją Rusiją ir jos širdį — Maskvą, o pakeliui — Lietuvos Rytus.

Ir išvyko į Maskvą.

Į Maskvą.

Savo kelionę į Maskvą Danilavičius aprašė raporte, prisiųstame universiteto rektoriui[1].

Važiavęs 8 dienas. Pakeliui mažai ką matęs: pergreitai lėkė, o ir vargu ką gero būtų sau radęs. Važiavo plačiausiais vieškeliais, kraštu, Napoleono karo laikais sunaikintu, dabar viskas aplinkui atsigavo. Miestai, kuriuos pravažiavo, ką stovi prie vieškelio, atsistatė: tenai didesnis prekybos judėjimas, švaresni negu Lietuvos rytų pavieto miestai. Ir ūkininkai kitaip atrodė, jų triobos švaresnės ir gražesnės. Bet tai buvo vis keliaujančių pirklių gyvenimai. Dideli sodžiai, triobos šiaudiniais stogais arti prie kits kito sukimštos, dėlto dažnai dega.

Ir lygina jisai šituos rusų su Lietuvos valstiečiais. Jis gerai pažinojo jų būklę: matė jų skurdą, ypač didelis buvo rytuose. Skirtumo priežasties ieško teisinėje būklėje, kad Lietuvos valstiečiai nelaisvi, kad neužsiima prekyba ir pramone, kad jų ponai gerovės nepakelia, dargi ją slopina, varžo jų energiją. Rusų istorijoj valstietis visgi buvo įstatymų ginamas, (taip jis taria nesusipažinęs su Rusų valstiečių istorija), o Lenkijoj ir Lietuvoj to nebuvo, dvarininkas buvo neribotas jo ponas. Bajorai slėgė ir miestus, neleido supirkinėti gaminių stačiai iš valstiečių, jie vieni norėjo viešpatauti. Jis mato savo valstiečių skurdą, žino šio kilimą, praeity dar nedaro skirtumo tarp Lietuvos ir Lenkijos valstiečių teisės istorijoj.

Jam parūpo dabar valstiečiai, galėjo apie juos rašyti, juk dar neseniai (1817 m.) Vilniuje apie tat kalbėję bajorai, inteligentija ir spauda, del šito buvo triukšmingas seimelis.[2]

---

[1] II dalis.

[2] *Janulaitis,* Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje.

Atvykus į Maskvą, pasirodė, jog laikas kelionei vasaros metu buvo parinktas netinkamas — universiteto professoriai atostogose, be to ir universitetas neaukštai pastatytas. Rodos Danilavičius priėjo prie išvados, kurios aiškiai nepasako, kad Vilniškis stovis aukščiau.

„Iš maloniai mane priėmusio rektoriaus Heimo kalbų, rašo jisai, galėjau įsitikinti, kad nelabai aukštai stovi tasai apšauktas pirmuoju Rusijos universitetas, o siuntimas jaunimo iš čia į Tartus dar labiau, rodos, tą mintį patvirtina". Mokinių skaičius yra labai menkas, kartais vos siekia 200, jie kilę iš varginguju klasių ir amatininkų, nes turtingieji velija mokintis privatiškai namie, mokėdami nuo 5 iki 10 rub. už valandą universiteto mokiniams, o nuo 10 iki 20 rublių professoriams. Šitas įprotis duoda galimybės išsilaikyti daugeliui neturtingesniųjų universiteto studentų, o professoriams gerokai prideda prie algos, kurios jie gauna 2200 rub. ass. iš iždo (= 700 — 800 rub. sid.), nes niekas iš jų neatsisako davinėti po namus privatinių pamokų".

„Yra išsiųsta iš Maskvos į užsienį pasiruošti į professorius, skyrė jiems algos daugiau negu tikriems professoriams, nes davė kiekvienam po 4000 rub. ass. Įstaigų ir bibliotekų šitas universitetas neturi, nes menką jų kiekį kas met už 300 rubl. perkamų knygų sunaikino karas; dargi universiteto rūmus gaisras sunaikino, vos dabar jis kila iš griuvėsių. Prof. Schlötzer'is, kurį norėjau pažinti, išvažiavęs į sodžių, dėl tos pačios priežasties negalėjau susipažinti su romėnų teisės professorium P. Cvietajevu; šitam nuostoliui padengti nusipirkau jo veikalus, iš kurių jis atlieka savo kursus. Ypatingai norėjosi susipažinti arčiau su Smirnovu, rusų teisės adjunktu, tačiau rektorius persergėjo mane, jog jisai dėl blogo elgimosi ir netinkamo tarnavimo turės būti pašalintas iš universiteto, o ir šiaip iš jo nieko nepramokčiau... Apskritai buvau pasipiktinęs tuo, kad šališkumo dvasia įsibriaudama net tarp mokslininkų atskiria užsieninius professorius nuo vietinių".

„Rekomendacijos laiškas, duotas p. Rektoriaus iš Vilniaus, davė galimybės susipažinti su Maskvos skyriaus senato sekretorium p. Chavskiu, viską gerai suvokiančiu savo įgimtuoju protu. Jo veikalas, keturiais tomais šiais metais spausdinamas, apie paveldėjimą rusų įstatymais yra turtingas medžiagos rinkinys, tinkamas sistemingesniam

sutvarkymui sudaryti, o šita yra sunkiausioji įstatymų šaka. Mat autorius, mažiau susipažinęs su bendros teisės teorija, dėlto nepajėgė suteikti galutino tobulumo savo rinkiniui, o giminystės lentelės, jam vienam tik žinomu ir painiu būdu sudarytos, nedaug kam kitam teišaiškins. Tomai, esantieji spaudoj, apima, sekant Įstatymams Rengti Komisijos priimtą tvarką, ukazų originalus, kuriais remiasi pirmasis tomas. Kita jo knygelė, pavadinta „Лекція читанная при публичномъ преподаваніи правилъ Россійскаго Законовѣдѣнія 1818“, turi daug šviesių minčių seniesiems piktnaudžiojimams atitaisyti, o joje autorius reikalauja, kad vien tik mokytieji žmonės būtų priimami į valdininkus. Aplankęs knygų krautuves, be geroko skaičiaus vertimų iš svetimų kalbų, nieko sau įdomaus neužtikau.“[1]

Lankė Maskvoj apylinkes, bet nieko savo sričiai neradęs. Nerado čionai nė dvasios turtų, nė knygynų, nė archyvų. Įsitikino, kad Maskvos universitetas jam nič nieko negali duoti, jis pats žemai pastatytas.

Į Petrapilį.

Iš Maskvos, kurioj išbuvo apie 3 savaites, Danilavičius traukė į Petrapilį. Ir čia pakeliui matė įdomių istorinių, prekybinių miestų, kadaise daug reiškusių Rusijos gyvenime, o net turėjusių įtakos Lietuvos istorijai — Tverį, Vyšnii Voločok, Valdai, pravažiavo senąjį Naugardą, bet dėl didelio lietaus negalėjęs apžiūrėti, matė senovės jo liekanas, o kadaise jis buvęs daug platesnis.

Kelionė nepatogi: kelias išklotas tai rąstais, tai akmenimis, o ir tuo laiku kelionė pabrango, reikėjo mokėti nuo viorsto vieton 3 kap. — 8 kap. nuo arklio, gi reikia dviejų; už valgį stotyse reikia mokėti trigubai, nes nieko tenai nemokant negalima sulaukti arklių, be to reikia mokėti magaryčias. Pagaliau Danilavičius atsidūrė Petrapilyje.

Trumpai apžiūrėjęs miestą, greitai ėmėsi svarbiausiojo sau paskirtojo uždavinio — aplankyti dikasterijas (valdiškas ir teismo įstaigas).

Iš pradžių nuėjo į švietimo ministeriją, paskui ten pristatė jį pačiam ministeriui Golicinui, o tas jau pavedė supažindinti jį su Įstatymams Rengti Komisijos nariais. Galų gale atsidūrė pas

[1] Žiūr. II dalį.

jos sekretorių Veljaminovą-Ziornovą. O tas nurodė į šaltinį rusų teisei pažinti — į savo knygą, išėjusią 1815 m., berods nebaigtą. Žymiausias toj komisijoj — jos pirmininkas Rosenkampf; gal jis duos nurodymų — tarė Danilavičius nuėjęs pas jį. „Tai šitas vyras, sako Danilavičius, pareiškęs, jog visos mano pastangos iš pamatų pažinti rusų teisę liks tuščios ir be vaisių, nes jie patys tiek metų, tarp savęs pasidalinę darbą, dirbdami prie įvairių teisės įstatymų šakų, nepajėgia jų aprėpti, ir dėlto kad buvo begalės ukazų ant kits kito sukrautų, ir dėlto kad nuolatos ir kasdien augdami tarp savęs susipina; jis pabaigė savo pasikalbėjimą patarimu, skaityti su didžiausia atyda tuos Įstatymo Sąvado tomus, kuriuos iki šiol paruošė Komisija, taigi iki globos imtinai, o kas dėl kito, tai, sako, nėra nėvieno veikalo, iš kurių būtų galima semti teisės mokslą... Skundėsi, kad nėr žmonių, kurie galėtų pagelbėti darbe ir dėlto Sąvadas Dievas žino kada bus užbaigtas. Pagaliau stebėjosi, kad beveik visi Rusijos teismai ir universitetai užprenumeravo Sąvadą, vienas Vilniaus universitetas iki šiol to nepadarė, ypač kad užsakiusiems originalą vokiečių ir lenkų vertimai duodama kuone dykai, nes tik priskaičius spaudos išlaidas... Įst. Rengti Komisijos bendradarbis tar. Anastazevičius kuo daugiausiai informavo mane apie tos komisijos darbus ir sumanymus; iš jo sužinojau apie riksmą, kuris kįla ant Vilniaus universiteto, kad jisai be Ministerijos su nieku nepalaiko ryšių ir nesiunčia čionykščiams mokslininkams savo veikalų rusų kalba, nes lenkų kalba niekas neskaito ir dėlto nepažįsta... Iki šiai dienai esu užsiėmęs Petrapilyje skaitymu veikalų, traktuojančių apie rusų teisę, kurių Vilniuje gauti negaliu, ir lankau žmones, kurie gali man duoti šituo dalyku reikalingus paaiškinimus, o visą kitą atliekamą laiką užima Imper. Viešoji Biblioteka, kadaise vadinama Zaluskių[1], atdara trečiadieniais, ketvirtadieniais ir penktadieniais, turinčią 262.646 tomų, įskaitant į tą 45.000 dublikatų ir 20.000 retų manuskriptų. Joj, nors dėl pervežimo ir pernešimo daug žalos padaryta, radau veikalus naudingus krašto teisei pažinti, kurių kur kitur veltui ieškočiau... Didžiausias nepatogumas — kad sunku surasti kokį veikalą, nes esant 8 bibliotekininkams ir tiek pat padėjėjų, kurie yra direkt. Olenino

[1] Vysk. Zaluskis (gyv. 1702-1774) savo didžiausią knygų ir rankraščių rinkinį padarė vieša Biblioteka Varšuvoj. Rusai konfiskavo 1795 m. ir pervežė į Petrapilį.

žinioje, šita biblioteka iki šiai dienai neturi katalogo knygoms, ten esamoms, kuriam sudaryti reikalauta iš Imperatoriaus 100.000 rub. L'abbé Grandidier, turįs priežiūroj jurisprudenciją, o kartu ir Ist. Rengti Komisijos narys, buvo toks malonus, kad man leido prie savęs vartyti veikalus, kas yra nusidėjimu, už kurį ant visados išveją iš Bibliotekos. O tarėjas Semigenovski — tai gyvas katalogas, daug veikalų man cituoja iš atminties..."[1]

Visa tat Danilavičius rašė savo pranešime Universiteto valdybai. Žodžiu ir laiškuose, kurie nebuvo skirti skelbimui, jis dar žemiau įvertino Petrapilio gyvenimą, mokslą ir studentiją.

„Nauda iš pabuvimo žiemiuose — apžiūrėsi, kaip kas daroma ir padaryta iš didelių granito gabalų ir nulieta iš spyžiaus, ištuštinsi kišenius, kapšą, prisižiūrėsi sumanesnėms negu Londone apgavystėms mažiausiuose dalykuose, tokiam nemėgimui viešųjų mokslų, kad skaitlingiausi universitetai — Maskvos ir Tartų turi 150, o daugiausiai 200 studentų, ir tai vis vokiečių".[2]

Taip pat apie Vieš. Bibliotekos (buv. Zaluskių) tvarką laiškuose pasakoja kiek laisviau.

Nesant katalogo, „panorėjau joj pasiskaityti, nežinodamas kokie veikalai yra, iš galvos įrašydavau knygų antraštes paskirtoj tam tikslui knygoj, ir po dviejų dienų grįžęs rasdavau pažymėjimą, kad jų nėra, nes bibliotekininkai, turėdami tris - keturias kitas tarnybas, tingėdavo ieškoti.

„Betgi vaikštinėjant antradieniais po sales visiems adaras, pavyko man geriau pažinti kaikurius retus veikalus.

„Tais antradieniais man parodydavo daug gražių rankraščių, kitus naudingesnius, matomus tik per spintų stiklus, norėjau geriau išžiūrėti ir iš kaikurių ši-tą nusirašyti, — tai atsakė, ir liepė dėl leidimo atsikreipti į direktorių Oleniną, kuris yra kartu Meno Akademijos pirmininku ir sekretorium Valstybės Taryboje. Tas mandagiai man atsakė, kaipo priežastį nurodydamas tat, būk nėra nieko įdomaus, kad geresnius dalykus pa-

---

[1] *II dalis*, Raportas.

[2] „Korzyść z pobytu na północy, obejrzenie ogromnych głazów granitu i robot czugunnych, wypróżnienie worka, przypatrzenie się wykwintniejszym, jak w Londynie, oszustowstwom brodaczów w najdrobniejszych rzeczach, a wstrętom od nauk publicznie dawanych tak, że najliczniejsze uniwersyteta — moskiewski i dorpacki 150, o najwięcej 200 uczniów liczą, a i to Niemców". *(Danil.-Lel.* turbūt 1819.IV.9).

vogęs Czackis, gi kitų niekas negalįs matyti, kol patys pirma neperžiūrės ir paskui paskelbs spaudoj, o kada tas bus, Dievas žino, gal niekados".[1]

Petrapilio universitetas neaukštai stovįs. Kas dėl professūros santykių, tai jame, kaip ir Vilniuje, esančios dvi partiji — rusų ir vokiečių. Globėjas Uvarovas palaikąs vokietį rektorių, ministeris nenorįs jo skirti, nes vos pirm kelių mėnesių esąs teatvykęs.[2]

Grįžti buvo nurodytas maršrutas per Tartus (Dorpatą), Rygą, nors per Pleskuvą būtų per pusę pigiau.

Keisdamas, berods su rektoriaus žinia, pernykštį planą, nes į Petrapilį važiavo ne stačiai, o per Maskvą, jis turėjo daugiau išlaidų, be to tuo laiku pabrango arklinio pašto kainos, tai prašė universiteto grąžinti.[3]

Taigi Petrapilyje susipažino su Įstatymams Rengti Komisija, jos darbais, rado rankraščių ir knygų Lietuvos teisei pažinti, kurių pirmiau nebuvo matęs, susipažino taipogi su begale

---

[1] „Ilem więc razy chciał w niej czytać, nie wiedząc jakie są dzieła, naoślep zapisywałem tytuły w zgotowanej na ten cel księdze, i po dniach dwóch powróciwszy znalazłem odpis, że ich niema, bo bibliotekarze, po trzy lub cztery inne obowiązki zajmujący, lenili się ich szukać.

„Jednakże spacerując we wtorki po salach dla wszystkich otwartych, udało mi się poznać lepiej niektóre rzadkie dzieła.

„Rękopisma liczne piękne w też wtorki mi pokazano, inne korzystniejsze, przez szkło tylko widziane w szafach, pragnąłem doskonalej obejrzeć i porobić z niektórych wyciągi — odmówiono, i kazano udać się o pozwolenie do dyrektora J. W. Olenina, będącego razem prezesem Akademii Kunsztów i sekretarzem w radzie państwa. — Ten grzecznie mi odmówił, dając za przyczynę, że nic niema ciekawego, że lepsze rzeczy skradł Czacki, reszta zaś przez nikogo widzianą być nie może, póki sami nie przejrzą, a potem światu drukiem nie ogłoszą; kiedy zaś, Bóg wiedzieć raczy; — pono nigdy". *(Danil.-Lel.* ten pat).

[2] Jo raportas Universiteto Tarybai (II dalis): Uniwersytet Petersburski niema dotąd ani Ustaw, ani Rektora. Zrobiło się dwie Partye silne: Ruska i Niemiecka. Kurator Uwarow ostatniej sprzyjający, zalecił wybór Rektora przez wota, a gdyby była paritas, powtórnie wotując mieli ją roztrzygnąć, a za razem trzecim iść do losów. Paritas padła razy dwa, los na stronę Niemców wypadł, ale Minister Rektora Niemca do utwierdzenia przedstawować nie chce, jako człowieka dopiero miesięcy kilka bawiącego w Petersburgu i nie dobrze widzianego. *(Danil.-Lel.* 1819.VII.9).

[3] Jis prašė 186 rub. 50 kap. ass. (raportas), jam gi grąžino 76 r. 36 kap. sidabru *(Bieliński,* I, 346 p.).

Rusijos ukazų. Palengva jis dairėsi Lietuvos praeityj, keitėsi jo pažiūros į jos istoriją. Pradeda ieškoti ir randa naujų takų, randa juos pats, įsigilinęs į senosios Lietuvos aktus, savais keliais eidamas.

3. Pirmieji tyrinėjimai.

Grįžęs iš Petrapilio, įgijęs naujų žinių ir galutinai įsitikinęs, jog Rusuose yra gausybės medžiagos, iš Lietuvos išvežtos, bet tenai nepramoks kaip ją dirbti; jie neturi mokslo raštijos, dirbti nesugeba, tik daro ką atvykę svetimtaučiai, tai reikia vykti į mokslo šaltinį, į Vokietiją. Galėtų vykti, jeigu paskirtų; daug yra žmonių, kuriuos buvo siuntęs universitetas savo lėšomis. O jį ar siųs? Ar leis Czartoryskis, nuo kurio viskas pareina?

Grįžęs iš mokslo kelionės į Rusiją, Danilavičius gavo susipažinti su Czartoryskio nuomone apie savo darbą, atrodė lyg galės keliauti į užsienius; greitai pamatė, jog apsivylė.

Savo laiške Leleweliui jis ironiškai sako: Šv. kunigaikštis maloniai priėmė mano darbą, teikės pagirti, kad pažįstu pagrindus ir smulkmenas savo tėvynės ir svetimose teisėse ir neišsigandęs jos didumo (nes raštinė perrašė ant 30 lankų), beveik prie kiekvieno paragrafo pridėjo savo poniškas pastabas, anaiptol nekeičiančias mano įsitikinimo, o visas einančias prie to tikslo, kad tauta nė geriausių svetimų įstatymų neprivalanti perimti, nes dėl šito nustosianti savo tautybės. Kitos pastabos, nes paskubomis rašytos, duoda progos nusijuokti.[1]

Czartoryskis tuoj nepamėgo Danilavičiaus, ir visur, kur nuo jo parėjo, jam nepadėdavo. Danilavičius tat jautė, ir kai jį paskyrė adjunktu, jis dėl to pasisako viename laiške: „aš nežinau, kokiu būdu esu iškeltas į adjunktus, tik laukiu, kada kuni-

---

[1] „Co do mnie, J. O. Książę łaskawie przyjął moją rozprawę, raczył pochwalić gruntowną w szczegółach znajomość praw ojczystych i cudzych, a nie ustraszony ogromem (bo kancellarya na 30 arkuszach przepisała), przy każdem prawie paragrafie położył swoje pańskie uwagi, bynajmniej przekonania mego nie zmieniając, a wszystkie do tego zmierzające, że naród i najlepszych praw cudzych przyjmować nie powinien, bo przez to traci swą narodowość. — Niektóre uwagi, jako naprędce pisane, do śmieszności dają powód". — *(Danil.-Lel.* — 1819.IV.9).

gaikštis ar ministeris atmes. Kelionės projektas atidėta kitiems metams, nes esu perjaunas".[1]

Pasivažinėjęs po Rusiją, Danilavičius pamatė, jog Lietuva kultūriškai stovi aukščiau, negu Rusija, kad ten neteks ko pramokti. O Vilniuje tesimokinęs — būtų tik savamokslis, neturėjęs tinkamų professorių, todėl norėtų važiuoti į užsienius, į Vakarų Europą.

Universitete kelius sykius kildavo tas klausimas. Prašėsi į Göttingą, bet rektorius atmetė; Danilavičius pajuokdamas nurodo rektoriaus tariamąją priežastį: „rektorius bijodamas, kad dėl jauno amžiaus nepasirodyčiau nesugebančiu suprasti vokiečius, nes turiu jau 30 metų, teikės atidėti kitiems metams".[2]

Sekančiais metais Danilavičius vėl prašėsi leisti važiuoti, bet dabar Cappelli priešinos, o rektorius nenori sutikti be Czartoryskio žinios.[3]

Greitai atėjo ir iš jo atsakymas.

Nors universitetas ir buvo seniau nutaręs, bet Czartoryskis atmetė pasiūlymą: Danilavičius nėsąs pasirengęs kelionei. Ir Danilavičius, rašydamas apie tat, karčiai priduria: „o norėčiau kunigaikščiui atsakyti ir savo laiku atsakysiu, jog Vilniuje dėl mokytų žmonių ir knygų stokos per visą savo gyvenimą geriau nebepasirengsiu".[4] Bet taip ir nepasitaikė progos atsakyti.

Nebereikalo Danilavičius pajuokia Czartoryskį, šitą veikėją iš tolo: „Czartoryskis, sako, prikaišioja universitetui neran-

---

[1] „Ja nie wiem jakim sposobem wywyższony w Wilnie na adjunkta, czekam jak prędko książę lub minister odrzuci. Wojażu projekt na rok przyszły odłożono, bom jeszcze za młody". *(Danil.-Lel.* 1819.VI.9).

[2] „Przecież pozwolił odbycie wojażu do Getingi, ale J. W. rektor, bojąc się, bym dla młodego wieku nie pokazał się niezdolnym do pojmowania Niemców, bo dopiero mam lat 30, raczył to na rok przyszły odłożyć". *(Danil.-Lel.* 1819.IV.9.).

[3] „Co do mnie, sam nie wiem jak się na rok przyszły obrócę. Malewski bez księcia nie chce mię wysyłać za granicę. Kappelli także jest temu przeciwny". *(Danil-Lel.* 1820. II. 28).

[4] „Książę odmówił mi wojażu, dawno od Uniwersytetu zadeterminowanego, zagranicę, a to podobno nie sądząc mię jeszcze dostatecznie usposobionym. Ja zaś z strony mojej to bym chciał księciu odpowiedzieć, i w swoim czasie odpowiem, że w Wilnie przy braku ludzi uczonych i książek przez całe życie lepiej się nie usposobię". *(Danil.-Lel.* 1820.III.30. v. s.).

gumą, o jis pats savo apsileidimu iš dalies yra kaltas: uolus viršininkas viską sugebės pakelti“.[1]

Aišku buvo, kad Czartoryskis yra nusistatęs prieš Danilavičių ir darys kliutis, delto jausdamas esąs nuskriaustu nenori prieš jį lenktis, vykti į jo rezidenciją Pulavuose.[2]

Danilavičius, jeigu ką mokėjo, tai iš savęs pramoko. Visame turėjo pats pirmas skinti takus, kuriais ėjo kiti. Lietuvoj pirmtakūnų neturėjo. Ir pradžia buvo gera; iš jo vilniečiai sužinojo, kad yra teisės m o k s l a i, jog jie padeda išblaškyti tamsybę ir rutiną. Ir kiek jis darbo buvo įdėjęs, darbo publikai nematomo ir nežinomo, patiriame pripuolamai.

Danilavičius nupasakojo savo mokslo eigą.

„Vėlai, nes eidamas 26 metus, pradėjau mokinties teisės ir tik Vilniuje, kur tebuvo vienas jos professorius, o nė vienos knygos bibliotekoj; sakyk, kiek galėjau pramokti. Liepė man mokinti visai ką kitą, negu buvau šiek-tiek priruošęs, daužiaus ir dabar daužaus lyg miške be jokio vadovo. Vėliau priėjau prie vokiškų knygų. Nelengva galėjau iš jų pasirinkti; suklaidintas laikraščių, kur rašė samdytieji prieteliai ir įnirtę priešai, nemaža išdėjau tam pinigų. Praėjo noras jas persisiųsdinti, kai pralaukęs nekantriai metus, gauni netikusį veikalą. Tiek vargiai dirbdamas per 6 metus nenužengiau taip toli, kiek Vokietijoj būčiau pasinaudojęs per metus“.[3]

Danilavičius jau gimnazijoj pas dėdę buvo pramokęs sis-

---

[1] „Książę narzeka na Uniwersytetu niedbalstwo, a sam swą opieszałością w części temu winien: gorliwy naczelnik wszytko podnieść zdolny“. *(Danil.-Lel.* 1820.II.28).

[2] „Potem jechać do Puław w żaden sposób bym się nie nakłonił, bo nie chcę nic mieć do czynienia z książęciem, od którego najdotkliwiej zostałem skrzywdzony przez odmówienie wojażu“. *(Danil.-Lel.* 1821.VIII.15).

[3] „Późno, bo w 26 roku zaczęłem się przykładać do prawa i to w Wilnie, gdzie jeden jest tylko jego professor, a żadnej książki w bibliotece; sądź, wiele się mogłem nauczyć. Kazano mi dawać wcale co innego od tego, do czegom się nieco usposobił; biłem się i dotąd się biję jak w lesie bez żadnego przewodnika. Późno do książek niemieckich zwrócony zostałem. W tych nie zawsze wybór zrobić umiałem; zwiedziony przez gazety literackie od najętych przyjaciół, lub zawziętych nieprzyjaciół pisane, niemało na próżno wydałem pieniędzy. Upadała ochota w ich sprowadzaniu, gdy po roku niecierpliwego oczekiwania, ladajakie dostało się dzieło.

W tak mozolnej pracy przez lat 6 tyle nie postąpiłem, ilebym za rok w Niemczech skorzystał“. *(Danil.-Lel.* 1821.VIII.15).

temingai dirbti, pamatė kitus dirbant, iki šiol šį-tą buvo suradęs iš nežinomų teisės šaltinių, rado kai ką Petrapilyje, dabar ėmė vietoje jų rankioti ir ieškoti, o jų rado apščiai.

Vilniaus bibliotekoj buvo Dogelio rankraščiai, tik viena jų dalis tebuvo spausdinta, kita gi visai nesunaudota. Danilavičius ėmė dabar juos skaityti ir tyrinėti; mokiniams jis įkvėpė dokumentų pagarbą, išaiškino, kaip reikia juos rankioti, ieškoti rankraščių ir diplomų, prašė, kad juos gabentų, jeigu galima, jam į Vilnių susipažinti ir prireikus persirašyti.

O tokių tam darbui tinkamų žmonių tarp universiteto lankytojų buvo apščiai. Prie universiteto buvo dvi kunigų seminariji — katalikų ir unitų; ypač naudingi buvo unitai. Jauni seminaristai karštai ėmėsi darbo: kartais dokumentai buvo pas jų tėvus sukrauti, kurie visai nežinojo ir nesuprato jų reikšmės; pasirodo, kad tenai galima susekti tikrą Lietuvos praeitį, jos tikrąją teisę.

Unitų kunigai ir kitu žvilgsniu buvo tinkamesni tam darbui: jie geriau suprato senąją slavų kalbą, pas juos ir jų vienuolynuose daugiausiai buvo sukrauti seniausi Lietuvos aktai, tik kur nors be naudos mėtėsi ar dulkėjo niekam nežinomi.

Vasarą išvažinėję atostogų studentai ėmėsi darbo. Danilavičius atostogų laiku, išgirdęs apie kokį raštų lobyną ar apie nežinomą senovės raštą bei pergamentą, stengėsi aplankyti tą vietą.[1] Žinoma, nevisi norintieji dirbo su gera klotim.

Iš jų yra minėtinas Platonas Sosnowskis, vėliau teologijos professorius; jis grįždavo po atostogų prisikrovęs daugybe slaviškų rankraščių, gautų iš unitų vienuolynų ir bažnyčių, o ten duodavo su noru, kad žinovas ištirtų, kokie lobiai yra užguitose unitų klebonijose, apie kuriuos jie nežinojo. Danilavičiaus vardas jų tarpe buvo žinomas: jis pats unito kunigo sūnus; peržiūrėjęs ir nusirašęs, jeigu reikalinga, grąžindavo tam, iš ko buvo gavęs.

Raštų buvo ir dvaruose. Teisės studentai suveždavo iš visų kampų savo professoriui pergamentus ir diplomus, kurie buvo viename ar kitame dvare, šeimos archyve, o jų isskaityti negalėjo, gi isskaičius jie galėdavo kartais įgyti didesnės, netikėtos reikšmės. Čia Vilniuje juos išžiūrėdavo, tikrindavo, nusi-

---

[1] *Sidorowicz* III.

rašydavo reikalui esant ir vėl grąžindavo savininkui ar laikytojui. Danilavičius pasidarė gerū slavų paleografu.

Arba kitas, kun. Mykolas B o b r o w s k i s, archeologas ir slavų kalbų bei jų tarmių žinovas, tiek daug trankęsis po Balkanus, po slavų pietus, padėjo išaiškinti nevieną iš senų dokumentų, nes buvo raštuose ir tokių pasakymų, kurie tevartojami pas pietų slavus, o jie buvo patekę pas mus per rašytojus, iš pietų slavų atvykusius.[1]

Įrodžius Danilavičiui savo triusu ir darbu, jog sugeba dirbti mokslo darbą, universitetas greitai išrinko jį, o švietimo ministeris patvirtino, jaunesniuoju professorium (adjunktu) 1819. VII. 30.[2]

4. Mokslo pertvarkymas.

1819 m. išėjo naujas įstatymas, kuris kitaip suskaidė mokslo medžiagą universitetuose ir įvedė naujus mokomus dalykus. Universitete palikta 4 fakultetai, trečias iš jų — t e i s i ų ar j u r i d i n i s. Bet šis įstatymas tesurinko dalykus į vieną, nekeisdamas universiteto organizacijos, taigi jos žvilgsniu liko senasis dorinis-politinis skyrius, pavadintas teisių fakultetu.

Mokslo dalykai buvo šitokie: 1) teisė — įgimtoji, privatoji, viešoji ir tautų arba diplomatika, 2) romėnų teisė, 3) r u s ų teisė: viešoji, pilietinė, baudžiamoji; p r i j u n g t ų j ų, bet atskiromis teisėmis valdomųjų gubernijų tų pat šakų teisė, pagaliau jų bylojimas, 4) politinė ekonomija, 5) politinė istorija ir statistika.[3]

Panašiai padaryta ir Tartų universitete Pabaltės gubernijoms, kur taip pat padaryta pakeitimai, tik sistemos žvilgsniu programos geriau išlaikytos.[4]

Dabar kai kas pridėta, yra aiškesni reikalavimai. Juk dabar turi būti dėstoma greta viešosios Rusijos teisės, viešoji prijungtųjų provincijų teisė; greta Rusijos pilietinio ir baudžiamojo bylojimo, yra prijungtųjų provincijų bylojimai, taigi prie vienos pagrindinės teisės katedros pridėta dar kita vietos teisė.

Fakultetas esant naujam įstatymui pasiūlė savo nariams

---

[1] *Sidorowicz IV.*

[2] Tarnybos lapas (II dalis).

[3] *PSZ* t. 36, Nr. 27646. — 1819.I.20.

[4] *Pietuchov.* I. 364-5, 403-4.

pasisakyti dėl tų atmainų, ką gali įvesti naujo esamomis sąlygomis. Berods jis naujo duoda maža, bet reikia pasinaudoti.

Danilavičius mokymo dalykais buvo susirūpinęs; jis buvo susipažinęs su teisės mokslų pastatymu Maskvoje ir Petrapilyje, kurį sekti nereikėtų, gaudavo žinių iš užsienio (juk Vokiečiuose buvo jo draugas Ołdakowski); jis matė trukumus pas save, todel pasinaudojo pasiūlymu ir patiekė savo projektą.

Pavyzdžiu jam buvo vokiečiai, kur tuomet išbujojo teisės mokslas. Ten universitetuose dauginama katedrų, didinama teisės dėstytojų skaičius, ten nagrinėjama tas pats dalykas iš įvairių pusių, dėlto šituo keliu eidami, taria, vokiečiai prisigamins teisininkų, kurie galės ruošti naujus gerus teisynus, nes dabar jų gaminti negalima. Danilavičius pastebi ir kitą, dabar malonų jam, reiškinį: Vokiečiai iki šiol užsiiminėjo romėnų teise, kuri esanti pavyzdinga ir tobula, dėlto tai neprileisdavo vietos ar šalies teises tyrinėti, neva dėlto, kad ji nepadėsianti geriems teisininkams prirengti; bet ilgam šita mintis negalėjo išlikti. „Įsigilinę, sako jisai, priėjo prie išvados, jog dabartinė kiekvienos šalies ar tautos teisė yra kilusi iš amžinų tautos įpročių, su jais susijusi nepertraukiamais retėžiais, kad negalima sukurti tobulo teisyno be istorinio, gilesnio buvusiųjų įstatymų tyrinėjimo, dėlto tai ėmė įvezdinėti į universitetus vietos teisės mokslą, darė tat visose apšviestose Europos šalyse, kad nauji teisynai, pastatyti ant amžino pagrindo ir atitinką tautos dvasią, o drauge jos reikmenas, netaip lengva būtų galima keisti. Einant šitąją mintim, dėstant romėnų teisę, būtinai reikia mokinti taip pat visų vietos įstatymų šakų ir nurodyti sijas tarp vienos ir kitos; delto tai Rusų Įstatymams Rengti Komisija, metus senąją minti pagaminti atskirus teisynus prancūzų pavyzdžiu padarytus, griebėsi rinkti vietos teisę“.

Vilniaus universitete, einant 1803 m. įstatymu, yra viena vietos (t. r. Lietuvos) teisės katedra — „pilietinė ir baudžiamoji teisė Rusų Imperijoj ir buvusiose lenkų provincijose, prijungtose prie Rusijos“. Visa tat dėstė, kiek pajėgdamas, Danilavičius eidamas veikusiu įstatymu. O dabar yra galimybė ir reikalas Lietuvos teisę plačiau dėstyti.

Atsižiūrėdamas į naujus įstatymų pakeitimus, Danilavičius siūlė paskirti vietos (Lietuvos) teisei dėstyti dar vieną žmogų — ar atskirą professorių ar adjunktą, nes esant tiek daug darbo, prisirinkus neapdirbtos medžiagos, vienam žmogui tat būtų ne-

pakeliama, todėl jis siūlė Tartų universiteto tvarką, būtent, kad vienas professorius dėstytų pilietinę, baudžiamąją, viešąją ir bylojimo Rusijos teisę, kitas — tuos pačius dalykus vietos teisėje.

Pirmą sykį jau užtinkame brėkštant pas jį vieną pažymėjimą: „nepaleidžiant niekuomet iš akių, kad reikia atskirti Lietuvos teises nuo senosios Lenkijos tose vietose, kur yra tie skirtumai."[1]

Iš tikrųjų įstatyme tepadaryta maži pakeitimai, dėstoma tie patys dalykai, ką ir pirmiau, tik kitoniškai padalinta darbas, leista turėti daugiau žmonių, bet Vilniuje Danilavičiaus sumanymas taip ir liko sumanymu, naujo žmogaus nedavė, nes ir nebuvo, visas darbas teko jam vienam, ir tai jis kartais turėjo skriausti vietos teisę prieš bendrąją rusų.

1819 — 1820 m. prisidėjo prie fakulteto Ołdakowski, dėstąs įgimtąją ir politinę teisę, Danilavičius dėstė baudžiamąją rusų teisę.

1820 — 21 m. Danilavičius dėstė: vietos pilietinę teisę ir pilietinę rusų teisę, tas pats buvo ir 1821 - 23 m.[2]

5. Vilniaus miesto ir universiteto gyvenimas.

Iš Danilavičiaus laiškų sužinome, kaip jam atrodė Vilnius ir universitetas.

Vilnius — tai kultūrinis Lietuvos centras, jos administracijos vidurkis. Politikai bandė daryti iš Vilniaus vieną, o gyvenimas darė kitą. Kiekvienam dirbančiam, galvojančiam ir ką nors kuriančiam reikėjo dirbti pamaži, dėti plytą prie plytos; tekdavo pergalėti kartais menkas kasdienines kliūtis, turėti kasdieninių nesmagumų. Tokių nesmagumų dėl mažmožių buvo ir universiteto gyvenime.

Universitetas nebuvo tąja šventykla, kur visi professoriai tik mokslui tarnavo ir pasaulio gerybių neieškojo. Paskaitos — tai jų uždarbis, pajamų šaltinis, del to ištikdavo dėl jų varžytynių.[3]

Užimą aukštesnę rangą professūroj teikia sau pirmenybės, jie iš aukšto žiūri į jaunesnius docentus ir adjunktus.[4]

---

[1] II dalyje.

[2] *Bieliński* II. 40-4. Bieliński visai nepastebėjo išleistojo 1819 m. įst., jo ir nemini, gal dėlto, kad esminių pakeitimų praktikoj nebuvo.

[3] *Danil.-Lel.* 1819.VI.9.

[4] „ „ 1821.V.1.

Jaunesniems kartais dėl to negalima ir atostogų gauti: vyresniems išvažiavus, jaunesnieji turi sėdėti Vilniuje; taip atsitikdavo su Danilavičium; berods kartais nebuvo jam kur ir kaip važiuoti; kuriems reikalams jį sulaikius Vilniuje,[1] jis atliekamu laiku ruošėsi prie savo kursų, nes negalėjo be žinių pasirodyti prieš savo klausytojus.[2]

Vieningumo ir santarvės universitete ir būti negalėjo. Prisidėjo prie vaidų aštrėjimo ir tautinis professorių sąstatas: kalbama apie dvi partiji „vokiečių" ir „lenkų"; pirmieji sudarydavę vieningą būrį.[3]

Žinoma intrygos, liežuviai didelę vietą užimdavo savytarpio santykiuose.[4]

Del darbo ir patys mokytojai nevisuomet rodydavo uolumo: vieni neprisirengę ateina į paskaitą, kiti neskubina pradėti savo darbą, ir čia vyriausybės įsikišimas kartais yra reikalingas.

Nepatikdavo, jeigu kas reikalaudavo mokslo darbų. Pav. trukšmą kėlė kolegos prieš Bojanų, kai jis ėmė reikalauti, kad universitetas užsiimtų mokslo darbais, o ne ūkio dalykais.[5]

Pensiją gauti, išbuvus kokį laiką tarnyboj, sudaro svarbų professūros rūpestį.

Nevisų professorių buvo vienodas medžiaginis stovis, vieni gyveno iš algos, kiti — gaudavo pajamų per šalį. Į juos skersaudavo, jų kišenius iškratydavo kalbose. Ypač į akį puldavo teologai: mat jie gaudavo dar pelningas parapijas, ar kanonijas, kiti sugebėdavo pasididinti pajamas iš atlaidų, pasauliniai gi to turėti negalėjo.

Vilniaus universitetas varžėsi seniai su Polocko jezavytais, kurių kolegiją Rusijos vyriausybė pakėlė į akademiją. Ji laikėsi tik rusų caro malone, o tat buvo neilgam. Jie teikė ištikimus caro valdinius, bet stačiatikius traukė į katalikus; kai pamatė šitą, tai ėmė imti atgal privilegijas, o paskui visai ją uždarė.

Iš pradžių būdavo literatinė polemika tarp tų dviejų mokyklų — Polocko Akademijos ir Vilniaus universiteto, paskui varžytynės ir toliau nuvedė.

---

1 *Danil.-Lel.* 1821.VIII.15, 1822.VIII.27, 1823.VII.11.
2 „ „ 1819.X.16, 1819.XII.19/31, 1821.VIII.15.
3 „ „ 1821. I.9.
4 „ „ 1819.X.16, XII.19/31.
5 „ „ 1820.I.21.

Akademija, norėdama pritraukti jaunimo, pigiai ėmė dalinėti daktaro laipsnius (nuo 1814 m.); Vilniuje ėmė juokais pasakoti, jog akademijoj duoda tuos laipsnius ir tiems, kurie kartais nemoka skaityti.[1] Tai šitą teisę atėmė jiems vyriausybė 1819 m., o 1820 m. visai uždarė Polocko akademiją.

Pavažinėjus po Lenkiją ir Rusiją, Danilavičiui teko susipažinti ir su anų šalių studentais: jis peikia Rusų studentus, gal kiek esą geresni Varšuvos, bet Vilniuje studentai dirbą, neseką vokiečių buršus, o tat jam buvo maloniausia.[2]

Danilavičius nedalyvavo viešame politiniame gyvenime, bet sekdavo jį, jo informacijos būdavo negausios, bet trumpos, aiškios ir tikslios; parašydavo savo draugui apie tat, ką visi kalbėjo.

Jis rašė, pav., baudžiavų naikinimo klausimu, jog 1821 m. caras uždraudė apie tat kalbėti,[3] jog ištikęs didelis skandalas, kai vienas dvarininkas pasipriešino valdininkų sauvalei, dargi primušė su savo žmonėms dragonus,[4] jog darant didelius kariuomenės manėvrus pabrango javai, Lietuvos dvarininkai džiaugiasi, o valdininkai norėtų, kad jie atpigtų, nes javai neuždерėjo;[5] arba aprašo vieną poną Ilinskį, kuris paradavo savo devatkyste po visas bažnyčias[6] ir t. t.

Kartais būdavo žinučių ir apie aukštesnių biurokratų elgimąsi: Korsakovas norėdamas įtikti carui prašė bajorų seimelio paremti Biblinę Draugiją, caro palaikomą, delto baisiai užpyko, kai bajorai jo pasiūlymą atmetė.[7]

Žinoma, neretai rašo apie tą ar kitą mergelę, kuri jau ištekėjo ar dar ne.

Būdamas Vilniuje vesti negalėjo, tuo tarpu jis turėjo rasti ir rasdavo paguodą savųjų draugų tarpe.

---

1 *Danil.-Lel.* 1819.IV.9.
2 „ „ 1821.I.9.
3 „ „ 1821.VIII.15.
4 „ „ 1822.VIII.27.
5 „ „ 1821.VII.
6 „ „ 1822.VIII.27.
7 „ „ 1821.II.12.

6. Įtemptas darbas.

Dabar prasidėjo pas Danilavičių gyvas įtemptas darbas — Lietuvos ir jos teisės istorijos srityje; dirbo jis pats, įtraukė į jį ir kitus; greitai sulaukė iš šalies naujos paspirties: padėjo jam Lelewelio lenkų istoriko atvažiavimas; tik dabar Lelewelis atvyko nebe pradedąs mokslininkas, o turįs vardą. Besivaržydamas su Onacevičium dėl katedros, Lelewelis paėmė viršų; vėlesnės kartos, jį girdamos, Onacevičių nustumdavo į šalį, šitą gabų mokslininką, užsiimantį Lietuvos istorija.[1]

Prie Lelewelio atvykimo į Vilnių prisidėjo ir Danilavičius, tik jam išėjo nemalonumo — teko susidurti del šito su Onacevičium. Gal ir buvo priežasčių aną palaikyti. Onacevičius žadėjo, ketino imtis darbo ir prie Lietuvos Statutų, bet maža tepadarė.[2] Lelewelis jau yra parodęs darbų: jis yra rašęs, daug žadėjo ir ištesėjo, mokėjo raustis archyvuose, be to žmogus su iniciatyva ir nepriklausomo būdo.

Onacevičius paskutinėj valandoj subruzdo, buvo parašęs konkursinį darbą, tarė, jog laimėsiąs. Bet sąlygos jam laimėti buvo sunkios: del Lelewelio ėjo plati agitacija, jaunimas rūpinos juo ir prašė professorių jį rinkti; rektorius, dalis professūros ir masonai jį palaikė; Onacevičiui, jo neišrinkus, tektų išvažiuoti iš Vilniaus; kur dėsis, jau vedęs? Ruošiasi ieškoti užtarimo. Rūpindamasis gauti katedrą, ieškodamas paspirties, buvo nuvykęs į Pulavus, į Petrapilį, bet be naudos; visai neturi pinigų, o čia pakeliui archyvuose nesiliaudamas ieško medžiagos Lietuvos istorijai.

Rektorius aiškiai pasisakė prieš Onacevičių.[3]

Lelewelis atvažiavo su naujomis žiniomis, su nauja medžiaga. Jis, kur galėdamas, įeidavo į archyvus, ištraukdavo iš ten naujų dalykų, pav. Porycke pas Czackį, Pulavuose pas Czartoryskį, ar Varšuvoj, kurioj nenorėjo jo įsileisti į universitetą, dirbo jam prieinamuose archyvuose. Jam čia kelią į dokumentus parodė Matas Kozłowski: „ten, sako jisai pats, prakaituota kakta ankštose Krokuvos vyskupo palociaus cėlė-

---

[1] *Modelski*, Sprawa.
[2] *Danil.-Lel.*
[3] *Ten pat.*

se, atidarinėjant raštų prikrautus pakus, po kits kito išimdamas iki dugno išžiūrėjau, iš jų išrašinėdamas".[1]

Dar pirmiau Danilavičius susirašinėjo su Leleweliu del Lietuvos Statuto rankraščio, esamojo Varšuvoje. Lelewelis gal būti tarė, jog reikės jam pačiam tuo užsiimti, bet greitai įsitikino, jog jis nepajėgs, jog tai ne jo sritis, be to per mažai turi surinkęs medžiagos, o ir senosios rusų kalbos nepakankamai mokąs, tai liovėsi tat daręs ir visame padėjo Danilavičiui, taip pat kaip šis padėjo Leleweliui jo srities darbuose.

„Atvykęs į Vilnių, sako vėliau Lelewelis, atidaviau Ignui Danilavičiui visą, kas lytėjo Lietuvos Statutą. Jis ruošė jų leidimą, taipogi dirbo prie lietuvių-rusų kronikų".

Fakultete atėjus eilei skelbti premiją teisės dalykams, Danilavičius kartu su Leleweliu patiekė šitokią temą: kokios įtakos galėjo turėti romėnų teisė lenkų ir lietuvių įstatymams? Šituo klausimu buvo kilę ginčai tarp Czackio ir Bandtkies, tai dabar šį klausimą pastatę nuvedė jį į tikrąją vietą. Tam buvo parašyta du darbu — Aleksandro Mickevičiaus ir Prano Morzes.[2]

Patys būdami kūrėjai, ragindami ir mokindami kitus, darė pažangą. „Mokindami kitus, sako Lelewelis, patys mokinamės. Pirmieji metai eina geriau, kiti jau sunkiau. Patyrė, ar tą patį turėjo patirti ir Danilavičius".[3]

Lelewelis buvo atsivežęs į Vilnių naujus lenkų teisės šaltinius — Vislicos Statutą ir Mazūrų įstatymų vertimus; rengdamas juos spaudai, neviename dalyke klausėsi Danilavičiaus patarimo, o Lelewelis padėjo jam kaiką išaiškinti ir gauti medžiagos lietuvių teisėje. Ilgam laikui susidarė jų draugavimas, minčių pasikeitimas, ėjimas pagelbon kits kitam; kelio kits kitam nepastojo, darbo sferos padalintos, abu buvo užsidegę grynai moksliška darbo puse. Abiem padėjo archeologas ir slavistas kun. Bobrowski. Trumpą laiką tebuvo pradėjęs Kremenčiuje dirbti Lietuvos teisei, Ołdakowski, dabar nuėjęs į bendrąją teisę, į ją nesikišo; džiova neilgam teleido jam būti Vilniuje ir greitai po to nuvedė į kapus.

---

1 *Lelewel,* Przygody 16.

2 *Lelewel,* Przygody 35. (Išspausdinta anų darbas „Dziennik Warszawski" 1825 ir 1826 m.).

3 *Lelewel,* Przygody 22-3.

Danilavičius padėjo Lelew'eliui jam leidžiant Vilniuje lenkų ir mazūrų teisės šaltinius, padėjo daryti korrektūrą,[1] o iš kitos pusės anas padėjo Danilavičiui jo darbuose.

Danilavičiui buvo naudinga Lelewelio pagelba, nes jis palengvino gauti medžiagos iš Varšuvos ir Poznanės, su juom buvo galima pasitarti del leidimo, paaiškinimų, teoriškos pusės. Kartais šis padėdavo jam, rašydamas draugiškai jo darbų recenzijas ir kritikas, nes išbujojus Lenkijoj nešvariam puolimo būdui, naujo originalaus darbo niekinimui, reikėjo padėti kits kitam; abu tat atjautė ir suprato.

Danilavičiui prasidėjo vaisingas gyvenimo laikotarpis. Trumpu laiku bedirbdamas Vilniuje, važinėdamas po Lietuvą, surado gausybes autentiškos medžiagos Lietuvos istorijai ir jos teisei, kad nuo to laiko tegalėjo prasidėti mokslinė jos istorija.

Ką surasdavo, ką buvo ištyręs, tai skelbdavo tuojau, o nebaigtus daug vėliau, dar patyrinėjęs. Dabar daug dalykų jam atrodė kitaip, negu iki šiol; tamsybė daugeliui dalykų ima nykti, kitur vos brėkšta aušros spinduliai; įsitikino, kad teisės istorijoj teisinga ne tai, ką skelbė Czackis ir kiti, istorijoj tikra ne tas, ką rašė Stryjkowski, Kojałowicz, Schlötzer, Narbutas ir k.

Jis dirbo ne tik politinės ir teisinės praeities tyrimui, jis prisidėjo prie esamųjų įstatymų sutvarkymo — autentiško jų teksto, jų rinkimo, jų vertimo į rusų kalbą.

Kiekvieną jo dirbamą mokslo sritį išžiūrėsime skyrium.

7. Ištrėmimas iš Vilniaus.

Danilavičius buvo įsivaręs ir įsitempęs į savo darbą: rinkti aktus ir raštus Lietuvos senovei nušviesti. Tas darbas turėjo geros kloties, nes surado daug nežinomų dalykų; atsirado pažinčių su ištisa eile žmonių. Staiga visa tat nutraukta. Netikėtai jam prasidėjo visoj Lietuvoj politinės bylos, prikibo ir prie jo, nors politikos nevarė. Bet esmėje negalima atskirti jo darbo nuo slaptų politinių studentų draugijų darbo. Jisai ir jo draugai savo mokslu, tyrinėjimais gaivino Lietuvos patriotizmą, rodė Lietuvos praeitį, kuri nebuvo panaši į dabartį; jaunimas, tat girdėdamas ir įsitikinęs, norėjo atgaivinti senovę. Vieni iš jų

[1] *Lelewel,* Przygody 39.

patys renka istorinę medžiagą ir folklorą, eina į liaudį, platina žmonių tarpe švietimą, vakaruose ir viduryj bando tat daryti lietuvių kalba, rytuose — lenkų, kiti rūpinasi politine to klausimo puse — numesti caro jungą, gal dar ne tuoj, o tik ateityj, patys pasitaisę, tapę geresniais, negu jų tėvai, kurie delto ir buvo praradę nepriklausomybę.

Jaunimo tarpe atsirado slaptų draugijų įvairiais vardais ir tikslais. Rusų vyriausybė, matydama sau gresiantį nuo jų pavojų, pradėjo dalyvius gaudyti ir bausti. 1823 m. visoj Lietuvoj prasidėjo politinės bylos — visose gimnazijose ir universitete. Ir atsargieji žmonės, kaip Bulharynas (Bulgarin), veikiąs jau nebe lenkų, o rusų kalba ir dvasioj Petrapilyje, iš tolo kratėsi nuo vilniškių, sako, jam ramiau būsią.[1]

Iš pradžių nebaisu atrodė tos slaptos draugijos. Kol tyrinėjimą darė universiteto vyriausybė, tai ji nieko baisaus nesurado, tesusekė vos nedidelius prasižengimus ir vieną kitą už tat nubaudė. Rusų vyriausybei to neužteko, ji sudarė kitą tardomąją komisiją, grynai politinę, Novosilcovo vedamą, kuri suprato kitaip pavestąjį jai uždavinį: įrodyti, kad inteligentijai statomi kiti reikalavimai, kad liberalizmo gadynė jau praėjo. Į tą komisiją įėjo Šlykov (policmeisteris), Botvinka (prokuroras), Laurinavičius (tarėjas) iš vietos dvarininkų, Baikovas. Kaikurie professoriai ir rektorius, vis bailesnieji, tuojau suprato viršūnių pasikeitimą: ėmė pataikauti rusų vyriausybei, išdavinėti savo pažįstamus, net draugus ir įskundinėti juos.

Professorių tarpe nebuvo įkliuvusių į slaptas studentų draugijas, bet jų tarpe surado neištikimų, kurių dvasia buvo nepakenčiama ir pavojinga rusų politikai Lietuvoje. Ir delto atstatė kaip tik žymiausius iš jų: Danilavičių, Lelewelį, kun. Bobrowskį, filosofą Gołuchowskį, nes žadino jie mintį ir lavino protą.

Kuklus Danilavičius pateko į neištikimuosius šiuo būdu: jisai, laiduodamas už vieną teisėją, savo prietelių, laisvai įsikalbėjo su Laurinavičium, kurį laikė doru ir sau artimu žmogum; Danilavičius su juo besikalbėdamas prasitarė, jog komisija nesilaiko įstatymų, jog perskaudžiai nubausta mokiniai. Laurinavičius, tat išgirdęs, pasiskubino įskųsti Danilavičių Novosilcovui, gal dar ir nuo savęs ką pridėdamas. Novosilcovas padarė iš to savo išvadas: neradęs nė reikalingu paties Danilavičiaus

[1] *Sliwiński,* Lelewel 150.

atsiklausti, nė patikrinti gautų žinių teisingumą, jau įsitikino, jog jo Vilniuje palikti negalima.[1]

1824 m. rugsėjo 14 (27) caras, eidamas Novosilcovo raportu, padarė kas dėl jo ir kitų neištikimųjų professorių savo sprendimą; esant jų įtakai žalingai, delto negalint Vilniuje palikti, iš ten juos išvaikė: Lelewelui leido grįžti į Lenkiją, kun. Bobrowskį — atiduoti dvasinės vyriausybės globai, bet pašalinus iš Vilniaus, Danilavičiui leidžiama pasirinkti sau vietą tik už Lietuvos sienų (ne „lenkų gubernijose"), tas pat paskirta filosofui Gołuchowskiui.[2]

Dėl šitų bylų vėliau buvo rašęs Lelewelis Europinei spaudai, yra vėliau pasirodę poezijos ir istorijos raštų apie tuos įvykius. Visa tat — prasidėjusios Vakaruose ir Rusijoj reakcijos pasekmė. Kovos su liberalizmu prasidėjo visoj Rusijos imperijoj, visuose universitetuose, o Lietuvoje tat nustelbė kitas kaltinimas, būtent: noras atsiskirti nuo Rusijos. Ir konservatyviai Lietuvos klodai buvo patenkinti, kol vyriausybė kovojo su liberalizmu, masonais ir slaptomis draugijomis. Rusų vyriausybės repressijos Lietuvoje ėjo toliau, negu tikrojoj Rusijoj: ji kovojo dar prieš Lietuvos separatizmą, ko Rusijoj negalėjo būti.

Rusų vyriausybė gal ir delto daugumą neskaudžiai nubaudė, nes tik ištrėmė, kad tarė, jog prisidėję prie slaptų draugijų esą pavojingi tik Lietuvoje, išvaikius juos po visus Rusijos užkampius paliuosuojama Lietuva nuo pavojingo, separatistinio gaivalo, o Rusijai dar galima iš jų gauti naudos: tai inteligentinės jėgos, būdamos Rusijoj, jai galės ir turės dirbti, niekame jai nepakenks. Delto daugelis žymių Vilniaus jėgų užimdavo nežemas ir kartais net įtakingas vietas rusų administracijoj. Nevienas jų vėliau Rusijoj pasiliko, ištirpo rusų jūroj, veikė su jais prieš kitus svetimtaučius Rusijos naudai, ypač tat atsitikdavo su tais, kurie liko vieni, be savo tautiečių, draugų, be savo šeimynų.

Danilavičiui ištrėmimas buvo netikėtas, nes kaltu nesijautė, bet jo neklausinėjo; ištrėmė delto, kad jis — žymus Lietuvos mokslininkas, nors svetimas politikai, bet nepataikaująs.

Šita staiga pertraukė mokslo darbą. Lelewelis tuo laiku leido „Lenkų ir mazūrų ist. knygas". Danilavičius padėjo jam

---

[1] *Lelewel* Novosilcow 132—3.

[2] Ten pat, 141—5 p.

prižiūrėti spaudos, daryti korrektūrą, pabaigė tą darbą laiku, spalių 15 d. Lelewelis turėjo kur nuvažiuoti, į Lenkiją; ir į kelias dienas, surinkęs biblioteką, jisai apleido Vilnių.[1]

Danilavičiui reikėjo rūpintis rasti gyvenamąją vietą ir darbą. Jis skolintais pinigais vyko į Petrapilį, ten patirti, paieškoti. Išvažiuodamas visas knygas ir rankraščius sudėjo į pakius ir sukrovė pas Zavadzkį.

Į Vilnių vistiek negrįžo, tai vėliau rankraščius jam persiuntė į naująją jo vietą, bet knygos vis liko.

Iš knygų kelionei tepasiėmė vieną Šventraštį.[2]

V.

Svetur.

1. Antroji kelionė į Petrapilį (1824 m.).

Danilavičiui buvo tai didelis smūgis — išsikelti iš Lietuvos, negalėti joje dirbti ir rankioti medžiaga, apleisti Vilniaus archyvus ir bibliotekas, kada darbai pradėti ir nebaigti; be to atsirado rūpesčių del pragyvenimo. Jis vyko į Petrapilį (1824. X.). Matyti didelio pikto jo darbuose nerado, gal buvo pažįstančių jo mokslo darbus.

Rusų inteligentija, nors dauguma valdininkai, kitaip žiūrėjo į visą tą ištrėmimą, ypač nematė nieko pikto tie, kurie buvo nepatenkinti reakcinė valdžios politika; delto pažįstami ir nepažįstami padėdavo jam, stengėsi palengvinti jo likimą. Danilavičiui gyventi Petrapilyje neleido, bet greitai gavo paskyrimą professorium į kitą universitetą (1825. I.); paskyrė jį į Charkivą diplomatijai (tarptautinei teisei) dėstyti. Buvo tai Ukrainos universitetas, toli nuo kultūros ir dvasios centrų. Greitai po to (II. 3) išvyko į paskirtą vietą.[3]

Važiavo per Maskvą; sustodamas čionai norėjo pasinaudoti turtingais Maskvos archyvais, galėjo juose daugiau surasti, negu matė lankydamas ją prieš penketą metų. Dabar jau buvo mokslininkas, turįs žinių ir vardą. Ypač gerai sutiko jį rusų inteligentija, vaišindama ir kviesdama pas save; dideliu širdingumu atsižymėjo literatai.

---

1 *Lelewel* Przygody 39.
2 *Danil.-Lel.* 1825.VII.11, 1826.XII.11, 1827.V.10.
3 *Danil.-Lel.* 1825.III.8.

Jam labiau rūpėjo ne puotos, o vienas kitas mokslininkas ir istoriniai archyvai; matė nedaug: tarp jų du Stryjkowskio kronikų vertimu į rusų kalbą; norėtų pasirausti pačiame archyve, bet čia susitiko su tipinga rusų valdininkų netvarka; duote davė leidimą įeiti į archyvą, tik raktų nedavė, tai niekas jo ir neatidarė, taigi Danilavičiui per 9 dienas taip nieko ir nepavyko padaryti.[1]

2. Charkive.

a. Universitetas.

Buvo tai naujas universitetas, ką tik susidaręs, mažomis mokslo jėgomis, o kartais ir jų nebuvo.

1815 — 1837 m. etiko - politiniame fakultete iš 8 professorių 4 turėjo mokslo laipsnius, 4 — gi visai ne.[2]

Visuomet stoka buvo žmonių, kartais dėstydavo tik du, kitų ar visai nebuvo, ar buvo komandiruoti kitur, ar sirgo.[3]

Danilavičiui jau esant, kokį laiką visame fakultete buvo trys žmonės: jis, romanistas ir filosofas, o iš jų — nė vieno ruso.[4]

Vyriausybė, beabejo, rūpinos turėti geresnių professorių, tik neturėjo iš kur gauti. Ji stengėsi pritraukti daugiau studentų, davė įvairių palengvinimų: laikydavo pensionatus, duodavo stipendijas ir išlaikymą.

Vyriausybė rūpinos savų professorių paruošimu. Vėliau kiek, būtent 1827 m., professoriams prirengti įsteigė Dorpate (Tartu) pedagoginį institutą. Mokiniai turėjo būti rūsai, savieji, ne svetimtaučiai. Į Tartų turėjo būti pasiųsti 20 studentų iš įvairių universitetų; jie ten mokinsis per 3 metus, paskui 2 metus tęs mokslus užsienyje. Vėliau, dėlei revoliucijų Europoj, Lietuvoj, Lenkijoj 1831 m., Charkivo mokslo globėjas Filatjevas (o tikriau jo sekretorius Sklabovskij) ėmė spirtis prieš siuntimą į užsienį; jis įrodinėjo vyriausybei, jog dabar pavojinga siųsti į užsienį, išgirs ten blogų dalykų, persiims netikusiomis idėjomis, ims blogai žiūrėti į Rusiją ir t. t.[5]

Esant žmonių stokai, nors ir veikiant universiteto autonomijai, vyriausybė nepildydavo jos dėsnių; berods tat pareidavo

---

1 *Danil.-Lel.* 1825.III.8.
2 *Bagaliei* II, 502.
3 *Bagaliei* II, 200.
4 *Danil.-Lel.* 1827.III.19.
5 *Bagaliei* II, 667.

ir nuo to, koks buvo mokslo globėjas. Pavyzdžiui, kartais esamieji professoriai prisimindavo įstatymų duotąją universiteto autonomiją ir prikaišiodavo Danilavičiui, būk jis esąs paskirtas šviet. min. Šiškovo, o ne fakulteto rinktas.

O kartais būdavo laikų, kada ir fakulteto sudaryti nebuvo galima del žmonių stokos, pav., nebuvo iš ko rinkti dekaną, sekretorių.

Į naują žmogų, vyriausybės paskirtą, dargi aukštesne ranga, draugai skersaudavo, nors Danilavičius vengė užimti aukštas, garbingas vietas, tik spiriamas jas priimdavo.

1828 m. fakultetas rūpinos paskirti sekretorium Danilavičių, nes iki šiol dėl žmonių stokos reikėjo jį skolinti iš literatinio fakulteto (1826, 1828), tai Danilavičius ir buvo sekretorium 1829 m.[1] Kartais būdavo dekanu; vieną sykį vyriausybė buvo stačiai jį paskyrus,[2] kartais gi būdavo dekanu iš rinkimų.[3] Studentams stipendininkams prižiūrėti iš professorių buvo skiriamas tam tikras inspektorius, jis gaudavo tam tikrų teisių, priedermių, lengvatų, priedą prie algos. Buvo tokių, kurie mėgo tą vietą.

Nuo 1822 m. tokiu inspektoriu (inspektor kazionnokoštnych studentov) buvo Paulovič (bene serbas iš Vengrijos), kuris kaikam rodėsi menko mokslo ir būdo žmogus (kiti aukščiau jį vertino). 1826 m. jis išėjo į dimisiją, tai taryba išrinko į jo vietą Danilavičių. Tas griežtai atsisakė: neturįs tam gabumų, nepakankamai mokąs rusiškai, užsiėmęs kitais darbais, neturįs savo ekipažo, o jis taip reikalingas Charkivo studentams lankyti.

Tuomet globėjas priėmė jo atsisakymą[4] ir paskyrė Baikovą, ekstraord. prof., nors įstatymu į inspektorius tegali būti renkamas tik iš ordinarinių.[5]

Mokslo apyg. globėjas Perovskis (1825—1830 m.) prašė panaikinti professūros renkamumą ir jam praplėsti teises, nes universitetas del stokos mokslininkų neparinks tinkamų; vyriausybė sutiko ir jam leido professorius skirti. Antras Perovskio reikalavimas, atitinkąs vyriausybės politiką, — kad universi-

---

[1] *Bagaliei* II, 359—360.
[2] *Danil.-Lel.* 1827.III.19.
[3] *Danil.-Lel.* 1826.V.22.
[4] *Danil.-Lel.* 1826.XII.11.
[5] *Bagaliei* II, 364—5, 185.

tetas palaikytų ir mokintų tikybos, kad eitų prieš bedievystę, palaikytų rusų kalbą, kad pirmiausia professoriai išmokintų studentus — klausyti vyriausybės.

Pirmiau fakultetai patys pakeldavo professorius į aukštesnę rangą; panaikinus gi autonomiją, apie ją niekas neužsimina, professoriai patys kreipiasi stačiai į mokslo globėją, kad juos pakeltų, arba jam skundžiasi, kad taisyklės nepildamos. Pav., vienas skundžiasi, jog Danilavičius neturįs daktaro laipsnio, o jį išrinko ordinariniu professorium.[1]

Danilavičius turėjo užimti ne tą katedrą, kurios norėjo, o tokią, kuri buvo laisva.

Caro liepimu galėjo jis pasirinkti vietą gyventi kur nori, tik ne Lietuvoje, ir ne Petrapilyje. Jis pasirinko Charkivą ir užėmė tuo laiku tenai neužimtą, dar vakantinę ordinarinio professoriaus diplomatikos katedrą (1825).

Tik atvykęs tesužinojo, jog su jąja sujungta kita — politinės ekonomijos, o kaip tik jąja jis nebuvo užsiėmęs. Nespėjo apsižiūrėti, jau į 5 dieną draugai reikalauja, kad abu kursu tuoj pradėtų skaityti ir baigtų per 3 mėn., kad jį skaitytų rusų kalba, nes su lotynų kalba, kaip siūlė Danilavičius, nėra apsipratę studentai. Danilavičius buvo nusiminęs: knygų rusų kalba nėra, svetimomis išpardavęs Vilniuje. Jis ėmė rūpintis, kad pasiliuosavus.[2] Ir tikrai, jam to kurso neteko skaityti. Tais pačiais metais taryba prašė pervesti prof. Danilavičių į rusų teisės katedrą, kurios kursą jis buvo skaitęs Vilniuje per 10 metų, tuo labiau, kad jis norėjo pradėti vietinės prijungtųjų lenkų sričių teisės kursą, kurios mokėjimas einant įstatymu apie mokslo laipsnius buvo privalomas. Galų gale pavyko pasiliuosuoti nuo svetimo jam dalyko, taipogi nuo statistikos, ir jam pavedė Rusijos ir provincijos teisės katedrą. O tai buvo platus dalykas. Jis skaitė „pilietinę teisę' ir bylojimą, sekdamas Veljaminovo-Ziornovo knyga su paaiškinimais iš savo užrašų, be to pridėdamas atskirus įsakymus prijungtoms gubernijoms ir sritims (tai reiškia Lietuvos Statutą), baudžiamąją teisę skaitė iš savo užrašų", sekdamas Henke.

Žinoma ir Danilavičius pamatė, jog Charkivo universitete mokslai stovi neaukštai; patys professoriai nėra atsidavę dar-

---

[1] *Bagaliei* II, 168—198, 200, 347.
[2] *Danil.-Lel.* 1825.III.8.

bui, kartais gi nesugeba jo dirbti; jis gi neketina eiti jų pėdomis; dėstomąjį dalyką turi mokėti pats mokytojas, o tam reikia dirbti, ir jis dirba sąžiningai. Vilniaus tremtinys[1] dirbo rusų mokslui.

Ilgainiui pamatė, jog viso mokslo jis vienas nepakels, jog nėra tinkamos professūros, studentai nepasiruošę, o ir vyriausybė nemokanti mokslo kelti.

Studentai nepanašūs į vilniškius; tenai prieš stodami į universitetą jie gaudavo pakankamą mokslą gimnazijose, ir be to kvosdavo juos įstojant į universitetą. Ir čionai buvo daroma kvotimai, tik mokiniai ateidavo nepasiruošę: nors Ukrainoj buvo pristatyta gimnazijų, jose mokinių pilna, tik mokytojai netinkami.

Danilavičius įsitikino del šito, pats patekęs į komisiją kvotimams daryti. Būdavo tokių atsitikimų, jog beveik beraščiai norėdavo eiti į studentus. Ir daugybė tokių nemokalų ateidavo į kvotimus.[2]

Laukti, kad gimnazijose būtų geri mokytojai, negalima, nes bausdami siuntė į mokytojus tuos studentus, kurie blogai mokinosi; kas blogai elgėsi, tai paskirdavo į mokytojus, o jeigu kas nevažiuodavo, tai jį siųsdavo į paskirtą vietą etapu, kaip kokį areštuotą.[3]

Esant menkam studentų mokslui, reikia kitaip jiems ir dėstyti, negu buvo daroma Vilniuje. Studentai patys nemoka užrašyti paskaitų, pats professorius turi jiems padiktuoti, ką reikia užrašyti.[4]

„Galiu, sako, kurso viduryj pasakyti amen, ir patikės mano evangeliški klausytojai, jog kursą pabaigiau.

„Rudens ir pavasario balos būtinai sudaro purvynių atostogas.

„Galėčiau net nustatęs sąsiuvus parodyti, nuo ko iki kol kiekvienoj paskaitoj turi pramokti.

„Pripratimas ruošties į kiekvieną paskaitą yra bergždžias darbas, nes tą, ką pasakysi klasėj, o į sąsiuvą neįrašysi, atšoks kaip žirniai į sieną. Galima drąsiai „baïdyki byt“ (niekus

---

1 *Danil.-Lel.* 1827.III.19, 1825.VII.4.
2 *Danil.-Lel.* 1826.VIII.31, XII.11.
3 *Danil.-Lel.* 1825.IX.26.
4 *Danil.-Lel.* 1825.IX.26.

plepėt), nes jaunimas sako: ar reikia tą visą paimti, kas vandeniu plaukia“.[1]

„Studentai labiau atsidavę girtavimui ir pasileidimui, negu mokslui, arba tinginiauja.

„Jiems suvaldyti yra universiteto policija: inspektorius, du jo padėjėju, keturi pedeliai, vienas vyr. pedelis, vienas ekzekutorius ir keliolika atitarnavusių kareivių, visi jie negali išdykėlių suvaldyti. Kuone kas savaitę išmeta iš universiteto paleistuvius ir šulerius, bet tat į kitus neveikia, nes neturi prisirišimo prie mokslo ir darbštumo, kas yra geriausiu stabdžiu.

„Jeigu ne laipsniai, nė vieno studento neturėtume. Didžiuojas magisteris išsiuvinėta professorių apykakle, tokius pat drabužius gauna ir kandidatas.

„Kas yra baigęs trijų metų kursą ir, jeigu tuo laiku bus bent dalį kokio kurso išklausęs, jau yra mandrus. Nenusižemins, kad nueitų kuomet nors į paskaitas, ypač į tas, kurios nevisos bus skaitomos, trejetą metų išbus mieste, kaip tikras studentas lankydamas visus užkampius, ir geriau pažįsta miesto statistiką, negu savo dalykus.

„Šaukiu ant tokios netvarkos, bet man atsakė: įlindo į svetimus šiaudus ir šlama.“[2]

---

1 — „Mogę w środku kursu powiedzieć Amin i uwierzą moi ewangeliczni słuchacze, że kurs skończył.

Jesienne i wiosenne błocko *Dreckferien* koniecznemi czyni.

Mógłbym nawet raz założywszy tetradi pokazywać tylko na każdej lekcyi skąd dokąd *pensa* nauczyć się powinni.

Przywyknienie gotowania się na każdą lekcyą jest próżnym mozołem, bo, co powiesz w klassie, a w tetradi nie wciągniesz, jak groch na ścianie przepada. Można śmiało байдыки быть bo młodzież mówi: Чы все то тeѣ переимать що на воду плыве. (*Danil.-Lel.* 1826.V.22.).

2 „Gdyby nie stopnie, ani jednego nie mielibyśmy ucznia.

Pyszni się magister wyszywanym profess. kołnierzem; toż odzienie i kandydata spotyka.

Jak tylko kto kurs trzechletni skończył, i choć urywek w tym czasie jakowego wysłuchał przedmiotu, już jest mądrym. Nie uniży się, aby na lekcye kiedyś zajrzał, mianowicie te, które nie całkiem dawane były, — lat trzy posiedzi w mieście, jako aktualny student, na zwiedzaniu wszystkich kątów, i wyborniej zna statystykę miasta, jak własne przedmioty.

Gardłowałem na ten bezporządek, ale mi odpowiedziano: Улизъ у чужую солому, да и шелеститъ. (*Danil.-Lel.* 1826.V.22.).

Žinoma, tai Danilavičiui buvo ne Vilnius, pamatęs skirtumą tarp jo ir Charkivo, dar labiau juo gerėjosi atsiminimuose. Vėliau supratęs, kad čia kitos darbo aplinkybės, darėsi nuolaidesnis, netaip smerkė visus studentus, įsitikino, kad yra išimčių, kad dargi jis pats jas sudarė.

Ar šiaip ar taip Danilavičius Charkivo universitete buvo tai tvyskanti žvaigždė. Buvę anų laikų studentai prisimena Danilavičių: viso universiteto nuomone — tai labai mokytas, gerai pažįstąs teisės teoriją ir praktiką professorius; studentai lankė jį, gerėjos paskaitomis, mėgo jo klausyti;[1] dargi eidavo klausyti ir tokie studentai, kuriems jo paskaitos buvo neprivilomos. Jautė, jog dar nelaisvai kalba rusiškai,[2] bet visiems buvo suprantama, jog negalėjo pramokti, ir del kalbos klaidų jam nesmagumų nebūdavo.

Charkive privaloma mokymo kalba buvo rusų; iki šiol Danilavičius jautėsi nėsąs perstipras toj kalboj, tai iš pradžių turėjo jos mokintis. Mokintis tos kalbos teorijos ir praktikos, žinoma, užima daug laiko, skundėsi jis laiške vienam savo draugui.[3]

Rusų vyriausybė vartojo visokių priemonių, kad pakėlus universiteto darbų mokslingumą ir žinoma kartu padidinus sostui ištikimumą. Tam ir buvo įvesta griežta universitetų kontrolė.

Professoriai prieš skaitysiant turėjo siuntinėti savo kursų konspektus į Petrapilį ministerijai, kad ji galėtų patikrinti.

Bet ir tenai nevisame nusimanydavo; atsitikdavo, kad kas laikoma buvo nevykusiu dalyku Charkive, Petrapilyj buvo išgirta.[4]

Vietoj tą universitetą prižiūrėdavo globėjas, kuris spaudė rektorių, o tas veikė professorius.

Kartais tasai gyvas priežiūros darbas biurokratų rankose virsdavo vien tik laiko gaišinimu kitiems. Negalint ar nenorint vienam žmogui nešti atsakomybę, tekdavo suseiti fakultetui ir sėdėti. Ir delto daug pasitaikydavo posėdžių, kartais 3 — 4

[1] *Bagaliej* II, 577-8, 621.
[2] *Bagaliej* II, 1112-13.
[3] *Danil.-Lel.* 1825.VII.11.
[4] *Danil.-Lel.* 1825.VII.11, 1828.I.28.

dienas į savaitę, kartais tą pačią dieną tekdavo susirinkti du sykiu.[1]

Del to universitete tikro šeimininko kartais ir nebūdavo. Sykį naujas globėjas norėjo susipažinti su universiteto įstaigomis, ėmė teirautis, tai pasirodė, kad niekas tuo nesirūpino, nieko nežinojo.[2]

O nuo globėjo daug pareidavo. Buvo tokių, kurie daug buvo prisidėję prie universiteto klestėjimo. Charkive minėjo Potockį, jo steigėją ir rūpintoją, kuris įdėjo savo turto, darbo vietoje ir užtarimo Petrapilyje. Gal būti jisai jau būdamas Petrapilyje išrūpino Danilavičiui vietą Charkive.[3]

Kitas globėjas Perovskis, Razumovskio pavainikis, galėtų daug ko padaryti, bet rodos mažai veiklumo terodė.[4]

Rektorius keičia, pasitaiko ir energingų, bet ar išvalys vortinklius? O ir sunku būtų tat padaryti, neturint Charkive gabių, nusimanančių žmonių; gal tik išvaizdą pakeis?

Pamaži augo professoriai; atsirado naujų, jaunesnių, bet nevisuomet geresnių. Tuojau jie pradėjo kovą prieš senuosius.[5]

Danilavičiaus judrumas, jo protinis darbingumas, sugebėjimas geriau padaryti darbą, kurį apsiimdavo, nepatiko vietos kollegoms. Jis nesitenkino rusų kalba, nesitenkino vietos interesais, dirbo mokslo darbą, o tat jiems buvo įtartina: ką jis dirba? Nors buvo atsargus, vengė politikos kalbų, dirbo mokslo darbą, juo visgi nelabai tepasitikėjo: tai esąs jiems svetimas „lenkas“, bent jam taip rodėsi. Pats gi miestas jo visai netraukė.[6]

b. Gyvenimas Charkive.

Blogą įspūdį padarė Charkivas, ypač po to, kaip jis buvo pripratęs gyventi Vilniuje, buvo matęs Petrapilio ir Maskvos pašveitimą. Miestas visai negrįstas, baloje, rudenį pėsčiam

---

1 *Danil.-Lel.* 1826.V.22.
2 „ „ 1826.IX.26.
3 „ „ 1829.I.25.
4 „ „ 1825,1826 m.
5 „ „ 1829.VI.1.
6 „ „ 1829.XI.23.

sunku išeiti, reikia turėti savo vežimą, tik važiuodamas tepasieksi universitetą. Del to užeina dienos, kada taip universitetas, taip ir kitos mokyklos dėl purvynės turi šventes.[1]

Kaip apsiversi? Alga pasirodė esanti nedidelė, bet vienam pragyventi gali užtekti.[2]

Ar pačiam ūkį vesti, paimti virėją, turėti vežėją, ar kur nors prisiglausti? Savo ūkio neužvedė, apsigyvendavo tai pas kokį professorių, kuris turėjo ūkį, tai šiaip pas kokį namų savininką. Bet vis buvo nepatenkintas. Ištremtojo ūpas blogas, sunku, žinoma, jam ir įtikti; jis nuolatos maino butus, šeimininkes, bėga nuo blogo valgio, menko patarnavimo, net buvo atsitikimų, kad per 5 mėn. 3 sykius permainė butą.[3]

Charkive naujoj vietoj Danilavičius jautėsi esąs vienų vienas, išvytas, pasilgęs savo Vilniaus, savo draugų. Laiškuose nuolatos skundžiasi, kad jam liūdna, sunku gyventi, galva skauda, sirguliuoja, nėra kas juo rūpinas, pasidarė nerangus, apsnūdo, vakarais negali dirbti, nuvargsta prie žvakių šviesos ir t. t. Nors universitete jis yra pirmas, bet tat jį mažai ramina, reikia kitos paguodos.

Charkive jo sąlygomis vienam gyventi sunku. Jeigu Vilniuje Danilavičius rašydavo, kad tas ar kitas jo pažįstamas vedęs, kad ta ar kita mergelė išteka, bet linksmai apie tat pasakoja, čionai gi rimtai susirūpinęs šeimos sukurimu. Gal tikrai ir jam reikės vesti? Kartais pats atsako, jog dar ne, bet prie šito klausimo dažnai grįžta. Išbuvęs keletą metų jau pirkęs namų apyvoką. Gal neturėjo ko vesti, gal artimas žmogus nebuvo pasitaikęs.[5]

Norėtų ir reikėtų užpildyti sielos tuštumą, jis puola į darbą vietoje, susirašinėja su draugais, kurie jį rišo su Vilnium.

Gyvena kukliai, alga nedidelė, kai kas nebrangu, reikia grąžinti skolas, kurių buvo pridaręs ištremiant jį iš Vilniaus; ir jas pamaži grąžino.

Jisai sąžiningai dirbo savo universiteto darbą, dirbo daugiau už kitus, nes daugiau buvo matęs, mokėjęs ir turėjo norų.

---

1 *Danil.-Lel.* 1825.VII.4.
2 „ „ 1825.VII.11.
3 „ „ 1826.II.21, 1829.I.25.
4 „ „ ištisa eilė laiškų (1823-29 m.).
5 „ „ 1826.II.21, 1828.IV.15, 1829.VI.1. *Francev* LXXXI. LXXXVII.

Universiteto biblioteka, kuri turi būti tokia reikalinga studentams ir professoriams, buvo visai menka. Ji buvo susidarius iš dovanų, vyriausybė gi visai mažai teskirdavo tam lėšų, bet ir toj pačioj sunku buvo susivokti, negalima naudotis, nesant tvarkos ir katalogų.

Mėgstąs knygas, dirbąs su jomis, tai jį pasiūlė į bibliotekininkus; kadangi buvo mokama atlyginimas, tai tuojau atsirado norinčių užimti bibliotekos vedėjo vietą, nors jie ir nenusimanydavo; žinoma, Danilavičiui nesunku buvo patekti į biblioteką,[1] ir jai daug laiko jis atiduodavo.

Nėsant kito žmogaus Danilavičius tapo numizmatiku: Charkive atsidūrė iš Radvilų pagrobtas didelis pinigų rinkinys.[2]

Charkivo universitetas neturėjo savo mokslo žurnalo, jeigu ką spausdindavo, tai Maskvoje, o savo spaustuvė buvo visai menka.

Prie universiteto buvo Mokslo Draugija, tik raštų nebuvo, visgi reikėjo pradėti leisti jos darbus. Pryšakyje atsistojo Danilavičius — jis pirmininkas, ir jau 1829 m. išėjo 1 tomas jos raštų. Į jos narius Danilavičiui rūpinantis pateko jo draugas Lelewelis.[3]

Nėsant spaustuvės priemonių negalima išspausdinti savo paskaitų studentams; žinoma apdirbtų jas daug geriau, būdamas Vilniuje.[4]

c. Draugai-tremtiniai.

Bendras likimas, gyvenimas vienoj vietoj, viena kultūra, o paskui ištrėmimas po Rusijos užkampius sujungė visus išblaškytuosius. Kaip jie turi elgtis?

Potockis, išvažiuojant Danilavičiui iš Petrapilio, davė jam tokį patarimą: esi — lenkas, dirbk dėl darbo, ne dėl algos, „bet saugokis parodyti kollegoms savo aukštumą, nes tuoj pražudys. Nenoriu, kad jūsų ten daug lenkų būtų — jau dviejų yra perdaug. Širdyje sandoroj gyvenkite, bet rodykitės esą svetimi

---

[1] *Danil.-Lel.* 1826.II.21, 1828.IV.15, 1829.VI.1.
[2] Apie tat plačiau rašoma žemiau.
[3] *Danil.-Lel.* 1827.XI.30, 1829.I.25, 1828.IX.15.
[4] „ „ 1826.XII.11.

ant pažiūros ir mažai pažįstami". Patarė apgalvoti kiekvieną žingsnį ir žodį, kiek galima mažinti korespondenciją.[1]

Danilavičius įsidėjo į širdį Potockio žodžius, bet, žinoma, nevisame klausė to atsargaus politiko.

Ištremtieji palaikė tarp savęs ryšius laiškais, rusų įrengtasis paštas jiems kaip ir visiems tarpininkavo, kartais ir kitomis progomis susirašinėdavo, sekė kits kito likimą.

Aktingieji jį seka, praneša kitiems apie atmainas, paduoda žinias saviesiems.

Be laiškų, tremtinius jungė laikraščiai ir knygos, iš Varšuvos ir Vilniaus siunčiamos. Siuntinėjant iš miesto į miestą, leidžiant per rankų rankas vienas kits numeris nusimesdavo, bet nevisuomet, ir tik kaikurie žūdavo. Tos knygos ir laikraščiai pačių tremtinių pinigais buvo perkami, nebūtinai leidėjų ar kitų aukojami, nors kartais ir tat būdavo. Buvo net sumanyta išleisti Maskvoje periodinį leidinį lenkų kalba.

Esantieji didesniame skaičiuje Maskvoje nutarė prašyti naujojo caro jo vainikavimo laiku (1826 m.), kad dovanotų tremtiniams; paduote prašymą padavė, caras perskaitė, bet atmetė; ką tik pergyvenęs revoliuciją prieš save neketino nusileisti. Jo manifeste, daugeliui nusidėjėlių dovanota, tiktai politikams — ne.

Tremtiniai buvo surišti ir kitais būdais: jie turėjo savo slaptą kasą, iš kurios šelpdavo savuosius. Danilavičius į ją taip pat dėdavo.[2]

Apie vienus tremtinius rašoma daugiau, apie kitus mažiau; jeigu kas iškilo, — tai didesnis džiaugsmas apimdavo savuosius; Mickevičių dažnai mini, jo naujas eiles nurašinėja ir pakartoja.[3] Seka draugų žingsnius; kartais gal atsiranda abejo-

---

1 „Zachęcał do zgody z kollegami i zamiłowania pracy. Wiem — rzekł — że, ile Polak, dla miłości nauk pracować będziesz, a nie jako najemnik dla 2000 rubli. Strzeż się atoli z tem wynosić i dać poczuć swą wyższość kollegom, bom pewny zguby. Nie życzę, żeby was tam wielu było Polaków, — już dwóch jest nadto. Będziecie zgodni w sercu, lecz pokazujcie się obcemi dla się na powierzchowność i mało znanemi . — Radził wymierzać bacznie każdy krok i słowo, ile można, korespondencyą ograniczyć. (*Danil.-Lel.* 1829.I.25).

2 *Danil.-Lel.* laiškuose daugiur.

3 „ „ 1826.XII.11.

nių, ar gerai daro; gal tai jo klaida: vienas užimponavęs kalmukams kaipo rusas! Koks iš to išėjimas?[1]

d. Katalikų bažnyčia Charkive.

Ukrainoj buvo šioks toks skaičius katalikų — ar tai kareiviai, ar valdininkai, ar dvarų tarnautojai, iš viso į 150. Svetur tikybinis bendrumas, tų reikalų patenkinimas labiau jungė emigrantus. Kartais nebūdavo savo kunigo vaikams krikštyti ar numirėliams laidoti, tekdavo kreiptis į kitos tikybos kunigą, dažniau evangelikų. Šitaip ilgam pasilikti negalėjo, reikėjo, kad kas pasiimtų iniciatyvos ir paieškotų priemonės šitam reikalui patenkinti. Pryšaky atsistojo Danilavičius, rūpinos kunigo gavimu ir paskui net bažnyčios pastatymu. Dėl statybos jis nenori stovėti pryšakyje, kas kita, kai reikėjo rasti kunigą, ten ieško ir dirba savo vardu.[2]

Kunigas atvažiuote atvažiavo, bet gyventi nebuvo iš ko, ir neilgai pabuvęs grįžo atgal,[3] bet už kiek laiko vėl atsirado.[4]

Vėliau šiaip bei taip pasistatė bažnytėlę.

Ir vėl prie jo pretenzijos.

Drauge su tuom kilo klausimas: ar prie bažnytėlės neatsirastų lenkų knygynas, kaip norėjo viena Varšuvos firma.

Teisybė, dvasinė vyriausybė darė kliūtis: prašomas kunigas esąs masonas, bet rodos pavyko tas nuomones išsklaidyti.

e. Ukrainos tyrinėjimas.

Patekęs į Ukrainą, ėmė mokintis jos kalbos, nes pamatė, kad ji skiriasi nuo rusų ir gudų. Betyrinėdamas, jis pastebėjo, jog senoji slavų rašto kalba, kuri buvo vartojama senovės Lietuvos dokumetuose, nėra panaši į dabartinę rusų, kad iki šiol jis perdaug yra jos matęs, o permaža gudų ir ukrainiečių; dėlto tai, sako, jeigu vėl leistų pirmuosius savo raštus, tai daug ką pataisytų, grąžinęs jiems senąją formą.[5]

---

[1] *Danil.-Lel.* 1826.VIII.31.
[2] *Danil.-Lel.* 1827.V.10, 1829.XI.23.
[3] *Ord. Kras.* Nr. 2989. I. 737-8.
[4] *Danil.-Lel.* 1830.V.2.
[5] *Danil.-Lel.* 1828.IV.5, IX.15.

O progos susipažinti jisai turėjo. Charkive girdėjo ukrainiečių kalbą, važinėjo po Ukrainą, lankydamas mokyklas ar šiaip ekskursijas darydamas, kur turėjo progos susieiti su gyvais žmonėmis, girdėjo gyvąją jų kalbą.

Charkive susėjo ir su žinomais Ukrainos rašytojais, tarp jų su Gulaku-Artemovskiu (gyv. 1790 — 1866). Tas kartais abejojo, ar Ukrainos kalba išlaikys, gal išnyks, gal tarė reikėtų surašyti jos žodyną, kad liktų tos tautos paminklas. Danilavičius sklaidė abejones: reikia, sako, rašyti tąja kalba, o ne žodynus ruošti.[1]

Gulakas kartais vertė ir iš lenkų kalbos, tai Danilavičius norėtų jį suartinti su lenkų veikėjais, kad Varšuvos žurnalai juo užsiimtų.

Ukrainos inteligentija ėmė rankioti liaudies poeziją, pasakas, padavas, tai šituo progai esant užsiiminėjo ir Danilavičius. Kai 1826 m. jis buvo susėjęs Lucke su Leleweliu, tai „parodė keletą sąsiuvų popierio stangiai prirašytų kazokų, ukrainiečių ir rusų pasakomis.“[2]

Jisai gerėjos tais kazokais, kuriuos piešė Zaleskis, lenkų poetas, kilęs iš Ukrainos, tais romantiškais laisvės kariautojais.[3]

Jo laiškuose dabar dažnai vartojama ukrainiški posakiai ir patarlės, nurašinėja ukrainiečių dainas ar dumas.

Važinėdamas Danilavičius turėjo progos arčiau susipažinti su Ukraina; besišypsanti Ukraina labiau jį viliojo, negu nuvargusi Gudija.

Bet ir čia Danilavičių traukia istorija, jis ima ją tyrinėti. Važinėdamas po Ukrainą, randa daug istoriškų vardų, daiktų, pinigų, randa vietų, kur Vytautas veikė ir kariavo. Pinigai rasti prie Vorkslos turi jam ypatingos reikšmės. Gal tarė teks Ukrainoj mirti, gal neleis grįžti į Lietuvą?..

Bet Ukrainos istorijų nerado, reiksią pačiam ieškoti kronikų; prašė studentų, kaip buvo nesenai daręs Vilniuje, kad parankiotų, bet niekas nieko nedavė. Netikėtai mirus rektoriui, jo palikime atsirado keletas ukrainiečių kronikų. Puolė prie jų, vi-

---

[1] *Danil.-Lel.* 1827.XI.30 ir k.
[2] *Lelewel* Przygody 48.
[3] *Danil.-Lel.* 1827.XI.10.

sas įlindo į jas, net atsisakė nuo kitų darbų. Ėmė daryti išrašus iš kronikų, jų medžiaga vis augo ir augo.

Gavęs tikrus dokumentus ir ėmęs tyrinėti, priėjo prie išvados, jog jie ką kitą sako, negu rašoma istorijose.

Radęs albumą, kur buvo nupiešti istoriniai ukrainiečių kostiumai, jis juos nukopijavo ir siuntė Leleweliui.

Gal būti dėl to užsidegimo Ukraina, viename rusų žurnale ėmė Danilavičių vadinti rusinų, ukrainiečių rašytoju, (o gal vien dėlto, kad tuo laiku buvo Ukrainoj?).[1]

Kadangi Charkivo univ. buvo mokama lenkų kalba ir literatūra, tai jis studentams duodavo daugiau žinių iš lenkų raštijos, pav. skaitė Mickevičiaus raštus[2].

Danilavičius tyrinėjo ir Ukrainos teisę. Bedėstant apie Lietuvos Statuto veikimą Ukrainoj, jam atėjo į galvą visai nauja mintis, kurios neturėjo Vilniuje, dėl Lietuvos Statuto kilimo: „Nejaučiau tada, kad tasai Statutas yra arti susijęs su Ukraina... kažin ar nereikės daugelio Statuto dėsnių lopšio ieškoti Guduose ir Ukrainoj (Rusuose), negu Lietuvoje.“[3]

Betyrinėdamas Ukrainos archyvus, Danilavičius surado iki šiol nežinomą, o teisingiau visai užmirštą Ukrainos teisės sąvadą rankraštyje, teisės kompillaciją, 1743 m. Rusų vyriausybei reikalaujant padarytą, bet galų gale nepatvirtintą. Tam teisynui šaltiniais buvo Tretysis Lietuvos Statutas (nors turėtų būti antrasis), saksų, Magdeburgo teisė ir t. t. Niekas tuomet neišleido,[4] niekas nesirūpino.

Dabar jis galėjo prieiti prie išvados, kad Ukrainai buvo romėnų teisė žinoma, kad ji čia buvo patekusi per Lietuvą.[5]

3. Pastangos grįžti į Vilniaus universitetą.

Smurtu prašalintas iš Vilniaus, būdamas Charkive, vis jo ilgėjosi, sekė jo likimą, rūpinos tąja katedra, kurią jis tenai buvo užėmęs. Vargu buvo apsidžiaugęs, kad Vilniaus universitetas išėjo iš ministerio globos ir pateko į globėjo rankas: jis dabar Charkive būdamas galėjo suprasti, ką tat reiškia.

---

1 *Danil.-Lel.* Įvairus laiškai.
2 „ „ 1829.XI.23.
3 *Danil.-Lel.* 1828.IV.15.
4 Vėliau vėl surado, bet jau ir išleido Kieve Kistiakovski 1879 m.
5 *Danil.-Lel.* 1828.IV.5.

Tokio didelio intelligentų skaičiaus ištrėmimas ar kalinimas, kurie buvo 1823-1824 m., įbaugino likusius: bijo jų vardo, ginasi pažinčių su jais, Vilniaus leidėjai nenori jų raštų spausdinti.

Vasarą esant universitete atostogoms, norėtų apsilankyti Vilniuje, ar leis? Vis laukė leidimo tada ir vėliau, bet nuolatos jam darė kliūtis, į Vilnių nuvažiuoti nepavyko.

Į Danilavičiaus vietą Vilniuje perkėlė iš Kremenčiaus Jaroševičių, bene nurodant Danilavičiui.

Rusų teisei dėstyti atsirado naujas kandidatas — Korowickis, tai Danilavičius siūlo jį palikti, o ne skelbti konkurso, kaip buvo sumanę. „Žinau, sako, visus žymiausius teisininkus ir matau, kad nelaimės bemainydami. Gal būti gaus skaitantį ant pirštų ukazus ir rodantį praktikų apsukrumus, bet ne professorių, nes tokių pas save rusai neturi.“[1]

Jis pats tuo tarpu apie savo grįžimą negalvojo. Išgirdo, jog Varšuvoj ieška professoriaus baudžiamajai ir kanonų teisei, ir skelbią konkursą. Ištrūkti iš čia norėtų, bet abejoja, ar pajėgs? Trumpas laikas, o darbas reikalauja daug valandų, neištesės, rekės skiesti, ir Danilavičius numojo ranka.[2]

Užtat grįžo prie Vilniaus katedros, apie kurią paskelbė konkursą. Baido sąlygos: turės darbą rašyti rusiškai, rusiškai dėstyti, vargu užteks gėdos tąja kalba rodytis, pagaliau reikią stiprių pečių.[3]

---

1 „W Wilnie słyszę ogłaszają konkurs do katedry rossyjskiego prawa, a Korewicki nie wiem, czy do Krzemieńca pojedzie.

Wolałbym, aby go zostawili. Znam wszystkich celniejszych ruskich prawników i widzę, że nie wygrają na zamianie. Dostaną chyba liczącego na palcach ukazy i gnącego kruczki praktyka, ale nie professora, bo tych u siebie nie mają Ruscy“. (*Danil.-Lel.* 1827.XI.30).

2 *Danil.-Lel.* 1828.X.28.

3 „Rozprawa konkursowa w Wilnie do katedry prawa rossyjskiego ma być po rusku pisana i wykładana w temże języku, a zatem wątpię, abym miał tyle bezczelności, żebym chciał z tem popisywać się językiem, tem bardziej, że dla jej poparcia, jak mówią, potrzebaby silniejszych dowodów“ (*Danil.-Lel.* 1827.XI).

Už kiek laiko vėl grįžta prie to paties: rusai menkesni varžytojai, juos pergalėti galima, tik gal jo dėl vieno vardo neleis?[1] Visa viltis: gal jį jau užmiršo?

Atėjo iš Vilniaus programos, vis dar baugina rusų kalba, bet turįs rašyti.

Jo rusų kalba esanti nekokia, niekas nepataisys, tai ne Charkivas.[2]

Galų gale jis pats visas abejones prašalino; juk reikia rašyti, kad grįžus į Vilnių.

Prie šito jį kalbinę ir kiti. Teks varžytis su Korowickiu, su kuriuo vargu berišo jį prietelystės ryšiai, dargi pavardę neteisingai rašo (Korewicki vieton Korowicki).

Danilavičius ėmėsi darbo, rašė vasarą atostogų laiku; rašė iš pradžių lenkiškai, o paskui rusiškai, tai pats, tai kiti vertė. Prirašė 30 lapų.

Iš Vilniaus sužinojo taip pat, kas dar rašė į konkursą; pasirodė, kad rašė vienas Korowickis.

Jau greitai dėl abiejų darbų susidarė nuomonės: vienas darbas mažas, kitas — didelis, vienas — mokinio, kitas — prityrusio professoriaus, daug dirbusio teisės srityj.

Konkursinio darbo maža, reikia dar prašyti rektoriaus, negalima į puikybę dėtis.[3]

Fakultete dauguma pripažino Danilavičiaus darbą geru,[4] dėl Korowickio balsai pasidalino pusiau.

---

1 „Słychać, że w Wilnie do rossyjskiego prawa chcą konkurs ogłosić — tu już pisać nie zaniecham, lubo wiem, że dość wiedzieć imię autora, aby rozprawę odrzucić. Lecz z drugiej strony znam dobrze usposobienie wszystkich rossyjskich w tej mierze współzawodników; — czuję, żem jakiekolwiek uczynił postępy, a choćby i po rossyjsku dawać przyszło, nie będę tyle rozdzierał uszu iloczasem Polakom, jak czynię dziś z Rossyanami". (*Danil.-Lel.* 1828).

2 *Danil.-Lel.* 1829.I.25.

3 „...Zdanie między członkami kursuje o pierwszej jako małej, drugiej wielkiej; pierwsza jakoby ucznia, druga jakby professora długą praktyką dawania tego przedmiotu i ciągłem czytaniem praw i prawników rossyjskich wyćwiczonego". (*Danil.-Lel.* 1829.XI.23.).

4 „W radzie wileńskiej Jaroszewicz czytał rozbiór rozpraw, w którym powiedział wedle Lobojki: że w jednem z autorów widzi weterana, w drugim podającego o sobie najlepsze nadzieje, że jeden namienia o trudnościach albo zgrabnie ich unika, drugi wszędzie ich szuka i nie boi się". (*Ten pat* 1829. XII.27).

Taryba prašė rektoriaus rūpintis pas globėją (Novosilcevą), kad paskirtų Danilavičių, leistų jam grįžti, prašė jo ir pats Danilavičius, stengėsi rasti užtarytojų Petrapilyje.

Dabar ant plauko kabąs — ar grįš į Vilnių; jeigu grįš, tai dabar, arba visai ne.[1]

Jo negrąžino į Vilnių, paliko Charkive, o paskyrė Korowickį.

Nebeliko vilties pagrįžti iš Charkivo į Lietuvą.

4. Mokslo darbai esant Charkive.

Danilavičius ir toliau dirbo Lietuvos ir jos teisės istorijai, tęsė pradėtuosius Lietuvoje darbus, nes nereikėjo persimesti prie kitų svetimų darbų: Ukrainoj tebeveikė ar turėjo įtakos Lietuvos Statutas, Lietuvos teisė, o jis turėjo šitą dėstyti universitete studentams.

Teisybė, sąlygos darbui buvo daug blogesnės negu Vilniuje; Charkivas neturi tokių bibliotekų ir archyvų, kaip tat buvo Lietuvoje, Vilniuje, čionai iš ten neatsivežė nieko, išėmus keletą sąsiuvų, kuriuos norėtų apdirbti ir paduoti spaudai.[2] Čia būdamas negalįs rašyti prakalbos į rengiamąjį Statuto leidimą. Neviename darbe reikia susižinoti su mokslo draugais, kad pasitarus, kaikas reikia patikrinti, išaiškinti, o šitai yra apsunkinta; jisai norėtų Leleweliui pasiųsti rankraščius paštu, bet susilaikąs, bijąs siųsti, nes žūna: „gaila, sako, būtų, jeigu tat galėtų žūti pašte, juk aš turiu tiek įrodymų", ir vežasi su savim, kad įteikus, berods vežasi brangų dalyką — tinkamai nurašytą Lietuvos Statutą.[3]

Jis tęsė senuosius darbus toliau, nenutraukė ryšių su Vilnium, su tais, kurie dirbo Lietuvos teisei ar artimoms jai sritims, ieškojo ir rado naujų draugų, dargi vietoj suieškojo naujų Lietuvos ir Ukrainos teisės šaltinių.

Ir čia ėjo gyva korespondencija su Vilnium, Varšuva ir tremtiniais išblaškytais po Rusiją.

---

[1] *Ten pat.*

[2] *Danil.-Lel.* 1826.XII.11, 1827.V.10.

[3] *Danil.-Lel.* 1826. XII. 11, 1827. VI. 25.

Charkive teko jam virsti numizmatiku, nes vietoje kito nebuvo: jis aprašė čia atsidūrusį Radvilų monetų kabinetą, rusų pagrobtą iš Nesvyžiaus.

Dėl šito rinkinio jam teko susirašinėti su Leleweliu, Sękowskiu ir k.

Danilavičius sekė ir tuos darbus, kurie savo turiniu buvo iš artimos jam srities ir buvo išėję lenkų ar rusų kalba; suprantama, kad prie širdies dėjo tų veikalų likimą, su kurių autorium dirbo, jeigu jam buvo artimas. Lelewelis išleido vieną veikalą iš Lenkų teisės istorijos, Vislicos statutus; prie šito darbo jam buvo padėjęs Danilavičius, dar jiedviem esant Vilniuje, bet užbaigė jį ir išleido Lelewelis jau Varšuvoje. Lelewelis tarė, kad lenkų mokslininkai išėjus šitam veikalui subrus, plačiai rašys už jį ar prieš, bet jie visai tylėjo. Lelewelis, dėl to nusiminęs, pasiskundė Danilavičiui; juk jis, sako, autoriams žiūrėjęs į akis, skaitydavęs ir nagrinėdavęs jų veikalus, o tuo tarpu jo veikalų, nė didesniųjų, nė mažesniųjų, niekas nėra nagrinėjęs. Danilavičius parašė apie šį Lelewelio darbą draugišką recenziją, suteikė žinių lenkų publikai: Lietuvis suteikė pagelbą mazurui.[1]

Rašydamas apie Vislicos statutus, Danilavičius ne tik vadavos noru padėti, bet ir pats nusimanė apie ką ir kaip rašąs. Jis buvo pažinęs ir tyrinėjęs šitą teisės šaltinį, be to jisai, ištremtas iš Vilniaus, nežinodamas ar Lelewelis beištesės išspausdinti, buvo sumanęs pats Vislicos statutus išleisti, berods kitoj redakcijoj, rusų kanclerio Rumiancevo pavedamas.

Rumiancevas — žinomas slavofilas, turėjęs didžiausį rankraštyną ir biblioteką; tai pas jį buvo ir kita Vislicos statutų redakcija. 1825 m. Danilavičius susirašinėjo tuo reikalu su Rumiancevu; jis sutiko išleisti, jeigu Danilavičius paruoš spaudai, prie originalo pridės lotynų bei senų rusų vertimus ir savo paaiškinimus. Reikėjo tik, kad Rumiancevo biblioteka prisiųstų nuorašą. Bet ji vis gaišo, nuorašai nėjo į Charkivą, gal rusų mokslininkai velijo patys atlikti tą darbą; to teksto neprisiuntė nė kitais metais, o jau mirus Rumiancevui (1826 m.) niekas apie tat ir neužsiminė.[2]

---

[1] *Lelewel* **Przygody 47.**

[2] *Danil.-Lel.* **1825.VI.6; VII.11; IX.26; 1826.II.21.**

Danilavičius sekė ir Lenkijos teisės istoriją, jo veikaluose ir laiškuose randame nurodymų į lenkų raštus iš tos srities, užtinkame žinių, iš ten paimtų.

Jį džiugino raštai pasirodę iš Lietuvos teisės istorijos, neskubindavo jų smerkti, radęs silpnų pusių ir spragų. Linde buvo išleidęs knygą apie Lietuvos Statutą (1816 m.). Danilavičius ją savo laiku buvo išgyręs, vėliau gi tą patį dalyką giliau ištyręs priėjo prie kitokios išvados: be reikalo jį gyręs, dabar tą nuomonę atitaisytų,[1] bet galų gale tarė: tuščia jo.

Skaitė ir negausią dailiąją literatūrą. Bernatavičius, sekdamas Walter Scottą, parašė „Pajautą", istorinį romaną iš Lietuvos senovės. Žiūri į jį istoriko žvilgsniu; gerėjas juo kaipo lietuvis, bet randa ir istorinių klaidų, perdaug dievų įterpta, Kęstutis netikroj šviesoj; dar veikalas nebuvo baigtas, tai rūpi klausimas: kaip nušvies Vytautą?[2]

Kaip minėta, Danilavičius Charkive užbaigė rengti spaudai Kazimiero Teisyną ir čia būdamas rūpinos jį išleisti. Pasirodė, Charkive negalima to padaryti, nes nebuvo nė raidžių, nė lėšų, tai nusiuntė į Vilnių. Atidavė jį prof. Loboikai, kad Vilniuje išspausdintų, o jeigu negalėtų, tai kad atiduotų į Varšuvą Leleweliui. Atidavė 1825 m. balandžio mėn., praėjo vasara, ateina ruduo, nieko negirdėti, ima nerimauti, bara vieną ir kitą, teiraujas, kur dingo jo raštas. Rankraštis nežuvo, tvarkė jį Danilavičiaus bendradarbis iš Vilniaus laikų Lelewelis ir išėjo iš spaudos. Išleido jį Marcinowski Vilniuje, prakalbą parašė ir teksto vertimą į lenkų kalbą pridėjo Rogalskis, Danilavičiaus gi tekstas ir paaiškinimai.[3]

Su leidėju Marcinkowskiu tikrai buvo daug sunkumų: jis į laiškus nevisuomet atsakydavo, o raštus kartais kitaip ir netaip greitai išleisdavo. Danilavičius jam išmetinėjo, kad neišleido Kazimiero Teisyno, jo Lietuvos kronikos ir t. t. Danilavičius nežinojo, kad būdavo kliūčių cenzūrinių, finansinių, nes leidimas nevisuomet apsimokąs; leidėjas apie tat nepasakojo, bet galų gale jis vistiek išleisdavo.

---

1 *Danil.-Lel.* 1828.IV.15.

2 „ „ 1827.V.10.

3 *Danil.-Lel.* 1825.VII.11, IX.26.

Charkive atsinaujino korespondencija su tais, su kuriais Vilniuje buvo susibaręs, pav. su Onacevičium; su kitais nuo seniau esančiais Rusijoje Danilavičius susirašinėjo tik mokslo reikalais, nors smerkė politinį jų veikimą, pav. su Sękowskiu: susirašinėjo dėl numizmatikos, o peikia jo rusinimo darbus.

Už numizmatikos darbus Danilavičius gavo iš vyriausybės ordiną, iš universiteto atlyginimą pinigais; jis tarė, jog šita palengvins išsikelti iš Charkivo ir pereiti į Vilnių ar į didesnius kultūros centrus, kur daugiau yra savųjų. — Į Vilnių jam nepavyko grįžti, į Varšuvą keltis nelabai atsidėjęs ieškojo progos; galėtų pereiti į Petrapilį, o tenai šitų progų dažniau pasitaikydavo. Iš pradžių, 1828 m. buvo iškilęs klausimas pataisyti rusišką Lietuvos Statuto vertimą, tą darbą tenka atlikti Petrapilyje. Švietimo ministeris tuo reikalu, dėl vertimo kliaudžių, atsiklausė Danilavičiaus; apsidžiaugęs jis atsakė plačiu raštu, kurio gale prideda, jog galėtų tą darbą dirbti, reikalui esant sutiktų persikelti į Petrapilį. Tuo tarpu tą jo pasiūlymą atmetė: vertimui taisyti jau esą paskirti valdininkai, o ir nenorėtų jo atimti Charkivo universitetui.[1] Taigi dar nebuvo kas paremia Danilavičių.

Bet greitai jisai buvo reikalingas kitam darbui — Lietuvos Įstatymų Sąvadui ruošti; šita pateko į gero organizatoriaus Speranskio rankas, — jis rado galimu išprašyti, kad panaikintų Danilavičiui užraudimą gyventi Petrapilyje;[2] padėjo draugai, kuriems rūpėjo jį ištraukti iš Charkivo, o svarbiausia — kad tai buvo neabejotinai geriausias Lietuvos įstatymų žinovas, kiti be jo galėtų juos apgadinti.

Bet ir dabar Danilavičių pakvietė į Petrapilį laikinai, palikę Charkivo professorium.

Jam nuvažiavus į Petrapilį jo kursą turėjo skaityti jo pavaduotojas. Dėl šito atsirado daug painumų. Tam dalykui buvo numatytas Spaskii, bet jam darė keletą priekaištų. Jis neseniai buvęs pasiųstas į Maskvą pasiruošti professūrai, tik tenai gabumų neparodęs, net neišlaikęs magistro kvotimų.

Globėjas užklausė Danilavičiaus, ką daryti, ką nurodys į savo pavaduotojus. Danilavičius gerai atsiliepė apie Spaskį, po to globėjas paskyrė jį, ministeris patvirtino.

---

1 *Danil.-Lel.* 1829. I. 25.

2 Apie tat smulkiau žemiau.

Susirgus Spaskiui, Danilavičiaus kurso niekas neskaitė. Fakulteto kokybė nepagerėjo. Kartais tebūdavo visame fakultete du professoriu: teologas protojerėjas Mogilevskis ir jau kelis syk minėtas Paulovič[1].

Taigi Danilavičiui išvažiavus Charkivo universitetas daug nustojo.

5. Lietuvos įstatymų kodifikacija.

Petrapilyje nuo 1826 m. ėjo skubinas darbas — paruošti veikiančiųjų įstatymų sąvadą ir be to surinkti visus iki tol išleistus įstatymus. Turėjo būti trys teisinės sistemos: viena pagrindinė — rusų, dvi pagelbini — Pabaltės ir Lietuvos.

Kai atėjo eilė Lietuvos teisei tvarkyti, turėjo kreiptis į Danilavičių, nes kito geresnio Lietuvos teisininko nebuvo. Berods ir dabar jo ištrėmimas iš Vilniaus buvo bedarąs kliūčių. Dėl jo sugebimo dirbti ir žinių, tai niekas neginčijo, tik atsirado politinių abejonių, ar nuo to laiko bus pasitaisęs? Ar slaptą veikėją pridera imti į tokį darbą, kaip įstatymai ruošti? Atsiklausė Lubeckio — Lenkijos ministerio, kuriuo vyriausybė visai pasitikėjo. Ir tas iš geros pusės rekomendavo Danilavičių.[2] Tik tuomet sutiko priimti jį ir greitai po to pasikvietė į Petrapilį.[3]

Ir jis rudenį 1830 m. persikėlė į Petrapilį, turėdamas Charkivo universiteto professoriaus vietą ir algą.

Švietimo ministeris Lievenas, norėdamas Danilavičiui padėti medžiagiškai, buvo sumanęs pakviesti jį į Petrapilio universitetą, kuriame alga buvo didesnė, nes anos neužtekdavo.[4] Bet šitas sumanymas ir liko sumanymu.

Tuo tarpu, kad lengviau būtų gyventi, davė jam ir Maliauskui valdišką butą su kuru.[5]

Danilavičius apsidžiaugė gavęs tokį paskyrimą: galų gale ištruks iš Charkivo į platesnį pasaulį, daugiau galės padaryti savo gyvenimo uždaviniui.

---

1 *Bagaliej* II, 1112-13 pusl.

2 *Danil.-Lel.* 1830.VI.18.

3 Minėdamas šituos darbus Petrapilyje, Köppenas sako, jog jis Speranskiui rekomendavęs Danilavičių (*Bobrovski*, 291).

4 *Danil.-Lel.* 1830.VI.18.

5 *Danil.-Lel.* 1830.VI.18.

Iš Petrapilio jis rašė savo draugui Leleweliui.

„Šis laiškas lekia iš didelio pasaulio... dėl monarko pakvietimo apsupo mane (nauji) pažįstami, o graudina nenuduotas brangiųjų senųjų mokslo draugų ir prietelių palankumas, su kuriais nekartą tekdavo ašaras lieti: Tu, kaipo Lenkijos (seimo) atstovas, gini tėvynės teises ir šalies gerovę, aš dabar daraus Lietuvos įstatymų rengėjas“...[1]

Iš pažadų geriau aprūpinti nieko neišteseta, dargi algos, skiriamos Charkive, negalėjo gauti laiku: nemokėjo pervesti į Petrapilį.

O kas dėl darbo, tai viršininkai nuolatos ragindavo skubinti ir skubinti, neleido nė atsikvėpti.[2]

Paėmę į darbą Lietuvos įstatymams rengti, jie reikalavo įtempto truso; tarp kitų sąlygų pastatė, kad nieko kito nė rašys nė spausdins,[3] taigi prireikus kam iš jo kokio darbo reikia atsiklausti viršininko leidimo.

Visgi kartais neatsiklausęs tat darydavo slapta, jeigu reikėjo sau ar kitiems koks aktas nurašyti.[4]

Jeigu reikėdavo svetimšaliams kas padaryti, tai išsirūpindavo sau leidimą.

Petrapilyje Danilavičius išbuvo 5 metus, bet jau į Charkivą nebegrįžo, iš Petrapilio stačiai paskyrė į Kievą, į naujai įsteigtą universitetą, ir jis pats velijo čionai važiuoti negu grįžti į Charkivą. Skirdama į Kievą, vyriausybė užmiršo už intensingą darbą jį bent kuo apdovanoti; vis dar neužmiršo, kad kadaise buvo kaltinamas sąmokslu. Ir į Kievą kviečiant siūlymai atėjo iš vietos, o ne atsirado Petrapilyje.

6. Kieve.

a. Kievo universitetas.

Dėl blogai pasibaigusios Lietuvos 1831 m. revoliucijos įvyko pakeitimų švietimo politikoj: vyriausybė uždarė Vilniaus universitetą, panaikino Valuiniaus licėjų (Kremenčiuje), šito licėjaus vietoje 1833 m. įsteigė Kievo universitetą. Jį steigdama Rusijos vyriausybė turėjo tautiškai-politiškų tikslų — varyti

---

[1] *Danil.-Lel.* 1830.VI.18.
[2] *Danil.-Lel.* 1830.IX.15.
[3] *Danil.-Lel.* 1830.VII.9.
[4] *Danil.-Lel.* 1830. VII.9,29; IX.15.

rusifikaciją. Dabar ir švietimo srityje viršūnėse ėmė pūsti kiti vėjai, kurių reiškėju buvo naujas švietimo ministeris Uvarovas. Einant naująja programa, švietimo pagrindais turi būti savo trejybė — stačiatikybė, rusybė ir carizmas (tikyba, tautybė, neribotoji monarkija). Kievo universitetas turėjo specialų tikslą — atkariauti Ukrainos jaunimą iš po lenkų įtakos, suartinti, o paskui ir visai sulieti ją su Rusija, gi ateityje rusų gaivalas turės viešpatauti Ukrainoje. Tarė, kad moralis ir protinis suartėjimas pagamins politinį susiliejimą, nes šis be anų negalimas; žinoma, tas processas vyks pamaži per kelias kartas. Lenkų studentams privilioti pakvietė iš Kremenčiaus daugumą jo professorių.[1]

Priruošiamasis darbas ėjo keletą metų. Universitetą organizuoti pavesta buvo Kievo mokslo globėjui Bradtkei. Jisai, rūpindamasis Kievo universiteto klestėjimu, stengėsi pritraukti geresnes jėgas iš kitų universitetų, tarp jų kvietė žymesnius žmones ir iš Charkivo. Iš ten į Kievą perėjo Zych'as, Danilavičius, Krinickis ir t. t.[2]

Bradtkei į Danilavičių nurodė Zimovskis, gal būti dėkingas jo klausytojas Charkive, o dabar užimąs Kieve žymią vietą; per jį Bradtke ir vedė derybas su Danilavičium.

Be tiesioginio susižinojimo su Danilavičium reikėjo atsiklausti ir jo viršininkų — Speranskio ir šviet. min. Uvarovo.

Tasai susirašinėjimas prasidėjo 1833 m., ir tik po poros metų Danilavičius tegalėjo persikelti, pasitraukęs nuo įstatymų ruošiamųjų darbų.

Turbūt Danilavičius neilgai galvojo ir abejojo, nes į Charkivą grįžti nenorėjo. Teisybė, sako jisai, dabar prie savo naujų ryšių jis galėtų gauti gerą vietą ir Petrapilyje, bet yra šis-tas, kas čia jo nelaiko: oras nesveikas, ir be to senas pripratimas mokinti kitus, o su tuo susijęs, „noras baigti pradėtus mokslo darbus, su kuriais sunku persiskirti. Darbas, dėl kurio vyriausybė jį buvo pakvietusi, galės pasibaigti per metus, bet gali mane atleisti ir ankščiau žiūrint reikalo".

Iš anksto persergi, kurio darbo dirbti nenorėtų. Pasisako prieš dekano tarnybą, del kurios turėdavęs tiek daug nemalonumų Charkive; jeigu jam reikėtų dirbti pridedamąjį darbą, tai

[1] *Vlad.-Budanov* Istorija, p. 74-7.
[2] *Bagaliej* II. 826, *Vlad.-Budanov* Istorija, 107-114.

velytų būti bibliotekos vedėju, kaip tat buvo ir Charkive, ir, pagaliau, monetų kabineto sergėtoju, jeigu tokia tarnyba yra ir už tat duodamas atlyginimas.

Dar nepaskirtas, jau jis iš Petrapilio rūpinas būsima Kievo biblioteka. Jis siūlo paprašyti iš Petrapilio Viešojo Knygyno dubletų, kurių turėjo pirmiau ir dar gavo iš Lenkų Karalystės, jis galėtų čia padėti atrinkti, nors tat nelengva, nes žinąs iš prityrimo, kiek reikėjo padėti darbo, kai teko atskirti dublėtus Suomijos universitetui.

Bijąs Kieve tik dar vieno dalyko: esą tenai perdaug lenkų; geriau jam gyventi tarp rusų, negu su lenkais: ir atsargiausiai elgiantis galima įklimpti, o paskui del to būna visokių painiavų.[1]

Kalba prieš lenkus, o pats siūlo pakviesti į professorius vieną savo pažįstamą vilnietį, buvusį su juom Charkive, Krinickį, taigi „lenko“ sąvoka turi savotiškos reikšmės, savųjų nevengia, prietelius traukia.[2] Gal prisiminė Potockio patarimą?

---

[1] Iš to keistas išvadas padaręs Bagaliej, dabar ukrainietis, cituodamas šitą laišką: ne dėlto jis vengia lenkų, kad surusėjęs, bet dėlto, kad jis pats, vengdamas politikos, o suseidamas su lenkais politikais žodžiuose, turės painiavų dėl jų.

[2] Jis rašė *Zimovskiui*. „Чувствительно вамъ благодаренъ за хорошее ко мнѣ расположеніе. Испытывая давно, сколь пріятно наставнику умѣть снискать дружбу своихъ благорасположенныхъ слушателей, нынѣ радуюсь сугубо, что и въ Харьковѣ подтверждается сіе столь лестное для меня убѣжденіе. Вамъ я безъ сомнѣнія долженъ благосклоннымъ ко мнѣ расположеніемъ Е. П. попечителя Кіевскаго учебнаго округа.

По здоровому Кіевскому климату, удобности сего мѣста для ученыхъ сообщеній, а преимущественнѣе по внутреннему моему убѣжденію и вашему увѣренію, что служба съ попечителемъ есть бремя легкое и пріятное, я охотно соглашаюсь принять на себя прежнее званіе профессора правовѣденія, ни малѣйше не сомнѣваюсь, что всѣ дальнѣйшія предположенія увѣнчаны будутъ желаемымъ успѣхомъ.

Обласканный столь славнымъ моимъ нынѣшнимъ начальствомъ, какъто Е. П. Сперанскимъ, М. А. Балугіянскимъ, пользуясь ласковымъ распоряженіемъ Министра Народнаго Просвѣщенія и Товарища Министра Юстиціи гр. Панина, могъ бы я получить хорошее мѣсто въ столицѣ, еслибъ не устрашалъ меня климатъ и не прельщала къ каѳедрѣ старая привычка, а вмѣстѣ с нею желаніе окончить начатыя ученыя работы, съ которыми разстаться трудно. Возложенное на меня правительствомъ дѣло окончится рѣшительно въ истеченіи года, но могутъ уволить меня и скорѣе, по мѣрѣ надобности.

Vyriausybė nutarė įsteigti Kievo universitetą 1833. XII. 25, įkūrė jį vasarą 1834 m., greitai prasidėjo ir paskaitos. Bet

---

Испуганный деканскою должностью, которая навлекла на меня въ Харьковѣ столько непріятныхъ отношеній, гораздо охотнѣе принялъ бы я библіотекарскую должность, исправляемую в Харьковѣ, и хранителя минцъ-кабинета, буде сіе возможно и сопряжено съ какимъ либо вознагражденіемъ.

Не худо было бы намекнуть съ вашей стороны попечителю объ употребленіи зависящихъ мѣръ къ полученію изъ Императорской публичной библіотеки дуплетовъ, коими она, по новымъ пріобрѣтеніямъ изъ Царства Польскаго, весьма обременена. По моему убѣжденію, сіе не было бы трудно, а я въ качествѣ библіотекаря Харьковскаго, охотно посвятилъ бы мои услуги къ облегченію сего отдѣленія дуплетныхъ книгъ, что не очень легко, какъ я уже испыталъ, отдѣляя дуплеты для Финляндскаго университета.

Значительное число моихъ соотчичей въ Кіевѣ болѣе меня обзадачиваетъ, чѣмъ прельщаетъ; поляку гораздо удобнѣе жить между русскими, ибо между своими, при всей осторожности, можно попасть въ странныя подозрѣнія, навлекающія пропасть непріятностей.

Надѣясь, что вы не оставите и дальнѣйшаго ходатайства за меня у Е. П. при первомъ случаѣ, покорнѣйше прошу доставить мнѣ подробнѣйшія свѣдѣнія, касающіяся Кіева и Лицея.

Ежели Лицей поставленъ будетъ на степени высшаго училища, то не худо было бы предложить мѣсто профессора естественной исторіи Ивану Андреевичу Криницкому, экстраординарному профессору въ Харьковѣ, знаетъ его Николай Ивановичъ Еллинскій и Фишеръ изъ Москвы, ибо какъ кажется, г. Беккеръ не захочетъ переселяться въ Кіевъ". (*Bagaliej* II, 829—830 Išnaša 1.)

Danilavičiaus laiškas Motiejui Bratkei: „Какъ изъ письма Вашего Превосходительства къ Мих. Мих. Сперанскому, такъ съ отношенія къ нему же Министра Народнаго Просвѣщенія, равномѣрно съ благосклонныхъ отзывовъ другихъ лицъ узналъ я всѣ мѣры, предпринятыя касательно перемѣщенія моего въ Кіевъ.

Толикое благодѣяніе преисполняетъ меня чувствомъ живѣйшей благодарности, которую изъявлять на всякомъ шагу моихъ дѣйствій, стремящихся къ пользѣ предстоящаго мнѣ поприща, будетъ святѣйшею моей жизни обязанностью. Не тщеславіе ниже корыстолюбіе, а 20 лѣтній навыкъ къ учительскимъ занятіямъ, съ которыми разстаться трудно и, можно сказать, какое то предназначеніе побуждало меня предложить мои услуги Владимирскому университету. Коль скоро желаніе сіе съ помощью Всевышняго сбудется, не стану щадить всѣхъ съ моей стороны усилій, какъ для оправданія столь лестнаго обо мнѣ мнѣнія Вашего Превосходительства, такъ для пользы вновь учреждающагося заведенія. Не трудно отгадать счастливую будущность, славу и процвѣтаніе Высокомонаршими щедротами воздвигнутаго Владимирскаго университета, коль скоро всѣ онаго попечители, будучи одушевлены Вашего Превосходительства рвеніемъ и дѣятельностью, станутъ пещись о его благѣ, о замѣщеніи каѳедръ опытными наставниками, преимущественно же отъ умноженія его учебныхъ пособій. (6 августа 1833 г., Петербургъ).

Danilavičių vyriausybė vis laikė Petrapilyje, tik 1835. II. 14 jį paskyrė professorium į Kievą; jis išvažiavo 1835. IX. 8, veždamas su savim ministerio pavedimu medalius, lentas, monetas, kurias turėjo padėti po naujais statomais universiteto rūmais.[1] Šita turėjo būti atlikta su tam tikromis iškilmėmis.

b. Darbai Kieve.

Teisių fakultetas tvarkėsi pamažu: 1834 m. jame buvo vienas professorius — Aleksandras Mickevičius (Lietuvos poeto brolis), perkeltas iš Kremenčiaus; 1835 m. prisidėjo Danilavičius, vėliau dar kiti, jauni, mokinęsi be to Berlyne, dirbę Petrapilyje, Speranskio prižiūrimi, rusai, daugiausia kunigų vaikai (Nevolin, Ornatski ir kiti).[2] Danilavičiui 1835 - 36 m. teko būti kaip tik pirmuoju fakulteto dekanu, kurios vietos jis taip nenorėjo.

Danilavičius buvo paskirtas į Kievą baudžiamajai teisei dėstyti. Charkive ir Petrapilyje jis užsiiminėjo vien pilietine teise, pilietinių įstatymų tvarkymu, čia gi vėl teko grįžti prie baudžiamosios teisės, kurią kadaise užsiiminėjo Vilniuje; tik dabar teko savo kursą rengti iš naujo, nes nuo to laiko priaugo naujos medžiagos moksle, atsirado nauji Rusijos teisės šaltiniai. Jis dėstė savo kursą sekdamas XIV ir XV sąvado tomus, visame nurodydamas baudžiamosios teisės literatūrą ir istoriją, teikdamas gausiai pavyzdžių iš teisinio žinomų jam kraštų gyvenimo, be abejo, šitame jo darbe Lietuvos Statutas turėjo užimti svarbiausią vietą. Danilavičius atsižymėjo ir Kieve, kur visgi buvo keletas ir gabių professorių; juk jis turėjo daugybę žinių ir mokėjo gyvai, dailiai pasakoti, pažino mokslo literatūrą, mokėjo daug kalbų (lotynų, prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų).

O vėliau 1833. XI. 6 vėl pakartoja savo sutikimą.

„Данное В. П. порученіе г. Зимовскому узнать мое согласіе на предложеніе службы по званію профессора правовѣдѣнія въ Кіевскомъ лицеѣ преисполняетъ меня чувствительнѣйшею благодарностью за столь лестное и неожиданное ко мнѣ расположеніе. Зная по общему голосу, сколь служба подъ начальствомъ В. П. есть бремя легкое и пріятное и сверхъ того привлекаемый хорошимъ климатомъ и удобностью Кіева для ученыхъ сообщеній, не могу не согласиться на предложеніе". (*Bagaliej* II, 829—830).

[1] *Nolde* 99, *Vlad.-Budanov,* Istorija 65.

[2] *Vlad.-Budanov,* Istorija 127.

Be baudžiamosios teisės jis turėjo dėstyti savo mėgiamąjį dalyką, taip Rusų vyriausybės apkarpytą ir apgadintą — vadinamus vietos vakarų gub. įstatymus, o tai reiškė — Lietuvos įstatymus. Jis čia turėjo remtis tik savo tyrinėjimais, nes iki šiol kitų darbų šioj srityj nebuvo.[1]

Persikėlęs į Kievą, Danilavičius nenutraukė ryšių su tais, su kuriais penketą metų dirbo, tvarkydamas Lietuvos įstatymus, su Speranskiu ir jo žmonėmis; anie negalėjo be jo apseiti ir Kieve, prireikus vis jo prašydavo šį tą parašyti, ir Danilavičius neatsisakydavo, nelaikydavo paslapty, juk tai jo gyvenimo darbas, jis norėjo išlaikyti Lietuvos teisę.

Savo tyrinėjimus del Lietuvos Statuto Danilavičius varė ir toliau, be to atsirado naujų: labiau susirūpino Ukrainos teise, jos praeitim, su kuria jau buvo pradėjęs susipažinti Charkive ir nutraukęs Petrapilyje.

Tarp kito ko, jisai įėjo į darbą, pradėtą komiteto vietos senovei tirti; pasirodė, kad savo žiniomis ir moksliniu metodu jisai nusimanąs geriau už archeologus-mėgėjus.

Vietos archeologas-mėgėjas Lochvickis, bekasinėdamas po miestą ir apylinkes, užtiko vieną kapą ir padarė sensacingą išvadą, jog pačiame Kieve suradęs D i r o kapą (slavų, o gal normanų kunig. iš IX amž.).

Komitetas pavedė dviem žmonėm, tarp jų ir Danilavičiui, patikrinti šitą suradimą, kiek tat gali būti teisinga.

Danilavičius ramiai, metodingai ir sąžiningai ištyrė tą atradimą; jis parašė ilgą, pagrįstą istorine medžiaga referatą, kuriame įrodinėjo, jog remiantis kronikomis negalėjo būti šitokio kapo, jog šita vieta buvo išgadinta jau XVII amž., vis tiek kapai esą įdomūs, jie esą iš senų, bet vėlesnių už Dirą, krikščionių laikų.

Būdamas Kieve, Danilavičius netolimais surado viename privatiniame archyve pilname vertime 5 aktus 1587 m., kur Maskvos caras siūlė Lenkijai ir Lietuvos ponams išrinkti jį Lenkijos karalium, mirus St. Batoriui.[2]

Bet tai buvo epizodai, kur jis nukrypdavo į šalį, šiaip savo tyrinėjimus Lietuvos-Lenkijos teisei ištirti jis darė toliau,

---

[1] *Vlad.-Budanov,* Danilovič 162-3.
[2] *Vlad.-Budanov,* Danilovič 167.

mažesnius darbelius užbaigęs, duodavo spausdinti, kur būdavo proga.

Į jį kreipėsi „Žurn. Min. Narodn. Prosv." redakcija, kuri jo prašė būti nuolatiniu jų bendradarbiu.[1] Jis sutiko ir pranešė, jog esąs jiems prirengęs tris tyrinėjimus: 1) „apie atskirų Lietuvos metraščių esimą su kritišku jų nagrinėjimu", 2) „išorinė senovės lenkų ir lietuvių teisės istorija", 3) „pastabos ir paaiškinimai prie Švitrigailos rašto (gromatos) 1458 m.".

Bet išėjo ir tebuvo išspausdintas tik pirmasis Danilavičiaus straipsnis ir tai nebėsant jam Kieve.[2] Gal būti šitų straipsnių nebuvo nusiuntęs, ar užbaigęs.

Kieve Danilavičius susėjo ir susiartino su turtingu knygų ir senovės mėgėju Konst. Swidzińskiu.[3]

Gyvenimas dar labiau pamokino atsargumo, ypač dabar reikėjo dabotis.

1829-30 m. nerimastys Rusijos universitetuose eina stipryn; universitetuos neleidžiama niekame kritikuoti esamąją tvarką, jie patys varžomi, 1835 m. universitetų statutas tik pastiprina tuos reikalavimus — tarnauti vyriausybei, ginti jos politiką; delto kai kurius mokslo dalykus išbraukė, pav., įgimtąją teisę, išmetė jau seniai neištikimą kitų tautų teisę ir t. t.

Įstatymų Sąvadas ir Pilnas Įstatymų Rinkinys — turėjo ne minti takus naujoms idėjoms, o tik sulaikyti, įamžinti tas, kas buvo juos leidžiant. Jie trukdė teisės mokslą, stabdė teisinės raštijos augimą.[4]

Danilavičius rodos galėtų gyventi ir dirbti, jo niekas netrukdė, vengė politikų, jis buvo atsidavęs mokslui. Jis čia galų gale susikūrė šeimą: 1838 m. vedė Sofiją Borzek. Apie ją neturime žinių, bene bus jo sekretorė, kuri jam padėjo dirbant ir tvarkant istorinę medžiagą.

Ir dabar jis norėtų nuvažiuoti į Vilnių, į kurį kelias jam buvo iki šiol uždarytas, progai pasitaikius primindavo apie tat, nors dabar, nesant universiteto, tas noras buvo silpnesnis.

---

1 *Kras.* 2989. p. 723. (ŽMNPr. laiškas į Danilavičių 1837.XII.29 Nr. 478).

2 О литовскихъ Лѣтописцахъ — Ж. М. Н. Пр. 1840, XI.

3 Žr. žemiau, I sk., VI per.

4 *Feldštein* 553—7.

Svarbiausia rūpėjo jam suįdominti vieną kitą rusų mokslo įstaigą, kuri sutiktų išleisti jo gyvenimo darbą — Lietuvos Statutus.

Archeologinė komisija sužinojo, jog Danilavičius turįs nuorašą Švitrigailos rašto (gromatą), sudaryto 1458 m., tai jį prašo Danilavičiaus duoti bent savo jo nuorašą ir nurodyti, kur yra originalas.

Suteikdamas šio rašto nuorašą, ir pridėjęs dar keletą kitų, Danilavičius nurodė to rašto vertę ir pridėjo savo prašymą: kad Komisija padėtų jam išleisti Lietuvos Statutus.

Arch. Komisijos pirmininkas kun. Širinski-Šichmatovas užklausė, kame Komisija gali jam padėti; kitą sykį jis užklausė Danilavičiaus, kur dingo paimtas iš Supraslio vienuolyno Podolės metraštis? Danilavičius pasakė, kad žuvus kaikuriems Statutų nuorašams ir delto reikiant nuvažiuoti į Vilniaus apylinkes ir ten nusirašydinti, tai prašąs Komisijos, kad ji apmokėtų kelionės ir nusirašymo išlaidas.

Jam tų lėšų nedavė.

Danilavičium naudodavos prireikus žinių apie kokį Lietuvos įstatymą, tik prisiminus, jog jis nuvargęs, jog reikėtų duoti pensiją, ar kokį atlyginimą, tylėdavo, apie tat neatsakydavo nieko.

Jisai, naudodamasis pažintimis, bandė užtarti kun. Bobrowskį, išsiųstą iš Vilniaus į parapiją, kur negali sunaudoti savo jėgų ir žinių, kad duotų vietą, ar prie Mokslo Akademijos ar prie Viešosios Bibliotekos Petrapilyje. Žinoma, nieko iš to neišėjo.

Greitai ir Danilavičiaus padėtis visai pasikeitė: jį pašalino iš Kievo.

Kaip jau minėta, Danilavičius dirbo įvairų mokslo darbą, vengė politikos, nesidėjo su įtariamais ir neatsargiais lenkais. Bet vistiek ištiko jį vėl katastrofa: lenkų reikalu uždarė laikinai Kievo universitetą, iškraustė su kitais ir Danilavičių, kaipo lenką, nors juo nebuvo. O ištiko tat politiniais sumetimais.

c. Ištrėmimas iš Kievo.

Uvarovas, švietimo ministeris, lankydamas 1837 m. Kievo universitestą, tariamąjį židinį kovai su lenkyste Ukrainoj, džiaugėsi savo kūriniu ir jo nuveiktais per trejus metus darbais. Gerė-

damasis jisai skelbė visur, išnykus lenkų kalbą, visur mokinama rusiškai, rusų kalba besiplatinanti visur, rusų teisė mokinama daugiau, negu kituose Rusijos universitetuose; rusų professoriai aukščiau stovį už lenkus iš Kremenčiaus; lenkystė jau esanti nuslopinta, padedant lenkams professoriams; delto suprantama, kad lenkų professoriai, nors niekuo nenusidėję ir pildę visus vyriausybės reikalavimus, reikia iš čia prašalinti: mat nauda, kurią jie yra davę, jau išsemta; tačiau reikėtų šalinti jie atsargiai, patylomis, duodant pensijas, ar perkeliant kitur.[1] O čia tuo pat laiku pasitaikė gera proga tam sumanymui įvykinti, prikibus prie universiteto ir ten esamų lenkų.

Užsienių lenkų demokratija pradėjo veikti ir Kieve, ji bandė per savo emissarus gauti studentų tarpe šalininkų ir viešai rodėsi mėtydama proklamacijas. Keturius lenkų studentus policija pagavo jas teskaitant ar slepiant (1837 m.).

Atiduota juos į kareivius.

Baisesni absoliutizmui dalykai išplaukė aikštėn 1838 m., o ypač 1839 m.—tai Konarskio veikimas, slaptai dirbusio Valuinėj jau 1836 m., tik dabar praplėtusio savo darbuotę, kuri turėjo pasidaryti žinoma ir rusų vyriausybei.

Policija susekė, kad Konarskis radęs keletą šalininkų tarp studentų, bet kai ką ir už universitetų sienų. Vyriausybė negalėjo šito dovanoti universitetui.

Jau 1838 m. ėjo gandų Petrapilyje, kad ji dėl šitų įvykių buvo besirengianti uždaryti Kievo universitetą, ir tikrai 1839 m. I. 9. (o faktinai III. 17) uždarė universitetą 1 metams.

Visgi galų gale svarbiausias uždarymo tikslas buvo pasiliuosuoti nuo „lenkų“ professorių ir studentų.

Visus lenkus studentus atstatė, paliko vienus rusus, anuos perkėlė į kitus universitetus, daugiausia į Kazanį, o iš professorių Kieve paliko vokiečius ir rusus. Nepaliko nė Danilavičiaus: ir jį perkėlė į Maskvą.

Atstatytųjų professorių darbuose kaltybės nerado, tik tautybė esant kalta, nors Danilavičiui ir tat netiko, jis nelaikė savęs lenku, jis buvo istorinės Lietuvos pilietis.

---

[1] *Vlad.-Budanov.* Istorija 161—186.

7. Maskvoje. Darbai. Liga. Dimisija.

Danilavičius 1839 m. vasarą (VII. 17) su žmona išvažiavo iš Kievo, atvyko į Maskvą VII. 20; dabar iš ramaus Kievo atsidūrė trukšmingoj Maskvoj: triukšmas visur, varpai skamba, girdėtis rusiški keikimai, nežmoniškai lupa iš jų už viską.

Naujoj vietoj vyriausybė sutiko gerai. Šeima nedidelė — rūpestinga žmona, brolio sūnus gimnazijos mokinys.[1] Rudenį pradėjo savo darbą universitete.

Jam teko dėstyti čionai dalykus tolimesnius nuo širdies, kaip administracijos teisę (zakony blagoustroistva i blagočinija), bet reikėdavo dėstyti ir savo mėgiamą dalyką: Lietuvos teisę, pavadintą „vakarų gubernijų vietos įstatymais"; tą dalyką jis dėstė per 3 metus (1838/9 — 1841/2).

Panaikinus Lietuvos Statutą, neįvedus naujo Lietuvos Sąvado, atkrito reikalas Lietuvos teisės mokinti. Už tat uždėjo jam dėstyti kitą visai naują dalyką — Lenkų karalystės pilietinius įstatymus (1841 - 42),[2] kurį ką tik įvedė lenkams į Maskvą privilioti ir jų reikalams patenkinti. Vyriausybė tarė, jog tinkamiausia vieta lenkams studentams bus Maskva.

Pasirodžius, jog Kievas politiniai neištikimas, jog tenai gali atsirasti separatizmo lizdas, tuo tarpu reikėjo sudaryti lenkams (ukrainiečių dar nebijojo) kitus patraukimo punktus ir siųsti jų jaunimą į Rusiją. Vyriausybė ėmė siųsti iš Gudų gubernijų po 25 studentus į Petrapilį ir Maskvą, duodama jiems stipendijas iki mokslus pabaigs. Eidama tuo keliu, ji tikėjosi, jog dabar dvi slavų gimini galės susilieti, dargi šitame darbe šiaip neištikimieji professoriai, pavojingi Kieve, galės būti naudingi.[3]

Danilavičius ir Maskvoje atsirado žymiausių professorių tarpe, bent tuo laiku jį taip vertino mokslininkai, statė jį greta Granovskio ir kitų garsenybių: tai esąs žinovas Lenkų ir Lietuvos istorijos, puikiausias professorius, — juo džiaugėsi dėl Maskvos universiteto Pogodinas.[4]

Tiems, kuriems rūpėjo mokslo pakėlimas, labai brangino Danilavičių, tik visgi nelabai tat rodė, gal būti nenorėjo viešai svetimtaučio į padanges kelti ir aukščiau visų statyti. Vienas

---

[1] *Vlad.-Budanov,* Danilovič 167—8.

[2] *Biografičeski slovar,* t. I.

[3] *Ščvyriov,* Istorija M. Un., 480—1.

[4] *Barsukov,* VI. 371.

iš jo draugų Vilniaus universitete, rusas, o gal ir ukrainietis, Loboiko, rašo Pogodinui apie jį: „Turiu prie šio pridėti, kad professorius Danilavičius tiek pat gerai nusimano istorijoj, kaip ir Lelewelis; reikėtų pasiskubinti pasinaudoti jo žiniomis; nebloga būtų pristatyti prie jo du jaunu rusu, kurie pasinaudotų jo žiniomis. Tikėk manim, kad Danilavičiaus nė Lietuvoj nė Lenkijoj jau rasti nebegalima... o juk ir pačioj Lietuvoj žinovų skaičius Lenkų istorijos ir literatūros vis einąs retyn.“[1]

Danilavičius, tik slapta garbinamas, o šiaip nustumiamas, kai reikia pažymėti ir apdovanoti, dirbo ir toliau savo darbus, rasdamas ir Maskvoj naujos medžiagos.

Jis tuoj įstojo į Maskvos „Rusų istorijos ir senybių draugiją“, ėmė joje veikti; greitai užtinkam jį dalyvaujant posėdžiuose, skaitant pranešimus, spausdinant jos leidiniuose savo darbus.

Ne visa, ką buvo parašęs, jis čia išspausdino; ieškojo kitur leidėjų, nes palytėjo Lietuvos istoriją. Kartais tekdavo tyrinėti tokius dalykus, kurių iki šiol nebuvo tyrinėjęs: sykį jam pavedė užsiimti istoriniais portretais. Proga buvo šitokia. Genujos konsulas buvo suradęs portretą su užrašu — „Jonas Vosyliaus sūnus Maskvos caras“. Per kanclerį atsidūrė tas portretas pas Danilavičių, kad nustatytų, kieno jis yra. Jis turėjo tyrinėti ir išdėstė savo išvadą ilgame rašte.[2] Rusai neturėjo žinovų: skersavo į tremtinį, bet turėjo prašyti jo pagelbos.

---

[1] Loboiko rašė apie jį Pogodinui: „Я долженъ при семъ сказать, что профессоръ Даниловичъ столько же хорошо разумѣетъ изъ исторіи какъ и Лелевель; надобно бы поторопиться воспользоваться его познаніями; не худо бы было приставить къ нему двухъ молодыхъ Россіянъ, которые бы воспользовались его познаніями. Повѣрьте, что Даниловича ни въ Литвѣ, ни въ Польшѣ найти уже невозможно. Сумасбродство Поляковъ скоро пройдетъ; Правительство даетъ имъ рѣзкіе и сильные уроки: языкъ Русскій здѣсь болѣе и болѣе вкореняется, въ Академіяхъ нашихъ и гимназіяхъ, Поляки пишутъ по русски какъ авторы; Польское юношество не дичится, не чуждается Россіи; сотни переходятъ отсюда въ Москву, Харьковъ и пр., и скоро ихъ не различите отъ Русскихъ; но число знатоковъ Польской исторіи и Литературы и въ самой Литвѣ становится уже рѣже. Пусть Польскій фанатизмъ исчезаетъ, но не памятники существованія народа. Если въ моемъ собраніи найдете что непонятное, профессоръ Даниловичъ удобно объяснитъ вамъ“. (*Barsukov* V., 423-4)

[2] *Vlad.-Budanov,* Danilovič 165.

Čionai Maskvoje Danilavičius užtiko ir paskelbė „Knyga posolskaja iz Metriki Vel. Kn. Lit.“, 2 tomais išėjusią Maskvoj 1843, gal jam mirus. Gyvas būdamas rūpinos, kad Istorijos ir Senybių Draugija ją išleistų.

Be to eina keletas smulkesnių darbelių. Šiaip jis dirba toliau daugiau del savo Lietuvos istorijos medžiagos rinkimo.

Staiga nutrūko darbas, jėgos neišturėjo, jos sukrito. Vidury mokslo metų 1841 - 2 universiteto vyriausybė pareikalavo iš Danilavičiaus, kad jis skaitytų kursą apie Pilietinius Lenkijos Karal. įstatymus. Gal būti vyriausybė ir nelabai tenusivokė apie mokslo darbą, arba tarė, jog Danilavičius nusimanąs visame, kas liečia Lietuvą ir Lenkiją. Šis darbas buvo naujas, be to staigiai pareikalautas, o Danilavičius buvo pripratęs rimtai prisiruošti; taigi tam reikėjo ir didesnio nervų įtempimo. Dabar tat perskaudžiai atsiliepė į jį. Nors nedalyvavo politikoj, buvo atsargus, tik dirbo organiškąjį mokslo darbą, o vis jis nukentėdavo. Smūgiai po smūgio jį ištikdavo. Jis turtino mokslą, o matė jame politiką. Danilavičiui rodėsi, kad jį vėl persekioja, kad už jo nugaros veikiančios intrygos. Baimė apėmė jį, visur jam vaidinosi priešai, slapti ir vieši jo nevidonai, tykaują ant jo gyvybės, net artimiausius žmones jis šituo įtardavo; pats kankinosi ir kitus kankino.[1] Nervai neišturėjo, prasidėjo pas jį persekiojimo manija; nepadėjo nuo to nė rami šeimos nuotaika; rečiau ėmė lankyti universitetą; dabar tai davė pensiją, atleido į dimisiją. Invalidas galėjo išvažiuoti vėl į ramųjį Kievą.

8. Kieve ligoniu. Paskutinės dienos Šlezijoj.

Danilavičius persikėlė į Kievą jau visai ligonis. Nenuramino jo niekas. Kraustymas daiktų pridėjo vargo, daugybė archyvinės medžiagos dar nesunaudotos reikėjo taip pat pervežti ir laikyti saugioj vietoje, o čia pasirodo, kad jos dalis užgaišo pašte.[2] Šitas dar labiau suerzino Danilavičių: juk žūna visas jo gyvenimo darbas, kur surinkta ir apdirbta nežinomi aktai, kur tiek darbo ir sielos įdėta, o vėl surasti būtų taip sunku.

Kievas nepataisė jo sveikatos. Gydytojams patariant, sumanė pavartoti naują gydymo metodą — maudykles, o tinka-

---

[1] *Sidorowicz* VI.

[2] *Barsukov* VI, 320.

miausios esančios Gräfenberge (Fryvaldove); tai buvo miestelis netoli Dolni-Lipova, Sudėtuose, Austrų Šlezijoj (dabar Čekijoj), esąs aukštoj vietoj, aplink apaugęs pušynais, kuriame Prisnitzo metodu neseniai buvo sudaryta vandenų gydykla.

Bet jau ligonies nervų nepataisė. Visą laiką ten pat buvo žmona; iš pažįstamų rūpinos juom pripuolamai ten viešėjęs pirmiau buvęs Kievo gubernatorium senatorius Fundukley, pažinojęs Danilavičių Kieve, globojo jį Sapiegienė. Mirė 1843. VII. 12 (sen. styliaus VI. 30). Mirė unitu, nekeitęs apeigų. Ten pat, Fryvaldovo kapuose jį ir palaidojo liepos 15 d.[1]

VI.

Danilavičiaus palikimas.

Maža dalis Danilavičiaus darbų išspausdinta jam gyvam esant, kiti išspausdinta mirštant ir dar kai kas jau mirus, tuoj ar daug vėliau; geroka dalis jo tyrinėjimų, kur buvo įdėta taip daug darbo, tebeguli rankraščiuose.

Ar užsiliko jie ar žuvo?

Jam mirus istorijos mėgėjai susirūpino jo dvasiniu turtu, kad jis nežūtų, bent tuo, kuris atiteko našlei.

Labiausiai Danilavičiaus palikimu, jo našlės globojamu, užsiėmė vienas iš žymių mecenatų aristokratų — Swidziński.[2] Buvo tai senas Danilavičiaus pažįstamas, iš Kievo laikų, dabar nuolatos ten gyvenąs. Danilavičius nevieną retą rankraštį buvo atidavęs ar perleidęs Swidzińkiui; matyti buvo artimi

---

[1] Išpažintį atliko pas garsųjį jezavytą Joną Petrą Berso; komuniją ir paskutinį patepimą davė Karolis Sax; mirties priežastis — idée fixe; palaidojo Frivaldovo parapijos kapuose klebonas Gottfried Bude. Mirusiųjų knygoje užrašytas Nr. 175. Paminklo nėra, kapas apleistas, dabar jo rasti nebegalima. (Šitas žinias maloniai suteikė 1931-X-26 Fryvaldovo klebonas Neugebauer).

[2] Suteikiu čia trumpas biografines žinias apie Konstantą Swidzińskį (1793—1855). Tai — labai turtingų Lenkų dvarininkų sūnus, vėliau dar daugiau paveldėjęs turtų Ukrainoj. Iš jaunų dienų pamėgo knygas, nebereikalo mokindamasis gyveno pas Lindę. Jau 1818 m. skaitomas žinomu bibliografu ir istorinės medžiagos žinovu bei rėmėju. 1828 m. Swidziński išrinktas atstovu į Varšuvos seimą; 1831 m. dėl revoliucijos emigravo į užsienį, sėdėjo Krokuvoj, supirkinėjo knygas ir rankraščius.

ryšiai, jeigu Lelewelis rodydamas Działynskiui kelią į Danilavičių, patarė eiti per Swidzińskį. Tai jis rūpinos, kad nežūtų palikimas, tarp jų didžiausias — Diplomų Rinkinys.

Šitą rinkinį įgijo iš Danilavičiaus našlės Lietuvos ir jos senovės mylėtojas Eust. Tiškevičius.

Tiškevičius, ką tik mirus Danilavičiui, kitais reikalais atsirado Kieve, susėjo ir su Swidzińskiu, įgijo rankraštį iš našlės ir vėliau 1860 - 62 m. išleido jį Vilniuje.[1]

Danilavičiaus palikimą norėjo gauti, jam ką tik mirus, ir rusų istorikas Pogodinas, kuris prašė savo agento Kieve Avsenevo, kad būtinai nupirktų iš našlės rankraščius. Avsenevas nueite pas ją nuėjo, bet jų negavo, būk jie visi žuvę. Danilavičius, išvažiuodamas iš Maskvos, atidavęs rankraščius į diližanų paštą, bet atvykęs į Kievą gavęs daiktus ir knygas, tik visų rankraščių — ne. Jis susirūpino tuo pražuvimu, tas sielvartas

---

1833 m. Swidzińskis persikėlė į Ukrainą, kur paveldėjo didžiausius dvarus. Nuo to laiko gyveno paprastai Kieve; pas jį rinkdavos istorijos mėgėjai, tyrinėtojai, medžiagos rankiotojai. Mirė 1855 m. Kieve.

Mirdamas, visą savo archyvą ir biblioteką Swidzińskis užrašė Myszkowskių ordinacijai, kad iš jo palikimo sudarytų viešąją mokslo įstaigą. Myszkowski-Wielopolski turtus priėmė, bet nesugebėjo to tikslo pasiekti, dėl to vėliau Swidzińskio giminės pakėlė protestą prieš netikusį testamento pildymą, Wielopolski pats atsisakė nuo fundacijos, grąžino ją giminėms, tie susitarė geresnėmis sąlygomis su Krasińskių ordinacija, kur Swidzińskio rinkiniai pasidarė prieinami publikai. Ten yra daug surinkta dokumentų iš Lietuvos istorijos, užtinkama ir pažįstamas Danilavičiaus vardas, kuris daug buvo Swidzińskiui pirkęs, perleidęs, dovanojęs.

Swidzińskis, kuris pergyveno Danilavičių, virto globėju Danilavičiaus našlei, turtui ir palikimui, ir rūpestingai ėjo tas pareigas.

Swidzińskis yra daug įgijęs iš Danilavičiaus. Matyt gyvas būdamas perleido, vienus dalykus parduodavo, kitus dovanodavo. Kai ką Swidziński yra gavęs jau mirus, iš našlės. Juk jis — jos globėjas. Turbut viena dalis Lietuvos istorijos medžiagos teko E. Tiškevičiui — senovės mylėtojui; dauguma gi — Swidzińskiui.

Be abejo neskriaudė našlės, tai dosnus mecenatas, gerbiąs, mylįs darbą, senovės liekanas, branginąs jas.

Swidzińskio Bibliotekoj ir archyve (dabar pas Krasinskius Varšuvoj) yra ištisa eilė dalykų iš Danilavičiaus (žr. *Pułaski* Biblioteka Ordyn. Krasińskich katalog, 1915, yra ten tokie Nr. Nr.: 128, 129, 472, 475, 477, 481, 615, 620, 621, 622, 735, 3818, 2989; *Hornowska,* Rękopisy 2989, 3500).

Mažiau Danilavičiaus rankraščių yra Vilniuje, bent buvo prieš karą. (*Opisanie* V k. p. 31—32 Nr. Nr. 176, 208).

[1] *Sidorowicz* I.

dar labiau pagreitino ir pastiprino ligą; nors tuoj padavė skundą, prasidėjo tyrinėjimas, bet iki šiol rankraščių neatradę. Gal būt tas ir pagreitino jo mirimą.

Mirus Danilavičiui už kiek laiko jo našlė grįžo į Kievą. Rankraščių visgi nesurado, o ten žuvę svarbiausieji. Bet dar ieškos pražuvusių. Tačiau našlė pasakė, kad ir suradus rankraščius negalinti jų parduoti, reikią kreiptis į vyro įpėdinį, jo brolį Mykolą, esantį Smolenske, o kur jis gyvena, nurodys ano sūnus mokinys, gyvenąs Maskvoje, kažinkokioj gimnazijoj; kas pražuvo — galima nustatyti, nes jo bibliotekoj esą užrašyta, kas pasiųsta. Taigi, Pogodinas negavo nieko.[1]

---

[1] Въ сохраненіи оставшихся послѣ него драгоцѣнныхъ бумагъ Погодинъ принялъ самое живѣйшее участіе; но судьба ихъ была печальна. Вотъ что Погодинъ узналъ изъ писемъ къ нему Авсенева:

Передъ своимъ отъѣздомъ изъ Москвы Даниловичъ передалъ свои бумаги въ контору дилижансовъ для отправленія ихъ въ Кіевъ. „Пріѣхавши сюда", пишетъ Авсеневъ, — „ждалъ онъ своего ученаго груза; но получилъ только вещи и книги, а всѣ руколиси не пришли къ нему и объявлены въ пропажѣ. Объ этомъ идетъ теперь судебное слѣдствіе, начатое еще покойникомъ. Между тѣмъ пропажа этихъ письменныхъ сокровищъ была одною изъ главнѣйшихъ причинъ его душевно-тѣлеснаго растройства, ускорившаго его смерть. Между тѣмъ замѣтить должно, что Даниловичъ умеръ за границею, куда поѣхалъ онъ для пользованія въ Присницевской лечебницѣ, и именно съ женою. По смерти его, жена не возвращалась еще въ Кіевъ, да и возвратится ли, неизвѣстно". Въ другомъ своемъ письмѣ къ Погодину Авсеневъ сообщаетъ о своихъ переговорахъ со вдовою Даниловича. „Видѣлся я", пишетъ онъ, — „со вдовою Даниловича и узналъ отъ нея вотъ что: 1) что я писалъ вамъ о пропажѣ рукописей, и при томъ важнѣйшихъ, это вполнѣ подтвердила и она. Но квитанціи въ полученіи изъ конторы вещей, отправленныхъ мужемъ ея изъ Москвы, ни онъ, ни она не давали, и контора должна еще отвѣчать за нихъ. 2) Какъ скоро Гражданскій нашъ Губернаторъ, теперь отсутствующій, прибудетъ въ Кіевъ (а его ждутъ на сихъ дняхъ), то она обѣщалась просить его употребить свое содѣйствіе къ отысканію пропажи, и какъ скоро она найдется, тотчасъ меня увѣдомить. 3) Войти въ условіе съ вами для уступки матеріаловъ она не можетъ, потому что вся библіотека со всѣми рукописями по наслѣдству должны перейти къ брату ея мужа, Михаилу Николаевичу Даниловичу, живущему въ Смоленскѣ. Онъ есть господинъ искомыхъ вами манускриптовъ, и съ нимъ уже вамъ должно имѣть сдѣлку, чтобы отыскать его въ Смоленскѣ (ибо онъ не состоитъ въ службѣ, и кто онъ такой, ей неизвѣстно), она рекомендуетъ вамъ обратиться къ сыну наслѣдника, а племяннику покойника, нѣкоторому Даниловичу, находящемуся теперь въ числѣ учениковъ Московской Гимназіи, но въ какой именно, она опять не знаетъ. Ученикъ этотъ скажетъ вамъ адресъ. 4) Свѣдѣніе о содержаніи манускриптовъ

Ar tikrai žuvo? Ar surado?

Gal našlė neviską norėjo pasakyti Avsenevui? Matyti nenorėjo; keista, kad gyvenusis pas juos giminaitis gimnazistas atrodo lyg svetimas, nežinia, ne kur mokinasi.

Gal Swidzińskis davė patarimų? Juk ji pardavė „Lobį" Tiškevičiui, nors anam sakosi negalinti.

Gal tas „Lobis" ir bus žuvęs rankraštis?

Gal norėjo, kad rankraštis būtų Lietuvoje, Vilniuje?[1] Ar jo sąlygos geresnės, negu Pogodino, kuris nebrangiai mokėjo?

Pogodinas (gal ir kiti) nesiliaudamas ieškojo Danilavičiaus palikimo, kad kaip nors raštus gavus, ir rado kitą tarpininką. Dabar jau kitas jam ieško — Riegelmann'as. Jis ieško kukliai, nuošaliai gyvenančios našlės, apie kurią Kieve mažai kas žinojo. Kieve mokslininkai jąja nesirūpino: jų darbas — rusinti, tam buvo paskirti, o ne rūpintis Lietuvos istoriko našle, ar Lietuvos teisės istorija.

Tačiau Pogodinui nerūpėjo Lietuvos istorija: jis savaip suprato „Aktų rinkinio" vertę, gal ten kas gero gali būti Rusijai?

Tačiau visgi palikimo dalį pirko Swidzińskis, kitą Tiškevičius, jie į Rusiją nepateko.

Dar liko paskaitos iš daugelio sąsiuvų (keli šimtai lapų) apie lenkų-lietuvių teisę, kurias buvo matęs Riegelmannas, tik jų nepaėmė. Kur jos dabar?[2]

должно имѣться въ библіотекѣ покойнаго, которая находится гдѣ-то въ Москвѣ, и если и не отыщется пропажа, то тамъ можно узнать, по крайней мѣрѣ, что пропало и обличить похитителя, если онъ дерзнетъ воспользоваться чужимъ добромъ къ славѣ своего имени, — пріобрѣвши уже напередъ свѣдѣніе объ нихъ. Вотъ все, что она мнѣ сообщила по предмету нашихъ розысковъ. Если я отъ ней ли или иначе какъ узнаю что объ манускриптахъ, то, конечно, я сообщу вамъ. Если вы все нужное узнаете тамъ у себя, или еще что мнѣ нужно будетъ сдѣлать по этому предмету здѣсь, прошу увѣдомить двумя строками". *(Barsukov* Pogodin. V. 76-8, 254—6).

[1] *Sidorowicz* I.

[2] Teko susipažinti su Danilavičiaus paskaitomis, kurias jis diktavo Vilniaus univ. studentams; egzempliorius nepilnas, kaikas studento klaidingai užrašyta. (Rankraštis yra Kaune pas p. K. Jablonskį).

Jų nepaėmė, o dėl atitekusių kitiems jisai linksmino Pogodiną tuo, kad „jeigu mes jų nepamatysime, galime raminti save tuo, kad jie bus apsaugoti sekančioms kartoms“.[1]

Ir tikrai „Lobis“ buvo išspausdintas, bet tik jis vienas, kiti dar liko rankraščiuose.

O kur jie yra? Jų turėjo likti daugiau, negu mums žinoma esamuosiuose archyvuose.

---

[1] Въ то же время Погодина не оставляла мысль пріобрѣсти бумаги покойнаго профессора Даниловича. Для достиженія своей цѣли онъ дѣйствовалъ черезъ Н. А. Ригельмана, который о судьбѣ, постигшей бумаги Даниловича, сообщилъ Погодину слѣдующее: „До вдовы Даниловича насилу добрался, никто не зналъ, гдѣ она обрѣтается; но, увы, кажется, поздно. Всѣ рукописи, по ея словамъ, куплены частью графомъ Свѣдзинскимъ, однимъ здѣшнимъ любителемъ старины, съ сильною Польскою закваской, который держитъ свои сокровища подъ спудомъ, особенно то, что говоритъ не въ пользу Поляковъ, и имѣетъ складочные магазины здѣсь, въ Варшавѣ и въ Познанѣ; — частію же куплены графомъ Тышкевичемъ. Книги также распроданы разнымъ лицамъ. Впрочемъ, если что окажется по дальнѣйшему моему изслѣдованію, то не премину васъ увѣдомить. Одно только предположеніе — что г-жа Даниловичъ, увидѣвши Русскаго, притаилась изъ Польскаго патріотизма, и не хотѣла предать ему въ жертву матеріаловъ, драгоцѣнныхъ для ея соотечественниковъ. Впрочемъ она открыла мнѣ, что можетъ еще располагать дѣйствительно дорогою вещью: это лекціи или сочиненіе ея мужа о Правѣ Литовско-Польскомъ. Имѣя понятіе о свѣдѣніяхъ, которыми обладалъ покойникъ, нельзя сомнѣваться, что это замѣчательное сочиненіе. Оно состоитъ изъ множества тетрадей, въ нѣсколькихъ стахъ листахъ“. Въ другомъ же письмѣ Ригельмана читаемъ: „О бумагахъ Даниловича ничего нельзя узнать положительнаго, и слѣдъ имъ совершенно потерянъ; во всяком случаѣ, онѣ вѣроятно попали въ такія патріотическія руки, откуда ихъ никамими способами достать нельзя. Очевидно, что сочиненіе о Правѣ Литовско-Русскомъ, которое я видѣлъ, не есть собраніе грамотъ, которое вы упоминаете. Кажется, ихъ пріобрѣли два большіе любители Польской старины; и если мы ихъ не увидимъ, то можемъ утѣшиться тѣмъ, что онѣ будутъ сбережены для потомства“.

Такимъ образомъ, мысль о пріобрѣтеніи бумагъ Даниловича, Погодинъ долженъ былъ оставить навсегда. (*Barsukov* Pogodin IX, p. 207—08.)

ANTRASIS SKYRIUS.

I. Danilavičiaus darbai ir raštai

Danilavičiaus mokslo darbuotė įvairiavo; kiekviename savo rašte jis parodė didelę erudiciją, įsigilinimą į svarstomąjį darbą, visame pasireiškė jo ramus dalyko tyrinėjimas, net ir tada, kada jis ką puola, pasilieka atsargus, švelnus, nors iš širdies gilumos buvo ir labai nepatenkintas tuo darbu, kurį jis nagrinėjo. Kiekvieną dalyką tyrinėjo iš esmės, ko mažiau atsižiūrėdamas į politikų išvadas ir planus. Kita jo raštų ypatybė — turiningumas ir trumpumas: daugybė perdirbtos medžiagos išsilieja į nedidelį straipsnį.

I.

Napoleono Teisynas ir Lietuvos Statutas.

Šita buvo pirmasis Danilavičiaus darbas lyginamos teisės srityje, ant greitųjų parašytas, tai atsakymas į užduotąją jam temą, kaipo kandidatui į professorius Vilniaus universitete, jo habilitacijos darbas. Tie, kurie tą temą nustatė, turėjo politikos tikslų, Danilavičius gi žiūrėjo esmės, nelenkdamas savo įsitikinimo, gal pašalinių jų tikslų ir nežinojo. Tema per plati pradedančiam, tą jis suprato ir nurodė savo rašto pradžioje, gal šito nesuprato ir nežinojo tie, kurie tą temą davė; savo platumu darbas perdidelis, o laiko duota tiek maža tokiam dalykui, kuris nebuvo ištirtas, dargi nepradėtas tyrinėti. Bet ir tokiomis sąlygomis dirbdamas jis mokėjo įdėti daug erudicijos, iškelti dalykų, apie kuriuos iki tol niekas nerašė, nekalbėjo, arba tik klausimą buvo pastatęs, bet dar atsakymo nedavęs.[1]

[1] Žr. aukščiau persk. III. 3a.

1. Pagrindinės to rašto mintys.

a. Įstatymų dvasia.

Kokia Napoleono Teisyno dvasia? Kokia ji yra Lenkų ir Lietuvių teisėje? Juk kiekviename įstatyme svarbu — kokia jo dvasia. O apie ją galima spręsti pirmiausia iš tikslų, kuriuos yra pastatęs įstatymo leidėjas. Gerai dar, jeigu jis pats yra pasisakęs, o jeigu nėra, tai dažnai apie tikslą tenka spėlioti; atspėti gi nevisuomet yra galima. Delto tai kaikurie, pajuokdami Montesquieu, sakydavo dėl jo, jog jis sąmoningai ir dailiai kalbąs apie visus įstatymus, randąs išmintį ir tenai, kur jos visai ir nėra buvę.

Susekti Lietuvos ir Lenkijos įstatymų dvasią — sunku. Dargi Czackis savo darbe tuo neužsiima, tik retai kur iš netyčių ją liečia.

Pažiūrėjus į įstatymų įvairumą ir netvarką, nevisuomet bus galima susekti dargi jo planą. Kartais įstatymai buvo rengiami be seimo ir leidžiami privatiniam interesui padengti, ir tik ilgos prakalbos paslepia tikrąjį turinį. Kitokį vėl tikslą turi pavyzdžiui įstatymai, kalbą apie taupumą, draudžią pašveitimą miestėnams, o ištikrųjų jiems rūpėjo — pabrėžti skirtumą tarp miestėnų ir bajorų.

Esant tokiai plačiai medžiagai tebus galima apsistoti prie kaikurių dalykų.

Yra žmonių, kurie nemėgsta naujovės, nepripažįsta jos, laikosi senovės, delto negali ir jų lyginti, o jeigu senovė buvo kam naudinga, rūpinas ją užlaikyti ir paslėpti kliaudis. Nes jeigu žmonės pažintų įstatymų kliaudis, ką pasakytų apie tuos, kurie tat gina! Visi teisininkai gina senovę, įdievina ją, jie piktinas kitų kliaudimis. O juk kadaise ir šitoji dabar senovė buvo nauja, tada buvo jos peikėjų.

Nevisa, kas nauja, jie girs, iš naujų tik tą palaikys, kas pastovu ir nesikeičia, o tat paaiškės sulyginus vienus ir kitus įstatymus.

Visi įstatymai tvarko žmonių gyvenimą, jie — gerų įpročių šaltinis, turto ir gerovės pagrindas. Ir kol jie yra geri, gyventojai yra ramus. Įstatymai turi būti pilni, aiškūs, visiems vienodi. O šito nėsant bus tik sauvalia, visų prispaudimas, kaip tai buvo anot Montesquieu Lenkijoj: vieno laisvė — visų slėgimas.

Tas kliaudis reikės nurodyti; jos bus aiškiau matyti, parėmus tat kitais, neabejotinais autoritetais.

Kol karaliai buvo neriboti, jie visiems gyventojams vienodai taikė įstatymus ir visus žmones lygiai gynė. Vėliau įsigalėjo germanų feodalizmas, įsivyravo bajorai, jie tepripažino save, tematė savo interesus, kitų klasių nepripažino, seimuose jie plėtė savo teises, o visas naštas, sunkenybes ir nemalonumus sumetė ant kitų pečių.

Bajorai niekam neleido valdyti bajoriškos žemės — nė karaliui, nė miestėnams, nė kunigams, nė valstiečiams, sau vieniems paliko visuomenės gyvenimo naudas. Bajorai leidžia įstatymus, teisia jais, juos vykdo; jie rūpinas tik savimi. Gal atsiras vos keli įstatymai, kurie yra bendresnio turinio, visiems taikomi, šiaip jie tarnauja partijai, asmeniui.

Veltui karaliai stengėsi sudaryti pastovią tvarką, asmenį pajungti visumos interesui; Lietuvoj tat padaryti pavyko, bet Lenkų bajorai prie šito neprileido ir atmetė parengtą statutą. Gal ir gerai padarė, kad nepriėmė ano statuto: dabar jiems lengviau vienus įstatymus pakeisti kitais.

Tuomet Lietuva galėjo girtis ir didžiuotis savo Statutu, kurio neturėjo kaimynai. O ar verta dabar juo gerėtis? Savo laiku jis turėjo didelės vertės, bet dabartiniams žmonėms — ne. „Tačiau užlaikant jį iki šiai dienai, kaipo veikiančiąją teisę, jau tenka del jos raudonuoti, nes šitoji, kaip ir kita teisė, sykį parašytoji, niekuomet nesikeičia, o žmonių santykiai, kuriuos ji tvarkė, kas kartą įgija įvairesnių krypčių, pati tauta keičiasi, nestovi vietoj, delto tai nuolatos ir paeiliui keičiantis veikiamoms jėgoms, reikmenoms, nuomonėms ir įpročiams, vieni įstatymai turi užleisti vietą kitems, o kiekvienas tautos žingsnis, laimingas ar be geros kloties, duoda progos užpildyti naujam lapui žmonių sągyvenimo įsakymų knygoje“.[1]

Mūsų bočiai buvo netokie Statuto liaupsintojai, nematė jame tik tobulybes, prašė jo pakeitimų ir keitė! Kokia daugybė yra straipsnių, kurie be reikalo užima vietą įstatymų tarpe, jie be naudos, negalioja (per. II, I dalis, XII, XIV str. 17, 18 ir t. t.). „Žodžiu, jeigu peržiūrėtume visą tą kurinį ir išmestume dalykus šiandien nenaudingus, beliktų gana plona teisės knygelė, vargu galinti patenkinti skubiausius valstybės reikalus, o ir ta

---

[1] *Daniłowicz* Kodex 43—44.

prieš filosofijos tribunolą vargu iki dešimtąjai daliai beišsilaikytų, nes kas meldžiami norėtų šiandien grįžti prie 17 ir 18 str. XIV persk. apie kankinimus ir raganas, nes tikrai galima pasakyti, jog šitaip negali elgtis ne tik dabartinės švietimo gadynės žmonės, bet ir laukiniai."[1]

Įstatymai yra įvairūs: nes žiūrint kilimo—yra savo ir svetimi, perimti, žiūrint vietos — bendri ir įvairių sričių; jeigu imti Volumina Legum, tai tenai nėra jokios tvarkos, sunku juose susivokti, o kartais randi nepriimtus įstatymus, jų yra daug, chaosas tenai, reikia jiems Triboniano, kuris juos sutvarkytų.[2]

„Įstatymai visko nenumatys, taigi visuomet reikia atsišaukti į įgimtąją išmintį. Juk įstatymai privalo nustatyti bendras taisykles, užsimoti plačiais tikslais, iš kurių išeitų begalės išvadų, o ne įsileisti į menkutes kokio dalyko smulkmenas. Reikia turėti omenyje žmones masėje, o ne atskirus asmenis".

Lenkų įstatymai — tai karalių sprendimai, precedentai, Lietuvos Statutas ima dalykus plačiau, bet jo pasakymai painūs ir neaiškūs. Nemaža dalykų palikta įpročiui nustatyti ar teisėjų bei šalių nuožiūrai, o dar blogiau — atsišaukia į svetimą teisyną, ypač svetimos senovės gerbimas įvairiose vietose turėjo savo prejudikatus. Tuo keliu įsibriovė iš romėnų teisės dėsniai. O jų tokių pat ar tokioj formoj mūsų teisėje nebuvo.

Pas mus neišlaikė įstatymų grynumo; naujieji, nors ginasi jų leidėjai, yra kartais painesni ar tamsesni; juose vartojami žodžiai keliomis prasmėmis ar neaiškūs.

Lietuvos Statutas šiaip yra aiškus ir tikslus, bet laikui bėgant žodžiai pasikeitė, kai kas dabar nebesuprantama, reikalinga išaiškinimo, o tat atimtų daug laiko, taigi lieka iš naujo viskas perlieti.

Ypač painumu ir ilgumu atsižymi Lenkijos įstatymai. Lietuvos Statutas tų kliaudžių neturi, padalintas perskyrimais ar straipsniais (artikulais), tik nauji prie jo priedai nevisur tinkamai paskaidyti.

Prigimties keliais — visi lygūs prieš įstatymus, niekas negali viešpatauti ant kito, vienos klasės prerogatyvos negali kenkti kitai. Kadaise buvę lygus visi, nebuvę skriaudos.

---

[1] *Daniłowicz* Kodex 45.

[2] *Daniłowicz* Kodex 45—7.

O pas mus virto kitaip. Bajorų sauja engė skaitlingus valstiečius, įsigalėję ponai vieni leido įstatymus, jie pavergė valstiečius. Ir tik vėliau neleido sauvališkai jų užmušti. Juk Lietuvos cigonus buvo galima be baimės užmušti, jie įstatymu neginami.

Vergija, baudžiava pakenkė civilizacijai.

Esamieji įstatymai turi dar vieną kliaudį: juos blogai paskelbdavo, delto nevisiems buvo žinomi.

Kaikurie giria tikybinį pakantumą, o nė įstatymuose nė praktikoj kaikurioms tikybinėms srovėms šito nebuvo.

b. Prancūzų teisė Lenkijoj.

Kuo ne visa Europa, pamačiusi kliaudis savo įstatymuose, ėmė rūpintis naujų teisynų sudarymu.

Varšuvos kunigaikštijos valstybės vyrai negalėjo rašyti naujų teisių, jie to nesugebėtų, o ir nesusitartų. Nors nekentė Prūsų, bet paliko Prūsų baudžiamąjį statutą.

Prie svetimos teisės perėmimo prisidėjo politiniai sumetimai: rūpėjo atgaivinti Lenkiją.

Ministeris Łubieńskis daug dirbo ir rūpesčio buvo įdėjęs, kol pravedė ir įgyvendino prancūzų teisę — Teisyną, bylojimo ir prekybos statutus.

O ir nėra gėdos priimti svetimą teisyną, juk jis yra geriausias iš esamųjų. Negaus gerų teisių tokia tauta, kuri nesimokina iš svetimo datyrimo.

Teisybė, toksai teisės žinovas, kaip Montesquieu, tvirtina, jog teisyno negalima perkelti kaip ir augalą, nes skirtingi bus žemė, klimatas, politinė santvarka, religija.

Klimatas nėra jau tokia didelė kliūtis. Jeigu egiptėnai galėjo savo Izidos garbinimą pakeisti Muhamedo tikyba, kodėl indas negali išsižadėti braminų tikybos? Ar persai toliau nuo saulės negu Kyro laikais? Gal būti dar politinė viešoji teisė pareina nuo klimato, bet jau privatoji, kuri nustato piliečių santykius, iš vieno reikalo kilusi, turi būti vienoda. Valdymo forma, tikyba Lenkijoj ir Prancūzijoj yra ta pati.

Prancūzijoj, kaip ir Lenkijoj, įvairūs įstatymai. Didžiausias paskaidymas — į dvi sriti (romėnų ir įpročių); kiekvienoj iš jų provincijoj, apygardoj ar paviete yra savo įpročiai, kartais nerašyti, tik XV amž. juos užrašė; teisinį įvairumą padidino

karalių įsakymai, ediktai ir ordonansai. Visi bandymai suvienodinti juos vis nevykdavo. Šitą darbą apsiėmė padaryti revoliucija. Čionai atsižymėjo Cambacérès, tautos įdievinamas, mokslininkų gerbiamas, bet jo patiektąjį sumanymą atmetė tardami, būk turįs permaža revoliucinės dvasios, ir jį dirbti pavedė „filosofams“, kurie manė, kad kuolengviausia yra parašyti teisyną. Revoliucija taippat nepadarė apsiimtojo darbo, atliko jį konsulatas. Naujas teisynas — keturių komisijos darbas, kurios pryšakyje buvo Tronchet. Teisyną dirbo ir skelbė dalimis.

Prancūzų emigrantai puolė naująjį prancūzų teisyną, pav., Rouvier Petrapilyje, kurie matė teisyno autoriuose teisės nemokalus[1], bet drįso pulti daug vėliau, jam įsigalėjus.

Be abejo tame teisyne yra revoliucinės dvasios, pav. lygybė. Šita vėliau prikiša jam ir emigrantas Rouvier; jis sako, jog visas teisynas parašytas padengti plėšimams, per revoliuciją padarytiems; pirmąją vietą, jo nuomone, tarp revoliucijos teisių užima įstatymas, kuris prileidžia visus luomus lygiai naudotis pilietinėmis teisėmis, maišydamas viršininką su valdiniu, turtingą dvarininką su valstiečiu, poną su tarnu, o šita ardant visuomenės tvarką.

Be reikalo ir vokiečiai jį atmeta. Šiaip be revoliucijos negalėjo būti rašytas teisynas. „Valstybės vieningumas, pasaulinės valdžios išsivadavimas iš po dvasinės, feodalizmo, o su juo ir galingųjų ponų sugriovimas, teisės lygybė visiems — tai naujųjų įstatymų žymės, ir be abejo nelengva jie įsigalėtų, jeigu nebūtų buvę revoliucijos.“[2]

Naujoji teisė suvienijo tautą, panaikino senuosius padalinimus, įvedė naujus — departamentus, ją įpasaulino, rūpinos smulkiąja nuosavybe.

Atitinkąs tikriems naujiems reikalams, jis norėtų būti universaliu, viso pasaulio teisynu. Esant vietos ar klimato įvairumams, pereinant nuo seno prie naujo, įvedama pereinamieji įstatymai, o jų kartais būna labai daug. Vėliau, suvienodinus gyvenimą, jie atkris, kaipo nebereikalingi.

Berods Teisyno autoriai nemano, kad tat esąs tobulas teisynas, be kliaudžių; jie pripažįsta, jog esąs taisytinas.

---

1 *Rouvier* Le Code Napoléon considéré dans ses rapports avec l'ordre sociale et avec la législation. S. Petersbourg 1816.

2 *Daniłowicz* Kodex, 76—7.

O emigrantai temato jame visą piktą. Toksai Rouvier sako, jog Teisyno autoriai neištyrė žmogaus visuomeninės prigimties, sudarė idealį asmenį, jam rašė įstatymus; gi Napoleonas ir netikęs įstatymams rašyti: teisėtieji viešpačiai tegali juos rašyti, o ne kokie įsibriovėliai, nepaisą į kilimą, dorumą ir t. t. O juk vokiečiai, jo priešai, tesurado smulkmenas priekaištams daryti.

Teisybė, Prancūzų Teisynas nesilaikė visame sistemos, vėliau sujungė į vieną gana įvairius dalykus, Prusų V. Ž. Teisynas turi geresnę sistemą. Skiriasi nuo jo savo forma. Prūsų teisyne yra motyvai, o čia tik įsakymai; be to jis nėra pilnas, spragoms užkimšti išleido atskirus statutus.

Kiti daro priekaištus dėl nedorumo. Teisybė, jis nėra dorybės veidrodis, bet tai ir ne jo uždavinys. Jis ima žmones tokius, kokie jie yra.

Įstatymai nevisur kišasi, kaiką palieka dorovei. Jie įsikiša tik ten, kur nepadeda dorovė.

Perdeda ir tie, kurie teisyne temato šviesą, kiti — tamsybes.

Prancūzų teisyno terminologija aiški, trumpa, iš romėnų paimta, kuri pas mus mažai pažįstama. O ar liaudis jį supras? „Liaudis, sako, šitoj teisės maišatyj, negali žinoti, ką daryti, o ko saugotis savo teisėms ir nuosavybei užtikrinti.—Gi paprasčiausias teisynas ar gali būti toks tinkamas, kad visi suprastų? Giriamas dėl paprastumo ir tariamo aiškumo Lietuvos Statutas, ar jį supras mūsų sodietis? Žmogaus aistros ir privatus interesas, kurie nuolatos stengiasi aptemdyti ir paslėpti tikrąją teisės prasmę, iš teisininko reikalauja akylumo, kad galėtų išmintingai taikyti įstatymus“[1].

c. Napoleono Teisynas ir Lietuvos Statutas.

Padarius bendras pastabas, galima imties lyginti Prancūzų Teisyną su Lietuvos Statutu, galima rasti tarp jų panašumų ir skirtumų.

Žiūrint šeimos pirmoj vietoj reikia pažvelgti į t ė v o v a l d ž i o s esmę. Įvairiaip aiškinama jos atsiradimas praeityje. Geriausias jai pažinti šaltinis — įgimtoji teisė; tėvo valdžia kįla iš paties reikalo. Vaikai, kol maži ir silpni,

---

1 *Daniłowicz* Kodex, 87—8.

klauso tėvo, stipri ranka jų pačių labui suvaldys iškrikusius ir svyruojančius, o suaugę patys supras, gi sulaukę savo vaikų, darys tą pačią.

Teisyno autoriai apgraibomis ieškojo kelio tarp griežtos romėnų teisės ir savo įpročių; gamtos ir išminties balsas davė jiems nurodymų. Šitai teisei pagrindas — vaikų nauda ir interesas; tėvų teisė kila iš išpildytos prievolės į vaikus. Panašiai nustatė ir mūsų Statutas, kuriame, atmetus priedus, viskas paimta iš romėnų teisės. Tačiau daug vietos palikta sauvaliai, savo nuožiūrai, gi N. Teisynas visą tat pramatė ir nustatė. Bet yra ir skirtumų. Tėvas nevisuomet gali atimti palikimą romėnų pavyzdžiu, prancūzai neleido to daryti.

Į šeimą įeina t e i s ė t i e j i vaikai. Paprastai pavainikiai nepridera tėvo valdžiai, bet jie ir nuskriausti. Prancūzų teisė skiria vienus nuo kitų. Ji leido ieškoti motinystės, o uždraudė ieškoti tėvystės. Ir mūsų teisė šituo žvilgsniu yra žiauri.

J u n g t u v ė s paprastai yra pilietinis ir tikybinis junginys. Pas prancūzus jau Montesquieu siūlė pakęsti visas tikybas. Jungtuvės — pirmoj vietoj prigimtasis aktas. Prancūzų teisė tat laiko pilietiniu aktu, atskiria jas nuo sakramento, bet leido norintiems tat atlikti. Nap. Teisynas nustatė amžių, tinkamą vedyboms. Be to dar reikalauja kartais tėvų sutikimo: tatai pareina nuo vaikų amžiaus, kada vaikai turi gauti tėvų leidimą; Lietuvoje tat reikalaujama tik iš dukterų.

Tvarkoma n a š l i ų ištekėjimas. Lietuvoje našlės tegali ištekėti po 6 mėn., Nap. Teisynas — leido po 10 mėn., vyrui mirus. Šitoj srityj Nap. Teisynas turi kliaudžių, jame reikalaujama daugiau formalumų.

P e r s i s k y r i m a s yra neišvengiamas blogas, ir jį visuomet leisdavo, tik viduramžiais jį uždraudė. Revoliucija 1792 m. vėl pas save tat įvedė. Bet ir kanonai, kiek reikia gyvenimui, turi išėjimų, jie žino jungtuvių niekingumą (nullitas), o jam yra 14 atsitikimų. Taigi nesunku surasti kanonuose pagrindą persiskirti, bet tat visa pas mus prieinama tik turtingiems.

P a v e l d ė j i m a s — tai ne gamtos, bet pilietinis, visuomenės, politikos reiškinys. Mūsų Statutas šituo žvilgsniu yra blogas, jis nevienodai žiūri į vaikus — dukteris skriaudžia. „Išnyko senosios politinės priežastys, o neteisingi įstatymai užsiliko ir dabar, jie slėgia savo neteisingumu geros valios žmones, nes skriaudžia tą lytį, kuri, būdama silpnesnė ir turėdama daug

reikmenų, o mažai priemonių joms patenkinti, reikalinga ko didžiausios įstatymų globos. Juk stipresnysis rašė įstatymus, stipresnysis savęs neužmiršo, gi paskui turėjo savo gobšumą pateisinti, nors tat nevykusiai padarė". Šitą skriaudą prašalino Nap. Teisynas, suteikęs lygias teises į palikimą sūnums ir dukterims.

Pas mus nėra jus repraesentationis; yra taipogi painumų del esamojo turtų įvairumo.

Paveldėjant, esant savo vaikams, daroma pirmenybė broliams prieš tėvus, o šita turėtų būti jiems suteikiama. Teisingiau tas padaryta Nap. Teisyne.

Nėsant tiesioginių įpėdinių, palikimas eina giminėms į šalutines linijas. Lietuvos Statutas tuo reikalu pasisako neaiškiai: „kad nesant brolių, seserų, savo tiesioginių įpėdinių, visa tėviškė taipogi visokiais būdais įgytieji dvarai ir turtai atitektų artimiems, kurie yra artimesni į tėviškus ir motiniškus turtus vyriškoj linijoj, o taipogi ir motiniškieji turi atitikti tiems, kurie artimiausi prie motiniško jų mirusiųjų motinos dvaro".

Pas mus vyras po žmonos ir žmona po vyro nepaveldėja, geriau ir teisingiau tie dalykai sutvarkyti Nap. Teisyne.

Kitaip sutvarkyti išmirštamieji turtai. Pas mus jie teks iždui nėsant giminių iki 8 laipsnio, pas prancūzus — iki 12.

Geriau ir teisingiau sutvarkyta palikimo saugojimas, dalinimas, įpėdinių skolų mokėjimas.

Nors emigrantas, prisiklausęs vokiečių balsų, Rouvier tvirtina, jog dėl šito paveldėjimo sutvarkymo kįla daugybė bylų, ištikrųjų Lenkų karalystėje dėl šito atsiranda komažiau ginčų.

Turtą galima perleisti dovanomis — tarp gyvųjų ir testamentais — jau mirus. Visa tat N. Teisyne varžoma. Be to dovanas galima atšaukti; jame nurodoma atsitikimai, kada leidžiama tatai padaryti.

Yra dalykų, kurių nėra pas mus, taigi būtų galima pasimokinti iš prancūzų ir anuos pas save įvesti. Išskaityti juos visus sunku, tiek daug jų yra, bet galima nurodyti į keletą pavyzdžių: įvedimas įstatymo stiprumo, teisėjų nuožiūros, būstinės nustatymas, įsūnijimas, padalinimas turtų į mantą ir nekilnojamąjį, servitutų paskaidymas į asmeninius ir daiktinius, palūkanos, dermės, ipotekos ir t. t.

Žinoma, Nap. Teisynas turi ir kliaudžių bei spragų, pav., įprotinės teisės galia, įstatymo panaikinimo sąlygos, turtų atskirimas.

Yra dalykų mums visai netinkamų, pav., jungtuvių dermės.

Savo darbo pabaigoj Danilavičius vienur dėl darbo spragų pasiteisina, kitur iš ištirtų dalykų daro išvadas.

Jisai kalbėjęs apie medžiaginę teisę, reikėtų, sako, bet negalėjęs kalbėti apie bylojimo įstatymus, tuomet darbas dvigubai išaugtų ir tenai būtų progos įrodyti, kiek aukščiau stovi prancūzų bylojimas už mūsų, kur galima bylinėtis be galo ir krašto. „Aiškiai ir matomai būtų įrodytas rodos drąsus Trębickio tvirtinimas, jog svarbiausiojo šaltinio mūsų tautiečių smurtui reikia ieškoti: pamėgime bylinėtis. Nes jeigu teisingumas visiems eitų vienodu greitumu, jeigu pilietis gautų sprendimą, remdamiesi tik savo bylos gerumu, o nebūtų prispirtas vartoti svetimų intrigų ir insinuacijų, išnyktų daugelio galingų asmenų įtaka. Parodyčiau priimtųjų Taikos Teisėjų geradėjystę, kurie negali susigyventi su mūsų įstatymais—nes teisėjo apmokamo ne iš iždo, o iš atiteistųjų bylų, interesas dauginti bylas, o ne naikinti nesantaiką, kad nenustotų savo pajamų — kapų. Dėlto tai mūsų teismuose negalima užtikti nėvienos bylos taika pabaigtos, jei bent susibylinėjusios iki paskutinės šalys pačios liovėsi bylinėtis. Įrodyčiau, kad sumažinus teismų skaičių, iždo apmokamų, ir suvedus juos iki trijų instancijų, per keletą mėnesių, sekant suinteresuotai šalei, nuo kurios tat pareina, nežiūrint daugybės formalumų, jie pabaigtų didžiausias bylas, kurios visuomet eina per keletą metų, o neretai keliolika ar keliasdešimtis metų yra rašomos revizijos registruose, arba siunčiamos iš vieno teismo į kitą ir atgal. Dargi pasirodytų, kad daugeliui painių bylų, esant daugybei nesuskaitomų teismų, nebuvo galima surasti Lenkijoj ir Lietuvoj prideramo teismo (forum). Labai buvau nustebęs, jaučiaus nužemintas, kai perskaičiau „Sądowy Process Litewski“, išleistą Vilniuje 1787 m., kuris vieton mokinti advokatus teisės, mokina juos, kiek galima biauriausių bylų suktybių ir painiojimo, o šitame mene, žmonių giminės gėdai, vedami žinomo sukčiaus Słonskio (išleidusio: Accessoria i Statut), jie yra perdaug išmokinti...“[1]

---

[1] *Daniłowicz* Kod. Nap. 173—4.

Šitame darbe Danilavičius laikosi dviejų teisės mokyklų— senosios racionalistinės ir pradedančios istorinės. Vienoj vietoj — teisynai patys atsiranda, kitoj — gali būti tobuli, visiems tinkami, universalūs. Gal tuomet šito prieštaravimo jis dar nepastebėjo, gal visa tat buvo jam miglotu, neaiškiu klausimu.

2. Czartoryskio pastabos.

Dėl šito Danilavičiaus darbo Czartoryskis, apygardos mokslo globėjas (kurator), parašė savo pastabas, iš kurių matyti, jog jam rūpėjo ne teisė ir jos pagrindai, bet politiniai tikslai. Kitaip jis įvertina Napoleono Teisyną, būdamas politiku, o ne teisininku; kartais atrodo, jog jis yra persiėmęs istorinės teisės mokyklos idėjomis, bet po jų slepiasi senoji XVIII amž. bajorų-dvarininkų dvasia, kuri organiškai negalėjo sugyventi su nauja beluome sociale santvarka. Jis taip galvojo.

Reikia tenkintis savo teise, sena, istorijos palikta, dargi to reikalauja ir tautos savigarba; nėra reikalo skubintis perimti masėmis svetimą teisę, geriau savąją tobulinti.

Pakeitimai geron pusėn eina ne iš karto, pamaži, nėra ko džiaugtis, kad ta ar kita reforma nebuvo padaryta, kad paskui staiga sulaukus tobulo įtaisymo.

Lietuvos Statutas turi gerų ir blogų pusių, keisti jį tegalima dalimis. Teisybė, Lietuvos Statutą garbina dabar, tat buvo ir pirmiau, taip darė ir kitos šalys. Bet jo kliaudis pataisyti nėra taip sunku.

Nereikia daryti istorinių klaidų: neteisingai dalinama šviesa ir šešėliai, nebuvo tokie idilliški santykiai prieš feodalizmą ir nebuvusi visų lygybė, ir vėlesni laikai blogai nušviesta: visas piktas parėjęs nuo bajorų, o geras nuo ponų. Lygybės nebuvo pirmiau, tai ir laukiamoji visų lygybė teisėje negali būti įvykdyta.

Lietuvoje buvo nelaisvė kaip tik romėnų vergijos prasme; XVIII amž. pradėjo su nelaisve kovoti, kaikur tat padarė anksčiau, dėl to tos šalys pirmiau sustiprėjo ir pakilo. Bet vergija, nelaisvė ir nelygybė neturi įtakos į teisės tobulumą; romėnai pripažino pilną vergiją, o jos teisė galėjo būti tobula ir aukštai pakilti.

Gindamas Lietuvos Statutą, Czartoryskis puola Napoleono Teisyną.

Be reikalo Danilavičius norįs rasti gilesnių priežasčių įvedant Napoleono Teisyną, o ištikrųjų įvyko paprasčiau: klausė Napoleono, norėjo jam įtikti, dėlto ministeriui neteko rodyti nė daug apsukrumo ir rūpestingumo, jis buvo galingos jėgos įrankis, o daromos jam kliūtys ir sunkenybės buvo persilpnos.

Žinoma, negėda pasimokyti iš kitų, negėda imti kas gera svetur, bet liūdnas tos tautos likimas, kuri neištyrus, nieko nežiūrėdama, urmu perims svetimą teisyną, nes tat daro del klausumo ir pataikavimo.

Universalių, visoms tautoms ir šalims tinkamų teisynų negali būti; visur turi įtakos vietos apystovos: įpročiai, kliaudys, būdas, kultūros laipsnis; juk negali būti vienokiais įstatymais valdomi Kaukazas ir Paryžius, Anglija ir Kynai.

Negalima sutikti su aukštinimu Revoliucijos veikėjų, su Nap. Teisyno autorių garbinimu.

Pav., Cambacérès niekuomet nebuvo nė įdievinamas nė gerbiamas. Yra tai gana mokytas teisininkas; bet nepadorių įpročių ir taip suteptas niekšiškumu ir pataikavimu, jog niekuomet niekas jo nė garbino, nė jis turėjo pasisekimo.

Ir pats Nap. Teisynas nėra koks naujas kūrinys. „Tenai atsispindi senosios prancūzų teisės dėsniai, kuriuose vyrauja romėnų pradai, paimta kaikurie įpročiai, gerai suderintas, visoms klasėms ir provincijoms taikomas. Revoliucija tame darbe atliko sunkiausią dalį — o yra tai privilegijų, provincijų skirtumų, jų teisių ir įpročių panaikinimas; padarius didžiausius iškripimus, įvedė naudingų palengvinimų ir atmainų, kurias tereikėjo išlaikyti Teisyne“.

Teisynas buvo prancūzams paruoštas. Napoleonas gi norėjo jį antmesti kitiems, nėra ko stebėtis vokiečiams, kurie delto skersavo į jį.

Revoliucija padarė daug žalos ir skriaudų. Ji konfiskavo daugybę dvarų, kurie padidino išparduodamų turtų mases, jis negalįs prileisti, kad Danilavičius ketintų ginti ir girti šituos darbus.

Napoleono Teisynas nėra ir negali būti universalus, išplatino jį neprisotinama, baisi ir pašėlusi Napoleono ambicija, kuris norėjo sukurti universalę monarkiją, išplėsti po visą pasaulį vieną teisyną ir vieną kalbą. Nors Napoleonas sakė apie Teisyną, jog „jeigu jis bus tikra pilietinio teisingumo išdava, tai bus amžinas“, tai juo tikėti nereikia: „pasakė tą, ko nejautė,

ir ko jis pats jam prireikus nesilaikydavo". Ir pasakymą apie tą teisyną, jog jis neturįs kliaudžių – reikia laikyti beprasmišku, nėra ko nė minėti, nė atsakinėti. Juk Napoleono siekimas buvo — despotizmas, jo vieno neribotoji valia, delto gerbti šventą nuosavybės ir laisvės teisę — kartais buvo priešinga jo reikalams ir užmačioms.

Taigi reikia tarti, jog toks jo būdas turėjo atsiliepti jo teisyne, kaip romėnų imperatorių despotizmas — Justiniano teisyne.

Lyginant prancūzų teisę su Lietuvos Statutu, reikės nevienąme duoti šiam pirmenybę. Negalima esą delto sutikti su Danilavičium. Tėvų valia turi būti stipri, reikia jiems suteikti teisę neduoti vaikams palikimo. Napoleonas gal delto tat įvedė, kad norėjo išardyti dorovės ir šeimos sijas; kad lengviau galėtų kiekvieną asmenį pajungti.

Reikia sutikti, jog negalima lyginti teisėtų vaikų su pavainikiais, nepridera kovoti su ištvirkimu vartojant smurtą. Taigi čia pritaria Napoleono Teisynui. O ištikrųjų gyvenime nėra tokia sunki pavainikių padėtis.

Žiūrint moterų teisių, tai negalima jų sulyginti su vyrais net turtų dalykuose. Palikime negalima duoti tokių pat dalių dukterei, ką ir sūnui.

Czartoryskis yra priešingas prancūzų bylojimui, nes jo procedura esanti mūsų kraštui paini ir netinkanti. Mūsų įstatymai kartais delto buvo blogi, kad jų nepildę, nebuvę tinkamos egzekucijos, arba blogai įstatymus vykdė.

Šituo klausimu — dėl Napoleono Teisyno pasireiškė dvi priešingi nuomoni — pradedančio teisininko Danilavičiaus ir prityrusio politiko Czartorysko, bet kurios viešumon neišplaukė. Czartoryskis nelaimėjo: rusų vyriausybė suprato jo politinius tikslus, nei įleido į kitą Lietuvos dalį Napoleono T e i s y n o, nei įvedė Lietuvos Statuto Lenkijoj, neleido tų dviejų tautų jungti į vieną valstybę, ko taip norėjo Czartoryskis.[1]

Danilavičiui neteko grįžti prie Napoleono teisyno, už tat reikėjo visą laiką dirbti ir tyrinėti Lietuvos Statutą, prie jo prisirišo, jog vėliau bandė Statutą atgaivinti ir atnaujinti.

---

[1] *Janulaitis,* Nap. Teisynas. 65-156 p.

II

Lietuvos įstatymų vertimas į rusų kalbą.

1. Rusų vertimo reikalas.

XVIII amž. baigiantis (1772 - 1795 m.) Rusija gavo vakaruose naujų žemių — daugiausia iš Didž. Lietuvos Kunigaikštijos, ji tuoj įvedė tenai savo naują politinę tvarką, bet nelietė kitų teisės šakų, palikus jas po senovei; berods ji ir keisti negalėjo, nes dar nežinojo, kokia tvarka, kokie įstatymai Lietuvoje veikia, taigi turėjo pirmiau susipažinti su vietos įstatymais ir juos ištirti. Bet sunku tat atlikti dėl kalbos nesuprantamumo. Rusų valdininkai, kurių dabar atsirado Lietuvoje, nemokėjo lenkiškai ir negalėjo suprasti veikiančiųjų Lietuvos įstatymų; su jais teko susidurti ir Petrapilyje, o ir tenai tos teisės žinovų nebuvo; susidurti gi reikėjo; skundžiantis Lietuvos teismų sprendimais bylos ėjo į Petrapilį, taigi reikėjo suprasti ir pažinti Lietuvos įstatymai. Nemokant kalbos, negalint greitai to pramokti, reikėjo turėti bent vertimai. Ir rusų vyriausybė tuo susirūpino.

Vertimo darbą ji pavedė jau esamai Rusijoj įstaigai, kuri rūpinos Rusijos įstatymų sutvarkymu, buvusiai prie Senato, vadinamai „Įstatymams Rengti Komisija“. Jai iki šiol rūpėjo savieji, Rusų įstatymai, dabar pridėjo jai naują darbą — susipažinti su naujų sričių įstatymais.[1] Tai ji padarė šitaip. Pirmiausiai pareikalavo, kad įstatymus iš vietos pristatytų į Petrapilį. Ir įvairių vietų valdininkai ėmė siųsti įstatymų knygas.[2] Komisijos nariai įsitikino, kad jų kalba jiems nesuprantama, taigi reikia išversti. Ėmė ieškoti vertėjo, bet Petrapilyje nesurado, reikėjo kreiptis į Lietuvą. Iš ten atsiuntė vieną vertėją (Kozėlą); jis lenkiškai mokėjo, bet versti į rusų kalbą nesugebėjo. Tai ėmė vėl jų ieškoti ir 1798 m. rado jau keletą geresnių. Vertėjai sėdosi prie darbo, buvo jau išvertę dalį Lietuvos Statuto, tik staiga teko nutraukti; mat, įvyko atmainų pačioj Komisijoj,

---

1 *PSZ*. Nr. 17652—1796.XII.16.

2 1797.VII.13; toj Komisijoj užrašyta, jog pristatyta iš Gudijos 15 knygų įstatymų (*Nolde* 31-3).

pasikeitė uždaviniai, nebereikią tvarkyti esamieji rusų įstatymai, nesą reikalo versti Lietuvos įstatymai, o teksią surašyti visai Imperijai vienodi, visai nauji įstatymai.

Ir komisijos pradėtasis Lietuvos įstatymų vertimas apsistojo.

2. Teisės žodyno vertimas (1810).

Nauji įstatymai neparašyti, senieji Lietuvoj tebeveikia, taigi reikia taikyti, o jų rusai nei supranta, nei gali tikrinti; tą painumą atjautė ir Senatas ir visos centro įstaigos. Reikėjo ieškoti tokios knygos, kuri apie visus Lietuvos įstatymus bent trumpai paaiškintų. Kažinkas buvo nurodęs į tokią Lietuvos teisės enciklopėdiją, į raidinį įstatymų sąvadą, išėjusį 1783 m. lenkų kalba Varšuvoje: „Teisės iš Did. Liet. Kunig. Statuto ir konstitucijų valdininkų, teismų ir visų Karūnos bei Lietuvos piliečių patogumui bylas vedant įvairiais reikalavimais.“[1]

Šitą vertimo darbą atliko Powstański ir jo padėjėjai, dirbusieji naujoj Įstatymams Rengti Komisijoj.[2]

Vertimas išėjo 1810 m.[3] Jisai buvo gana savotiškas; straipsnių eilė rusų vertime liko ta pati, ką ir lenkų kalba, tik pryšakyje išversti rusiškai lenkiški terminai, įstatymų citatos palikta neverstos.

3. Lietuvos statuto vertimas (1811).

Išversto Lietuvos teisės žodyno neužteko. Gal būti tuo pat laiku, kai ruošė žodyno vertimą, ar dar anksčiau, buvo nutarta išversti Lietuvos Statutą, taigi grįžo prie seniau pradėtojo,

---

[1] Lenkiškai skamba: Prawa ze Statutu W. Ks. Litewskiego i Konstytucji dla wygody pilnujących z urzędu albo potrzeby sądów i dla innych obywatelów Koronnych i Litewskich wiadomości porządnie podług alfabetu zebrane a ile w processa prawne wchodzących o pretenzye wszelakie. 1783 m., 796 pusl.

[2] Žr. apie šią komisiją žemiau III, 2.

[3] Rusiškai: Ручной словарь, или краткое содержаніе польскихъ и литовскихъ законовъ, служащихъ руководствомъ въ судебныхъ тяжбахъ всякаго рода, собранныхъ для употребленія въ присутственныхъ мѣстахъ и для пользы частныхъ обывателей коронныхъ и литовскихъ провинцій. Въ Санктпетербургѣ при Сенатской типографіи, 1810 г. (XV + 382 pusl.)

bet pamestojo darbo, tik jau dirbo jį iš naujo, tai nebuvo seno vertimo tęsimas. Dabar buvo prisakęs Statutą išversti ir juo rūpinosi teis. min. Lopuchinas.

Vertė Statutą iš lenkų teksto. Ar tai originalo kalba, ar gyvas tekstas, — tuomet tokios abejonės nebuvo atsiradę, klausimas niekam nebuvo kilęs.

Nors visi trys (1529, 1566 ir 1588 m.) Statutai parašyti gudų kalba, nors 1588 m. dargi buvo išspausdintas Vilniuje, bet jis buvo išnykęs iš apyvartos, o jo vietoje buvo įsigalėjęs lenkų vertimas ir tik tąją kalbą jį teperspausdinėjo, tai ir į galvą neatėjo ieškoti vertimui pirmykščio gudų kalba teksto. Dargi Czacki nepaisė į jį, net kaikurie tarė, jog to nežinojęs dėl Pirmojo Statuto, o ką jau kalbėti apie netyrinėtojus.

Vertimą į rusų kalbą darė Vasilius Anastasevič, moldavas, perėmęs lenkų kalbą pas Czartoryskį, Juozas Horehlad-Wyłaski ir Vasilius Kopecki. Išvertus, ėjo redakcijos darbas; kalbos gerumo del prasmės žiūrėjo redaktorius Powstański, o rusų styliaus — jo padėjėjas Ikosovas. Redaktoriai rado daug klaidų, tai jiedviem ir pavedė taisyti; tą darbą jie dirbo, tik nebaigė; vėliau tą darbą dirbo Powstański ir Posnikovas, ir jiedu pabaigė, bene bus atlikę 1810 m.

Vertimas padarytas iš paskutinio lenkų 1786 m. leidimo. Jis buvo skaitomas pamatiniu, privalomas buvo lenkų tekstas; kartais betaisydami vertimą redaktoriai visgi pažiūrėdavo į originalą, į 1588 m. leidimą.

Po kiekvieno straipsnio ar artikulo tekstu pridėta jų papildymai ir pakeitimai, kurie nuo pat pradžios, t. r. nuo 1588 m., buvo įvykę; knygos gale pridėta raidynas — rodyklė rusų kalba o pradžioj — turinys.[1] Statutas išspausdintas Petrapilyje 1811 m. dviem tomais.

Šitas buvo valdiškas rusų vertimas, bet ne oficialinis, jo tekstas — neprivalomas, gi privalomas visur skaitėsi lenkiškas tekstas, praktikoj juo visame ir naudojosi.

Iš to paties 1786 m. lenkų leidimo „Tipografinė Draugija“ (Tow. Typograficzne) praktikos reikalams perspausdino Statutą Vilniuje nenusivokdama ar nerasdama reikalingu ieškoti geresnio. Taigi Liet. Statuto tyrinėjimas dargi Vilniuje nebuvo taip toli nuėjęs; o ir inteligentija nebuvo dar supratus, jog ti-

[1] Статутъ Вел. Княж. Лит. 1811 г. I—XXVII+543, II—XVIII+780.

krieji L. Statutų tekstai reikia dar surasti, jog pagrindinė, pirmykštė jų kalba — gudų, o lenkų — tai tik vertimas.

Nėra ko stebėtis, jog ir Petrapilyje nėsant jokių priruošiamų darbų, padarytų Lietuvoje, Komisija, neturėdama savo tarpe žinovų, tegalėjo imti paskutinį lenkų tekstą, kuriame vertėjai visgi kaikurias klaidas pataisė, nurodė tikras konstitucijas ir t. t.

Mokslininkai, kurie tyrinėjo Lietuvos Statutą, neaukštai vertino tą rusišką Statuto leidimą. Vieni, kaip Linde, atradę daug klaidų, tarė, jog reikia daryti naują jo leidimą — daryti iš rankraščių ir iš gudų kalbos spausdinio.[1] Danilavičius dar griežčiau pasmerkė tą vertimą, nes atrado jame daugybę klaidų, o ir vertimas esąs padarytas iš blogiausio lenkų leidimo (1786 m.). „Šitas vertimas, kadangi padarytas iš klaidingiausio lenkų leidimo 1786 m., pilnas yra didelių ir iškreipiančių prasmę klaidų: nes leidėjas neturėjo po ranka nė senųjų gudų leidinių nė pirmykščių lenkų. Nežinojo taipogi apie tat, jog Ukrainoj apie Kievą yra senuose rankraščiuose Statuto vertimai į rusų-ukrainiečių dialektą (kalbą), kuriuose tęsi gudų kalba išreikšta trumpesne rusų kalbos tarme.“

Danilavičius parašė savo nuomonę apie vertimą po 12 metų, pats gerokai toj srityj padirbėjęs, padaręs atradimų, apie kuriuos niekas pirm to nebuvo svajojęs.

Powstańskis, pats užsiėmęs Statutu, jį išvertęs, negalėjo tylėti, turėjo pasiteisinti, apginti vertimą, atsakė ne tuoj, po 6 metų, atsakė knygele, bet joj savo pilno parašo nepadėjęs.[2]

Jis pataisė Danilavičiaus klaidas dėl vertėjų: nurodo tikras pavardes. Gal Danilavičius buvo girdėjęs apie tat, būdamas Petrapilyje 1818 m., ir bus gavęs klaidingų žinių.

Powstański kitos nuomonės apie savo vertimą. Vertėjai privalę laikytis jiems nurodytojo teksto, vertimas buvęs geras, jis taip ir liko įsitikinęs, jog Statuto privalomas tekstas lenkų o ne gudų.[3]

---

[1] *Linde* 84-154.

[2] *Nolde* savo veikale vienoj vietoj abejoja, ar tai bus jo, Powstańskio, darbas „Uwagi odnoszące się do Statutu“. Jis pilna pavarde pasirašė, kaipo cenzorius, taigi dėti kaipo autorius vargu buvo patogu. Pasirašė *A. P.* (= Antoni Powstański). Knygelėj kalba apie *savo vertimą*, taigi, jis bus tą knygelę parašęs. — Knygelė išėjo Vilniuje 1829 m.

[3] *Powstański* 36-51,196-8.

4. Statuto vertimo taisymas (1822-23 m.).

Rusų vyriausybė gal ir nebūtų apie tat žinojus, būtų nepatyrus apie visas originalo ir vertimo kliaudis, jeigu nebūtų buvę reikalo susidurti su tuo vienoj didelėj byloje, kuri pasiekė pačių viršūnių. 1820 m. Valstybės Taryba, nagrinėdama Stroynowskių - Potockių bylą, pastebėjo 1811 m. vertime, kad rusų vertimas neatitinka lenkų tekstą, nutarė pavesti Įstatymams Rengti Komisijai, kad ji ištaisytų tą vietą, Imperatorius patvirtino tą nutarimą. Lopuchinas, Komisijos pirmininkas, vos 1821 m. pradžioje pavedė jai tuo užsiimti ir padarė atitinkamus žygius; jis nuėjo toliau: pavedė ne tik ištaisyti klaidą, bet ir susekti tos klaidos priežastį. Komisija išaiškino tą visą dalyką. Klaida, jos manymu, įvykusi delto, kad versdami nesinaudojo originaliu tekstu, būtent 1588 m. leidimu, gudų kalba. Šitam darbui Komisija naudojosi pirmykščiu tekstu, be to ir Lindes veikalu apie Lietuvos Statutą, išėjusiu 1816 m. Komisija tarė, kad reikėtų išleisti naujas Statuto vertimas, ir manė, jog tektų šitaip darbas atlikti: iš pradžių turėtų eiti gudų tekstas, greta jo — ištaisytas rusų vertimas, po juo lenkų ir prierašuose — kiti naujesni įstatymai.

Tačiau pati Komisija rado, kad tai būtų mokslininkų darbas, kad ji pati nepajėgsianti šito atlikti, bet galint organizuoti esamojo vertimo taisymą. Lopuchinas su tuo pasiūlymu sutiko, Visas gi taisymo organizavimas buvo šitoks: ji kreipėsi į Vilniaus universitetą, per jo globėją Czartoryskį,[1] kad universitetas atliktų taisymo darbą.

1822 m. prie etikos-politikos fakulteto susidarė Komisija tam darbui dirbti. Į ją pateko Lietuvos teisės žinovas Danilavičius, istorijos žinovas Lelewelis, be šių Kantrimas, Loboika, pirmininku buvo paskirtas Znoska.

Komisijoj kilo ginčų, kaip reikia atlikti darbą; geriausi to dalyko žinovai Danilavičius ir Lelewelis buvo tos nuomonės, kad reikia išleisti 1588 m. tekstą, paaiškinti tamsias jo vietas, nurodyti įvairių leidimų varijantus, kiti gi nariai tarė, kad reikia užsiimti vertimu, tik dar abejojo, kaip tat daryti: ar padaryti visai naujas vertimas ar ištaisyti senąjį 1811 m.

Galų gale atsistojo ant vidurio kelio, abiem reikalam, mokslo ir praktikos, tinkamo, būtent: spausdinti gudų tekstą 1588 m.,

---

[1] *Nolde*, 74-6.

pridėti lenkų (1614 ar 1619 m.), rusų tekstą XVIII amž., kurį buvo suradęs Danilavičius, tik jį ištaisius.

Be to komisijos nariai rinko naujos medžiagos, ieškojo naujų tekstų ar vertimų: Lelewelis ir Danilavičius surado Lenkijoj dar naujų rankraščių, tik Loboika, ieškojęs rankraščių Ukrainoj, grįžo tuščiomis rankomis, nieko neradęs.[1]

Dabar prasidėjo vertimo taisymo darbas. O jis ėjo šitaip. Skaitė 1588 m. tekstą, lygino 1811 m. vertimą ir jeigu kas rasdavo klaidų ar netinkamumų, tai nustodavo skaitę ir svarstė. Darbas ėjo greitai, taip dirbant jis galėjo būti pabaigtas per 3—4 mėn.

Komisija tačiau nebuvo tikra, ar Įst. Rengti Kom. sutiks su šituo jų darbu, todėl užklausė jos (1823. XI. 4), ji atsakė (o teisingiau pirmininkas Lopuchinas) už pusės metų (1824. V. 25), jog sutinka, bet darbas Vilniuje liko nebaigtas, jis nutrūko, nebuvo kas dirba, nes žymiausi veikėjai Danilavičius ir Lelewelis išvaikyti, liko tie, kas ar nesugeba drbti ar darbas nerūpi.[2]

5. Naujas Lietuvos Statuto vertimas (1828 - 1832 m.).

Keliems metams praslinkus vėl reikėjo grįžti prie Lietuvos Statuto vertimo į rusų kalbą, tik jau nebe Vilniuje, o Petrapilyj. 1828 m. Ministerių komitetas nutarė organizuoti komisiją

---

[1] Apie tą darbą pasakoja savo atsiminimuose *Lelewelis*, gal būti šį-tą primiršęs, bet liko jo atmintyj keletas charakteringų smulkmenų. Jis rašo: „Dar rusų vertimas iš respublikos laikų nebuvo surastas, kai 1822 m. vizituojąs kuratorius (globėjas) pavedė universitetui, kad veikiąs Statutas būtų išverstas rusiškai. Tam reikalui buvo paskirta komisija, susidedanti iš Igno Danilavičiaus, Loboikos ir manęs. Ukrainietis Loboiko, rusų literatūros professorius, o pabuvęs Varšuvoj ir ten biški pramokęs lenkų kalbos, vertė, lenkų-lietuvių gudiškame Statute nesuprato, nuolatos buvo reikalingas mūsų pagelbos. Užėjus atostogoms Loboika skubinos į Petrapilį su pažengusiu savo vertimu, tikėdamas parsivežti rangą ir kryžių. Prisistatė su juo Speranskiui, o tas beveik ir nežvilgterėjo: ne to mes norėjome, sušuko, reikalavome jūsų nuomonės, ar Statutas yra užtektina teisė, ko jam trūksta, kad Lietuvą išgelbėjus nuo ukazų“. (Prygody, 36-37).

[2] *Nolde* 76-79, žr. aukščiau I sk. IV pers.

vertimui padaryti, pavedė tat atlikti Švietimo Ministeriui, kuriuo buvo tuokart kun. Lievenas. Komisija buvo sudaryta iš Švietimo ir Vidaus ministerijų valdininkų, bet ir ji ir švietimo ministeris atsiklausė kaipo vienintelio ir geriausio žinovo Danilavičiaus, buvusio tuomet Charkive.[1]

Danilavičius apsidžiaugė, kad Lietuvos Statutas neužmirštas, kad atnaujina pradėtus ir smurtu pertrauktus darbus.

Apie šitą naujieną Danilavičius rašo Leleweliui: Švietimo ministeris, sako kreipėsi į jį, kad „nurodyčiau iš kokio leidimo turi būti taisomas vertimas. Atgaivinau mūsų Vilniaus projektus, nurodau: 1) kad vieton vertimo perspausdinti apskritomis raidėmis gudų originalą 1588 m., surinkus varijantus ir sunkesnes vietas persakius rusiškai, 2) reikalauju, kad perspausdintų visą pirmykštį lenkų spausdinimą 1614 m. ir prie jo surinktų visus varijantus, 3) noriu, kad lenkų konstitucijas pratęstų iki 1788 m. Nurodžiau apie tavo nuomonę kaipo didelės reikšmės Lietuvoje, nežinau, kas iš to išeis, šiandien paštu eina atsakymas švietimo ministeriui, už kurį man pažadėta dovana...“[2]

Raštas ministeriui gana platus (1828. IX. 4.); jame yra dalykų, kurių nenurodė Leleweliui.

Berods neiškarto jis nusistatė, kaip atsakys, bent tris sykius rašė laišką: iš pradžių buvo lyg priekaištų, kad ištrėmė, negalįs tinkamai, kaip norėtų, atsakyti, paskui metė tą mintį ir siūlosi eiti dirbti.

Tenai jis priminė, kokie buvo Vilniaus komiteto darbai, pakartojo savo pasiūlymą, davė dar naują — kad pridėtų vertimą į dabartinę rusų kalbą. Jis nurodo, kur yra medžiaga — rankraščiai ir spausdiniai; baigdamas savo raštą į Lieven'ą, Danilavičius sako: „Tolimesnieji lietuvių giminės ainiai laimins Tamstą, jeigu šitas brangiausias jiems teisės paminklas bus išgelbėtas nuo pražūties prideramu rūpestingumu ir stropumu, jeigu gyventojų gyvenimas ir turtas bus apsaugotas nuo sauvališko vertėjų kapryzo ir tamsumo, jeigu pirmykštės įstatymų leidėjo minties netemdys spaudos klaidos, klaidinga rašyba ir neišmanėlių skiriamieji ženklai.“

---

[1] *Nolde* 79-82.

[2] *Danil.-Lel.*, 1828.IX.15.

Danilavičius pats siūlijosi padėti šitame darbe, jeigu bus reikalingas.

Ministerių Komitetas, gavęs Šv. Ministerio pranešimą, nutarė išleisti 1588 m. Statuto tekstą ir lenkų bei rusų jo vertimą.

Min. Komitetas sudarė Komisiją, į ją įėjo: Demčinski (pirm.), Buczyński, Eliaševič, Dubiecki, Serbinovič. Jau sudarius Komisiją Statutui versti atsirado Petrapilyje ir pats Danilavičius, kurį buvo pakvietę kito darbo dirbti — Lietuvos įstatymų kodifikuoti, žinoma turėjo jo pagalbą pasinaudoti ir Statutą versdami.

Ko buvo verti paskirtieji į komisiją, pasisako Danilavičius: „Yra tai nenaudėliai, kuriuos tepaskyrė į ją tik dėlto, kad atlyginus už didelius kraštui nuopelnus, bet be vertimo nieko kito nesugeba daryti.“[1]

Tuo laiku mirė Vertimo Komisijos pirmininkas. Iš karto kilo sumanymas pastatyti į tą vietą Danilavičių. Bet jis pats ėmė abejoti, ar išeis kas iš to: pačiam prašytis nepatogu, o ir iš šalies bus kliūčių.

Berods tas naujas darbas jam sudarytų ir sunkumų: tektų daug laiko tam atiduoti, kuris reikėtų kitam darbui apversti.

Tas klausimas viršūnėse rimtai buvo svarstomas. Švietimo Ministeris norėjo Danilavičių paskirti Statuto Komisijos pirmininku; išgirdę apie tat, senieji valdininkai Buczyński ir Dubiecki išsigando, bet pamatę, jog ir Danilavičius nesiveržia į pirmininkus, tai liovėsi intrigavę; pabaigė kompromisu: Danilavičiui pavedė privatim prižiūrėti vertimo darbą, kuris formaliai buvo Serbinavičiaus rankose.

Dabar tesužinojo Danilavičius, kaip žada vertimo darbą atlikti: pagrindan padėjo 1588 m. gudų leidimą, jį perspausdins, pridės lenkų vertimą 1614 m., be to eis vertimas dabartine rusų kalba, taigi maždaug taip, kaip jis kadaise buvo siūlęs.

Vertimas buvo padalintas tarp 4 komisijos narių, gi Serbinavičius duos tik sklandžią rusų kalbą, taigi, taria Danilavičius, kažin ar bus tinkamai atliktas darbas.[2]

---

[1] „Są to niedołężne głowy, wysadzone jedynie, aby ich nagrodzono za wielką dla kraju przysługę, lecz prócz tłumaczenia nic zrobić innego nie sposobne“. *(Danil.-Lel.,* 1829.XI.29 iš Charkivo).

[2] *Danil.-Lel.,* 1830.VII.9.

Bedirbant pamatė, kad vertėjai, ypač kalbos taisytojai, nesugeba tinkamai savo darbo dirbti. Jie stengėsi vartoti gryną rusų kalbą, kartais tas gryninimas darėsi juokingu, pav., vartodavo ne tą terminą, kurį reikėjo.[1]

1831 m. jau buvo išversta visas Statutas, 1832 m. jis patikrintas.

Šitas vertimas taip ir liko rankraštyje neišspausdintas, tik kartais valdiškos įstaigos naudodavos šituo vertimu.[2]

III.

Lietuvos teisyno rengimas.

1. Teisinės Lietuvos sistemos.

Lietuvoj ir jos buvusiose dalyse veikė kelios teisės sistemos; vienoj, didžiausiojoj jos daly, — Lietuvos Statutas 1588 m. išleistas ir po jo Lietuvai leidžiamos konstitucjos; Podolėj ir Valuinėje — Lietuvos Statutas 1566 m., o jau paskui Lenkų (Karūnos) konstitucijos, nes šios sritys buvo smurtu prijungtos prie Lenkijos 1569 m.

Lietuvai buvo privalomi tie įstatymai, kurie jai buvo paskelbti, bet būdavo ir tokių atsitikimų, kad vienas-kitas įstatymas įsigalėjo praktikoj perėmimo (recepcijos) keliu. Šita berods leisdavo ir Statutas, nurodęs tą atsitikimą, kada tai galima daryti: jeigu nebuvo pas save aiškaus įstatymo (IV. 54).

Be to savo ruožtu miestai turėjo savuosius teisės šaltinius (Magdeburgo, Saksų).

Paskui, Rusijai užėmus Lietuvą, turėjo prisidėti dar nauji teisės šaltiniai — rusų įstatymai.

Rusų vyriausybė, užimdama Lietuvą dalimis, palikdavo veikiančius įstatymus (1773. V. 22, 1793. III. 27, 1795. V. 1), įvesdavo savo teisę tik ten, kur liečia valdymo formą, šiaip paliko senuosius Lietuvos įstatymus, ir tai kiekvienoj užimamoj dalyj buvo nevienodi rusų įvestieji įstatymai.[3]

Taigi užimtose Lietuvos žemėse buvo mišrių įstatymų, ir Lietuvos teisininkai nevisuomet galėjo juose susivokti, o dar sunkiau tat buvo rusų valdininkams.

---

1 *Danil.-Lel.*, 1830.VI.18.
2 *Nolde* 79-82.
3 *Nolde* 11-27.

2. Įstatymams Rengti Komisija.

Esant Lietuvos įstatymų mišrumui, reikėjo jie sutvarkyti. Lietuvos įstatymų tvarkymas ėjo tuo pat keliu ir greta rusų įstatymų tvarkymo.

1796 m. Petrapilyje Rusijos įstatymams sutvarkyti sudaryta prie Senato „Įstatymams rengti komisija“.[1] Šita komisija turėjo tvarkyti ir Lietuvos įstatymus. Ji buvo pradėjus rūpintis taip Rusijos taip Lietuvos įstatymais, pradėjo rinkti medžiagą, bet paskui ji pamatė, jog nepajėgs, tai liovėsi tuo besirūpinus. O paskui ėmė kitaip žiūrėti į patį įstatymų rašymą, pasikeitė tos komisijos tikslai ir uždaviniai. Ji tarė, jog nėra reikalo tvarkyti esamus įstatymus, nes tai darbas nenaudingas, o geriausia būsią surašyti naujas, filosofinis teisynas, taigi iš pradžių reikia nustatyti pradai, o paskui galima eiti prie smulkmenų (1804 m.). Gi šitie pradai — tai amžinos, visur veikiančios teisės. Delto, žinoma, negali būti tam tikros vietos ar tautos teisės, tai nesusipratimas, tėra universalė, visuotina teisė, tačiau gali būti išimčių del įvairių civilizacijos laipsnių. Bet prieš darant išimtį visa tat reikia ištirti, patikrinti ir tik esant rimtoms priežastims tegalima tos išimtys palikti.[2]

Daromos išimtys buvo pateisinamos šitaip: „atsižiūrėdami į skirtumus tikyboj, klimate, vietos padėtyje, kalboj, gyventojuose ir kituose ypatinguose kiekvienos provincijos santykiuose, gauname nesugriaunamas priežastis išimti joms iš bendrųjų įstatymų, betgi derinam jas su teisės pagrindais ir taikom visas tokias dalines atmainas bendrai visos valstybės tvarkai ir naudai.“[3]

Žymiausias iš tos Komisijos veikėjų buvo Rosenkampf, pats Latvijos vokietys, rusiškai nemokąs, dėlto didelis rusininkas, politinis austrų informatorius, racionalistinės teisės srovės šalininkas.[4]

Komisijai buvo assignuota nemaža suma pinigų (100.000 rub.), dirbo joje 48 žmonės, jų tarpe 10 vertėjų.

Komisija, žiūrint darbo, padalinta į 3 ekspedicijas: pirmajai teko ruošti teisės pagrindai ir bendrieji įstatymai, antrajai —

---

1 *PSZ*, Nr. 17652—1796.XII.16.

2 *Nolde* 37-47.

3 *Nolde* 50-51. Įst. apie kom. IX skr., p. 3.

4 *Kucharzewski*, Od białego caratu I t., 289—291 p.

atskiri įstatymai (atskirų provincijų ir komercijos), trečiajai — redakcinis darbas. Skaitlingiausia buvo antroji. Jos pryšaky stovėjo referendaras, turįs padėjėją; valstybės ūkiui bei finansams ir komercijai duota po vieną redaktorių. Vienas redaktorius žiūrėjo Ukrainos teisę, du — Pabaltės, du — Lietuvos ir Gudijos, prie visų redaktorių buvo po padėjėją.

Lietuvos ir Gudijos įstatymams tirti ir rašyti buvo paskirta 2 redaktoriu, o iš tikrųjų buvo vienas (1804. IV. 9) — Antanas Powstański, teisės adjunktas. Vertėjas buvo: Żukowski (kartu ir Ukrainai), vėliau atsirado jų daugiau, žymiausi — Horehlad-Wyłaski ir Kopecki. Horehlad buvo teisininkas, jis paruošė rusų baudžiamosios teisės kursą, kurį vėliau išspausdino lenkų vertime Vilniuje.

Powtańskiui į pagelbą paskyrė adjunktą iš Vilniaus universiteto Znoską, dirbusį ilgesnį laiką. Ištikrųjų visas darbas teko Powstańskiui, tačiau trūksta tikrų žinių, kas buvo padaryta per tą laiką, gal būti buvo neaišku ir patiems jo uždavinys.

Vietos teisių redaktoriai (Lietuvos, Ukrainos, Pabaltės) paprašė komisijos vedėjų, kad duotų nurodymų, kas ir kaip reikia dirbti, be to kad suteiktų „bendrus teisės pagrindus". Bet to jiems nedavė ir liepė rinkti vietos įstatymus. Bendroji Komisija pati tenustatinėjo tuos pradus dalimis, dėlto jų dar duoti negalėjo.

Taigi Komisija nesuteikė tų pradų, beliko pasiūlyti rinkti įstatymus. Redaktoriai ėmėsi to darbo, jau nebegrįždami prie amžinųjų teisės pagrindų, bet rinkdami sisteminę medžiagą veikiančiai Lietuvos teisei.

1804 m. parengta skyrius apie „asmenis", surinkta jam medžiaga iš Lietuvos ir Lenkijos įstatymų, bet metų pradžioj apdirbte neapdirbo; tačiau metams baigiantis matyt buvo atlikta tas skyrius. Po to Powstański perėjo prie „veiksmų", bet greitai prie jų liovės dirbęs, nes šita dalis turėjo būti bendra visai Imperijai; 1805 m. jis dirbo prie dėsnių apie katalikų jungtuves; toliau ėjo skyrius apie daiktus, pagaliau ilgam suklupo prie kunigų būklės; dėl šito dirbo ir 1806 m.; po to Powstańskis tvarkė bylojimo, sienų įstatymus, vietos baudžiamuosius įsta-

---

[1] *Nolde* 51-52.
[2] *Nolde* 52.

tymus, paveldėjimą.[2] Taigi teko blaškytis nuo vienos teisyno dalies prie kitos.

Powstańskis dirbo daugiau, negu iš jo reikalavo. 1804 m. jis parengė planą, kuriuo jis rinks lenkų ir lietuvių įstatymus; šituo planu einant, turėjo būti istorinė tų įstatymų apžvalga — taigi jis ruošė Lietuvos teisės istoriją.[1]

Tačiau, juo toliau, tuo sunkiau ėjo darbas. Reikėjo daugiau dirbti, naujus klausimus kelti, visgi Lietuvos įstatymams buvo surinkta įstatymai su paaiškinimais apie asmenis, veiksmus ir daiktus.

3. Apklausinėjimas vietose.

Komisijai pačioj pradžioj atėjo į galvą gana išmintingas sumanymas — apklausinėti vietos teismų, ypač svarbu buvo apklausinėti tuose dalykuose, kurie palytėjo bylojimą. Komisija 1804 m. išsiuntinėjo klausiamus punktus; kiekvienai teisės sričiai buvo statomi savo klausimai — Rūsų, Lenkų (t. reiškia Lietuvos), Pabaltės.

Iš pradžių eina klausimas, į jį teismai turėjo duoti atsakymą, o po to nurodyti, kodėl taip, o ne kitaip jie sprendžia. Lietuvos gubernijoms tarp kitų klausimų buvo pastatyta: „Lietuvos Statutu ar konstitucijomis, senato ukazais ar aukštesniųjų valdiškų įstaigų įsakymu ir kokiu, ar kokiais įstatymais, esančiųjų šiam kraštui įstatymų vietoje ar kokiu bendru ar atskiru įpročiu įvestais“.

Klausimų Lietuvai buvo pastatyta — 80; jie palyti visą bylojimą nuo pradžios iki galui.

Iš visų Didž. Lietuvos kunig. dalių ėjo atsakymai; iš vienur — platūs, iš kitur — vieni įstatymų nuorašai, iš trečiur — bylų sąrašai. Komisija surašė daugybę klausimų, iš vietų atėjo įvairūs atsakymai,bet visa tat pasirodė bergždžias darbas. Komisija nieku nepasinaudojo, jokių „sinoptiškų teismo bylojimo lentelių“ nepadarė, nors ji buvo ketinus tat prirengti.[2]

Savo darbui palengvinti Komisija buvo sumaniusi dar vieną dalyką — pasikviesti k o r r e s p o n d e n t u s. Ir šitą ji įvykdė. Daug jų buvo paskirta, daugiausia — vokiečių, jiems žadėta mokėti algas, bet tie nedirbo, tai jiems algų nemokėjo

---

1 *Nolde,* 53-55.
2 *Nolde,* 55-57.

(tik trys prūsai gavo vieną sykį algą ir ketvirtojo duktė — dovaną). Bet Lietuvos teisei nebuvo visai korrespondento, Czackio nekvietė, tik vos 1822 m., kada komisija baigė savo dienas, jos korrespondentu paskyrė Varšuvoj gyvenusį mokslininką Lindę[1].

Komisija skurdo, vos gyva buvo: jos raštuose, pranešimuose mirguoja bendri posakiai, o tikrųjų darbų įstatymams nebuvo matyti. Vėliau komisijos sąstate įvyko atmainų. Į ją 1808 m. paskyrė S p e r a n s k į. Jis įnešė į komisiją naują dvasią, pertvarkė ją pačią, tik šita neatsiliepė į Lietuvos teisės darbus.

Speranskis pertvarkė Komisiją, iš trijų ekspedicijų padarė šešias, pavadinęs skyriais. Šeštasis skyrius turėjo gaminti Ukrainos ir Lenkų (t. reiškia — Lietuvos) įstatymų s ą v a d ą. Iš tikrųjų Speranskiui rūpėjo ir jis tedirbo tiems įstatymams, kurie bendri visai Imperijai — jam svarbu buvo pilietinis ir baudžiamasis teisynas, dėlto prireikus ėmė žmones ir iš kitų skyrių. Pav. Powstański paliko pirmininkauti šeštam skyriui, jam padėjėją davė Anastasevičių, ištikrųjų Powstańskį perkėlė dirbti į pirmąjį, nes Speranskis rusų įstatymams neturėjo daug žinovų, „vietos“ (Lietuvos) įstatymais nedavė jam užsiimti, taigi Powstańskiui ir čia teko parodyti darbštumą ir sumanumą rusų įstatymų tvarkyme.

Komisija 1809 — 1818 m. nieko nėra padarius Lietuvos Įstatymams, gal vieną-kitą dalyką paruošė neseniai gautajai Baltstogės apygardai[1].

4. Vietos Vilniaus komitetas.

Pati komisija mažai tesirūpino Petrapilyje vietos įstatymais, dargi esamus žmones perkėlė prie rusų įstatymų. Pagaliau jos pirmininkas Lopuchinas sumanė vietinių įstatymų darbą perkelti kitur, į jų veikimo vietą, tarė, jog vietoje žmonių dar atsiras, ir žinoma tas darbas apsieitų pigiau. Taigi turi atsirasti vietos komitetai, kurie jo manymu taip atrodys.

Juos turės organizuoti ir prižiurėti general-gubernatoriai; komitetai, susidedą iš žinovų, surinks vietos įstatymus; pirmiausia surinks p i l i e t i n i u s, bet tik v e i k i a n č i u s įstatymus, prie jų pridės pastabas ir nurodymus, kodėl šis ar tas įstatymas jau nebetinka, ir kaip geriau jis būtų pataisyti ar pa-

---

[1] *Nolde*, 57-8.

keisti. Taigi vietos komitetai turėtų priruošti rinkinį senųjų, bet veikiančiųjų ir pagaminti naujųjų, išleistinųjų įstatymų sumanymus.

Taigi Petrapilio centrinė komisija, nieko nepadarius vietos įstatymams rinkti, visą šį darbą pavedė vietos komitetams. Bet ir dabar daugumas jų praktikoj mažai ką tenuveikė, o kaikur tai ir visai tie komitetai nebuvo susidarę, gi Petrapilyje dargi niekas nesirūpino ir neklausinėjo, kas ir ką buvo padaręs.

Ištikrųjų tebuvo veikęs vienas komitetas, berods ir tas nedaug tepadaręs, tai Vilniaus Komitetas. Vilnius — tai Lietuvos kultūros centras, jame visą laiką buvo Lietuvos teisės žinovų, teorininkų ir praktikų, o jeigu šiame atsitikime mažai tepadarė, tai kalta vyriausybė, kad pavedė tą darbą dirbti tokiems valdininkams, kuriems tie dalykai ko mažiau rūpėjo ir jiems jie buvo svetimi.

Gen.-gub. Rimski-Korsakovas pavedė organizuoti komitetą vienam tam darbui svetimam žmogui — gub. prokurorui Botvinkai. Tasai, kaipo prityręs valdininkas, pirmiausia pareikalavo aiškaus užduotojo darbo plano, juk tai esąs nelengvas dalykas; šita matyt jau iš to, kad komisija per 12 metų nieko nesugebėjus padaryti, o juk ji turėjo gana ir šaltinių, ir žinovų, todėl prašė duoti sąvado pavyzdį ir duoti žinių, ką ji yra padarius; iš savo pusės pridėjo šitokį reikalavimą: duoti tam darbui pinigų, nes visi vietos žmonės užimti savo darbais, gi atsitraukiant jiems nuo šito reikia kuo nors atsilyginti.

Botvinka apskaitė, kiek pinigų reikės paskirti. Darbas eisiąs 2 metus, dirbsią du komitetu: Vilniaus ir Gardino, kits kitam teiksiąs savo darbus[1].

Vyriausybė Botvinkos pasiūlymo dėl pinigų nepriėmė, pinigų nedavė, o liepė dirbti dykai, betgi šį tą nurodė, kaip turi eiti darbas.

Visgi Botvinkai vėliau (būtent 1821 m.) pavyko išgauti šiek-tiek pinigų, — 1.000 rub. sid. raštinės reikalams apmokėti ir butui samdyti, o ir tat buvo daug laimėta — gauti ką nors iš šykštaus Lopuchino buvo sunku. Jis davė kaikurių nurodymų apie darbą, davė pavyzdį, kokioj eilėje eis Sąvado dar-

---

[1] Jis skaitė algos komiteto nariui 500 rub. sid., išlaidų butui ir raštinei— išviso 7.200 r. metams, dvejiems — 14.400 rub. (*Nolde*, 65).

bas. Komitetas didelio darbštumo nerodė, rinkosi retai, nuo 1821. VII. 29 iki 1830. X. 24 iš viso buvo susėję 6 sykius.

Komitetas nustatė, jog jis neturis reikalingos medžiagos ir šaltinių, tik Lietuvos Statutą ir Volumina Legum, kas kita išnaikyta, išmėtyta 1812 m. karo ir suiručių laiku, tai pradėjo medžiagą rankioti po įstaigas. Komiteto sąstate buvo vieni valdininkai, galų gale į savo tarpą pasikvietė žinovą Danilavičių ir tuomet pasidalino darbą: Danilavičius apsiėmė parašyti įvadą į Sąvadą (apie įstatymus), o Kukevičius — V perskyrimą (apie svetimšalių teises).

Tuo ir baigėsi komiteto darbas. Vėliau, jau nebe iš Vilniaus, apie jo darbą šitaip rašė Danilavičius: komitetas nepadaręs prirengiamojo darbo, „prašęs paskirti 14.000 sid. rub., rado sekretorių, pakvietė jį, Danilavičių, ir perrašė į vieną knygą ūkazus nuo 1795 irgi 1800 m.“. „Nė vienas perskyrimas paties Įstatymų Sąvado ne tik nebaigtas, dargi nė nepradėtas, veikiausiai gal dėlto, kad pats komitetas nelabai stipriai suprato pavestas jam prievoles.“

Taigi ir čia Įst. Rengti Komisija nesugebėjo bent ką atlikti vietos įstatymams sutvarkyti[1].

Įst. Rengti komisija buvo panaikinta 1826 m., jos vietoj atsirado tam pačiam darbui dirbti kita įstaiga nauju vardu — Antrasis Nuosavos J. Imp. Diden. Kanceliarijos Skyrius, kurios pryšakyje pastatė Balugianskį. Jisai ėmė teirautis tarp kito ko apie vietos komitetus. Grįžus iš jų atsakymams, jisai po to visus vietos komitetus uždarė.

---

1 *Nolde*, 57-68,

IV.

Darbai Lietuvos statutams leisti.

1. Tekstų ieškojimas.

XVIII amž. baigiantis Czackis iškėlė iš užmiršties I Liet. Statutą, bet jis neturėjo teksto originalo kalba, turėjo tik lotynų vertimą, o iš jo jis pats išvertė į lenkų kalbą. Brėkšta mintis, jog Statutas turėjo būti gudų kalba, reikia surasti pirmykšti tekstai, nėsant spausdintų reikia surasti, kur paslėpti nuorašai. Šitą darbą dirbo savarankiškai Lietuvos mokslininkai be vyriausybės pagelbos, daugiausiai gi už visus dirbo Danilavičius.

XIX amž. pradžioj pradeda ieškoti pačių šaltinių, jų autentiškų tekstų, išsiplatinimo, veikimo, ir jau po to ima daryti kitas teisės-istorines išvadas. Taigi tuo tarpu terūpi patys tekstai. Dirba sutartinai mokslininkai, praktikai, senovės garbintojai, ieško, kits kitam suteikia savo žinias, jų susirašinėjimas duoda apsčiai medžiagos ir nurodymų tam dalykui išaiškinti. Matyt iš ten, kad darbas ėjo pamaži, ieškojo įvairiose vietose, įvairi žmonės, vienam sekas geriau, kitam ne, patyrę duoda žinoti kits kitam. Beabejo žinios nepilnos: vienų laiškai užsiliko, kitų — ne, arba bent iki šiol neužtikta[1]; o ir ne visa, kas buvo daroma, atsispindėjo korrespondencijoj ar mokslo darbuose.

Ėmė tuo įdomautis buvusieji ir mokinusieji Kremenčiuje — Ołdakowski, nes turėjo mokinti Lietuvos teisės, kuriam padėjo Czacki, paskui Lelewelis, kaipo archyvų, rankraščių mėgėjas, tyrinėtojas, pagaliau — Danilavičius Vilniuje, kuris ėmė pats ar per kitus ieškoti po visą Lietuvą, savo jėgomis ir lėšomis, po bibliotekas, archyvus, mažai teturėdamas galimybės keliauti, visgi uoliausiai jisai rankiojo.

Lelewelis rūpinos Lenkijos raštais, Lietuvos gi pripuola-

---

[1] Liko pav. laiškai rašyti į Lelewelį, kuris 1831 m. buvo emigravęs.

mai, o pamatęs, kad geriau dirba ir visa širdim užsiėmęs Danilavičius, tai Lelewelis liovės savarankiškai daręs, jau padeda Danilavičiui, už tat Danilavičius, kaipo geresnis gudų ir senojo Lietuvos rašto kalbos žinovas, pasirodė tinkamesnis, geriau nusivokiąs, ir savo ruožtu padėdavo Leleweliui lenkų istorijos ir teisės darbe. Ir visa Lietuvos teisės šaltinių ieškojimo iniciatyva perėjo į Danilavičių, Lelewelis dėl Statuto tik jam padėdavo, arba rūpinos išspausdinimu, turėdamas daugiau ryšių ir pažinčių.

1815 metais rašo Ołdakowski, jog turįs I Liet. Statutą, rašytą lotynų kalba, bet tai esąs vertimas, iš gudų kalbos, taigi pirmą sykį nurodoma, jog Statuto originalas — gudų kalba[1]. Bet kur jis? Dabar reikia jis surasti.

Danilavičius rado 1815 m. pas save Vilniuje pirmojo Liet. Statuto nuorašą, tuo tarpu nepilną, su maža spraga — trūksta trijų paragrafų.[2]

Lelewelis vėliau jam davė žinią, jog matęs pas Działyński I St. rankraštį. Apsidžiaugė Danilavičius, bet ir nuliūdo: negalįs prieiti. Lelewelis pranešė jam apie radinį, bet kas Danilavičiui rūpi — praleido. „Labai gaila, rašo Danilavičius, kad Tamstai nepavyko geriau apžiūrėti pirmąjį Lietuvos Statutą, o man jis būtų labai įdomus".

Danilavičius norėtų pamatyti tekstą, bet nedrįsta prašyti atsiųsti, todėl siūlo tokį išėjimą: lai Działyński paskelbia jo aprašymą spaudoje, kad galima būtų naudotis, nes nenorįs savintis ano atradimo.

Kas tas Działyński, dar Danilavičius nežinojo. Jam rūpi dabar, ar susirašinėjant pavyks iš jo gauti reikalingų išrašų savo teksto spragai užpildyti?[3]

Greitai pasirodė, kad ir Bandtkie, lenkų teisės istorikas, jau senai turįs vieną I Statuto nuorašą, tik nieko iš jo nedaręs[4] ir niekam nesakęs.

Juk Danilavičiui, dar neseniai esant Varšuvoj, niekas jo nerodė, tylėjo, dargi Bandtkie jam nepasakė. Ar užmiršo? O juk pas jį buvo atvykęs Danilavičius mokintis. O gal tuomet dar nebuvo turėjęs?

---

[1] Ołdakowskį į Lelewelį 1815-16 m. (*Sadowska* Nr. 1-4).
[2] *Danilowicz,* Opisanie 387.
[3] *Danil.-Lel.,* 2 (1819.VII.9).
[4] *Sobolewski-Lelewel,* 1820.IX.24, (*Sadowska,* 9):

Danilavičius, rašydamas Leleweliui, svarsto galimybes Statutui gauti. Reikėtų Danilavičiui važiuoti į Varšuvą, kad savo akimis pamatyti Działyńskio tekstą, bet negalįs. Jis neturtingas, lėšų neturįs, turįs padėti neturtingiems savo giminėms. Universitetas gi jo kelionei lėšų neduos, nors galėtų, bent niekuomet nedarys išlaidų dėl Statuto ir dėl jo, šita daug pareina nuo Groddecko, kuris šiaip kitam padėjęs keliauti, „bet dėl manęs, sako Danilavičius, niekuomet to nepadarytų, gal net trukdytų."[1]

Taigi iš tariamos kelionės nieko neišeis. Lieka Danilavičiui prašyti, kad Lelewelis ar kas kitas nurašytų trūkstamą Statuto dalį ir aprašyti jį visą, o jeigu galėtų atsiųsti į Vilnių, tai per mėnesį ištaisytų.

Czacki savo leidime yra padaręs klaidų, kai ką supainiojo, taigi reikia patikrinti ir ištaisyti.[2]

Vėliau planai pasikeitė: važiuoti lyg nereikėtų, pats Lelewelis atvyks į Vilnių, tai tuomet lai atsiveža Lietuvos Statuto rankraštį, tai čia pat jį visą nusirašys.[3]

2. Darbai Lietuvos Statutams naujai išleisti.

Matyt Lelewelis šį-tą atrašė Danilavičiui. Po to jo karštis praėjo, nebetaip užsidegęs prašo rankraščio, o gal delto, kad jis yra užtikęs naujos medžiagos, pav. buvo gavęs ponų reikalavimus į kunigaikštį, kad pataisytų I Statutą. Nurimo neilgam.

Lelewelis besusirašinėdamas prisiminė, jog Ołdakowski jam pačiam yra sakęs apie tat, jog matęs gudišką tekstą Czackio bibliotekoj. Danilavičius prašo Lelewelio, kad nurašytų Statutą lotyniškomis raidėmis ar dabartinėmis rusų.

„Visgi tariu, rašo jisai, kad daugiau 100 auks. neapsieis, jeigu universitetas nenorėtų man to užmokėti, tai iš savo kišenio atlyginsiu, juk kelionė į Varšuvą man atseitų be laiko gaišinimo dar daugiau."[4]

Nerimastis grįžta, užeina nusiminimas, kad negauna iš Lelewelio aiškių žinių. Į Varšuvą važiuoti negalįs, neturįs lėšų, universitetas gi nieko neduoda ir neduos. Nustojęs vilties moja ranka: „palieku amžinam užmiršimui visą savo darbą tuo rei-

---

1 *Danil.-Lel.* 1821.I.9, 1822.VII.
2 „ „ 1821.I.9.
3 „ „ 1821.V.1.
4 „ „ 1821.VI.12.

kalu; susirinko biški medžiagos, bet visa tat niekis sulyginus su tuo, ko Statutas reikalautų iš naujojo leidėjo.“[1]

Tasai nusiminimas buvo laikinas, Danilavičius vėl grįžo prie Statuto leidimo.

„Prirengęs Lietuvos Statutą, rašo jisai, kuo nevisą turiu savo ranka perrašytą, užtinku jame perrašinėtojo klaidas, bet nenorėčiau aukoti iš savo kišenio dviejų šimtų rublių, kad juos pats pataisyčiau Varšuvoje, gi universitetui nenoriu būti dėkingas už tokį menkniekį. Taigi jeigu Tamsta nesugebėsi atsivežti į Vilnių savo rankraščio, vėliau išleisiu taip, kaip jis yra.“[2]

Ir vėl universiteto darbas jam trukdo užsiimti vienu Statutu: reikia ruoštis prie baudžiamosios teisės kurso. Įsivaręs į istoriją, istorinį galvojimą, negalįs suprasti filosofijos, scholastikos iš bendrų dėsnių, o dabar dėl to „lai sau ramiai miega Lietuvos Statutas arba laukia geresnių laikų.“[3]

Neilgam nusiminęs davė jam ilsėtis: greitai svarsto Lietuvos Statuto spausdinimą.

Bobrowski jam įrodinėja, kad reikia spausdinti būtinai kirilica, taigi visas jo 2 metų darbas (perrašinėjimas lotyniškai) nueitų niekais. O tuomet reikia grįžti prie Działyńskio rankraščio, prašo gauti jį būtinai. Statutų rinkimų medžiaga jau buvo išaugus.

Jau Danilavičius kalba apie II Statutą — lenkų ir lotynų kalbomis, ir apie Tretįjį lenkiškai išspausdintą Gawłowickio 1614 m.

Taigi būtų surinkti visi trys Statutai keliuose vertimuose ir redakcijose.[4]

Padeda tame perrašinėjimo darbe Danilavičiaus giminės — sesers vaikai.[5]

3. Koks turėtų būti naujas Statutų leidimas.

Aprašinėdamas spaudoj visus buvusius Statuto leidimus, nurodydamas jų kliaudis, Danilavičius pasisako, koks jo manymu turi būti naujas Statuto leidimas.

---

1 *Danil.-Lel.* 1821.VI.12.
2 „ „ 1821.VII.
3 „ „ 1821.VIII.15.
4 „ „ 1822.VIII.27.
5 „ „ 1823.VII.11.

„Kadangi Gudų Statutas yra originalas, o lenkų leidimas yra privatinio darbo kūrinys, palikdamas laisvę atsišaukti į senovės gudų kalbą; kad jeigu net gudų egzemplioriai perspausdinimuose ir rankraščiuose yra skirtingi, o lenkų nevienas posakis yra svetimas dabartinei kalbai, neviena mintis yra priešinga originalui, nevieną vietą sunku suprasti dėl pasenusių išreiškimų, kad pagaliau, juo koks lenkų leidimas vėlesnis, tuo daugiau mirguoja nuo klaidų; taigi, kad naujas kritiškas šitos įstatymų knygos leidimas, vertas dabartinės gadynės, galėtų pasirodyti, tariu būtų tinkamiausia perspausdinti gudų tekstą lenkų raidėmis greta pirmykščio lenkų vertimo, 1614 m. išleisto, prie kurio turėtų būti pridėti visokie varijantai, paimti iš kiek galima didesnio gudų ir lenkų rašytųjų egzempliorių skaičiaus, taipogi visokių spauzdintųjų, o lotynų vertimai galės paaiškinti nevieną šiandien nesuprantamą pasakymą. Tik tuo būdu pajėgsime gauti įstatymų knygą, vertą Žygimanto laikų ir galinčių vadauti būsimiems įstatymų ruošiamiems lietuvių tautos darbams. Nesigaili lėšų vokiečių mokslininkai aplakstyti visai Europai, kad surinktų, kiek galima, daugiausia rankraščių ir spauzdinių Justiniano teisei, kad galėtų išdirbti naują visai perdirbtą leidimą „Corpus juris“: nepraleis be abejo neapsilankę Pulavų lobyną[1], kur yra svarbus pergamentinis Pandektų rankraštis, iki šiol niekam nežinomas, laukia naujo May'o. Mes gi, turėdami savo krašte daugybę medžiagos, pasitenkinę vien Pulavais, ištesėsime tat padaryti, kad tik netrūktų asmenų, kurie norėtų atsiduoti varginančiam, sunkiam ir nelabai dėkingam darbui. Gal ims skersauti praktikos teisininkai į tokį leidinį, tardami, kad jisai atidaro vartus ir be to išsiplatinusiam pamėgimui bylinėtis, bet tolimesnieji ainiai su dėkingumu priims tą vaisių, tuo meilesnį, juo sunkesnis jis išpildyti, nes laikui bėgant ir jam viską toliau naikinant darosi retesniais spaudintieji leidimai, o tuo labiau rankraščiai. Susidaręs Įstatymams Rengti Komisijos noru Vilniuje Komitetas, turėdamas pavestą kitą darbą, jokiu būdu negalėjo užsiimti panašiu išleidimu.“[2]

O nelengva buvo turėti reikalų su praktikais dėl Liet. Statuto leidimo, jie nepripažino mokslo darbo. Su jais turėjo susidurimo Danilavičius. Vilniuje Tipografinė Draugija 1819 m. iš-

---

[1] Puławy — Čartoryskių dvaras, jų centras, didžiausias archyvas, biblioteka. Dabar visa tat — Krokuvoj, Čartoryskių Muzėjuje.

[2] *Danilowicz*, Opisanie II. 292-3.

leido veikiantį Lietuvos Statutą lenkų kalba, be jokio teksto tikrinimo, klaidų kupiną. Danilavičius parašė aštrią recenziją, kur nurodoma, jog Statutą netinkamai ir neprideramai išleido. Šita recenzija turėjo būti išspausdinta „Dziennik Wileński"; suinteresuotieji asmenys ir leidėjai, bijodami, kad tat nepakenktų platinimui, kad nekaltintų jų neišmanymu, ėmė rūpintis, kad ji ten neišeitų, ir tikrai Vilniuje recenziją sulaikė.[1]

Danilavičius nusiuntė ją į Varšuvą Leleweliui, kad ten išspausdintų, leido jam šį-tą pataisyti.[2]

Lelewelis davė tat žinoti (tyčia ar netyčia) į Vilnių žmonėms, kurie arti leidimo stovėjo; kilo naujas triukšmas prieš Danilavičių. Dabar vilniškiai ir Varšuvoj daro kliūtis, kad peikiančioji recenzija neišeitų, sako, pats autorius Vilniuje žadėjęs visai nebespausdinti.

Danilavičius pagaliau nusileido, mojo ranka, nutarė nesikišti, kad neerzinti opių autorių ir leidėjų.[3]

Iš pradžių Danilavičius už liežuvavimą buvo pykęs ant Kantrimo ir Lelewelio, paskui nutilo tuo reikalu ir, jau įsiširdijęs, prašo Lelewelio recenziją visai sudeginti, kad pasaulis nežinotų ir jos nematytų.[4] Pakartotinai prašė jos nebespausdinti.[5]

O visgi recenzija išėjo. Suinteresuotų asmenų tarpe kilo triukšmas. Rodos ji kitaip išėjo, kaip parašyta: šis-tas buvo pridėta. Danilavičiui vėl teko teisintis.[6]

Lelewelis atvažiavo į Vilnių, atsivežė rankraščius, taigi Danilavičiui į Varšuvą keliauti nebereikėjo, jis tuoj įsivarė į darbą Vilniuje.

Ir staiga viskas nutrūko: Danilavičių ištrėmė iš Vilniaus.

4. Darbų tęsimas ištrėmime.

Likimas išvijo Danilavičių iš Vilniaus, bet jis nesiliovė dirbęs ir toliau Lietuvos Statutams ir Lietuvos istorijai svetur — Petrapilyje ir net atkampiam Charkive.

---

1 *Danil.-Lel.* 1820.II.28.
2 *Danil.-Lel.* 1820.V.20.
3 *Danil.-Lel.* 1820.II.28, 1821.I.9.
4 *Danil.-Lel.* 1821.I.9.
5 *Danil.-Lel.* 1821.II.12, V.1.
6 *Danil.-Lel.* 1821.VIII.11/23.

Iš Vilniaus vyko į Petrapilį: ten ieškojo sau vietos, turėjo rūpintis gauti užtarimą pas galingus žmones, o atliekamu laiku rinko žinių apie Statutus, rausėsi rankraščiuose, nes Statuto leidimui reikią viskas sunaudoti, juk Statutas — pagrindinis jo darbas, tai tautinis dalykas.

O Petrapilyje daug ko galima buvo rasti. Zaluskio bibliotekoj, dabar Viešojoj, pirmiau, sprendžiant iš katalogų, buvo gerokas skaičius Statutų rankraščių, dabar gi ten nerado nieko, Danilavičius rado vos lenkiškus II Statuto vertimus.

Užtat daug surado Rumiancevo Bibliotekoj: 1588 m. spausd. — 3 egz., lenkų 1614 m. — 1 egz. ir tą patį spekulianto suklastotą, kad būtų 1588 m. lenkų leidimu, kur 1614 m. leidinio lapas buvo apgadintas.[1]

Lelewelis, vykdamas iš Vilniaus į Varšuvą pasiėmė visą savo biblioteką ir rankraščius, turėjo patogesnių sąlygų darbui, galėjo be pertraukos ir toliau dirbti ką buvo pradėjęs. Kas kita buvo Danilavičiui. Jam išvykus Lelewelis, norėdamas padėti išleisti, o be Danilavičiaus neištesėdamas, per laiškus klausia jo apie šį ar tą rankraštį. Tas atsako: išvykdamas į Petrapilį, viską palikęs Vilniuje, taigi rankraščių duoti ar pats juos sulyginti negalėtų, dėlto pasikeitęs jo planas: tokioj formoj, kaip jo galvota Vilniuje, jau nebenorėtų leisti Statutų; dabar velytų spausdinti originalo raidėmis (rusų), Statuto teksto pamatan reikia imti Działyńskio rankraštį, o greta pridėti — lotynų ir lenkų kalbomis, o jeigu lotynų raidėmis spausdinti, tai seimų nutarimai neperrašyti, taigi leidinys spaudai neparuoštas.[2]

Pirmiau visur buvo daug kalbų apie Statuto leidimą, dabar po ištrėmimo jau ėmė abejoti ir tie, kurie padėjo darbe, ar beišeis Lietuvos Statutas, pav., tuo buvo susirūpinęs Jaroševičius iš Kremenčiaus.[3]

Kas išleis Statutą? Tuomet buvo tarę, kad leis Danilavičius, paskui — kad Działyńskis, vėliau ėmė abejot. Netiki jau taip, kaip pirmiau, kad jis galėtų išleisti; ir Danilavičius su juo tiesioginiai reikalų neturėjęs, o tik per Lelewelį gaudavęs žinių, ėmė pats ieškoti kitų leidėjų; jam atėjo į galvą, kad tuo

---

[1] *Danil.-Lel.* 1824.XII.20.
[2] *Danil.-Lel.* 1825.I.28.
[3] *Sadowska* — 21. (Jaroszewicz 1825. V. 19/31).

leidėju galėtų būti kancleris Rumiancevas, tik nė sykio neužsiminė, kad tuo užsiimtų Vilniaus universitetas.

Jeigu sutiktų leisti kancleris, sako Danilavičius, tai reikėtų spausdinti rusų raidėmis, ir tuomet jis nieko negalėtų padėti, nes rankraščių jau neturįs, visus juos grąžinęs iš ko gavęs; o jeigu leisti lotynų ir lenkų raidėmis, tai jų neturi Charkivo spaustuvės.[1]

Lelewelis spyrė ir ragino Danilavičių greičiau gauti iš Vilniaus rankraščius. Jis paklausė Lelewelio, o ir pačiam beabejo rūpėjo; gavo iš Vilniaus Statutus su kitais, dar ne visais, rankraščiais, bet greitai įsitikino, kad Charkive vis tiek negalėsią jų išleisti: spaustuvė lenkų raidžių neturi, o ir lotynų neužtenka.

Galų gale Danilavičius matydamas, jog Charkive Statutus neišleis, sutinka viską perleisti Leleweliui, jeigu juose susivoks, ir praneša ką jis turįs. Pirmasis Statutas yra gerokai apdirbtas, Lelewelis galįs jį atsiimti, bet antrasis Statutas — vos pradėtas, tai jį čia paliks. Sutikdamas perleisti, Danilavičius duoda nurodymų, kaip turi būti leidžiamas: Działyńskio nuorašas — bus originalas, tai gudų tekstas, toliau eina lotynų, dalis atrasto lenkų vertimo, be to varijantai iš Firlėjaus (Varšuvoj surasto), Slucko - Vilniaus rank., privilegijos, trūksta dar Lietuvos seimų nutarimų; dabar gavęs iš Vilniaus rankraščius, rengiąs juos spaudai; pats perrašinėja; gi honoraro sau neprašo, dargi nepriims, gerai, kad Lelewelis Statutus išleis.

Del viso ko Danilavičius buvo kreipęsis į kanclerį Rumiancevą, gal duos lėšų išleisti; savo laiške į jį Danilavičius priminė, jog kancleris turįs II Statutą, tai tas ir pasiūlė, kad jį išleistų; tuomet Danilavičius atsakęs: pirma reikia išleisti pirmąjį, o tam nesą lėšų. Ką jis atsakys? Gal tuo būdu išgaus lėšų ir I Statutui leisti? Laukiamo atsakymo negavo.

Jau Leleweliui rašo apie tolimesnius savo darbus, jog turėjęs II Statutą, nurašytą iš Pulavų rankraščio, bet jį palikęs Vilniuje. Gal 1826 m., jeigu leis apsilankyti Vilniuje, tai pasiims rankraštį, sulygins su Rumiancevo-Tolstojaus (Maskvoje) tekstais, tuomet II Statutą išleis rusų raidėmis, pridėjęs lotynų ir lenkų vertimus. Tvarkant rankraštį daug buvo painių su ženklais, ženklų ištarimu. Todėl, jeigu Lelewelis, tas mazūras, visgi pajėgs susivokti, tai lai save, ne Danilavičių, deda lei-

[1] *Danil.-Lel.* 1825.VI.6.

dėju, ir honoraras — jam prideras.[1] Darbas ėjo pamažiau, negu sumanymai.

Jis vėl ketina pavesti Leleweliui rankraščius. „Daryk, rašo jam, su jais ką nori, spausdink, keisk, imk honoraro, kiek gali, arba ne, ant visko dėkodamas sutinku. Tik tau bus sunku perrašyti lenkiškomis raidėmis Lietuvos seimus, kuriuos turiu rusų raidėmis. Betgi bijau, kad jie neprasmegtų Vilniuje, kaip Kazimiero Lietuvos Statutas.“[2]

„Lietuvos pirmuoju Statutu gali verstis kaip nori, visgi geriau, negu aš, sugebėsi atlikti.[3]

„Jeigu nori įsigyti nereikalingo kebelio, sugaišinti brangų laiką, geresniems darbams skirtą, galiu šventėms išsiųsti pirmąjį Lietuvos Statutą. Negaliu pridėti sumanytų komentarų ir paaiškinimų, dargi šiandien negaliu geriau aprašyti rankraščių, iš kurių kopijos imta, be to, ką kadaise buvau įdėjęs į Dziennik, nesugebėsiu sulipdyti kokios prakalbos, nebaigta perrašinėjimas labai svarbių seimų, o šiaip be perrašymo ir varijantų nieko nepadaryta,, ar tai tinka spaudai, pats tark.“[4]

O kaip reikia vykinti, tai del turinio Danilavičius neketina ant jo, Lelewelio, atsiduoti, vis nurodo, kaip kas reikia daryti.

Rudenį (1825 m.) Danilavičius rašo, jog Statutai bus užbaigti, ketina juos siųsti per Zawadzkį; už kelių mėnesių vėl leidžia daryti su rankraščiais ką nori, bet jų nesiunčia, tik 1826 m. kalėdoms ketino juos išsiųsti.

Ir čia gaištis. Nėra rankraščių ir pavasarį (1827 m.), vos 1827 m. vasarą žada atsivežti.[5]

Tuomet tikrai atidavė Leleweliui.[6] Danilavičius džiaugiasi baigęs darbą, nors apgailestauja, kad uždavęs vargo Leleweliui. „Ramina viena, kad visa, kas krašto garbei ir visuomenės naudai daroma, tavyje randa stipriausią rėmėją ir darbuotoją, taigi ir mano statutai gauna tavo globą“[7]. Ir Lelewelis

---

[1] *Danil.-Lel.* 1825.VII.11.

[2] *Danil.-Lel.* 1825.IX.26.

[3] *Danil.-Lel.* 1826.II.21.

[4] *Danil.-Lel.* 1826.XII.11.

[5] *Danil.-Lel.* 1825.IX.26, 1826.II.26, XII.11, 1827.V.27, VI.25.

[6] Taigi matėsi su Leleweliu Lucke ne 1826, kaip sako Lelewelis atsiminimuose, o 1827 m.

[7] *Danil.-Lel.* 1828. I. 28.

turi peržiūrėti rankraščius, padarydinti ženklus spaudai tinkamus.

Danilavičius atidavė rankraštį, žinoma nerimsta del tolesnio jo likimo ir karščiuojasi del tekstų ir aktų, jeigu sužinos apie naujus. Išgirdo, ar prisiminė, kad Pulavuose (pas Czartoryskius) yra Horodlo aktų originalai gudų kalba; būk dargi esą senesnis Statutas, būtent 1410 m., tai gal jis tiktų prie Lietuvos Statuto? „Galvojau, sako, parašyti trumpą Lietuvos teisės apžvalgą, bet šitam neturiu po rankų istorinės medžiagos, o be to, be paties Statuto šito padaryti negalima, taigi gal apmesiu keletą minčių, palikdamas tavo dailiai ir žinovo rankai aptašyti ir sudoroti.“[1]

Lelewelis surado leidėją — Działyńskį. Kiti nauji rūpesčiai. Jis stiprina Lelewelį darbe, vis graudinas, kad pats negalįs padėti.

„Man nemalonu, kad tiek daug vargo turi su Statutu, aš seniai būčiau metęs darbą tuo labiau, kad Poznanėj spausdinimas tau atims begales brangiausio laiko, o kad laiku padarytų tikėtis sunku, net negalima.“[2]

Vis nerimsta del teksto gerumo: teisinas, kad daugiau pramokęs gudų kalbos, kai ėmė ją lyginti su kitomis.

Lelewelis taip pat rūpinas pradėtu darbu, apsiima padaryti kas reikia, pridėjo savo. Danilavičius tat išgirdęs „kuo nešokinėja iš džiaugsmo“.

„Dabar išleidimas Lietuvos paminklų ne man, bet tau privalo priderėti, ir aš visiškai savo darbų išsižadu, ir gėda man, kad tiek nesurinkau medžiagos... Nevisai aš apleidžiau Statutą, kartais kitus raginau prie darbo“.

Jis pritaria Lelewelio nuomonei dėl raidžių: davęs jam pilną valią, o del Statuto čia negalįs dirbti. Šiaip norėtų sutaupyti skatiko ir vasarą važiuoti į Vilnių. Iš ten paims visas eibes rankraščių, kuriuos buvo išbarstęs ir žiūrės tekstų, nes lenkų kopistai baisiai jį apvylę: įvedė savo rašybą.[3]

Danilavičius, visai nustojęs vilties išleisti Lietuvoje ar gauti lėšas iš rusų mecenatų ar mokslo įstaigų, kur pats galėtų prižiūrėti, atidavė Leleweliui, o tas — Działyńskiui.

---

1 *Danil.-Lel.* 1828.I.28.
2 *Danil.-Lel.* 1828.IV.15.
3 *Danil.-Lel.* 1828. IX. 15, 1829. XI. 23.

V.

Lietuvos įstatymų rinkinys Poznanėj.

Daug buvo bandymų ir sumanymų seniesiems Lietuvos įstatymams išleisti, bet galų gale jie pasirodė už Lietuvos sienų, Poznanėj. Spausdinos ilgai: pradėjo 1828 m., pabaigė 1841 m. Knyga pavadinta „Zbiór praw Litewskich“, turi 546 pusl., su 10 lentų atmuštų Lietuvos kunigaikščių antspaudų ir 2 pusl. rašto pavyzdžių. Išleido I tomą ir apsistojo. Leidėjas — gr. T. Działyński.

Buvo tai žinomas lenkų kultūros veikėjas Prūsuose, turtingas dvarininkas, gyv. 1797 — 1861 m. Jis ne tik davė pinigus, bet pats ieškojo, tikrino tekstus, sekė spausdinamus dalykus. 1830-31 m. revoliucija pertraukė tą darbą. Pats Działyńskis turėjo pasitraukti iš Prūsų ir apsigyventi Galicijoj. Paskui turėjo bylinėtis su Prūsų valdžia del savo dvarų; ginčą laimėjęs, 1842 m. apsigyveno Kurniko dvare. Einant reikalams geryn, Działyński pabaigė spausdinimą.

1. Kas jį prirengė.

Į šitą rinkinį (Zb. pr. lit.) parašyta prakalba, kur aprašyta to leidinio likimas; aprašymas — trumpas, o ir nevisai teisingas.

a. Działyńskio aiškinimas.

Działyński šitaip pasakoja apie leidinio atsiradimą.[1]

Kozłowski įteikė jam senovės Lietuvos teisių rinkinį.[2] Jį ėmė tyrinėti žymiausi Lenkų mokslininkai ir prirengė jį; išspausdinta 200 su viršum pusl. (tiksliau 204). Ir reikėjo darbas mesti, užėjo pertrauka. Vėliau grįžo prie to darbo, bet jau nebuvo senųjų vedėjų ir kūrėjų, išnyko šaltiniai, galimybė, drąsa, sugebėjimas išaiškinti, kaip galėjo vystytis savoji lietuvių teisė skyrium nuo lenkų.

Iš bendradarbių paminėtas vienas žmogus — Danilavičius, ir tai, kad jis davęs plačiausių paaiškinimų prie Kazimiero Teisyno.

---

[1] *Działyński.* Zbiór praw lit., prakalbos III-IV.

[2] Ištikrųjų Działyński iš jo pirko už 30 dukatų 1820 m. Atrasta jis 1817 m. *(Daniłowicz,* Opisanie 387, 389).

Šitas trumpas istorinis paaiškinimas nėra visai teisingas, yra praleista ir nenurodyta tie visi, kurie dirbo. Kodėl tai? Gal būti nenorėjo lytėti 1831 m. revoliucijos, kuri nutraukė darbus, gal nepatogu minavoti Vilniaus universitetą, kuris uždarytas; gal nenorėjo kenkti tiems, kas buvo užsilikęs po Rusais, kaip Danilavičius, bet vargu jis būtų išmetinėjęs? Buvo užsieniuose Lelewelis: jam pavojus negresė, apie jį kaip tik nutylėjo: mat jis raudonas demokratas.

Gal būti delto jis tylėjo į Lelewelio laiškus, nors stengėsi jam, emigantui, padėti.

Galimas daiktas, kad pasikeitė Działyńskio nuotaika, nebepatiko Lietuvos teisės šaltiniai, Danilavičiaus dvasia, o jį traukė į kovų istoriją su Vokiečių Ordinu, vyliojo Lietuvos-Lenkijos unijos aktai. Ir ne jis prirengė visą darbą, tai tęsti ir negalėjo.

Darbas visgi plačiai užsimotas, nutrūko gal būti dėlto, kad I tomą ne Działyńskis rengė.

Działyńskis mini vieną Kozłowskį, Matą vardu, — tai archyvų žinovas, gyvenęs Varšuvoj, kuris padėjo Leleweliui dirbti;[1] iš jo Działyńskis nupirko rankraščius; prie šio darbo Kozłowski nieku neprisidėjo.

b. Lelewelio atsiminimai.

Apie „Zbiór pr. lit." tarp kito ko pasakoja atsiminimuose Lelewelis, prisimena daugiau apie savo darbą, rašo apie tat jau 30 metų praslinkus, taigi ir jis kaiką užmiršo.

„Kai radau Tyto Działyńskio sutikimą išleisti, prirengiau 1829, 1830 m. Statutą trimis kalbomis, kaipo pradžią Lietuvos teisės paminklų. Tuo tarpu įeidavau į Karūnos Metrikas, ieškodamas istorinių dokumentų; iš jų išrinkdavau, ką galėjau, Lietuvos teisės paminklams. Spausdinti pradėjo, nelaimei buvo pertraukta 1830 m. baigiantis, taip kad vos į 10 metų, Zbiór praw Litewskich 1841 m. Poznanėj galėjo pasirodyti. Nežinau, ar Danilavičius matė; nežinau. Pamečiau jo pėdas: girdėjau, kad Maskvoje apsigyvenęs, patyrė iki mirčiai karčių sielvartų. O jo raštų darbai ar išliko?"[2]

Działyńskio užtylėjimu, kas yra ištikrųjų dirbęs prie „Lietuvos įst. rinkinio", pasipiktino Jok. Lelewelio brolis Protas.

---

1 *Lelewel.* Przygody 16.
2 *Lelewel.* Przygody, 48.

Jis rūpestingai surinko visą Jokimo Lelewelio korrespondenciją, įteikė 1881 m. Lenkų Akademijai Krokuvoj tą susirašinėjimą, pridėjęs trumpas pastabas. Jis ten šitaip pasakoja.

Sumanė išleisti „Lietuvos Ist. rink." — Danilavičius ir Lelewelis, jiedu viską prirengė. Lelewelis siūlė tat išleisti Lenkų Mokslo Draugijai Varšuvoj, bet ji dėl lėšų stokos atsisakė, tai apsiėmė T. Działyński. Jis pradėjo spausdinti Poznanėj, Lelewelis davinėjo lankais, taisė korrektūrą, atmušo iki 40 pusl.,[1] 1831 m. revoliucija pertraukė. Rankraštis liko pas Jokimą Lelewelį, o jam pabėgus pas jo brolį Protą, tasai atidavė Działyńskiui, ir šis išleido 1842 m.[2] Apie Lelewelio dalyvavimą prakalboj nepaminėta nė žodžio.

Protas Lelewelis, pasipiktinęs rašo apie tat Mokslo Akademijai 1881 m., prideda tuo reikalu korrespondenciją.

Susirašinėjimas del šito paskelbta 1929 m.[3]

Anksčiau, 1884 m.[4] buvo paskelbta Lelewelio susirašinėjimas su Działyńskiu.

Dabar mes galime duoti kitą to leidinio išstoriją, kuri skirsis nuo visų anų.

c. Tikrasis autorius.

Dar XIX amž. nebuvo žinomas mokslininkams autentiškas Pirmojo Lietuvos Statuto tekstas; ėmus įdomautis Lietuvos teisės šaltiniais, pradėjo jų ieškoti nuo Pirmojo Lietuvos Statuto; iki tol žinomas buvo tik lotynų vertimas. Danilavičius surado Slucke gudų tesktą ir ėmė perrašinėti 1815 m. Apie tą, jog originalas gudų kalba, žinojo ir Ołdakowski. Tik vėliau kiek Danilavičius patyrė, jog Działyńskis turįs geresnį tekstą, tai stengėsi jį gauti per Lelewelį, o jeigu negalima, tai kad bent jis aprašytų rankraštį ir trūkstančias Slucko tekste vietas įrašytų.

Danilavičius apie tat gavo žinių iš Lelewelio, o tas iš Działyńskio; Lelewelis matė 1819 m., gal ir bus jį tuomet gavęs, raginamas Danilavičiaus jis skaitė ir tyrinėjo tekstą. Pas

---

1 Ištikrųjų 204 pusl.

2 Ištikrųjų 1841 m.

3 *Sadowska* paskelbė „Ateneum Wileńskie" 1929 m., t. VI, p. 633—4. Ji paskelbė tik tą Lelewelio korrespondencijos dalį, kuri liečia Lietuvos Statutą, ir tai nevisą. II šito darbo dalyj žadu įdėti visus Danilavičiaus laiškus.

4 Paskelbė *Celichowski*.

Danilavičių jau atsirado planas išleisti „Šaltinius Lietuvos teisės istorijai."[1]

Dirba keli, Lelewelis nemini dar Danilavičiaus vardo, kaip ir Danilavičiui nežinomas Działyński; jis prašo per Lelewelį gauti tekstą; Lelewelis rinko senovės raštus įvairiose vietose,[2] bet jis pats labiau interesuojas Lenkų įstatymais. Lelewelis išgavo Statuto tekstą, atsivežė į Vilnių, ten savo nuorašą ištaisė Danilavičius, bet originalą Lelewelis laikė pas save.

Działyński nereikalavo grąžinti Statuto. Dar jo negrąžino ir 1824 m., kai Lelewelį rusų vyriausybė iš Vilniaus atstatė, tai jis rankraštį nusivežė į Varšuvą.

Działyński dar tuomet nesirengė leisti, o Danilavičius tuo tarpu tikėjosi surasti kitą leidėją.

Vėliaus Vilniaus universitetas išleido „Lenkų Teisę" Lelewelio prirengtą 1824 m.; tik Lietuvos teisei — Lietuvoje ir tame pačiame universitete nebuvo lėšų, nebuvo ir pašalinių leidėjų.

Galimas daiktas, kad Danilavičius turėjo leidėją, mums nežinomą, o gal ir jis pats ketino juo būti. Žinoma viena: jo leidimo planas apgalvotas, tekstai paruošti: reikėjo išleisti ne tik I Statutą, o ir visus istorinius Lietuvos teisės paminklus, kurių tarpe yra visi trys Statutai, kiekvienas trimis kalbomis: gudų, lenkų ir lotynų. „Darbštusis Danilavičius, rašo Lelewelis, kaip tik ateinančiais metais ruošėsi pradėti spausdinti, kai mūsų nesavo noru išvažiavimas sutrukdė sumanymo įvykinimą, bet nesunaikino. Lietuvos Statutai ir istoriniai šaltiniai Lietuvos teisei spausdinsis trims kalbomis; ar pats Danilavičius atspausdins Petrapilyje, arba man paves Varšuvoj spausdinti", taip rašo Lelewelis Działyńskiui 1824 m. gruodžio mėn.[3]

Nesant galimybės išleisti Vilniuje, Lelewelis ėmė ieškoti lėšų Varšuvoj, tuo reikalu kreipėsi į Lenkų Mokslo Draugiją, bet ji pati neturėjo lėšų, tai galų gale (1828 m.) apsiėmė Działyński. Jis leis, korrektūrą darys Lelewelis, o reikalui esant susižinos su Danilavičium, bet šis su Działyńskiu taip ir nesusipažino, nei susirašinėjo.

Jau prieš pradėsiant spausdinti eina kalba apie raides, formatą ir t. t.

---

[1] *Celichowski.* Koresp. 1.
[2] *Celichowski.* Koresp. 1.
[3] *Celichowski.* II. p. 7.

Leleweliui rūpi paleisti knygą pigiau: „Ne ponai pas mus perka veikalus, o vargšai. Ne ponus suįdomins gudų ir lotynų Statuto tekstai, o vargšus. Ne ponai reikalaus jį savo rašto darbams, o vargšai. Taigi vargšams reikia spausdinti, o ne ponams... Lietuva ateis prie manęs verkdama ir aimanuodama: neištesiame nusipirkti, tai ne mums išleista."[1]

Lelewelis ką tik suradęs 1387 m. privilegiją, siūlo būtinai pastatyti ją pirmuoju raštu.[2]

Działyński taip pat užsidegęs leidimu; tai senovės knygų žinovas; jis rūpinas knygos išvaizda, jos rimtumu.

Gal būti tas leidinys atitiktų ir praktikos tikslams, neduotų nuostolių.[3]

Działyński — tai duosnus mecenatas, nusimanąs knygas leisti.

Lelewelis, rausdamasis Lietuvos Metrikoj (Varšuvos kopijoj), užtinka vis naujų aktų XV amž., tai juos nurašo ir prideda. Aktų Lietuvos teisei skaičius auga, taigi jis papildė šiuo-tuo Danilavičiaus aktus, kartais geresniu tekstu.

2. Spausdinimas.

Lietuvos teisės šaltinių turėjo būti 4 tomai. Pirmasis turi apimti aktus ir šaltinius iki 1529 m., Statutą ir tai, kas eina po 1530 m. Turėtų jisai išeiti 1829 ar bent 1830 m., o tai būtų 300 metų jubilėjui. Ir daroma visos pastangos tam laikui darbą užbaigti, iš pradžių tikėjosi tą padaryti Lelewelis, bet netesėjo, tai jį turėjo spirti Działyńskis.[5]

Prie pirmojo tomo dirbo visi trys, gyveną įvairiose vietose: Lelewelis — Varšuvoj, Działyński — Poznanėj, Danilavičius — Charkive, o paskui Petrapilyje, taigi susirašinėdami atlikdavo darbą, prirengdavo medžiagą, padarydavo pataisas.

Jų darbų sritys įvairios: Działyńskis davė pinigus ir žiūrėjo spaudos, Lelewelis — darė korrektūrą, Danilavičius — davė tekstus.

O greta jų Bandtkie Varšuvoj leidžia Lenkų teisės šalti-

---

1 *Celichowski* 2 (1828) p. 11.
2 *Celichowski* p. 12.
3 *Celichowski* V. p. 14.
4 *Celichowski* VI. p. 15-16.
5 *Celichowski,* XVI, 38, XXIII, 55.

nius, daro tat daug greičiau, tai jie nenori nusileisti, todel ir jiems reikia skubintis.

Skubinant kits kitą, įsitempus dirbant, 1830 m. pradžioj išspausdinta iki I Statuto.

Działyński turi daug darbo, jis žiūri spaustuvės, su jąja tariasi, aptaria raidžių didumą, raštą, išvaizdą, pasiklausia Lelewelio (o tas Danilavičiaus), turi atlikti reikalus su Prūsų cenzorium, kuris nieko nesupranta toj kalboj, kurioj spausdinama.[1] Działyński ir pats ieško medžiagos šitam tomui. Kaikurių aktų ir privilegijų jis ieško Karaliaučiuje; jam gerai žinomos diplomatinės kovos su Vokiečių Ordinu, nori išleisti tuos aktus skyrium, randa šio-to ir Lietuvai, iš ten paimti Lietuvos kunigaikščių antspaudai. Jisai surado antspaudų žinovą Kielisińskį, kuris juos dailiai papaišė šitam leidimui.[2]

Vėliau Działyński tikrai išleido tuos aktus apie diplomatines kovas su kryžeiviais.[3]

Działyński kartais taiso ar tikrina Lelewelį, žiūri, kad ko nepraleistų,[4] kai ką pats tvarko, šį tą tekste pataiso, bet visgi atsiklausia Lelewelio.[5] Kartais gaišta spaustuvė, bet būna ir ne jos kaltė, o leidėjų. Lelewelis patekęs į seimą atstovu, įsivaręs į politikos darbą, nebegali duoti rankraščių, tai Działyńskis primena jam apie tat, klausia: kur rankraštis?

Darbas ėjo, medžiaga augo, jau Działyńskis turėjo aktų ir po 1529 m.

Užsidegęs dirba ir L e l e w e l i s, jam rūpi tinkamas išleidimas. Jisai nesisavina svetimo darbo: pripažįsta, kad spiriamas papildęs Danilavičiaus darbą.[6]

Jisai turėjo naujai perrašyti I Liet. Statutą (1529 m.), turėjo daryti korrektūrą, darbas ėjo pamaži, nes kitų žmonių pagelbos neturėjo.[7]

Iš pradžių Lelewelis pats ragina ir drąsina Działyńskį, kurio darbo Lietuva neužmiršiant.[8]

---

[1] *Celichowski,* VII, 17.
[2] *Celichowski,* XXIII, 55-6.
[3] *Działyński* Lites ac res gestae 1855-56 m.
[4] *Celichowski,* IX, 22.
[5] *Celichowski,* XIX, 44.
[6] *Celichowski,* IX, 22.
[7] *Celichowski,* XI, 28.
[8] *Celichowski,* XIII, 31.

O kliūčių buvo, daugiausiai leidėjai trukdę: užversti kitais darbais negali suskubti, Leleweliui užimtam politika reikia pačiam perrašinėti; ir jubilėjui, 1829 m., neišeis, teisinas Lelewelis, reikėjo ir 1830 m. perrašinėt spaustuvei, o rašė jis pamažu, dar vasarą nebaigta perrašyti ir taisyti.

Lelewelis ramina Działyńskį, jog Lietuva džiaugsis išėjus I tomui.[1]

1830 m. rudenį Lelewelis atsitraukė: jį pagavo politikos darbas, nebegali žiūrėti Statuto, nors atliekamomis valandomis dirba. Rudenį jis gavo iš Vilniaus nuo prof. Jaroševičiaus lenkų vertimą I Statuto, ėmė lyginti, spalių mėn. žadėjo į spaustuvę išsiųsti visą,[2] bet prasidėjus jau plačioms politikos kovoms, turėjo visai nutraukti šitą darbą.

Danilavičius dėjosi prie darbo ar tai būdamas Charkive, ar Petrapilyje. Su pačiu Działyńskiu nesusirašinėjo, tik atlikdavo kas reikia per Lelewelį. Jam ketinama duoti dykai 100 egz. leidinio.[3]

Del šrifto atsiklausia ir jo, bet jis mažiau tuo rūpinas, kad tik išleistų.[4]

Spausdinama lotynų raidėmis. Danilavičius iš pradžių buvo manęs leisti lotynų raidėmis, dėl to viską jomis perrašė, vėliau pakeitė nuomonę, tai gudų tekstą perrašė rusų raidėmis; dabar Lelewelis perrašė lotynų, taigi anas perrašinėjo du sykiu, o šis vieną.[5]

Danilavičius matė, jog Lelewelis daug dirba, dirba jo darbą, perrašinėja ir taiso. Tai siūlo tokį palengvinimą: ar negeriau būtų rinkti iš pirmojo jo nuorašo, o atitaisyti geriau korrektūroj? Juk jis iš pradžių perrašinėjo iš menko Slucko rankraščio, o paskui gavęs kitą geresnį, pagrindu paėmė Działyńskio tekstą ir šį sekdamas aną taisė, kuris buvo jau perrašytas.[6]

Spausdinant kyla klausimas apie lotynų raidžių pateisinimą gudų kalbai, taigi reikia tat duoti; be to reikia duoti bibliografiją ir rankraščių istoriją. Šitą turėtų duoti Danilavičius, iš jo bent prašė, kad duotų žinių.[7]

---

[1] *Celichowski*, XVIII, 41-42.
[2] *Celichowski*, XXIII, 55-6.
[3] *Celichowski*, VII, 20.
[4] *Celichowski*, XVII, 40.
[5] *Celichowski*, XXX, 72.
[6] *Danil.-Lel.* 1830. VII. 9, 1825. VII. 25.
[7] *Celichowski*, XXIII, 55-6.

Danilavičius gaudavo iš Lelewelio jau ištaisytus korrektūros atmuštus lapus, gerėjos darbu, nematė klaidų.[1]

Petrapilyje būdamas Danilavičius galėjo daugiau padėti tikrinant tekstus: ten buvo Lietuvos Metrika, o pirmiau naudotasi menkesnėmis kopijomis iš jos. Danilavičius siūlo atsiųsti aktus į Petrapilį, jis su Maliausku, nors abu yra užimti privalomais darbais, pažiūrės į originalus, patikrins, jau buvo užsakę Metrikos knygas, nors šiaip randa, kad Działyńskio nuorašai esą labai geri.[2]

3. Lietuvos inteligentijos pagelba.

Kalbos apie tat, kad rengiama išleisti Lietuvos teisės šaltinius, išsiplatino; tie, kurie rūpinos tuo dalyku, stengėsi padėti, žinoma daugiausia apėjo tat Vilnių — universitetą ir teisininkus - praktikus. Dėstęs universitete Lietuvos teisę Jaroševičius klausinėja Lelewelio, kaip bus su Czackio veikalo perspausdinimu. Jis ir pats ieško naujų tekstų. Pripuolamai rado Vilniuje viename vienuolyne (karmelitų) lyg Pirmojo Statuto lenkų vertimą, dalį paėmęs, nusiuntė Leleweliui parodyti, vėliau gavęs visą rankraštį nusiuntė jam, sau nepalikęs nieko.[3] Ir jį leidėjai sunaudojo.

Taip pat praktikai gyvai įdomavos nauju leidiniu, atsiliepė į tat lietuvystės mėgėjas Eustakas Januškevičius. Jis randa tat gyvu dalyku; praktikai advokatai permažai Statutą pažįstą, nežiną jo istorijos, delto kilusi mintis naujai išleisti Statutą. Ar leisti praktikams veikiamoji teisė? Ar bus istoriškai - moksliškas darbas? Jisai norėtų abu tikslu pasiekti. Jo planas būtų toks: iš pradžių eitų Lietuvos teisės istorija, o paskui privilegijos, Statutai ir t. t.

Ar verta vykinti šį planą?[4] Ieško žinių. Jis toliau sumanymo nenuėjo... ir negalėjo: tai buvo 1830 m. antroj pusėje... prieš audrą.

4. Pertrauka darbuose dėl 1831 m. revoliucijos.

Revoliucija pertraukė darbą. Lelewelis pabėgo į užsienį, palikęs visus rankraščius; Działyńskis daugiau medžiagos ne-

---

[1] *Danil.-Lel.* 1830. IX. 15.

[2] *Danil.-Lel.* 1830. XII.9.

[3] *Sadowska* 32, 34, 40 (Jaroszewicz-Lelewel, 1828. V. 29, X. 5. 1830. VIII. 31 ir kt.).

[4] *Sadowska,* 38 (1830. VIII. 10).

beturėjo, o naujų nebeieškojo; Danilavičius tarė, jog dabar viskas žuvę, žuvę rankraščiai bei nuorašai, o kaikurių ir originalai.

Danilavičius, būdamas Kieve, pradėjo ieškoti ir tvarkyti medžiagą iš naujo. Rado čionai gerą mecenatą — turtingą ir nusimanantį knygose bei rankraščiuose dvarininką Swidzinskį. Nevieną dalyką jis įgijo iš Danilavičiaus, nevieną padėjo jam gauti, bet leisti pats nesirengė ir neketino. Danilavičius gi nori Lietuvos teisės istorijos medžiagą išleisti, ieško leidėjų, apsiimtų atstatyti, kas dar galima, tik kad duotų lėšų, o lėšų visai nedaug tereikėtų, savo gi lėšų visai neturįs. Jis kreipėsi į Petrapilio „Archeografinę Komisiją", prašydamas jos padėti jam išleisti Statutus. Ji užklausė, kuo ji gali jam padėti? Danilavičius paaiškino Širinskiui - Šichmatovui, jos pirmininkui, kodel ir kaip jis yra susirūpinęs Statutu. „Ilgai ieškojus, sako, gerokai išleidus kelionėms, pavyko man pirmam surasti 1819[1] metais I Lietuvos Statuto nuorašą rusų (gudų) kalba, kuris skaitėsi (Czackio mokslininko nuomone) visai žuvusiu. Greitu laiku iki 1823 m. man pasidarė žinomu dar du", visa tat jis atidavęs Działyńskiui, bet viskas 1832 m. dingo kartu su originalais, kurie buvo Varšuvos bibliotekose... Reikėjo vėl išnaujo pradėti rinkti, kol vėl nesusirado lotynų vertimas. Rusų (gudų) kopija esant aplink Vilnių; jeigu Arch. Komisija duotų keliapinigius (progonus), tai galėtų nuvažiuoti. Be to dar turįs išrašų iš 1000 su viršum aktų, 1566 Statuto nuorašus, jo vertimus lenkų ir lotynų kalbomis; šitame darbe jis nusimanąs.

Pučiant rusifikacijos vėjams, Danilavičius prideda tokį pasakymą, kuris labiau įtikintų viršūnes: „šitaip galima išgelbėti nuo pražuvimo Lietuvos įstatymų paminklą, o ir šita gali papildyti didelę spragą rusų (gudų) įstatymuose šioj gadynėje, nes tų laikų Lietuva buvo valdoma rusų (gudų) įpročiais ir padavomis".[2]

Ir tat negelbėjo. Gal jo tikrąjį planą suprato Arch. Komisija, delto nieko neleido ir jam lėšų nedavė.

---

[1] Turėtų būti 1815 m.

[2] Daryti iš to išvadą, būk Danilavičius buvęs surusėjęs, negalima. Jis skyrė gudus nuo rusų, bet anų laikų lenkų ir rusų terminologijoj to nedarydavo, vardas skambėjo panašiai, Danilavičius norėjo tuo pasinau-
Vlad.-Budanovas, jo biografas, džiaugėsi Danilavičiaus surusėjimu,
doti, gal išleis?
kurio ištikrųjų nebuvo (Danilovič 165-8).

Vėliau, daug metų praslinkus, Danilavičiui mirus, Maskvos Istorijos Draugija išleido visus tris Statutus.

5. Działyńskio leidinys.

Nežinojo Danilavičius, kas dėjosi su Lietuvos teisės paminklais, jo parengtais ir ištaisytais, nes buvo nutrūkę ryšiai tarp dalyvių.

Lelewelis išėjo į emigraciją, klaidžiojo iš vietos į vietą, vargą vargdamas, visaip uždarbiaudamas: rašydamas populiarius raštus, darydamas štichus, mokslo darbą dirbdamas įvairiomis kalbomis.

Tylu apie Lietuvos teisės šaltinius. Dešimtį metų tylėjo Jokimas Lelewelis Jo brolis Protas, atsargiai paieškojęs Varšuvoj ir suradęs esamus rankraščius, atidavė Działyńskiui. Tas jau vienas išleido, nebeieškojo kitų, patarimų neklausė, tik spaudoj pasirodė žinios apie naują leidinį.[1]

Dabar Lelewelis iš spaudos sužinojęs pats prisimena Działyńskiui, bet susirašo netaip ir kalba visai kitaip, negu būdavo pirmiau.

Lelewelis nurodo, jog reikia paimti Danilavičiaus darbą „apie rusų (gudų) diplomatus" ir perspausdinti, pats gi toliau tęsti Lietuvos paminklų leidimą nebegalėtų, bet šeip galėtų būti naudingas[2].

Działyński į tą pagelbą nepaisė, baigė spausdinti ir pasiuntė jam „Zb. p. Lit". bei 600 frankų. Už ką tie pinigai? Jeigu tai emigrantui pašalpa, auka — tai Lelewelis nenorėtų, juk jam šita siūlo nepirmą kartą, jeigu tai būtų atlyginimas už darbą ir dokumentų prirengimą antrajam tomui, galįs priimti. Danilavičius šitam darbe būtų reikalingas, bet kur jis dabar — gerai nežinąs, buvęs Kieve, Petrapilyje, tik darbus jo sekęs.

„Danilavičius pirm keleto metų buvo patalpinęs vienam mokslo Dorpato veikale vokiškai darbelį arba relaciją apie visus tris Statutus. Šitas pranešimas yra vertas figūruoti lenkų vertime Statutų leidiny. Jeigu būtų galima susekti, kur yra Danilavičius, gerai būtų nusiųsti jam kokį egzempliorių I tomo, nes jis davė pradžią tam darbui, gal duotų naujus paaiškinimus

---

[1] Vienas vokietys professorius (Preuss) keliaudamas po Prūsus, kai tyrinėjo kašubų kalbą, pasakoja apie tą darbą, kad bus baigtas. („Ж. М. Народ. Просв." 1840. XXVIII. sk. VI p. 1—30).

[2] *Celichowski*, XXVI. p. 64-65.

prie minėto pranešimo".[1] Šitame rašte Danilavičius sako, jog jis prirengęs Działyńskio išleistąją medžiagą.

Turi būti tarp Lelewelio raštų: antrojo Statuto nuorašas, Danilavičiaus pagamintas, aktai tarp I ir II Statuto ir po II Statuto.

Aktus ir Statutus galima rašyti lotynų raidėmis, šitą jiedu buvo aptarę su Danilavičium, dargi delto jis ir rašė „apie rusų (gudų) diplomatiką".[2]

Šiaip Lelewelis patenkintas „Zb. pr. lit." leidimu. Dabar jis pats raižąs antspaudus, štichus, taigi nusimanąs, gerėjas Kielisińskio darbu; kaipo žinovas ir turįs mokslo prityrimo, duoda jam patarimų, kaip tą ar kitą dalyką geriau ir patogiau atlikti.[3]

Varšuvoj 1842 m. ėmė ieškoti dar daugiau Lelewelio rankraščių; jis pats nurodė, kur ko reikia ieškoti; del jų važiavo Działyńskio įgaliotinis. Bet jau dėl to Lelewelis rašo ne Działyńskiui; matyt tas ar neatsakė, ar nenorėjo susirašinėti. Działyńskis pamatė iš susirašinėjimų, jog Leleweliui reikia duoti daugiau egzempliorių, vieno neužteks. Lelewelis nurodė, jog jam užteks 5 egz. išdalinimui.[4]

Peržiūrėjęs I tomą Lelewelis pamatė, jog ir Działyńskis nuo savęs yra pridėjęs tekstų, ne tik iš jo ir Danilavičiaus gavęs, be to puošia leidinį gražūs antspaudai, taigi yra lygus jų visų darbas.

Lelewelis neatvėso del Działyńskio šaltumo, jis vis jį ragina leisti Liet. įst. II tomą, nurodo, kas turi įeiti į jį: jo duotoji medžiaga, II Statutas, dar duos Danilavičius, reikia kreiptis per Swidzińskį, pagaliaus reikia įdėti aktus Liublino unijai.[5]

„Tuo tarpu kodikų aprašymą ir žinių apie medžiagą parengs jums Danilavičius, padarys su noru ir lengvai, nes daug žinąs. Turite antram tome jį iškelti, pavadinti jį tikruoju darbuotoju, nes jis to vertas.[6]

„Apie Danilavičių kitą sykį parašysiu daugiau.

„O paduokite jam ranką, nes jis turi begalės medžiagos,

---

1 *Celichowski* XXV p. 60, XXVI, p. 68.

2 *Celichowski,* XXVI. p. 64-65.

3 *Celichowski,* XXVIII p. 68-9.

4 *Celichowski,* XXIX, XXX 70-71.

5 Działyński tikrai išleido, bet tik aktus apie Liublino seimą.

6 *Celichowski,* XXX p. 73. To Działyński taip ir nepadarė.

gerai, kad ji pateks į geras, rūpestingas rankas, netaip — kaip aktai Raczyńskio leidiniuose — širdis plyšta!“[1]

Į visą tat Działyńskis tyli, neatsako, Lelewelis dar susirašinėja su jo bendradarbiu raižytoju Kielisińskiu.

Atėjo žinių, jog Varšuvoje rado dalį Lelewelio rankraščių, atvežė į užsienius, bet pasirodė vis ne tas, kas kita, ne tas, ko laukė. Nerimsta del rankraščių likimo; o jeigu bus žuvę![2]

Działyńskis bene sykį atsakė Leleweliui, kartais duoda žinių per kitus, šiaip vengia rašyti. Lelewelis delto nerimsta, net nusiminęs pasisako, jog gailisi, kad prasidėjęs su juom.[3]

Bet vis nenustoja vilties, kad „Liet. Įst.“ antras tomas išeis, palieka Działyńskiui, ką buvo davęs pirmiau ir įteikęs vėliau, nes kitaip neturis kur dėti ir kaip sunaudoti, visgi nori žinoti, ar gavo ką iš Danilavičiaus?[4]

O tuo tarpu Danilavičius, sunkios ligos kankinamas, aptemusiu protu, buvo miręs Šlezijoj; Lelewelis nieko nežinojo apie tat.

Tarp Działyńskio ir Lelewelio sijos visai nutrūko. Lelewelis grąžino anuos 600 fr., kuriuos buvo davęs kaipo pašalpą emigrantui. Działyńskis bene galvojo dar apie II tomą, bet jeigu ir galvojo, tai neilgam.[5] Jis vėliau teišleido aktus apie Lenkų-Ordino konfliktą, raštus apie Liublino uniją, bet prie Lietuvos teisės šaltinių nebegrįžo: nebuvo Danilavičiaus dvasios.

VI.

Lietuvos Įstatymų Rinkinys Rusijoj.

1. Įstatymų kodifikacija.

Visi Rusų vyriausybės bandymai sutvarkyti savo įstatymus, daromi XVIII amž. ir XIX amž. pradžioj, neturėjo geros kloties. Grįžo prie to paties reikalo 1825 m., naujam carui užėmus sostą. Tą visą darbą tvarkyti ir vesti turėjo Speranskis, kuris šiaip buvo laikomas nevisai patikimu žmogumi, nes kadaise buvo ruošęs absoliutizmo suvaržymo planus.

Speranskis, naujo caro Mikalojaus pavedamas, parašė

---

1 *Celichowski* XXX, 73-74.

2 *Celichowski* 1843, XXXI, 74-75.

3 *Celichowski* XXXIII, 78.

4 *Celichowski* XXXIV, p. 79, XXXV, 80.

5 *Celichowski*, 81.

trumpą buvusios iki šiol Įstatymams Rengti Komisijos istoriją ir savo sumanymą, kaip reikėtų sutvarkyti įstatymus. Jo planu tas darbas turėjo būti iš 3 atskirų dalių: 1) pilnas visų įstatymų rinkinys, 2) veikiantieji įstatymai sisteminėj tvarkoj, 3) naujas teisynas paremtas esamais įstatymais, bet praplėstas bei pagerintas, žiūrint reikalų ir įpročių.

Mikalojus siūlomą planą priėmė, tik nevisą: atmetė trečią dalį; jis tepripažino reikalą surinkti visus įstatymus ir sudoroti tam tikroj sistemoj galiojančiuojus.

1826 m. I. 31 įsakymu Įstatymams Rengti Komisija panaikinta, o jos vietoj įkurta Imper. Nuosavos Kanceliarijos II skyrius, kuriam pavesti tie nurodytieji darbai. Pryšakyj pastatyta Balugianskį, o faktinai tuos darbus vedė ir žiūrėjo Mik. Speranskis. Darbas ėjo greitai.

Iki 1833 m. buvo paruošta pirmasis pilnas įstatymų rinkinys ir Įst. Sąvadas. Nors Rinkinys pavadintas pilnu, bet juo nebuvo, daugybė įstatymų buvo praleista, jeigu gi žiūrėti sąvado, tai jis apėmė ne visus veikiančius įstatymus, greta jo buvo atskirų teisynų, skiriamų tai visai Imperijai, tai atskiroms jos dalims.[1]

Lietuvai bei toms jos dalims, kur veikė Lietuvos Statutas, ir Pabaltei lygiagrečiai turėjo būti paruošti tokie pat darbai — jų įstatymų rinkiniai ir sąvadai.

Panaikinus Įst. Rengti Komisiją, maža kas liko iš jos darbų, o iš asmenų, iš anos perimtų ir nusimanančių Lietuvos teisėj, nieko nebuvo. Šitą darbą reikėjo pradėti iš naujo.

Speranskis, turėdamas daug darbo su rusų įstatymais ir sąvadu, vos 1829 m. tepriėjo prie vietos įstatymų: iš pradžių užsiėmė Pabalte, tą darbą pavedęs Samsonui v. Himmelstiernai, tik 1830 m. tegalėjo pradėti rūpintis ir Lietuva.

Speranskis ėmė ieškoti žmonių.

1830 m. pradžioje Gudijos gen.-gub. Chovanskis (Vitebsko ir Mogiliovo gub.) užklaustas sutiko nurodyti jo nuomone tinkamus kandidatus, bet Speranskis jų nepriėmė, nes jau turėjo kitą, geresnį, ir tikrą Lietuvos teisės žinovą — Danilavičių,[2] jau tų pačių metų II. 26 Speranskis gavo caro sutikimą pa-

---

1 *Literatūra:* trumpai — *Latkin* Učebnik istorii rusk. prava, *Filippov* Učebnik istorii ruskavo prava. Platesni: *Filippov* Svod, *Maikov* Svod, *Korf* Speranski, *Pachman* Istorija Kodifikacii.

2 *Nolde* 87-88.

kviesti Danilavičių iš Charkivo, kuris IV. 15 buvo paimtas į II Skyrių, o jau VI. 7 atvyko į Petrapilį.

Nežinome, iš kur Speranskis gavo žinių ir kaip apsistojo prie jo. Galima tik spėti. Petrapilyje girdėjo apie jį, jo vardas buvo žinomas tiems, kurie dirbo prie Lietuvos Statuto vertimo; Balugianskiui ar Speranskiui galėjo nurodyti Lubeckis, Lievenas, be to raštu minėjo Loboika, žodžiu galėjo — Maliauskas (Malewskis). Maliauskas dirbo prie Lietuvos Metrikos, jis pažinojo Danilavičių iš Vilniaus univ. laikų, vėliau susirašinėjo del Lietuvos Statuto.

Danilavičius tarė, jog Maliauskas jį bus nurodęs.[1]

Laikinai komandiravo Danilavičių iš Charkivo į Petrapilį; jis turėjo pats vienas viską dirbti; vienas tebuvo jam padejėjas — jo draugas Maliauskas.

Danilavičius patekęs į Petrapilį rūpinos pasikviesti dar keletą sau artimų ir žinomų žmonių.

Buvo jisai sugalvojęs kviesti Aleksandrą Mickevičių, bet pasiūlymo dar nepadarė. Buvo norinčių dirbti tą darbą advokatų, bet pasirodė nesugebą to daryti.[2]

Lietuvos įstatymų tvarkymas turėjo eiti greta ir lygiagrečiai su Rusų bendrojo Sąvado darbu; čia, kaip ir ten, turėjo būti pirma surinkti ir sutvarkyti veikiantieji įstatymai, o šitam darbui atlikti reikėjo iš pradžių surinkti visa medžiaga, gauti pirmykšti įstatymo tekstai, išbraukti iš jų visa, kas yra atmainyta, ir tik tas, kas liko, kas tebeveikia — išdėstyti sistemoje.

Taigi pirmas darbas — reikėjo surinkti spausdintų ir nespausdintų įstatymų knygos. Danilavičius gavo vieną jų dalį iš Viešojo knygyno, kitas knygas (berods mažumą) — iš Vilniaus Universiteto bibliotekos, o dar vieną dalį atsivežė savųjų. Teisybė, jis rado šį-tą Maliausko padarytą, kai-ką jo surinktą, bet daugumas darbo ir šitoj srityj teko padirbti pačiam Danilavičiui.

Danilavičius, kaip Rusams Speranskis, ruošė pilną Lietuvos įstatymų rinkinį, tačiau nesant galima taip greitai to padaryti, iš pradžių manė tenkintis vien chronologiniu registru. Bet dabar reikiant nurodyti, kas kur galioja, tai jis priruošė trumpą veikiančių Lietuvos įstatymų apžvalgą.

---

1 *Danil.-Lel.* 1830.V.2; VI.18. Koeppen'as sakosi, būk jis Speranskiui nurodęs į Danilavičių *(Bobrovski,* 291).

2 *Danil.-Lel.* 1830.VI.18.

Medžiagą rinko pradėjęs nuo 1588 m.; vis tai Lietuvos įstatymai. Nuo 1772 m. paeiliui, žiūrint dalykų, ėmė veikti ir kaikurie Rusų įstatymai, tai reikėjo ir iš jų daryti ištraukos. Danilavičius jau pirmiau buvo pasiruošęs tam darbui, medžiaga buvo jam nuo seniau žinoma, turėjo jau aiškų darbų planą, panašų į tą, kurį vykino Lelewelis ir Działyńskis, tai greitai ėjo priruošiamasis darbas.

Nustatę veikiančiųjų įstatymų sistemą, Danilavičius ir Maliauskas pasidalino darbą šitokiu būdu. Danilavičius pasiėmė ruošti įstatymus apie luomus, Maliauskas — apie šeimos teisę. Danilavičius buvo pabaigęs savo darbą jau 1830 metais.

Kartais reikėdavo kodifikacijos darbus pertraukti. 1830 m. baigiantis jis ruošė tyrinėjimą apie Magdeburgo teisę Ukrainoj, kurį pabaigė 1831. XII., tai tur būt tuo laiku nedaug tegalėjo dirbti Lietuvos Sąvadui.

1831 m. darbas ėjo toliau. Danilavičius prirengė skyrių apie teismų santvarką, Maliauskas — Pilietinio Teisyno dalį apie turtus, 1832 m. turbūt Danilavičius — apie turtų įgyjimus ir dovanas, Maliauskas — apie sienų bylojimą ir aktus; 1833 m. pabaigė apie bylojimą, dalį apie dermes, vieną jų ruošė Danilavičius, kitą — Maliauskas. Paskui jiedu davė savo darbą kits kitam tikrinti, galutiną jų redakciją pasiėmė atlikti Maliauskas (1833 m.). Taigi visas Sąvadas vakarų (Lietuvos) gubernijoms buvo paruoštas — 1833 m.

Speranskis ar kas met ar kas pusmetį turėjo pristatyti padarytų darbų apžvalgą, kartais tos apžvalgos — tai ištisas mokslo traktatas.

1830 m. reikalaujant Speranskiui Danilavičius prirengė „apžvalgą žinių apie pirmiau buvusias pastangas nuo 1347 iki 1830 m. sudaryti Lenkų Įstatymų Sąvadą“ su nurodymu „šaltinių ir atitinkamos kiekvieno jų galios, o taipogi taisyklių, kurios priimtos ruošiant šį Sąvadą.“[1]

Danilavičius vienus darbus rengė savo iniciatyva, nes tarė, kad be jų trūsas nebus pilnas, kitus vyriausybei reikalaujant, bet šita atitraukdavo jį nuo tiesioginio darbo. Nesant Skyriuje ir Petrapilyje apskritai kito Lietuvos teisių žinovo, Skyrius kreipdavosi į Danilavičių visais reikalais, kurie su Didž. Lietuvos kunigaikštija buvo surišti. Pav., 1834 m. jis turėjo parengti

[1] *Nolde* 104-111.

tyrinėjimą apie magdeburgiją. Kilo tas klausimas dėl Kievo miesto teisių. Įstatymo leidėjai tuo reikalu užklausė II skyriaus, o tas — Danilavičiaus.[1]

2. Rusijos ir Lietuvos įstatymų sąvadas.

Ruošiant Vakarų Gubernijoms Sąvadą buvo suteikta nurodymų, kuo reikia vadovautis, kad atskyrus, kurie įstatymai galioja, kurie — ne, ypatingai ar Rusų išleistieji įstatymai atmainė senuosius Lietuvos įstatymus, ar paliko, kada imti rusų, kada vietos. Taisyklės buvo šitokios: „1) Išleistieji tiesioginiai ir išimtinai toms provincijoms įstatymai jose pilnai galioja ir veikia; 2) nėsant Lenkų (Lietuvos) įstatymų, reikia vadovautis bendrais Rusijos įstatymais, einant 1781 m. gruodžio 8 d. ukazu; 3) kai Rusijos įstatymas taiso provincinę teisę, tai reikia skaityti ją atmainytą; 4) jeigu Rusijos įstatymas tik pakartoja ar atnaujina provincinę teisę, tai iš šito reikia semti visus reikalingus paaiškinimus; 5) pagaliau, jokia teisė nesutinkančioji su esamąja prijungtojo krašto valdymo forma, negalioja ir neveikia (1799. I. 30 ukazas).“[2]

Daugumą tyrinėjimo darbų teko atlikti Danilavičiui. Norėdamas nustatyti, kokie ir kaip įstatymai veikė nepriklausomoj Lietuvoje, o nerasdamas priruošiamųjų darbų, turėjo pats ištirti, o tirti turėjo begales dalykų, nes jis pirmasis ir vienas iki šiol tebuvo šitoj srityj dirbęs. Taigi dirbo susikaupęs, o vis nerimastaudamas ar pavyks išaiškinti ir ištirti, kartais net abejodamas, ar tyrinėjimą pabaigs. Juo toliau, tuo labiau jis pamilo Lietuvos praeities teisę, tai jam buvo gyvas dalykas, nenorėtų, kad jam kas ją paveržtų, kad jos vietoje Lietuvoje atsirastų rusų teisė, o jis visą laiką jautė gręsiantį pavojų. Jam rūpėtų, kad Lietuvos teisės šaltinių kas nepagadintų, neiškreiptų, nesiliautų veikę, kas dar yra, taigi jis atsidėjęs turi suprasti, nustatyti, išvalyti teisės dėsnius, tai buvo jo paties apsiimtas darbas ir uždavinys, kurį dirbo atsidavęs, užsidegęs.[3]

O visgi pavojus buvo, kad Lietuvos įstatymai gali būti iškreipti.

---

[1] *Nolde,* 111-112.

[2] *Speranski.*

[3] *Nolde,* 114-116.

Speranskis stengėsi visur pravesti rusų formą, rusų tekstą, rasdamas juos esant geresniais.

O darbas vis sunkėjo. Pečiai tai naštai nešti buvo tie patys. Dirbant dėl Lietuvos įstatymų kodifikacijos, reikėjo sekti naujai vykstančias atmainas. Juk dabar Rusijoj pamatė spragų, subruzdo rašyti ir jau išleido ar ketino leisti bendrus visai Rusijai įstatymus, taigi ir Lietuvai; tvarkant veikiančius senuosius Lietuvos įstatymus ir norint įsprausti naujuosius, reikėjo jau parengtus sumanymus perdirbinėti, ar net visai naikinti.

Pavyzdžiui, 1832 m. buvo pabaigtas sienų bylojimas, tai greitai jis pasirodė esąs nebereikalingas darbas, todėl pranešė Danilavičiui, kad Senatas ruošiąs naują visai Rusijai sienų įstatymą (meževyje zakony), ir skyrium Lietuvai ruošti nereikėsią.

Po 1831 m. revoliucijos Lietuvoje pasipylė jai nauji įstatymai, daugiausiai varžantieji kame nors gyvenimą ir nevieną dalyką iš pagrindų keičiantieji. Pavyzdžiu gali būti keletas 1831—32 m. išleistų įstatymų apie smulkiuosius Lietuvos bajorus; iš jų pareikalavo įrodyti savo bajorystę, jeigu neįrodys, tai įrašys į vienkiemius (odnodvorcy) ar piliečius (graždane). Arba buvo tokių naujovių, kurios palietė vietos teismų santvarką ar bylojimą — visa tat reikėjo tuojau įterpti į sąvadą.

Tos atmainos buvo didesnės ar mažesnės, bet jos visos pamaži iš pagrindų daug dalykų pakeitė. Ypač daug reikėjo perdirbti Lietuvos įstatymų sumanymą, kai 1833 m. išėjo Rusijos Įstatymų Sąvadas. Tuomet jau vėl teko keisti ir planą ir turinį. Taigi visą laiką reikėjo sekti, ar nepraleista kas iš senų veikiančiųjų įstatymų ar neužmiršta įdėti naujų, ką tik išleistų.[1]

Šito didelio darbo dvieja Danilavičius ir Maliauskas nevaliojo atlikti. Jau 1830 m. kilo mintis, jog reikėtų pridėti dar daugiau žmonių jiems pagelbon, leido ieškoti dar vieno padėjėjo, bet vos 1832 m. tebuvo tatai nutarta. 1833 m. lapkr. mėn. iš Finansų Ministerijos nusiuntė į II skyrių Leonardą Ordyńskį, kuris ir dirbo iki darbų pabaigai prie Lietuvos Sąvado.[2]

---

[1] *Nolde*, 112-113.

[2] *Nolde*, 114.

3. Lietuvos Sąvado kodifikacija.

Visą Lietuvos (Vakarų gubernijų) Sąvadą Danilavičius ir Maliauskas rašė lenkiškai, nes tam buvo rimtų priežaščių: šaltinių dauguma buvo parašyta lenkiškai, patys redaktoriai lengviau rašė lenkiškai, negu rusiškai, bet toliau jau, pabaigus priruošiamąjį darbą, prirengus medžiagą, apdirbus ją galutinai, prieš patiekiant vyriausybei reikėjo išversti rusiškai. Speranskis sutiko, kad darbas būtų taip daromas.

Pabaigus darbą reikėjo imti vertėjų iš lenkų kalbos į rusų. Teko jų ieškoti; visus, kurie patys pasisiūlė ar kiti nurodė, reikėjo tikrinti, ar sugeba versti; paprastai užduodavo atlikti pavyzdingą vertimą. Atrinkę, paėmė tris žmones: du — vertė, trečias — žiūrėjo rusų kalbos gerumo, bet ir tas kartais prisidėdavo prie vertimo; gal būti, kad tai buvo Danilavičiaus mokiniai iš universiteto; kartais vertė Ordyński, o paskui žiūrėjo patys redaktoriai, tikrino abudu, ar teisingai išversta.

Taigi atrodė, kad Vakarų Gub. Sąvadas išeis rusų kalba, jąja bus originalo tekstas, ir, žinoma, teismuose veiks toji kalba. Greta vertimo visur reikėjo papildyti Sąvadą bendrais Rusijos įstatymais, išėjusiais po 1826 m., be to sunaudoti naujai gautą medžiagą, kurią siuntė vietos teisininkai.[1]

Išvertus sumanymą, prirengus paaiškinimą, visgi nevisuomet ir nevisur buvo išlaikyta nustatyta įstatymo forma, reikėjo dar geriau parafuoti, kai ką išmesti, trumpiau ar plačiau pasakyti, duoti tinkamą straipsnio ar artikulo formą, atlikti vidaus perkošimą. Šitam reikėjo dar naujų žmonių — profesionalų kodifikatorių. Parinkimas buvo lengvesnis: II Skyrius turėjo tokių valdininkų, Sąvado tekstas rašytas rusų kalba, taigi jiems suprantama kalba, prie šito darbo pripratę. Tam darbui, Lietuvos Sąvadui išžiūrėti ir formai išlyginti, paskyrė Platoną Iličevskį, o vėliau Demetrą Zamiatniną.

Speranskis šitam kodifikacijos darbui buvo nustatęs pradus, kuriais turės vaduotis kodifikatoriai; jie nurodyti „Istorinių žinių apžvalgoj".

Kodifikuojant reikia žiūrėti, kad: 1) Sąvadas turi būti pilnas, tai reiškia, kad nebūtų praleista kokio galiojančio įstatymo, šito turi daboti visi kodifikatoriai ir revizoriai; 2) įstatymas

---

[1] *Nolde* 114-118.

turi būti tikslus; 3) jisai turi būti aiškia ir paprastąja kalba pasakytas.

Speranskis sekė, kad tie reikalavimai būtų pravesti ypač Lietuvos Sąvadui, Rusijos sąvadui jis nesekė jais; ten priimtuose straipsniuose stengėsi užlaikyti senojo įstatymo formą, delto tai tenai užtinkame straipsnių sunkia, nerangia forma, net neaiškiu turiniu. Del Lietuvos įstatymų savo Istorinėj Apžvalgoj Speranskis buvo šitaip pasisakęs: „Vakarų krašto įstatymai, be gausybės nereikalingų žodžių, savo terminologijoj yra biaurus mišinys lenkų ir lotynų kalbų, pusmokslių raštininkų išmislas, matyt norėjusių aptemdyti paprasčiausias sąvokas žodžiais, atvirkščiai paimtais iš romėnų teisės mokslo, nesuprantamais nė mokslui, nė sveikam protui. Ištaisymas šitos terminologijos ir jos suartinimas su styliumi Bendrajame Sąvade buvo viena iš svarbiųjų sunkenybių galutinai išdėstyti ir būtina sąlyga jo aiškumui“.[1]

Lietuvos Sąvadas turėjo artintis prie Rusijos sąvado, kuris pats kaip tik atsižymėjo terminologijos neaiškumu ir painumu. Speranskis vedė prie to politiniais sumetimais. Berods tai jis darė ir kitais atsitikimais, pav., artindavo Lenkijos įstatymus prie Rusų.[2]

Šitą lyginimo ir artinimo darbą turėjo atlikti kodifikatoriai, — taigi vienu jų uždaviniu buvo duoti Lietuvos įstatymams rusų formą.

Ištaisius straipsnius, reikėjo vėl tikrinti, ar jie atitinką tuos išrašus, kuriais anie paremti, ar atitinka pirmykščius šaltinius.

Dirbant prie Lietuvos Sąvado, dar buvo neaišku, kokiame plote jis veiks; iš pradžių norėjo įtraukti į tat Ukrainą, bet Lietuvos Sąvadą perdirbant ją išskyrė, ir Ukrainą pavedė Rusijos Sąvadui tvarkyti, tik del jos padarė kelias išimtis ir jas skyrium surašė.

Vėliau tas sąrašas ir sudarė išimtį Ukrainai, berods nevisai, o tik dviem gubernijom (Černigovo ir Pultavos), kuriose ir galiojo visą laiką; tos išimtys buvo paremtos Lietuvos Statutu.[3]

---

1 *Speranski,* Obozrenije 79.
2 *Janulaitis* Nap. Teisynas 187.
3 *Nolde,* 116.

4. Pastangos išlaikyti Sąvado lietuviškumą.

Ką tik atvykęs iš Charkivo, Danilavičius duoda žinią Leleweliui del savo darbų. Jis ten sako, jog 1830 m. 18 birž. turįs pradėti dirbti.

Greitai sužinojo, kaip darbas eina, kas padaryta ir kas manoma daryti.

Jisai sako, jog Lietuvos Įst. Rinkinyje bus tokia pat tvarka, kaip ir Rusų: iš pradžios spausdins Lietuvos teisės šaltinius. Dar neaišku, nuo kokio laiko pradės. Pas Rusus šituo išeinamuoju punktu yra 1649 m., caro Aleksos Teisynas, Lietuvoj — reikėtų pradėti nuo 1588 m. Lietuvos Statuto. Danilavičius, rodos, norėtų pradėti dar nuo senesnių laikų.

„Nors prieš tat šaukia istorinė mokykla ir metoda, tačiau teks nusileisti jau įsišaknijusiam įsitikinimui tuo labiau, kad Viešpats, atsiklausęs žinovų, nustebo, sužinojęs, jog pas mus sunku nustatyti tikrą gadynę, ir tarė: taigi jūsų teisės neturi istorinio pagrindo.

„Jeigu turime perspausdinti, sunku bus pasirinkti, ką reikės iš Voluminų priimti, o ką išleisti, ar įtraukti į tat miestų teises ar išleisti, ar tenkintis viena Lietuva ir jos teise ar palikti visas lenkų konstitucijas. Ir tik iš šitų jau išvalytų šaltinių ir Viešpaties patvirtintų, teks parašyti ir nulieti sąvadus (svody zakonov). Bet visa tai tik sumanymai, kurie gal ir neįvyks.

„Šiandien Balugianskis man pavedė surašyti jam šaltinius, kuriais teks remti darbą, ir šita turi būti pristatyta už poros dienų, nežinau, ar apsistoti prie 1780 m., ar tęsti iki paskutinio seimo. Mūsų rašte apie Įstatymų Sąvadą, rusiškai rašytame, turi būti tiksliai išdėstyti šiandien veikiančios Lenkų-Lietuvos teisės pagrindai, teks parodyti, kuo ji skiriasi nuo rusų, ar geresni ar blogesni už anuos, vėliau reikės įterpti mūsų teises į rusų teisynus, jeigu šie pasirodys esą geresni. Taigi šita nebus naujo teisyno sumanymas, bet tikras parodymas tik to, kas yra mūsų teisėje, gi vėliau mūsų darbą išsiuntinės teismams patirti, ar visa tat yra praktikoj, ar įpročiai atmainė ir kaip turi būti pataisyta.

„Speranskis išvažiavęs į vandenis, tai ir galutino sprendimo niekame negali būti. Po to turiu parašyti planą, kuriuo ke-

tinu dėstyti pilietinę ir baudžiamąją teisę, o drauge bylojimą, nes viešoji ir administracijos teisė turi likti rusiška".[1]

Darbas buvo labai skubiai varomas, naujiems metams būtinai reikia ką nors parodyti Viešpačiui.

Ir nežinia, kas bus toliau. Darbas baigiasi, „suskaitytos čia dienos ir momentai mūsų užsiėmimams".[2]

Maliauskas turėjo peržiūrėti Rusų Pilną Įstatymų Rinkinį, užsižymėti iš ten įstatymus, kurie kokiu-nors būdu liečia Lietuvą ir padaryti jiems registrą.[3]

Danilavičius ėmė įtarinėti rusų vyriausybę, ar gerais tikslais jį pasikvietė, jau ima jį visokios abejonės.

„Labai manim nepatenkinti, rėkia, šaukia, kad kuogreičiausia būtų baigtas visas darbas. Nėra kada suvirškinti šaltinius, neužtenka laiko geresniam planui sudaryti, kelias netinkąs įstatymams... Mums liepta tik tą parinkti iš lenkų teisių, kas šiandien teliko ir praktikoj, taigi parodyti mūsų įstatymų statum in quo; o šito yra neperdaug; ir iš to nemaža dar reikės išmesti, kas tik atitinka rusų teisę ar jos panaikinta. O tik tą likutį teteks paversti įstatymais.

„Aš stengiaus užlaikyti kuodaugiausia mūsiškės teisės, gi jeigu neklystu iš kitos pusės stengsis, kad ko mažiau palikti, o gal delto liepė mums dirbti, kad tik sužinoti, ką mes turime, ir, patenkinus smalsumą, mesti į pečių; šitokiam atsitikime Dieve pasigailėk mano darbo ir neverta perdaug dailinti stylių."[4]

Būdamas Petrapilyje, Danilavičius sekė Działyńskio ir Lelewelio darbą dėl Lietuvos teisės šaltinių; jeigu Petrapilyje jų neišleis, tai pasirodys Poznanėj: tenai seniausioji teisė, čia — nuo 1588 m., tik ar čia kas išeis?

5. Istorijos įvadas į Sąvadą.

Greta medžiaginės teisės, Sąvado, Danilavičius rengė ir istorinį įvadą į jį, nes Pabaltės įstatymų Sąvadui buvo jau pa-

---

1 *Danil.-Lel.* 1830.VI.18.
2 *Danil.-Lel.* 1830.XII.9.
3 *Danil.-Lel.* 1830.VII.9.
4 *Danil.-Lel.* 1830.IX.15.

daryta įstatymų ir įtaisymų istorija. Danilavičius rengė tą patį Lietuvai, juk tas klausimas jam rūpėjo, per visą savo gyvenimą dirbdamas, tiek daug darbo įdėjęs ir naujų dalykų susekęs; Petrapilyj pradėjo darbą, bet jo ten nepabaigė, ilgą laiką dirbo Kieve, bet ir čia nebaigė. Buvo tai gana platus užsimojimas — duoti didelę Lenkijos ir Lietuvos teisės ir jos šaltinių istoriją. Jis buvo sumanęs ir pradėjęs rinkti medžiagą, padalinęs ją į tris gadynes. Dalinimas — priimtas lenkų, iš jų teisės išeinant. I gadynė turėjo apimti seniausius monarkijos laikus, II — medžiagą seniausiems seimams (1140 — 1333), III — medžiaga svarbiausiems seimams (1180 — 1790).

Bet jis negalėjo atlikti laiku, tespėjo persiųsti iš Kievo tik vieną, trečiąją dalį, kitos dalys vargu siekė pusės.

Petrapilyje savaip pasielgė su jo darbu: jo medžiagą paėmė, savaip apdirbo, dirbo skyriaus valdininkai, kaikur pats Speranskis, kaip tik tose vietose, kur smerkė Lietuvos įstatymų kliaudis, taigi gadino jo darbą; teisybė, nepadėjo jo pavardės.

Danilavičius prieš išvažiuodamas iš Petrapilio padarė apžvalgą savo ir draugų darbui. Jis nurodė, jog darbas buvo sunkus, laukti tobulo negalima esą, tačiau jo darbas būsiąs naudingas. Jame esą atskirti įstatymai nuo priemaišų, atskirti Lietuvos ir Lenkijos įstatymai, ko niekas iki šiol nedarydavo ir delto nuolatos painiodavo, jie išdėstyti savo vietoj, paliko veikiantieji, išbraukti atgyvenusieji; kas del sistemos, tai prisilaikė Rusų Įstatymų Sąvado. Jisai turėjo priimti ją ir prisitaikinti prie rusų sąvado, kad išgelbėjus Lietuvai tą, kas yra. Jis sako: „pilnas Rusijos įstatymų Sąvadas yra bendras tiems atsitikimams, kuriems nėra išimčių įstatymuose gubernijoms nuo Lenkų grąžintosioms, ir kad pakartojimas būtų nevietoje.“

Revizoriams būsiąs palengvintas darbas, jie galės pridėti, atitaisyti, pagaliau smulkiau išžiūrėti sienas tarp Lietuvos ir Lenkijos įstatymų.[1]

---

[1] *Volde*, 119.

6. Lietuvos Sąvado revizija.

Prirengtąjį Sąvado darbą turėjo dar sykį peržiūrėti jau kiti žmonės, kitokio galvojimo ir prityrimo, praktikos žmonės — jie turėjo padaryti reviziją.

Su vietos įstatymų revizija Skyrius jau turėjo šiokią tokią praktiką, būtent su Pabaltės sąvadu. Iš pradžių tenai buvo siuntę į gubernijos komitetus, o jau paskui kvietė žmones į Petrapilį; bet šita pasirodė painu, pridarė daug gaišties, be to Speranskis tenai negalėjo pravesti ką norėjo, tai del Vakarų Sąvado revizijos jis sugalvojo kitą būdą: nutarė pakviesti žmones iš Lietuvos stačiai į Petrapilį, netikrinus darbo vietoje.

1834 m. VIII. 29 Speranskis, pranešdamas apie Sąvado darbo užbaigimą, prašė Viešpaties duoti jam leidimą pasikviesti į Petrapilį 4 revizorius: du iš Valuinės ir Podolės gub., o du — iš Vilniaus ir Gardino gub.; šituos žmones parinks iš vietų generalgubernatoriai. Imper. Mikalojus sutiko.

Į atitinkamus užklausimus iš Vilniaus atėjo atsakymas (1834. XII. 6), jog parinko du — Kukevičių ir Korowickį; del Valuinės buvo blogiau: gen.-gub. nurodė vieną, gyvenantį Petrapilyje, Przesmyckį, o del kito svyravo, iš pradžių nurodė vieną, paskui nuo jo atsisakė, pagaliau Podolės bajorai išrinko gr. Duniną. Vėliau dėl Przesmyckio susidarė painių, berods politiniais sumetimais: jog jis esąs įtariamas ir neištikimas vyriausybei. Przesmyckis dirbte dirbo, bet del jo teko susirašinėti su Benckendorfu (žandarų viršininku), galų gale jį ištrėmė iš Petrapilio į Valuinę. Tatai neatsiliepė į darbą: nė Przesmyckis, nė Duninas neturėjo įtakos į darbą. Kas kita buvo atsiųstieji iš Vilniaus — Korowickis ir Kukevičius: Korowickis mokslininkas, kitas — praktikas.

Kartais jiems duodavo ir kitokį darbą, pav., tekdavo ištirti kokį dalyką iš Lietuvos teisės istorijos; darė tat tai žodžiu, tai raštu pristatinėdami savo išvadas, paremtas gausia medžiaga.

Skirtumas buvo jų būde: Korowickis — ramesnis, švelnesnis savo puolime, bet turiniu, esme nesiskyrė, Kukevičius — energingas, veiklus, karštas Lietuvos patriotas, puolinėjąs lenkus, jų teisę, gindamas savąją, Lietuvos teisę.

Jis buvo įsitikinęs, jog Lietuvos teisės dvasia esanti kitokia, negu lenkų; lietuvių teisė esant gryna, neturinti romėnų

teisės priemaišų. Žiemių tautos (jų tarpe ir lietuviai), kurios kadaise buvo sutriuškinusios Romos imperiją, delto ir nemėgo jų teisės. Žiūrint politinių santykių su Lenkais, jis nepripažįsta, kad būtų buvus viena valstybė, o visą laiką buvo dvi — Lietuva ir Lenkija. Delto Lietuvoj tik tokios konstitucijos tegaliojo, kurios buvo paskelbtos Lietuvai; toliau be šito pažymėjimo galiojo tik tokios, kurios palytėjo politinius dalykus, šiaip gi galioja tik tuomet, jeigu jos buvo paskelbtos, einant Statuto tvarka (III persk., 9 art.).

Kukevičius nedovanoja lenkams ir Valuinės bei Podolės atėmimo. Lenkai turėję netvarką savo teisės srityje, ją įnešę į šitas provincijas, per jas netvarka ėjus Lietuvon, kuri nuo šito palikimo norėtų pasiliuosuoti.

Lietuvoj lenkų įstatymai neveikę, ir jais remtis negalima, jis vis priešinos įsileidimui lenkų teisės normų į Lietuvą.

Revizijos Komiteto nariai visi susirinko 1835 m. gegužės mėn. Jiems tuojau atidavė žiūrėti prirengtąjį Lietuvos Sąvadą. Jų darbas — patikrinti, ar atitinka jiems praktika, ar nėra nereikalingų dalykų, ir ar nepraleista reikalingų, ir be to suderinti šį Sąvadą su bendru Rusijos Sąvadu. Iš pradžių Revizijos nariai tarė, kad geriausia bus taip darbas pasidalinti: kiekvienas ima žiūrėti kokią dalį, perskaitęs duoda kitam; darbas nėjo sklandžiai, tai spalių 16 d. nutarė kitaip dirbti: pasiskirstė katras sau po dalį, tik tą vieną teištyręs patiekia visumai.

Tame darbe trūko svarbiausiojo — Danilavičiaus, jis buvo išvažiavęs į Kievą; gi nebūdami Komitete nariais, visgi dirbo Maliauskis ir Ordynskis.[1]

Revizijos Komitetas rado reikalingų įnešti tam tikrų pakeitimų.

Atmainos, daromos Sąvado sumanyme, ėjo keturiomis kryptimis.

1) Kukevičius norėjo atskirti Ukrainą (Rusų „pavakares“) nuo Lietuvos arba bent reikalavo ją skyrium žymėti. Jisai tenai rado tokių savybių, kurių nebuvo pastebėjęs nė Danilavičius. 2) Buvo pakeitimų ir iš esmės, vienas kitas dalykas buvo praleistas, praplėsta dalis apie bylojimą. 3) Neviename dalyke pakeitė delto, jog artino su Rusų Sąvadu, šitoj kryptyj

---

[1] *Nolde*, 127-131.

rodė kartais perdaug negu reikalinga uolumo ir pastangų, artino ir formą ir turinį. 4) Pagaliau buvo redakcinių pataisų, vartojo dabartinę rusų kalbą ir terminologiją, norėdami geriau išlaikyti sistemą, bet ir geriau tvarkė medžiagą.

Revizijos nariai dirbo daug ir atsidavę. Pabaigė darbą 1836. VIII; išspausdino Sąvadą ir jau 1837 m. Speranskis jį patiekė carui, kuris sąvadą patvirtino; visgi ir po to tikrino spausdintąjį tekstą, gamino prie jo rodykles ir t. t.

Taigi galutinoj formoj buvo pagamintas Vakarų Gubernijų vietos įstatymų Sąvadas. Jis daugiur išėjo ne toks, kaip norėjo Danilavičius. Pas jį buvo apie 4500 straipsnių, o priimtame 2070.[1]

Tolesni taisymai ir papildymai, žinoma, ėjo be Danilavičiaus žinios, kuris dabar buvo Kieve.

1837 m. dalino dovanas, bet mažiausiai gavo didžiausias Sąvado darbininkas — Danilavičius.[2]

7. Lietuvos Sąvado spragos ir kliaudys.

Dirbusieji prie Sąvado pabaigę reviziją, tuojau pastebėjo jo spragas, į kurias ir nurodė, būtent: jog kartais nė buvusieji, nė esamieji įstatymai neduoda atsakymo arba duoda netinkamą, kad del to reikėtų arba išleisti nauji ar esamieji pakeisti. Bet jie patys naujo nieko išleisti negalėjo, tai tuomet pasiūlė ištisą eilę novellų; jie ketino patiekti ir patiekė — 14; bet 1838 m. tebuvo patiekta — 10, kur kitos dingo — nežinia; beveik jos visos caro buvo patvirtintos. Tarp šitų novellų buvo viena — politinio pobūdžio — apie įvedimą Lietuvoje bylojimo rusų kalba. Bet viešpats iš tų novellų, nors jo priimtų, įstatymų nepadarė, į Sąvadą neįtraukė ir nepaskelbė, taip jos ir liko archyve.

Sąvadas turėjo ir vidaus kliaudžių, nes negalėjo būti vienlypis. Vietos įstatymai apėmė ne visą teisinį gyvenimą, o tik tą, ką rusų įstatymai nebuvo atmainę. Kartais Lietuvos Sąvado autoriai, negalėdami kovoti su rusų įstatymų pir-

---

[1] Pirmykščio sumanymo visai neužsiliko, nesusekta jo nė rankraštyje; bent Petrapilyje, o išspauzdintasis — tai Revizijos priimtasis. Išspausdino išviso 50 egz.

Po to taip šitą dalyką užmiršo, kad Nolde iš naujo jį surado, 1906 m. parašė šito Sąvado istoriją. 1910 m. jisai drauge su Pergamentu išnaujo paskelbė tekstą.

[2] *Nolde,* 131-141.

menybe, lengvai jiems nusileisdavo. Žinoma, kartais sunkino savo normų iškėlimą neužtektinas praeities ištyrimas; imdami tą, kas veikia, turėjo paimti dėsnį, ar bus jis geras ar blogas, juk tai buvo esamųjų įstatymų Sąvadas, ne naujas teisynas. Delto tai buvo daug tokių dalykų, kurie įsigalėjo įpročiu, o įstatyme nebuvo visai pažymėti, arba kaikas įstatyme nebuvo atmainyta, o jau gyvenime nebeveikė dargi Sąvado autoriai esamai praktikai nedavė tos vietos, kurią ji privalė turėti; kodifikatoriai ėmė įstatymą pirmykštėje jo formoje, o ne tose atmainose, kurias padarė praktika, ir tik toj formoj įtraukė jį į Sąvadą.[1]

8. Rusų kalba Lietuvos teismuose.

Iš pat pradžių vyriausybė stengėsi įvesti rusų kalbą teismuose. Pas save, Petrapilyje, nepripažino jokios kitos kalbos, negu rusų, jeigu vietos įstatymai kita kalba rašyti, tai juos versdavo į rusų kalbą, nes Petrapilio teisėjai kitos kalbos nesimokino.

Vyriausybė ėjo toliau: ji dėjo pastangų, kad visos bylos, vedamos vietose, bet kurios atsidurs Petrapilyje, būtų rašomos rusų kalba. Buvo tokių bylų, kurias tenai tegalėjo baigti; vis tai ėjo apie valstybės, iždo interesus, jas vadindavo t a r d o m o m i s bylomis.

Dar 1828. I. 13 Senato ukazu buvo uždrausta pavietų teismuose, taipogi ir miesto (magistratuose ir rotušėse), tardomasias bylas vesti lenkų kalba, o liepta vesti rusiškai.[2]

Buvo dar ir daugiau nutarimų ir ukazų 1827 m. ir 1830 m.; tai Guber. Valdyba, jais remdamasi, reikalavo teismuose vis platesnio vartojimo rusų kalbos.[3]

Vėliau gi tie reikalavimai darosi griežtesni.

Del 1831 m. nepavykusios revoliucijos, rusų vyriausybė pradėjo galvoti apie visišką Lietuvos rusinimą, įvesdama vieton vartojamos įstaigose lenkų kalbos — rusų. Vienok nedrįso šito daryti viešai, skelbti įstatymu, velijo pravesti šitas atmainas įsakymų keliu. Vienas iš jų buvo tokiu turiniu.

Valstybės Tarybai pasiūlius ir viešpačiui priėmus (1832. VII. 7), nutarta išleisti Lenkų (t. r. Lietuvos) Įstatymų Sąva-

---

[1] *Nolde*, 190-7, 215.

[2] *V.G.A.* 1832 Nr. 2268. I. 9-10.

[3] Valst. T. 1827.XII.21, Senato Ukazas 1830.VI.6. Nr. 1324, Guber. Valdybos raštai 1828.II.21, 1830.VI.4, XI.29. *(V. G. A.* 1832 Nr. 2268).

dą, suartinti juos su Rusijos, išleisti šį sąvadą rusų kalba ir uždrausti vartoti lenkų. Apie tat pranešama gubernatoriams (Vilniaus, Gardino, Minsko gub. ir Baltstogės apyg.) ir pridėta, jog išleidus Sąvadą, visas bylojimas eis rusų kalba. Savo ruožtu apie šitą Teisingumo Ministeris pranešė Vilniaus karo gubernatoriui.[1]

To pranešimo, kad žadama įvesti teismuose rusų kalbą, jau užteko, kad valdininkai ėmė tuojau reikalauti tos kalbos vartojimo visose įstaigose, bent tose įstaigose, kur vyriausybė buvo ypač suinteresuota.

Pav., gubernatorius, lankydamas guberniją, tik po to tepastebėjo, o pirmiau nematydavo, kad policijos įstaigose susirašinėja lenkiškai.

Tik dabar jis įsitikino, kad Pilietinio Teismo Rūmuose tose bylose, kurios siekia senato, vadinamos tardomomis, kur eina apie iždo reikalus, vartojama taip pat lenkiška kalba, tai tenka paskui versti į rusų, delto atsiranda išlaidos vertėjams ir t. t. Delto jau dabar Gubernijos Valdyba atsisakė priimti raštus lenkų kalba.

Taigi daroma išvada — patogiausia panaikinti lenkų kalbą Pilietiniuose Teismo Rūmuose, o įvesti rusų kalbą.

Berods dar ir prieš šitą aiškų perversmą buvo jau reikalaujama, taigi dabar tik primenama, kad Piliet. Teismo Rūmuose tardomosios bylos neitų lenkų kalba; šita, sako, esą visai įvykdoma — sekretoriai, raštininkai, vyriausybės skiriamieji, moka rusiškai; be to jau reikią iš anksto ruoštis prie šitos atmainos.[2]

Vietos vyriausybė šituo klausimu buvo uolesnė, negu Petrapilyje. Teisingumo ministeris iš Petrapilio rado reikalingu numaldyt vilniškius valdininkus: jis pranešė, jog rusų kalbos įvedimui visose bylose bus paskirtas laikas, dabar rusų kalba tereikalaujama vienai bylų rūšiai,[3] šiaip reikia pirma įstatymas išleisti, o jau paskui pereiti prie rusų kalbos.

Visgi Vilniaus gubernatorius prispyrė, kad administracija rašytų rusiškai — valdiškuose reikaluose ir tose bylose, kurios siekia Petrapilio, vietos gi teismai net ir anose bylose, ku-

---

1 *VGA.*, 1832 Nr. 2268, lapai 1-2.
2 *VGA.*, 1832 Nr. 2268, lap. 9-10.
3 *VGA.*, 1832 Nr. 2968, lap. 13 (1833.III.13 Nr. 3123).

rios baigiama vietos teisme — gali rašyti lenkiškai. Šiaip vis didina reikalavimus del rusų kalbos.[1]

Su tokiais reikalavimais Vilniaus karo gubernatorius kreipėsi į Viln. Piliet. Teismo Rūmus. Teisėjai atsakė, jog remdamiesi įstatymu šito išpildyti neprivalą, gi Gub. Valdyba jiems prisakyti negalint,[2] taigi Teismas nėsant įstatymo, o reikalaujant vien administracijai, atsisakė įvesti rusų kalbą.

9. Lietuvos Sąvado priešai.

Lietuvos Įst. Sąvadas arba oficialiai vadinamas „Vakarų Gubernijų Sąvadas", ką tik sudarytas, dar neįvestas, o jau įgijo priešų rusų valdininkų tarpe.

Jie buvo prieš jį nusistatę ne del jo turinio, ne del formos, nes šitais žvilgsniais jis buvo geresnis už rusų Sąvadą, bet grynai politiniais ir tautiniais sumetimais. Pačiame centre, Petrapilyje, vidaus ir teisingumo ministerijos mažai tuo rūpinos, jeigu ir matė spragų, tai mažmožiuose. Kas kita buvo provincijoj. Prasidėjo puolimai iš pietų, iš tų Ukrainos dalių, kur dar veikė Lietuvos Statutas. Jų vardu kalbėjo gen. gub. Bibikovas, bet atsirado ir atskirų asmenų, kurie pasislėpę puolinėjo. Vienas rašytojas, pavardės nepasirašęs, bet carui gal būti žinomas, įteikė per tam tikrus tarpininkus savo raštą prieš Vakarų Gub. Sąvadą (1837 m.).

Jis įrodinėjo, jog reikia ne keisti, ne gerinti provinciniai įstatymai, o visai jie panaikinti, gi jų vietoje įvesti bendri rusų įstatymai.

Tam įrodyti nupiešė didžiausią pavojų, kuris gresia monarkijai; jo įrodymų tarpe būdavo ir gana juokingų.

Pavyzdžiu gali būti toks samprotavimas: Rusijoj duktė gauna palikimo $^1/_{14}$ nekilnojamojo turto ir $^1/_8$ kilnojamojo, o „lenkų įstatymais iš motinos turto lygiomis dalimis, iš tėvo — $^1/_4$; šitoks turto skaidymas yra atsiradęs dėl lenkų įstatymo respublikinės dvasios, o tat nepridera ir netinka monarkijai; rusų tvarka naudingesnė ir doros žvilgsniu, nes beturtė duktė

---

[1] *VGA*, ten pat l. 28-29.

[2] *VGA*. 1832 Nr. 2268, l. 28-29. Vilniaus Pil. Rūmai (Vil. Gražd. Palata) — į Karo gub. Dolgorukį Nr. 1668 — 1833. VI. 5; pasirašė: pirm. E. Bilevičius, — Dom. Witanowski, Fab. Swiątecki, Masłowski, J. Hoppen, protok. Raczyński.

doresnė. Mintis, jog ji negali pati skyrium išgyventi, sulaiko ją nuo pasileidimo... Juo mažiau moteriškė turi, tuo jai reikalingiau prisirišti prie vyro, tuo stipresnis dorybės jausmas."

Berods visi jo istoriški argumentai buvo klaidingi, įstatymuose ne tas buvo parašyta, bet įdomu čionai to rašto autoriaus politiniai ir etiniai sumetimai.[1]

Arba buvo ir tokių dorinių priekaištų. Bajorai vieni teturi teisę daryti degtinę, teisybė už šitą teisę mokėdami iždui. Nepatiko tatai atpirkėjams nebajorams, kurie norėjo, kad bajorams-dvarininkams uždraustų degtinę daryti. Ir jis tą reikalavimą stato; ypatingai nedoru negalima šito vadinti, kas girdys žmones — bajoras ar nebajoras. Kiek laiko praslinkus, vyriausybei teko įsitikinti, jog atpirkimo sistema (išnuomavimas teisės pardavoti degtinę) netikusi, panaikino ją ir leido visiems degtnę daryti. Kas iki šiol buvo Lietuvoje, virto taisykle ir visai Rusijai.

Bet piktesni ir karštesni priekaištai buvo daromi Lietuvos bylojimui: bylos eina ilgai, įvykdymas (su tradicijomis ir eksdivizijomis) blogai atsiliepiąs į ūkį, teisėjai nesąžiningai elgiasi ir t. t. Priekaištai iš dalies tebuvo teisingi, nes pačioj Rusijoj šituo žvilgsniu buvo dar blogiau, negu Lietuvoje.

Ir jeigu imti bylojimą, tai Lietuvoje buvo geresnis, tik daug metų praslinkus Rusai įvedė jį pas save: ginčijamasis bylojimas, veikusis per keletą amžių, buvo giliai įsišaknijęs Lietuvoje. Po 1864 m. Rusijoj įvesta tas, kas iki tol buvo Lietuvoje.

Žiūrint medžiaginių įstatymų, Rusų vyriausybė, naikindama Lietuvos Statutą ir įvesdamas savo Sąvadą, padarė daug žingsnių atgal.[2]

10. Lietuvos Statuto panaikinimas.

1831 m. nepavykusi revoliucija iššaukė ištisą eilę varžančių įstatymų, kurių uždavinys buvo neprileisti ateityj prie naujos revoliucijos: pav. sodžiaus bajorus, jeigu neįrodė bajorystės, įrašinėjo į kitus luomus, trukdė advokatų veikimą teismuose, uždarė Vilniaus universitetą — Lietuvos „laisvamanių" lizdą, stiprino administracijos teises, o siaurino vietos gyven-

---

[1] *Nolde*, 224-6.
[2] *Nolde*, 227-230.

tojų, siaurino vietos kalbos vartojimą, įvedinėjo rusų, pagaliau iškėlė klausimą apie Lietuvos teisę, kurios vietoj reikėtų vartoti rusų; šitais keliais suartins Lietuvą su Rusija. Naujuoju reikalavimu, Lietuva turi užmiršti savo nepriklausomybę, virsti Rusijos dalimi, turi išnykti senoji jos teisė, kuri tat primindavo. Dargi naujų gyventojų rusų atsiųsdavo: kolonizuodavo rusus sentikius.

Jau 1830 m. Muraviovas buvo siūlęs panaikinti Lietuvai Statutą, Chovanskis — Gudijai. Šita tebuvo padaryta Mogiliovo ir Vitebsko gub. 1831. I. 1,[1] bet dar neliesta tikroji Lietuva.

Vėliau Kievo gen.-gubernatoriai reikalavo panaikinti Lietuvos Statutą ir šiaip vietos įstatymus. Ypač subruzdo iš ten trukšmą kelti, kai užbaigė Vakarų Sąvadą ir ketino įvesti jį praktikoj.

Petrapilyje sudaryta „Vakarų Komitetas" (įkurtas 1831. IX. 16), kurio uždavinys buvo žiūrėti visus liečiančius Lietuvą įstatymus vienu žvilgsniu — ar jie atitinka tikslą suartinti jai su Rusija; visas Komiteto darbas buvo slaptas, į jį skiriami tik ištikimieji žmonės.

Jau 1838 m. Vakarų Komitetas žiūrėjo klausimą — ar nepanaikinti Lietuvos Statutą. Į šį Komitetą su tuo reikalavimu nuolatos kreipdavosi kieviškis Bibikovas.

Dar Bludovas, vedęs II Skyrių (kuris rūpinos įstatymų leidimu), gynė vietos įstatymų reikalingumą, bet neilgam.

Visgi negalint iš karto naikinti, sumanė daryti tat pamažu. Vakarų Komitetas 1840 m. pasiūlė nebeįvesti Vakarų Sąvado, jame esamus svarbiausius skirtumus išsklaidyti po rusų Sąvadą ir tenai išdalinti, o kai parašys bendrą Rusijos Teisyną, tai tuomet įvesti jį ir Vakarų Gubernijose. Bet ir šitam Komitete mažuma tebuvo už naikinimą. Caras priėmė kaip tik jos nuomonę ir įsakė priruošti ukazą apie Lietuvos Statuto panaikinimą ir įvedimą Lietuvoje Rusų Įstatymų.

Bibikovas tesiūlė tat padaryti tik Ukrainoj (Pavakarių Gubernijose), o caras įsakė tat pravesti plačiau: ir vakarų, taigi ir Lietuvai.

Paskelbta ukazas 1840. VI. 20,[2] kuriuo Lietuvos Statutas naikinama, Vakarų Sąvadas nebeįvedama, Lietuvoj įvedama

---

[1] *PSZ,* 1831 m. Nr. 4233.
[2] *PSZ,* 1840 Nr. 13591, 13592.

visi Rusų įstatymai,[1] tik šis-tas iš Lietuvos Statuto liko Ukrainoj.

11. Teisinės Ukrainos išimtys.

Rengiant „Lietuvos (Vakarų) Sąvadą“ buvo išskirta Ukraina, kurios straipsnių rinkinys turėjo būti prie ano pridėtas.

Tačiau dirbdami prie „Lietuvos Sąvado“ prie Ukrainos nepriėjo. 1840 m., jau žinant, jog „Sąvado“ neįves ir panaikins Lietuvos Statutą, vėl iškilo Ukrainos — Pultavos ir Černigovo gubernijų klausimas, kuriose veikė Antrasis Lietuvos Statutas ir neveikė konstitucijos. Prasidėjo darbas — nustatyti, kas veikė ir kas neveikė Ukrainoj, kokį įstatymą teismų praktika kartais per apsirikimą taikė, o koks ištikrųjų turėtų būti, kokie įstatymai buvo įsigyvenę.

Rusų politikai siūlė palikti visai maža — daryti išimtis medžiaginės teisės srity. 1842 m. jos įvestos į rusų Sąvadą, kaipo išimtis: aiškus Lietuvos Statuto likučiai ir tai Ukrainos daliai.[2]

VII.

Darbai Lietuvos teisės istorijos srityj.

Pradėjęs gana anksti tyrinėti Lietuvos teisę, surinkęs ir išaiškinęs nevieną dalyką, Danilavičius ėmė dalimis apdirbinėti tą medžiagą. Pirmiausiai jam rūpėjo patys tekstai, teisės šaltinai, bent juos pirmiau skelbė, o jau paskui jų turinys, sistema.

Šitoj srityj yra keletas jo darbų.

1. Bibliografinis Lietuvos Statutų aprašymas.

Pirmiausias darbas visai kukliu vardu — Bibliografinis Lietuvos Statutų aprašymas,[3] išėjęs 1823 m. lenkų kalba.

---

1 *Nolde*, 232-253; Vasylenko, Jak skasovano Litovskoho Statuta, 232-316.

2 *Nolde* 285-314. Rusų *Sąvado* X t. 1 d. 7, 167 ir ištisa eilė kitų straipsnių.

3 Tilpo lenkiškai „Dziennik Wileński“ 1823 m.

a. T e i s ė s a t s i r a d i m a s.

Pačioj pradžioj nagrinėja, kaip atsiranda teisė; tad aiškina taip, kaip sakė istorinės teisės mokykla, tuomet galinga vakarų Europoj, o teisingiau Vokietijoj.

„Ir seniai, sako, buvo įsitikinimas, jog teisė atsiranda pati, amžiais, tik dabar mokslininkai šitą įsitikinimą labiau parėmė. Jie tvirtina, kad teisės dėsniai atsirado taip, kaip kūriasi k a l b a ir įpročiai, dargi kartu su jais atsirado. Šiandieną kiekvienas, net mažiau mokytesnis jaučia, kad kalba pati atsiranda ir turtėja, o jos tobulėjimui veikia atskirų asmenų pavyzdys, kuriuos pripažįsta gerai ir grynai kalbančiais: tinkami ir tikslūs jų pasakymai, pasisekę kalboj išsireiškimai, stiprūs posakiai, ūmai lekiantieji iš lūpū į lūpas, sudaro tautos kalbą, o vis nauji santykiai su civilizacija padeda jai turtėti. Per nesuskaitomus amžius žmonės susižino su kalba, taip atsirandančia, liaudis dargi nesugeba suprasti gramatikos ar žodyno reikalo, kurie dažniausiai uždeda pančius tobulėti. Tuo pat keliu pereina įpročiai. Juk gi neskyrė viešpats, joks tautos seimas netvirtino, kad norint rodyti kam pagerbimą Europoj reikia nusimauti skrybėlę, o Azijoj — padengti galvą, o ir dorovės dėsniai turi susidaryti nejučiomis. Ko dabar reikalauja aplinkybės, ką visi kiti vienodai užlaiko, prie ko visi nuo amžių priprato, kam iš keliolikos išgalvotų taisyklių viena yra tinkamiausia — tai užima teisės vietą. Žmonės, prideramai elgiantiejisi ir atiduodą visą savo gyvenimą reikalingoms teisinėms taisyklėms surinkti, išlaikiusioms ilgą prityrimą, sulaukia visuotinos pagarbos. Ant ko jie visi bendrai sutiko, ir vyriausioji valdžia patvirtins, tas įgys įstatymo galios; o skirtumus nuomonėse išspręs teisiamoji valdžia."

Visuose santykiuose esamasis dalykų stovis tveria nesikeisdamas tol, kol neatsiras būtinas reikalas pakeisti. Tat, kas yra šiandieną, dėlto laikome geresniu ir tinkamesniu, kad nuo senų senovės taip esame pripratę. Paprastas palinkimas žmonėse įsikibus laikytis to, kas jiems sykį buvo gera, aklai sekti prabočių įpročius, o nekęsti net naudingiausios naujovės, gamina vienokios išvados įprotį, o su juo įsitikinimą, kad reikia jo laikytis. Tuo būdu į p r o t i n ė s teisės yra pirmasis padaras. Patarlės ar dainos perleidžia jas tolimiausiems ainiams. Per nesuskaitomus amžius tauta gyvena tokiais įstaty-

mais; dargi nejaučia reikalo turėti statutus ar teisynus. O kiekviena sekanti gadynė savo veikimu eina prie vieno — susekti pirmykštį teisės pradą, atsiradusį reikmenai patenkinti, pagaminti ją taikant gyvenime ir išlaikyti nuolatinėj stiprybėj: nes kiekviena žmonių gadynė yra narelis dideliame praeities retėžyje. Niekuomet negalima jo laikyti esamu atskirai ir pavieniu, bet ankštesnės čielybės dalele, kurią vysto ir plečia[1].

Šitos mintys paimtos iš vokiečių teisės mokslininkų, tai viešpataujančios teorijos pagrindai[2], iš ten paimtas ir labai gražus sulyginimas su kalba, kad išaiškinus organišką teisės atsiradimą. Paprastai tie dėsniai pakartojami pereina iš vienos knygos į kitą, bet konkrečiai kokiai tautai ar teisei šitie dėsniai netaikomi, neišaiškinama pavyzdžiais tas organiškas augimas. Bet kai pareina prie Lietuvos teisės atsiradimo konkrečiose formose, Danilavičius galvoja kitaip: aiškina realiai, mato luomų kovas.

Čionai jis vartoja sociologinį metodą jurisprudencijoj, nustato teisės pasikeitimus, daromus dėl tam tikrų, realių priežasčių, o ne sekdamas „tautos dvasios“ nurodymus.

Po tų bendrų dėsnių Danilavičius pereina prie Lietuvos teisės.

Lietuvos teisės ir diplomatijos aktų, t. r. officialių aktų, paskelbta kuo mažiau, tai neturingiausia tuo žvilgsniu tauta. Iš Mindaugo laikų vos keletą iki šiol (rašyta 1823 m.) tepaskelbta raštų.[1]

„Iki Žygimantų laikų Lietuva neturėjo r a š y t ų į s t a t y m ų. Lenkų pavyzdžiu susidariusiojo bajorų luomo susidūrimas su viešpaties valdininkais, iki gyvos galvos paskirtais; noras pažeminti įsigalinčius kunigus, pavedus juos pasaulinei valdžiai, ir nuolatinis Did. Kunig. valdžios karpymas, labiau reikalavo sudaryti statutus, nes esamųjų įprotinių įstatymų nepakakdavo; įsitikinimas, jog reikia turėti vienodas, šios dienos prasme, teisynas, arba ir troškimas sulyginti teisės žvilgsniu įvairias bajorų rūšis, dargi aiškiai pareikštasis anų laikų raštuo-

---

[1] *Daniłowicz* Opisanie, 377-9.

[2] *Tamošaitis* Istorinė teisės mokykla Vokietijoj. *Novgorodcev* Istoričeskaja škola juristov. *Landsberg.* Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft. 13. III—2.

[1] *Daniłowicz* Opisanie 379-380.

se teisingumo darkymas iš valdininkų pusės, apie visą sprendžiančių iš galvos, kas kam rodėsi teisingesniu, geresniu ir privatiniams interesams tinkamesniu, negalėjo taip daug nusverti. Sykį išsijudinus, pradėjus kurti statutus, einant greitesniu žingsniu atmainoms ruošiančioms prie susidėjimo su Lenkija, perdirbinėjo veikiamus įstatymus".[1]

Žygimantų aukso laikais buvo trys Statutai, visi turėjo būti spausdinti, bet tik trečias L. Sapiehos rūpesčiu tebuvo išspausdintas, kiti tunėjo rankraščiuose, užmiršti, giliausiai paslėpti neprieinamose bibliotekose. Kartais dabartinis Statutas atsišaukia į senąjį, būna, kad apsukrūs praktikos teisininkai iškelia bylas, nusenusias per keletą amžių, visą nori apversti, cituoja iš galvos I Statutą, taigi reikėtų jį išspausdinti, bet deja niekas nenori dėti lėšų ir darbo. Mokslininkas spiria, praktikai tvirtina, jog joks sąžiningas advokatas be šito veikalo negali apsieti, kad reikia pagaliau imtis istorinio krašto teisės tyrinėjimo, tai rodos reikėtų išleisti I Statutą.

O jis turi savo istoriją. 1522 m. jis buvo užbaigtas, paimtas iš senųjų statutų ir konstitucijų, jį skaitė Vilniaus seime; 1524 m. Žygimantas nusiuntė jį kancleriui Goštautui, kad išleistų jį Lietuvai; rado kaikurius straipsnius nevisai tinkamus, tai 1525 m. prašo jį sustabdyti iki karalius atvažiuos, šita padaryta 1529 m.

„Minėtas Statutas ypač tiems bus įdomūs, kurie mėgsta sekti įstatymų metraščiuose žmonijos proto žingsnius: atvaizduoti kokios tautos teisę — tai bus tas pats, ką nupiešti tikrąjį jos gyvenimą — pilietinį ir politinį, pradėjus nuo pirmojo jo puslapio. Įstatymai aiškiau ir vaizdžiau, negu visos istorinės padavos, kronikos ir paminklai, turi savyje išrėžtas švietimo laipsnių ir visų visuomenės santykių žymes, per kuriuos tauta pareina įvairiose savo gyvenimo gadynėse, kuriose šita teisė buvo būtina išdava. Yra tai ko mažiau iškraipyti liūdymai, kuriuos praėjusieji amžiai gali palikti būsimoms kartoms. Reikia tik mokėti jie skaityti. Dabartiniai įstatymai negali būti nė pažinti, nė suprasti kaip tik per įstatymus, kurie pirm jų yra buvę ir šiųjų buvo panaikinti ar pertaisyti. Šitas statutas, atsiradęs bent buvus šešiems viešpatavimams Lietuvoje, o keliolika Lenkijoj, jau nebevartojamas: o visgi be jo ištyrimo

[1] *Ten pat.*

nesugebėsime susekti pagrindų, kurie buvo pamatu vėliau įvykusioms atmainoms dabartiniuose įstatymuose.

„Praktikos teisininkas gali apsistoti prie XVI amž. Lietuvos įstatymų, visai kas kita bus su teisininku — teisės žinovu, kuris nori pažinti įstatymų istoriją ir perprasti jo dvasią. Jam čia reikia sekti teisines žymes ne tik antrame ir trečiame Statutuose, bet grįžus atgal, toliau ieškant, ten teks atrasti įvairias privilegijas įvairioms žemėms, suteiktas Alberto, Aleksandro, Kazio Jagėlos[1] ir Vytauto; laisvės, suteiktos įvairiems luomams, dargi privatinės tų amžių dermės negali būti abejingos“...

Bet „šitokios krašto istorijos mokslas iki Czackio laikų buvo apleistas, ir delto nebuvo priemonių kritiškiems tyrinėjimams paremti. Pirmiausia Czackis atnaujino užmirštojo pirmojo Statuto atminimą; bet turėdamas vien tik nelabai tikslų lotynų vertimą, nesykį prisidėjo prie teksto iškraipymo, be to trumpindamas įstatymų žodžius, suteikdamas turinį, praleisdavo svarbius teisininkui tikruosius įstatymo žodžius...“

„Dabar suradus nuorašus gudų kalba, pilną lotynų vertimą, nepilną lenkų, galima nustatyti autentinį tekstą, kaip pradžioj jis buvo“.[2]

Yra mintis paskelbti visoms trimis kalbomis, pridėjus reikalingiausius paaiškinimus, o prieš tat turėtų būti įdėta Lietuvos teisės istorija.

Jis tat rengiąs. Jeigu visuomenė tat gerai priims, tą patį padarys su II ir III Statutais. Surinkta gausi medžiaga, visuomenė gali padėti suteikdama dar jos daugiau — senieji tekstai, vertimai, kurie buvo žinomi pirmiau, bet kame jie yra dabar — nežinia.

Danilavičius nurodo savo bendradarbius ir geradėjus.

Kaikurie vienuolynai nerodė ir nedavė paslėptų lobių, už tat nurodo juos suteikusius ir sutikusius jam padėti. Nurodo atskirų aristokratų vardus, kurie iš savo bibliotekų ir archyvų skolinę rankraščius.

Leisdamas pirmąjį Statutą, pagrindan dės Działyńskio tekstą.[3]

Toliau eina žinios apie kiekvieno Statuto tekstus.

---

[1] Danilavičius teisingai čia vartoja Jagėlos, o ne *Jagėlaičio* vardą.
[2] *Daniłowicz* Opisanie I, 379-382.
[3] *Daniłowicz* Opis. I, 381-6.

b. Lietuvos Statutų tekstai.

Czackis neturėjo I Stat. gudų teksto, turėjo lotynų vertimą, atrodė lyg jis yra originalas. Linde kropščiai ieškojęs ir radęs klaidų III st. lenkų leidime, tylėjimu tą nuomonę patvirtino.

1815 m. pripuolamai Danilavičius radęs gudų tekstą, iš Slucko į Vilnių atvežtą, išblaškytoj jėzavytų bibliotekoj. Apie tat davė žinią Leleweliui. Danilavičiui po to pavyko susekti ir gauti iš Działyńskio dar kitą geresnį tekstą, 1817 m. Varšuvoj surastą, kurį Działyńskis pirkęs iš Mato Kozłowskio 1822 m. Danilavičiui kartu su Lelewelu Varšuvoj teko užtikti ir apžiūrėti tretį ekzemplioriu gudų kalba. Kiekvienas tekstas turi savo istoriją. Ir jis aprašo, kaip, už kiek ir iš kur yra gauta.[1]

Antrąjį Statutą gudų kalba surado kun. Sosnowski[2] Palenkėje Mielečičiuose; rankraštis per Varšuvą nuvyko į Valuinę pas Chotkevičių, bet jis prašant Danilavičiui nepaskolino nusiimti kopijos; berods mokslui nuostolis nedidelis, nes greitai surasta geresnis tekstas — Pulavuose (pas Czartoryskį). Yra žinių, kad buvę dar du, bet ar jie užsiliko ir kur — nežinia, ir ar tikrai jie Statutų rankraščiai.

Antrojo Statuto yra lenkiškų vertimų.

Tokių nuorašų buvo daug, iš to Czacki padarė klaidingą išvadą, jog buvęs rašytas lenkiškai.

Iš tekstų žinomi: Vilniaus univ. bibl., Pulavų — septyni, Varšuvos univ. ir įvairiose bibliotekose — trys, Petrapilyje jis pats 1818 m. matė — 1, Vilniuje pas Radvilas — 3, Lucke pas Trinitarus — 1, yra ir lotynų vertimai, Ščorsuose — 1, Varšuvoj — 1.

Iš III Statuto rankraščių gudų kalba tesurasta — vienas (Radvilų Vilniuje), lenkiškai — keli.

Jį mažai tenurašinėjo: jis yra išspausdintas gudų kalba. Neveizint į tat, jis buvo taip užmirštas, jog Czackis, rašydamas savo knygą, juo nesinaudojo, berods ir tos kalbos nemokėjo, nesekė įvairių leidimų, nors juose yra klaidų ir skirtumų.

---

[1] *Daniłowicz* Opis. I, 386-398.

[2] Jis yra parašęs keletą straipsnių „Dz. Wil.“, viename jų aprašė, ką kur yra radęs („Dz. W.“ 1822 m. Nr. 6).

Sopikovas, rašydamas rusų bibliografiją, apie tat priminė, Linde taip pat atkreipė domės savo veikale „apie Lietuvos Statutą“.

Iš viso iki šiol (1823) surasta 14 spausdintų egz. Įsižiūrėjus tenka prieiti prie išvados, jog Statutą spausdino vienu laiku, bet du sykiu[1].

Iš jų kiekvieną egz. aprašinėja skyrium, nurodo jo suradimo vietą[2].

Greitai po to, kai išspausdino gudiškai III Statutą, išleido jį lenkiškai. Iki XVIII amž., nuo 1614 m. iki 1786 m., lenkiškai spausdinta išviso 6 sykius, gudiško gi jau nepakartojo nė sykio.

Vertimą į lenkų kalbą veikiausia bus daręs Gałąska, o ne Gawłowicki, kaip tarė Linde, Gawłowicki teprisidėjo prie vėlesniojo antrojo leidimo.

1647 m. Eliotas gavo leidimą Statutui atmušti. Tasai nevykusiame savo leidime pakartojo senąsias klaidas ir pridėjo naujų (trečiasis spausdinimas).

Ką pirmiau buvo daręs Gawłowicki, tęsė Piotrowicz, kuris pridėjo naujas konstitucijas iki 1648 m. ir sulygino jas su Statutu; Piotrowicz bene bus buvęs Vilniaus advokatas.

Ketvirtą leidimą padarė 1693 m. jėzavitai, kurie daug darbo įdėjo, kol gavo koncessiją (1691), bet nedėjo triūso jo pagerinimui; jie pakartojo senųjų leidimų klaidas.

Penktas — taip pat jėzavitų išleistas 1774 m. Jame jau nėra papildomųjų konstitucijų.

Šeštą leidimą padarė 1788 m. taip pat jėzavitų (Akademijos) spaustuvė. „Šitas leidimas iš visų leidimų ko labiau sugadintas, pilniausias klaidų: nes nebuvo nieko, kas galėtų užpulti jėzavitus už klaidas, kurie spausdino jį be atskiros privilėgijos“.

c. Lietuvos Statutai ir bajorai.

Danilavičius, rašydamas Statutų istoriją, priešingai istorinės teisės mokyklai, tvirtina, kad Statutai atsirado ne organiškai, ramiu keliu, o yra socialės kovos padaras.

---

[1] Tuo klausimu rašė *J. Lappo* О литовскомъ Статутѣ „Tauta ir Žodis“ t. VI.

[2] *Daniłowicz* Opisanie II, 162-177:

„Ne daugiau kai per 60 su viršum metų, sako jisai, tris kartus visiškai perlietas, o po keletą sykių papildomas, turtinamas, keičiamas, sekant kaimynų teises, lietuvių civilizacijai žengiant, tobulinama Statutas, kol buvo rankraščiuose. Niekais baigdavosi daug sykių panaujinami tuo reikalu pageidavimai Žygimanto III laikais: nes jau priruošti egzemplioriai del priešingų ponų numonės negavo sankcijos.“[1]

Buvo skiriamos komissijos, kurios taisė Statutą 1609 m. ir 1611 m., buvo daromos išlaidos, bet pataisos nepraėjo.[2]

„Didesniu atkaklumu ir spirimu atgijo tie reikalavimai Vladislovo IV laikais. Išmintingesnieji, mažiau iš anksto nusistatę ir įsivaizdavę, o labiau susipažinę su teisės mokslu lietuviai, skaudžiai atjautė neaiškumą, nesuprantamumą, netikslumą, net prieštaravimą, nuolatinį Statuto nepakankamumą, dargi rupaus žiaurumo prietaringo amžiaus pėdsakus, kuriame gavo pradžią. Mokėdami jį vertinti kaipo brangų protėvių palikimą, tuo labiau gerbė, jog buvo vieninteliu raštiškojo veikimo karingos tautos paminklu, gilesnio, pralenkiančio savo amžių ir švietimą, įstatymo leidžiamąjį pramatymą. Statutas padarė juos tauta, ištraukė iš žeminančio vergijos jungo, apsaugojo nuo šališkųjų teismų, buvusių ponų rankose, numušo galingą ponų-didikų puikybę, suvaržė nereikalingus tampymus po teismus, pagaliau įdavė bajorams - artojams drąsos lygintis su magnatais.[3] Bet pasitikėdami savo nuovoka ir mokslu, pilni lūkesčių ir vilties, jog pagaminsią geresnį vaisių, pritaikintą prie savo reikmenų ir amžiaus, nedrįso jau esamąjį apipilti perdėtais pagirimais, kaip mes darome šiandien, atpenč nesiliaudami kiekviename seime prašė jį pataisyti, padidinti ar paaiškinti. Bet deja! Jau nebegyveno didysis Levas Sapieha, kancleris, privaląs vadovauti ir vesti įstatymų leidžiamomis tautos užmačiomis. Jo įpėdiniai tarnyboje, kaip Albertas Stasys Radvila, neturėjo pramatymo, uolumo nei pirmatako sielos stiprumo, kad galėtų pataikinti nevienodus ponų norus ir atitikti tautos reikmenas. Lėtu žingsniu einanti korrektūra,

---

[1] *Danilowicz* Opisanie II, 278-9.

[2] Mamoničiaus prakalba į lenkišką 1614 m. leidimą (*Danilowicz* Opis. II, 268-9).

[3] Sulyg. *Mykolo Lietuvio* darbą 1550 m. rašiusio apie totorių, lietuvių ir maskolių papročius.

diena nuo dienos atidedama, vėsino net norinčius prie darbo. Paruoštieji projektai ir seime svarstomieji negaudavo sankcijos, išsisemdavo senųjų leidimų egzemplioriai, palikdavo Lietuvą be įstatymų. Sapiehos mirimas tuo panaikino ir privilegiją jam duotąją. Dedant pastangas vėl pataisyti, esant paruoštiems egzemplioriams, perspausdinimas senojo kurinio, pripažinto jau netinkamu, negalėjo įvykti be seimo sutikimo. Nusiminusi Lietuva, įsitikinusi, jog visiškas perliejimas yra negalimas, tenkinos atskirų straipsnių dalių pataisymu, naujų konstitucijų priėmimu, o tuo tarpu maldavo seimo, kad bent leistų senąjį Statutą naujai perspausdinti. Davė sutikimą 1647 m. konstitucija ir pasidarė antkapės akmenim veltui atnaujinamų reikalavimų jam pataisyti. Jau nuo šio momento šituo žvilgsniu viešpatauja gili tyla: tauta lieka prikalta prie senosios vietos, o vieton pažangos, švietime daro žingsnius atgal: juo mažiau moka dalykus tirti ir įvertinti, tuo labiau atsiduoda jo garbinimui, iš kurio matyti bejėgis ištižimas, kuris, mokėdamas užkrėsti kaip žiovavimas ir juokas, rūpestingai slepia žeminančią jo priežastį, o pritraukdamas didesnį skaičių sekėjų, stengiasi priduoti jam svorį. Kiti viešpačiai davinėjo tik privilegijas, pavedančias perspausdinti Statutą: vergiškas laikymasis pirmesniųjų leidimų yra vienintelis pageidavimas: o kaip spaustuvininkai tą atliko, niekas tuo labiau nesirūpino".[1]

Danilavičius peikė visus Statutų perspausdinimus, XVII — XVIII amž. padarytus. Negeresnis esąs ir 1819 m. leidimas Vilniuje, tai pakartotas 1786 m. tekstas; jisai buvo paruoštas praktikos, ne mokslo reikalams.[2]

Labiau puolė Danilavičius kiek vėlesnį 1819 m. leidinį, bet ano straipsnio negalėjo Vilniuje išleisti, tegalėjo paleisti per Lelewelį Varšuvoj.[3]

d. Rusų vertimas.

Danilavičius trumpai pasisako del rusų Statuto vertimo. „Rusijos senatorių patogumui, kurie turi spręsti lenkų - lietuvių bylas Petrapilyje, išėjo naujas Statuto leidimas Petrapilyje 1811 m. lenkiškai ir rusiškai dviem tomais. Šitas

[1] *Daniłowicz* II p. 278-281.
[2] *Daniłowicz,* Opisanie II, 292.
[3] Žr. aukščiau.

vertimas, padarytas iš klaidingiausio lenkų leidimo 1786 m. pilnas didelių ir prasmę keičiančių klaidų, nes leidėjai neturėjo po ranka nė senų gudų leidimų, nė pirmykščių lenkų. Taip pat nežinojo ir apie tat, kad Ukrainoj apie Kievą senų rankraščių tarpe yra Statuto vertimai į rusų - ukrainiečių kalbą, kuriuose tąsi gudų (baltarusių) kalba sutraukta į trumpesnę rusų kalbą. Vieną tokį egzempliorių neseniai įgijo Vilniaus universiteto bibl., gana neaiškiomis raidėmis rašytą."[1]

Del šito Danilavičiaus darbo, berods netuojau, atsiliepė Powstański, atsakė po 6 metų. Jis pataiso klaidingas žinias del Statuto vertėjų į rusų kalbą, kas kita su jo tvirtinimais dėl Statuto XVII — XVIII amž. tekstų.

Jis nesutinka, berods neteisingai, kad stagnacija, apsistojimas teisės gyvenime būtų buvę XVII — XVIII amž., bet teisingai įvertino istorinę Statuto reikšmę, kuris buvęs geras, teisybė, kartais bajorai visgi prašę jį pataisyti, bet tat buvę daroma nevisuose seimuose: 1588 — 1747 m. buvo 40 seimų, o prašė tik per 8 seimus, o be to nevisuomet prašė keisti Statutą, o tik teismo darbą (1609, 1616, 1633, 1635, 1697). 1611 m. buvo pradėta Statutą taisyti, 1613 m. pabaigė, patiekė seimui Andrius Piekarskis, Brastos atstovas, išsiuntinėjo seimeliams, bet šitos korrektūros Danilavičius nežinąs, neradęs (nerado ir kiti XIX — XX amž.).

Prie Statuto keitimo grįžo vėliau, reformų gadynėje, bet ir čia Powstańskis pasirodo kitaip galvojąs, negu Danilavičius.

Nutarta taisyti Statutą 1764 ir 1768 m.; 1776 m. šis darbas atlikti buvo pavesta A. Zamojskiui, jis turėjo pagaminti visai naują. 1780 m. Zamojskis darbą pabaigė, patiekė seimui. Jo nuomone Zamojskiui nebuvo pavesta prirengti Lietuvai teisyną, taip bent sako 1776 m. konstitucija.[2]

1780 m. seime Zamojskio paruoštąjį teisyną atmetė, niekas jo negynė, puolė visi, ypač gi puolė Tad. Czacki; jis su kitais reikalavo, kad teisyno sumanymą sunaikintų.[3]

Powstańskis nesutinka ir su Gawłowickio darbo įvertinimu, Danilavičiaus giriamą, kuris sakęs, jog Gawłowickis iš-

---

[1] *Daniłowicz,* Opisanie II, 290-2.
[2] *Powstański,* Uwagi 24-27.
[3] *Powstański* 27-28.

leidęs lenkų teisės tėzes (1550 — 1619) ir lyginęs jas su lietuvių; tuo norėjęs įtikinti, jog Statutas pasikeitęs, pablogėjęs, teisininkų iškreiptas, delto jis veliįęs lenkų teisę. Tai su šituo Powstański nesutinkąs. Gawłowickis lygino ne nuo 1550 m., bet nuo 1347 m. (Lenkų Vislicos Statuto); jis neturėjęs tikslo lenkų teisės iškelti; ji Lietuvoj neprivaloma ir nereikalinga lyginimo. Jis pats prakalboj į Levą Sapiehą sako, jog norėjęs palengvinti supratimą, nes sulyginus aiškesnė darosi lietuvių ir svetimoji lenkų teisė; juk yra lietuvių turinčių dvarus Lenkijoj.[1]

Taigi Powstański kaltina Danilavičių, jog netinkamai vertinęs Lietuvos Statutą ir perdaug aukštinęs lenkų teisę. Tačiau jis paskui įsitikino, kad Danilavičius vėliau po to, kai buvo parašęs savo Statutų aprašymą, buvo pakeitęs savo nuomonę[2] ir prisiartinęs prie Powstańskio.

Teisybė, Danilavičius vėliau lygino Statutą su rusų įstatymais, delto suprantama, kad vaizdas turėjo atrodyti kitaip.

2. **Statutų kalba.**

Danilavičius buvo pradėjęs rankioti medžiagos įrodymui, jog Lietuvos Statutas sėmęs iš lenkų įstatymų (Žygimanto I), bet šito, sako, Charkive negalįs be pagelbos iš šalies padaryti.[3]

Ilgiau padirbėjęs, kaip pamatysime, jis pakeitė ir šitą nuomonę.

Kokia kalba rašytas Statutas — gudų ar rusų?

Tas klausimas jau buvo iškilęs XIX amž. pradžioje. Sakoma, jog „rusų" kalba. Bet ar ji ta pati, ką dabartinė rusų? Senovės raštuose jų neskirdavo. Sopikovas, rašydamas apie tą jo kalbą, atrado, jog ji — gudų (baltrusių) kalba, ta pati, kurią vartojo Zizania ir Skorina, taigi artima rusų kalbai.

Danilavičius arčiau tuo neužsiiminėja, vadina ją baltarusių (gudų), skirtingą nuo rusų-ukrainiečių.[4] Kartais užeiname kitame jo rašte, vyriausybei įteiktame, sakant, būk tai yra buvus rusų kalba, kuria kitąsyk rašyta, kokią vartojo vyriausybė visoj Lietuvos kunigaikštijoj, tik tyli, ar ji lygi dabartinei rusų kalbai.

---

1 *Powstański,* 31-33.
2 *Powstański,* 34.
3 *Danil.-Lel.* 1825. VII. 11.
4 *Danilowicz,* Opisanie II, 291.

Visgi prasimuša tikroji jo mintis; pav., leisdamas Lietuvos metraštį, Danilavičius pasisako už tos kalbos savitumą.

Powstański nesutinka su Sopikovo nuomone, būk Statutai rašyti rusų kalba, tai esanti Lietuvos gudų kalba, jų autoriai nesekę nė Skorinos nė kitų.[1]

3. Istorinė Lietuvių tautos įstatymų apžvalga.

1823 m. Danilavičius parašė pirmą nedidelį bandymą Lietuvos teisės istorijos (jeigu neminėti rašto apie Ołdakowskį) — pavadintą „Bibliografinis Lietuvos Statuto aprašymas", kuriame surinkta ir perdirbta begalės nežinomos medžiagos. Dirbdamas toliau jis rengė platesnį, didesnį dalyką, bet medžiagos ir šaltinių ieškojimas, naujų suradimas vis trukdė jai sistemingai sutvarkyti, padaryti apžvalgai. Esant reikalavimui, jis turėjo duoti bent trumpą apžvalgą — ar tai įstatymų Sąvadą ruošdamas, ar savo mokiniams ar mokslo žmonėms, kurie nieko nebuvo girdėję apie Lietuvos teisę; jis vis rasdavo, jog darbas nebaigtas, prirengiamas, atidėliojo leidimą, ruošė vis didesnį.

Betgi, būdamas Petrapily, greitu laiku jis turėjo duoti konspektinę Lietuvos Statutų istoriją — vokiečių kalba, jis supažindino su jąja vokiečių mokslininkus. O tai atsitiko šitokiu būdu.

Berlyno profesorius Biener ėmė ruošti didelį veikalą „Historia Litteraria juris graeco-romani tam civilis quam ecclesiastici usque ad finem medii aevi". Priede jis ketino išnagrinėti, kaip toji graikų-romėnų teisė perėjo į rusų, naujagraikių, gruzinų, syrų, arabų ir kt. teisės rinkinius.

Biener'is jau pradėjo sekti tą įtaką ir Lietuvos Statutui, tik norėtų žinoti: kokie buvo Statuto leidimai ir vertimai; kokia teise remiasi — graikų ar lotynų-romėnų, kokiuose raštuose yra tie klausimai pastatyti?

Biener'is buvo pažįstamas Speranskiui — menkai; žinome, kad Speranskiui važiuojant per Berlyną Biener'is buvo pas jį apsilankęs; bet rodosi tuo reikalu tuomet nesikalbėjo.

Biener'is kreipėsi į Tartų (Dorpato) prof. Clossių. O Tartuose jau buvo girdėję apie Danilavičių, juk Petrapilyje gamino

[1] *Powstański*, 5.

ir Pabaltės Sąvadą. Tais ir kitais reikalais buvojo ten prof. Bunge, to krašto teisės istorikas ir teisės žinovas, jis buvo susipažinęs su Danilavičium. Bunge grįžęs į Tartų papasakojo savo kolegoms apie jį.

Biener'is del savo darbo kreipėsi į Clossių, kad nurodytų jam, kas galėtų suteikti žinių rūpimu klausimu. Clossius, pats nepažindamas, o tik girdėjęs iš Bunges, rašo Danilavičiui, pakartoja Biener'io prašymą ir prideda nuo savęs, jog Biener tai žymiausias užsienių juristas, asmeniškai Speranskio gerbiamas.

Kas del kalbos, tai prašė atrašyti rusiškai, nors Clossius rašė laišką vokiškai.[1]

Danilavičius, gavęs tą laišką, ant rytojaus kreipėsi į Balugianskį, prašydamas, kad leistų jam atrašyti į pastatytus klausimus laisvomis nuo tarnybos valandomis.

Gavęs leidimą, Danilavičius per mėnesį parašė ir išsiuntė reikalaujamą atsakymą į Tartus.

Iš susirašinėjimo matyti, jog Clossius nenustebino Danilavičiaus, papasakodamas apie Biener'io darbus. Danilavičius ne tik apie jį girdėjo, bet ir turi jo raštus, kartais sunkiai gaunamus, žino tyrinėjimus, tik abejoja, ar Biener'iui tiks jo straipsnis, bet jeigu Clossius nori, gali sunaudoti savo žurn. „Dorpater Jahrbücher", o jeigu reikėtų daug platesnio darbo, tai galėtų vėliau prisiųsti.

Straipsnį priėmė, velijo išspausdinti Tartuose, o jau atmušimą pasiųsti Biener'iui. Išversti vokiškai apsiėmė Bunge, kuris buvo susipažinęs su Danilavičium Petrapilyje, autoriui atmušė keletą egzempliorių, gale Danilavičius pataisė klaidas, kurias buvo padaręs vertėjas.[2]

1834 m. laikr. „Dorpater Jahrbücher" per 3 jo numerius ėjo Danilavičiaus darbas „Historischer Blick auf das Litthauische Statut und den Einfluss des römischen Rechts auf das Polnische und Litthauische"[3], tas pats darbas pasirodė len-

---

[1] *Clossius-Danil.* 1834.I.6. (gauta Petrapilyje. I. 10). *(Ord. Kras.)*.

[2] Laiškai, kuriuos rašė kits kitam Clossius, Bunge ir Danilavičius yra *Ord. Kr.: Closius-Danilavičius* 1834. I. 6. *Danil.-Balugianski* I. 11, *Danilavičius-Clossius* II. 10 ar 12, *Clossius-Danil.* II. 28, *Bunge-Danil.* IV. 18, *Danil.-Bunge IV.* (Jie įeis į II šio leidinio dalį).

[3] Paskui atmušta ir skyrium, 27 pusl.

kiškai 1837 m., 2 sykiu, bet jau kitu vardu „Historyczny rzut oka na prawodawstwo narodu litewskiego", kieno kito, ne Danilavičiaus išverstas į vokiečių kalbą.[1]

Yra tai darbas apie Lietuvos teisės šaltinius, apie Lietuvos Statutą ir kitų teisių jam įtaką.

a. Lietuvos teisės šaltiniai.

Pirmoji dalis — Lietuvos Statutų atsiradimas ir jų literatūra. Jos gale nurodo savo pirmesnįjį darbą „Bibliografinį aprašymą", bet eina ir toliau, nurodo visa, kas po to pasirodė, kas naujo išėjo, kokį rankraštį susekė.

Čionai jis aiškiai pasisakė, jog pradėtas Działyńskio leisti Lietuvos Statutas — jo parengtas, daėjęs iki 18 lanko, nes laiko aplinkybės sutrukdžiusios. Kazimiero Teisyną jis radęs 1824 m. Rumiancevo bibliotekoj ir išleidęs su Rogalskio vertimu į lenkų kalbą.

b. Romėnų teisės įtaka.

Antrojoj dalyj jis žiūri klausimą, kuris yra sulaukęs keleto, berods nedidelių, darbų, gyvą klausimą tuomet, — ar Lietuvos ir Lenkijos teisė yra savita, ar romėnų atnešta; kiekvieno krašto teisės vystymosi žiūri skyrium. Žiūrėdamas Lenkijos teisę, jis randa joje daug romėnų įtakos, šitą buvo įrodęs keletas mokslo darbų XIX amž. pradžioje; tuose darbuose jaučiama vokiečių mokslininkų Savigny, Eichhorno — ir apskritai istorinės teisės mokyklos raštų įtaka.

Tame ginče jis duoda į keletą klausimų savo kitoniškus negu iki šiol atsakymus, nes esamoj raštijoj tat painiojama: lenkų teisė skiriama bajorams, kanonų — bažnyčiai, kunigams, germanų teisė — miestams; konstitucijos kartais rašomos gerų teisininkų, bet romėnų teisės įtakoj, šita nevisais laikais buvo vienoda, įvairavo žiūrint gadynės, o tat liko neištirta, be to nenustatyta tinkamai pagelbinė romėnų teisės reikšmė.

Mažiau tyrinėjo, o teisingiau visai nenagrinėjo — romėnų teisės įtaką Lietuvos Statutui. O yra tat įsidomėtina. Tai dabar jis norįs tą darbą atlikti.[2]

---

[1] Trumpa šito darbo santrauka atspausdinta rusiškai: Журн. Мин. Нар. Просв. 1835 m. VIII d. 367—9 pusl.

[2] §§ 10 ir 11, vokiško teksto, pusl. 17-27.

Lietuvos Statutai, tasai garbingas teisinių lietuvių tautos gabumų paminklas, turi savo gadynės žymes, ir jie turėjo pasiduoti romėnų įtakai.

Juk tai buvo laikai, kuomet Lenkijoj bujojo romėnų teisė, klasikinė atgijimo gadynė skleidė savo spindulius. Atsirado pas juos žinomi teisininkai — teisės sistematikai, juk Krokuvoj mokino romėnų ir kanonų teisės. Buvo garsių miestų teisės žinovų — ją rankiojo, apdirbinėjo ir sistemino.

Jeigu tarpo ir žydėjo anos teisės šakos, tai be abejo delto, kad savoji teisė buvo gyva dvasia persiėmus — buvo romėnų ir kanonų teisės įtakoj.

Nemaža prisidėjo prie romėnų teisės perėmimo mokslininkai, kuriuos 1561 m. pakvietė redaguoti Lietuvos Įstatymų. Vieni jų buvo savo teisės praktikai, kiti — gilūs anų šakų teorijos žinovai. Berods bajorai buvo priešingi šitai įtakai, jie reikalavo, kad teistų ne italų, bet Lietuvos ir Vytauto teise.

Pats Statutas sako, jog jis esąs papildytas iš „įvairių krikščionių teisių" (IV — 1). Del šito neaiškaus pasakymo kildavo ginčų. Vieni matė tame romėnų teisę, kiti — kanonų, treti — šv. Raštą, arba net kokio kaimyno teisę. Žinant, kaip kitose šalyse tat buvo daroma, reikia prieiti prie išvados, jog Lietuvos Statutas ėmė ne stačiai iš Justiniano, bet tarpiškai, per Saksų Veidrodį ir Magdeburgo teisę, kurios pačios daug buvo paėmusios iš romėnų teisės. Delto tai Lietuvoj ir Lenkijoj taip maža buvo Justiniano teisės rankraščių. (Vėliau pasirodė, jog jų buvo daug daugiau, negu tarė Danilavičius).

Šitokiems perėmimams iš romėnų teisės pavyzdžiais gali būti įsisenėjimas, testamentas, atėmimas palikimo, bausmės už kaikuriuos nusidėjimus (prieš tėvus, majestotą ir t. t.).

Lietuvos rytuose, kur veikė graikų - rusų bažnyčia, galiojo romėnų kilimo graikų Nomokanon'as.[1]

4. Lietuvos įstatymai ir Lietuvos Statutas.

Daug platesnis ir kitaip parašytas Danilavičiaus darbas rusiškai išspausdintas pas prof. R i e d k i n ą, ruoštas daug vėliau, kada savo medžiagą buvo labiau įsisteminęs. Išėjo var-

---

[1] Daugiau tuo klausimu užsiiminėjo Kievo Lietuvos teisės mokslainė XIX amž. baigiantis, kaip Demčenko, Malinovski, Maksimeiko ir kiti.

du: „Žvilgsnis į Lietuvos įstatymus ir Lietuvos statutus“ (rus. „Взглядъ на Литовское законодательство и Лит. Статутъ“.)[1]

Jo tikslas — apginti Lietuvos Statutą prieš rusus, nes dabar iš anų matė jam rimtą pavojų.

Jisai dabar prieina prie tos išvados, jog rašytų įstatymų iki Lietuvos krikštui nebuvo, jog po to prasidėjus lenkų įtaka, bet ir iš jų Lietuva ėmė tik tą, kas buvo naudinga, vystė tik savo įpročius.

Danilavičius vartoja pavadinimą „lietuvių - rusų“ valstybė, bet ne tąja prasme, kuriąja vėliau vartojo Maskvos ir Kievo istorikai ir politikai; „rusų“ žodį mes išverstume „gudais“; Danilavičius palieka tą spragą, tyčia neišaiškintą, kad leistų jam dirbti, juk rašė rusų publikai.

Išžiūrėjęs atskiras privilegijas, jis smulkiau apsistoja prie visų trijų Lietuvos Statutų, pasakoja apie sąlygas, kuriomis jie atsirado, kaip vėliau sužinota jų tekstai ir nustatyta jų turinys.

Nematyt, kad Danilavičius būtų gerėjęsis Liublino unijos aktu; jis atsargiai nurodo, kaip ji įvyko, kaip Lietuva nenorėjo su Lenkija dėtis.

Jis išžiūri Lietuvos įstatymų dvasią. Lietuva pamaži, bet nuosakiai tvarkė savo valstybę. Į jos įstatymų turinį dėjosi krikščionių romėnų bei slavų pradai ir pynės su Lietuvos įpročiais; o jau formas nuliejo ne tik savo praktikai, bet ir svetimi mokytieji teisininkai, pasauliniai ir dvasiniai teisės daktarai.

Liet. Statuto gerumas — relatyvis, nereikia žiūrėti į jį dabartinėmis akimis. Jis atitinka savo laiko bajorų gyvenimą, neketino būti aukščiau savo gadynės.

Įstatymai buvo skiriami ūkio šalei. „Nelengva buvo parašyti įstatymus valstybei skurdžiai, mažu turtu, nepratusiai prie amatų, nežinančiai prekybos, kurioj nebuvo aukso, sidabro, druskos kasyklų, dargi nebuvo užtektinai geležies ūkio pa-

[1] Kai kurie taria, kad straipsnis „O litovskom statutie“ tilpęs „Žurn. Min. Nar. Prosv.“ 1838 m. r. XVII, p. 374—384, pasirašytas D., bus Danilavičiaus. To žurnalo redakcija 1837 m. pabaigoj pakvietė Danilavičių į bendradarbius; jis 1838 m. atsakė, jog sutinkąs, nurodė, ką galįs duoti, bet šito straipsnio tarp pasiūlymų nėra. To straipsnio autorius kalba apie Danilavičių kaipo apie tretįjį asmenį, redakcija prieraše (p. 587—8) nurodo autorių skyrium, taigi, straipsnis ne Danilavičiaus, ir turiniu neatatinka tam, ką jis iki šiol buvo rašęs.

darams, — valstybei, pridėsiu, apsiaustai pikčiausių priešų, nuolatos kariaujančiai su žiauriu klimatu ir nedėkinga žeme. Žemės ūkis turėjo parūpinti ir tėvynei gynėjų ir valstybei teismo bei policijos valdininkų, kurie turi išgyventi be jokios vyriausybės pagelbos, atlyginimo ir išlaikymo. Mokesčiai ilgai mokami grūdais, ir labai vėlai atsirado nedidelės pinigų rinkliavos (sidabrinė). Reikėjo įkvėpti gyventojams prisirišimą prie žemės, o su tuo drauge sustiprinti tėvynės meilę, kurios ramsčiu buvo pripažinta vieni bajorai.

„Nutarta buvo panaikinti suteikimus ir feodus, o vieton šito įsteigti pilną, visišką, nevaržomą ir neatimamą nuosavybę (dominium). duoti kiekvienam pilną laisvę vartoti savo tėvoniją (haereditas), perleisti, atiduoti bei dovanoti savo nuožiūra, valia ir noru, dargi nieko nepaliekant vaikams (persk. VII, str. 1); pilną nuosavybę palikti vienų bajorų padermėse (terrigenae, ziemianie) ir uždrausti jos perėjimą praščiokams bei svetimšaliams.

„Vieni vyrai ar kariai tevaldo, einant Lietuvos Statutu, bajorų žemes.

Taigi delto tai tėvas turi pirmenybę prieš sūnus, dukteris ir žmoną. Tais sumetimais sunkino turtų perleidimą bažnyčiai.

„Delto tai kas, gyvas būdamas, pilno proto ir atminties, norėjo padaryti dovaną bažnyčiai ar kunigams, tas patvirtindavo priesaika, kad jis naujai (de nova radice) stato bažnyčią, būtinai reikalingą, įsteigia ligoninę, o ne padidina turtus jau ir be to aprūpintai bažnyčiai ar vienuolynui: įstatymas neleisdavo plaukti turtams į mirusias rankas (manus mortua), kad del šito nenupultų valstybės pilietinė ar karinė tarnyba".

Lietuvoj daugiau rėmėsi gera valia (bona fides), o mažai sekė romėnų teisės griežtumą, nepripažino jos smulkmenų, plonumų, „pramanytų prieš gudruolius, kurie griaudavo švenčiausius pasižadėjimus".

Ypatingai pasireiškė lietuvių tautos akylumas leidžiant įstatymus bylojime. Ji sugebėjo paimti iš romėnų teisės visa, kas patogu ir gera...

„Bylojimas visuomet buvo romėnų, tai reiškia — kaltinamasis (processus accusatorius), priegtam trumpas ir pigus; viskas teisme vyksta labiau žodžiu, negu raštu. Nedaugelyje

atsitikimų (Dvasinėse Konsistorijose ir klausinėjant liudininkus) buvo vartojamas tardomasis bylojimas (processus inquisitorius). Retai kur visų teismo darbų viešumas ir publiškumas davesta iki tokiam laispniui: visi buriasi į teismo rūmą (stubą), jie nori išanksto aptarti (arbitri), pirm negu tikrasis teismas paskelbs savo sprendimą. Ieškovas ir atsakovas išdėsto prieš teismą savo dalyką; bet kas neturi tam gabumų ir reikalingų žinių, kas del baimės ar smarkumo galėtų sugadinti bylą, kas užimtas karo ir pilietine tarnyba, ką atitraukia ūkio ar prekybos reikalai, tas gali veikti per advokatus".

Atėjo lemiama Lietuvos Statuto valanda. Puola rusintojai, nori panaikinti jį, įvesti menkus rusų įstatymus ir bylojimą, jis gina aną. Dabar Danilavičiaus kalboj apie Lietuvos Statutą girdisi tonai, kurių pirmiau, pačioj mokslininko gyvenimo pradžioj, nebuvo. Tam įrodyti jis duoda daug pavyzdžių.

Prieš dvidešimtį metų jis lygino Lietuvos Statutą su Napoleono Teisynu: šį aukštino. Įsigilinęs į istoriją, geriau susipažinęs su Statutu, o dabar lygindamas jį su rusų įstatymais, jis iškelia Statutą.

Teisybė, jis priduria: „patys uoliausi šito paminklo, viso lietuviško garbintojai sutinka, kad Statutas nėra tobulybės pavyzdys, dargi nearti tobulumo". Juk jį taisė ir norėjo taisyti.

Rusų politikams priduria: „jausdamas, kad Lietuvos Statute yra daug slaviško ir tikrai rusiško, betgi aš, nors ir labai norėčiau, nesugebu pasakyti, kas būtent ir kokiam laipsnyj"...

Ir tas Statuto neišgelbėjo. Piktos rusintojų jėgos jau naikino jį. Jo „rusas" — tai ne maskvėnų-rusų, valdančiųjų prasme, tai gudas — Lietuvos pilietis, dabar rusų valdomas.

5. Ipotekos.

Dirbdamas prie Lietuvos įstatymų Sąvado, Danilavičius retai ką iš jo duodavo į spaudą. Bene bus vienas atsitikimas, kad jis Petrapilio lenkų laikraščiui parašė straipsnį apie ipotekas, kuris vėliau išėjo atskiroj knygelėj drauge su kitais kitų straipsniais, liečiančiais Lenkiją.

[1] „Tyg. Petersburski". 1834.

VIII.

Lietuvos teisė Ukrainoj.

Ukraina buvo Lietuvos dalis; nevisa, bet abiem Dnepro pusėm; paskui 1569 m. atplėšė ją Lenkija, taigi tenai tegalėjo veikti Pirmasis Statutas (1529 m.) ir Antrasis Statutas (1566 m.), bet neveikė Trečiasis, kaipo vėliau, 1588 m., išleistas. Praktikoj įsigalėjo jisai, nes buvo spausdintas ir visiems prieinamas. Ukrainos miestai, kaip ir Lietuvoj bei Lenkijoj, gyveno Magdeburgo teise.

1671 m. Ukraina atiteko Maskvai. Tuo tarpu ji paliko senuosius įstatymus, tenkinos politine Ukrainos priklausomybe. Įvairuojant Ukrainos įstatymams, kylant neaiškumams, be to esant jiems lenkų kalba, atsirado reikalas surinkti juos į vieną. 1728 m. įsakyta surinkti visi Ukrainos įstatymai ir suvesti į vieną sistemą. Paskirtoji komisija dirbo Gluchivo mieste. Ji išvertė į rusų - ukrainiečių kalbą Lietuvos Statutą ir miesto įstatymus. Bet paėmė versti ne antrąjį Statutą, o trečiįį (1588), neveikusį, taigi recipuotą praktikos keliu, be to iš lenkų vertimo, o miesto įstatymus paėmė iš Jaskero, Szczerbico, Kuszewicz'iaus ir Groickio. 1743 m. Komisija užbaigė savo darbą, pavadino tą knygą „Prava, po kotorym suditsia malorosijskij narod". Rusų vyriausybė jos netvirtino, neįgyvendino, o tą darbą taip ir užmiršo; nežinojo apie jį nė Petrapilyj, nė Ukrainoje. Vėliau Danilavičius surado šitą knygą.[1]

Jis suprato, ką tat reiškė, ir sunaudojo ją Ukrainos teisės istorijai.

IX.

Miestų teisės tyrinėjimas.

Danilavičius rinko medžiagą bei tyrinėjo Lietuvos miestų teisę — vadinamąją Magdeburgo teisę, bet vis nebuvo karšto reikalo, kad sistemoj ją išdėstytų. Atsirado tas reikalas, kada prireikė pareikšti nuomonę apie Ukrainos miestus, tose jos dalyse, kur veikė Lietuvos Statutas ir Magdeburgo teisė. Pagrindinis darbas — Lietuvos miestų teisė, o jau prie jos pridedama Ukrainos ypatybės, jeigu buvo.

---

1 *Danil.-Lel.* 1828. IV. 15. Vėliau 1879 m. išspausdino prof. Kistiakovski, naujai suradęs, apie Danilavičiaus radinį nežinodamas, bent apie tat nemini.

Danilavičius pasisakė du sykiu: vieną — apie Ukrainos miestus apskritai, kitą — apie Kievo privilegijas.

Magdeburgo (kitaip Lietuvos miestų) teisė neįleido gilių šaknų Ukrainoj, užmiršo ją XVIII amž. baigiantis, XIX amž. miestų teismai sprendė savo bylas Lietuvos Statutu.

1. Ukrainos miestai.

1824 m. dėl vienos bylos teko atgaivinti miestų teisę ir jos šaltinių ieškoti, o jų negalint Ukrainoj surasti, prisakyta vyriausybės 1827 m. naujai išversti ir išspausdinti; tuomet prisiminė 1732 — 1735 m. vertimus į rusų kalbą, tai kilo klausimas, ar imti iš ano vertimo, ar naujai daryti. Pateko tat visa į II Skyrių(pas Speranskį), jis nieko negalėjo daryti nes pats nenusivokė, nebuvo ir kitų nusimanančių, kol vėliau neatsirado Petrapilyje tikras žinovas — Danilavičius (antroj 1830 m. pusėje). Jisai išdėstė Magdeburgo teisės istoriją Ukrainoj, kuri visa tik sutrumpinta pateko į įstatymo tekstą.

Speranskis siūlė 1831.I.3 naujo vertimo nedaryti, įstatymo nebepalikti, o spręsti Lietuvos Statuto dėsniais minėtas bylas, kurios sustojo nuo 1827 m.

Delto tai Rusijos imperatorius savo ukazu panaikino Magdeburgo teisę Ukrainoj.[1]

Panaikino tą, kas jau seniai buvo panaikinta gyvenimo; Speranskiui gi rūpėjo įvesti Ukrainoj rusų įstatymai, delto ir stengėsi kiek galima visa, kas buvo savo, nerusiška, novyti.

2. Kievo privilegijos.

Šitas caro ukazas nelietė Kievo, dvasinio Ukrainos centro; Kievas priderėjo prie vakarų gubernijų, ne Ukrainos, jam visą laiką pripažinta gana plati savivalda, kaikame Kievas nepriderėjo nuo vietos administracijos, o šita atrodė nesuderinama su absoliutizmu. Del to Kievo administracija pradėjo kovą su tuom nuo 1827 m. Pirm negu naikinti, reikėjo išaiškinti, kas naikintina, kaip ir iš kur tat atsirado. Šiek tiek padėjo ir tautiniai sumetimai: Kievo gub. įsigalėję buvo lenkai-dvarininkai, tat rusų administracija subruzdo ypač po 1830-31 m. revoliucijos ir pradėjo su jais kovą, tuo tarpu puldami Kievo miestą.

Administracijos organai nė vietoj nė Petrapilyj nežinojo, kaip ir kodel veikia tos ar kitos Kievo privilegijos, užklausė

---

[1] *PSZ* 1831.II.3 Nr. 4319; *Nolde*, 254-269.

galų gale 1834 m. Antrojo Skyriaus. Speranskis pavedė Danilavičiui duoti Kievo privilegijų, ypač jo viešosios teisės istoriją. Jisai paruošė tą darbą. Čionai plačiai išžiūrėjo Magdeburgo teisių atsiradimą Lietuvoje, miestų savivaldą, Kievo privilegijas, jo laisvę nuo rekrutų ir t. t. Speranskis sunaudojo tą raštą kam kitam, negu tarė Danilavičius: Kievo privilegijoms sunaikinti ir tam pateisinti.

Kievas sulygintas su kitais miestais 1834.XII.23[1].

Šitas Danilavičiaus raštas apie Kievo privilegijas tebeguli rankraštyje neišspausdintas.

X.

Danilavičius — Lietuvos istorikas ir istoriografas.

1. Pirmieji istorijos darbai.

XIX amž. pradžioje atbunda Lietuvos istorijos tyrinėjimas. Atgijus mokslo gyvenimui Vilniaus universitete, atsiradus norui ištirti savo krašto praeitį, didėja reikalavimas, kad mokslininkai duotų skaitytojams Lietuvos istoriją, kad jie ištirtų ir pasakytų, kas tikrai žinoma iš Lietuvos praeities. Šitoj dirvoj ima dirbti žmonės esą universitete ir už jo. Tenka paminėti Onacevičių, Justiną ir Teodorą Narbutus, Danilavičių; tuo pat laiku lietuviškai rašė Daukantas.[2]

Kaikurie užsiima atskirais Lietuvos istorijos klausimais, pav., Bohusz(Bagužas, Bauža), kuris rašė 1808 m.; traukė į tą darbą ir mozūrą Lelewelį (1811 m.). Jį viliojo Lietuvos istorija, kurioj yra daug gražių, žavėjančių scenų, yra plati dirva tyrinėti; kas yra šitoji lietuvių tauta, gyva dabar, o iki šiol slaptinga, nežinoma, kurios kilimas neištirtas? Lietuvos praeitis viliojo ir lenkus, nusivylusius del savo bajorų ir ponų politikos. Bet traukė labiau demokratus.

Į jų tarpą įeina Danilavičius. Jisai kitaip žiūri ir dirba tą darbą. Tenkintis pakartojimu senų žinių ir pasakų — jis nenori, taigi reikia pradėti darbas iš naujo. Tyrinėdamas bei ieškodamas medžiagos Lietuvos teisės istorijai, jis užtiko visai naujų šaltinių; dirbdamas po įvairius vienuolynų, bažnyčių ir dvarų archyvus rado visai naujos nežinomos medžiagos; jis padarė pradžią Lietuvos kronikoms ieškoti ir susekti, o rasto-

---

1 *Nolde* 270-283. (Nolde klaidingai stato 1835.XI.23, o buvo 1834). *PSZ.* 1834.XII.23, Nr. 7694 a.

2 Parašyta jo žemaitiška istorija apie 1822 m., o išspausdinta tik po 100 su viršum metų vardu: Darbay senuju Lietuwiu yr Žemayczių, 1822.

sioms kritiškai ir blaivai įvertinti. Taigi jis pastatė savo uždaviniu rašyti Lietuvos istoriją iš naujo dėti jai pamatus. Nuo jo ir prasideda mokslinis Lietuvos praeities tyrinėjimas. Jam teko minti pirmieji takai, o paėmė juos plačiai: surinkęs daugybę medžiagos, apdirbęs, tik suglaudęs ir tai retai tepatiekdavo ją visuomenei.

Pirmas bandymas — Lietuvos Labdarybės istorija, apima labdarybės įstaigas, joms užrašus, dovanas, įstatymus, nurodo virtinę aktų ir duoda labai plačią raštų bibliografiją ir sąrašą.[1]

Kitas Danilavičiaus raštas — tai referuojąs darbas — apie Lelewelio Lenkų knygų istoriją.[2]

Didesnis ir platesnis — istorinis darbas apie Cigonus. Ten surankiota europinė (anglų, vokiečių, prancūzų, lotynų, lenkų) raštija, pridėta žinių apie jų kalbą ir gramatiką, bet savo, nauja, originalė dalis — tai cigonų būklė Lietuvoje, pirmiau ir dabar, išleistieji apie juos įstatymai.

Kiekvieną dalyką Danilavičius nori ištirti iki pamatų, ypač pažįsta Lietuvos ir Lenkijos šaltinius, duoda naujus aktus. Jau čia, kaip ir „Labdarybės“ istorijoj, matyti nepaprastas kropštumas rankiojant medžiagą ir ją apdirbant.

Šiaip retai kada jisai rašydavo svetimo darbo kritiką, jeibent turėdavo nežinomos medžiagos, ir apie ją reikėjo suteikti žinių.

Kraszewski buvo parašęs Vilniaus istoriją. Nesutikdamas su kaikuriais jo tvirtinimais Danilavičius rašo jo recenziją (I tomo).)[3]

Retkarčiais liesdavo jisai svetimus raštus, ir tai tokius, kurie buvo — įvadas į tuos pačius reiškinius Lietuvoje. Prie jų galima priskaityti straipsnius: 1) apie mokyklas ir auklėjimą viduramžiais, 2) apie slavų miestų atsiradimą.

Jo gyvenimo darbas — surasti aktai ir nežinomos kronikos senovės Lietuvos istorijai, po to galėjo pasakyti, kad Lietuvių tauta praeity nebuvo tokia atsilikusi, kaip to norėtų jos niekintojai.

---

1 *Daniłowicz* Rzut oka.

2 Recenzija: J. Lelewela Bibliograficznych ksiąg dwoje t. I. 1823 („Dziennik Wil.“ 1823. t. II Nr. 6. p. 121-144).

3 „Tygodnik Petersburski“ 1839 m. 61, 62, 63 Nr. Nr.

2. Lietuvos kronika.

Ieškodamas Lietuvos istorijai medžiagos, jis užtiko nežinomų raštų. Tarp jų jis surado vieną Lietuvos kroniką, pirmąją, iki tol dar nežinomą.[1]

Jis paskelbė ją 1825 m. vardu „Latopisiec litewski na początku XV w.“, parašę prakalbą į tat, kur pasakoja apie dabartinę Lietuvos istoriografiją, tarp kito ko užsiima Stryjkowskiu ir jo šaltiniais.

Jis nusako paties rankraščio istoriją. Besitrankydamas vasarą su kun. Bobrowskiu po Palenkę, radęs du rankraščiu, vieną palytintį rusus, kitą — Gudus, Lietuvą, Podolę; o po to nagrinėja patį antrojo rankraščio tekstą.

Kronikos autorius, gyvenęs Vytauto laikais, nes aprašinėja, ką pats savo akimis buvo regėjęs, delto apie nevieną dalyką jis buvo suteikęs žinių pirmą sykį.

Norėtų tą radinį pavadinti Palenkės Metraščiu.[2] Bet tai ne originalas, — o tik nuorašas, Odincevičiams parašytas.[3] Kopistas yra pridaręs klaidų perrašinėdamas. Kas autorius? Kada gyveno? Žinių nėra, turėjo gyventi bent tarp 1390—1446.

Šitai progai esant, Danilavičius pasisako apskritai apie ikišiolinę Lietuvos istoriografiją.

a. Lietuvos istoriografija.

Lietuvių tauta rišama su Herulais, kurie sumušė Romos imperiją; išveda tat Hartknoch, Naruszewicz, Bauža, dargi Lelewelis; šiaip savieji apgadino Lietuvos tautos veikalus, išpuošę pasakomis, pradėdami jas jeigu ne nuo Noės sūnų, tai bent nuo Palemono ir Libono, net svetimšaliai niekino ją, sakydami, jį esant nauja tauta, nes apie ją pervėlai teatsiradusios istorinės žinios. Delto Lietuva „laukia ateinant vyro, kuris persiėmęs aukštais ir kilniais istoriko uždaviniais, išdirbęs istoriją kritiškai, suvirškinęs filosofiniu trusu, išaiškintų savitarpio įvykių sijas ir armoniją, įsigilintų į painius jos su gudų tauta santykius; atskirų prūsų, latvių ir žemaičių giminių veikalus, gi-

---

1 *Danilavičius* susekė metraštį rodos 1820 m., gavo 1822 m. iš Supraslio per Sosnovskį, grąžino 1824 m. (*Šachmatov* 4—5, *Bobrovski* 273—284).

2 *Daniłowicz*. Latopisiec Litewski (Dz. W. 1825. XI, p. 247-9):

3 *Ten pat*, 252.

miningus su lietuviais kalba ir įpročiais, nurodytų šitos tautos dalyvumą visos Europos masės veiksmuose; o toks aprašymas, mintyje pilnas savigarbos ir dvasios jėgų, atsižymįs gerų daiktų parinkimu tinkamų žmonijai, pagaliau turįs visas gero stiliaus grožybes, būtų pagerbtas istorijos vardu. Nemaža metų gali praslinkti, kol atsiras toks vyras Lietuvos žemėje: nes pirma, negu rašyti politinius kiekvienos tautos veikalus, reikia kropščiai, su didžiausiu atsidėjimu, mažai kam prieinamu, smulkiu daugybės medžiagos tyrinėjimu ir išnarstymu nustatyti atskirus įvykius; suteikti pasitikėjimą seniesiems jos rašytojams, surinkus iš visur atitinkamų citatų, įtempus atydą atskiriems posakiams dargi žodžiams išaiškinti tolimos senovės paminklų, jeigu ne patikrinimą, tai įtikinimą, jog daugelis chronologiškų datų yra klaidingų, kurios vis be perstojo kartojamos, žodžiu: smulkiausias teisybes moksliškai ištirti ir padaryti prieinamomis istorijai. Jau šiandien pradedama žiūrėti į kylančią, mano taisyklėmis, Lietuvos veikalų kultūrą: jau ne tik užsidegę mylėtojai, bet ir žinovai, nebeniekina smulkių ieškojimų, jeigu jie veda prie svarbesnių ir platesnių išvadų, maloni ateitis šypsosi istorijai. Neseniai, užsidegęs del tautybės Bauža metė keletą pastabų del savo tautiečių kalbos. Platesne perspektyva su savo kritingumu Lelewelis parodė kelius, kuriais galima patekti prie tikrųjų Lietuvos praeities pradų; nemirštamasis Czackis sukrovė didelių žinių lobį tos tautos įstatymams pažinti, bet iki šiol nieko, arba permažai atiduota darbo ištirti patiems šaltiniams krašto istorijai pažinti, del kurių stokos gal per anksti pradėjo dejuoti ir aimanuoti.

„Kunigai, garsūs švietimu, pagarba ir pašaukimu prie mokslo visuose Europos kraštuose, atsižymėjo apdirbdami pirmykštę tautos istoriją. Juo kokia žiemių tauta ilgiau ištrivojo prastoj barbarų būklėje, juo vėliau su Kristaus religijos šviesa perėmė pietų Europos apsitrynimą, tuo vėliau pradėjo pažinti jos veikalus. Lietuvoje, baisioj Algirdų laikais, o Jagėlų apkrikštytoj, kunigų patarnavimas istorijai turėjo pavėluoti, nes tie, ką siuntė iš italų ir lenkų kraštų, kalbėjo mokslinga lotynų kalba, niekino ir žemino visą, kitą kalbą vadindami barbarų (Goštautas versdamas į lotynų kalbą iš gudų Lietuvos Statutą 1529 m.: „e Ruteno Statuta ipsa ut in Barbaro sonant, directe de verbo ad verbum translata“ — iš

gudų kalbos, kadangi jis barbariškai skamba, šitas statutas išverstas žodis į žodį), delto jie Lietuvos kronikų, gudų kalba rašytų, o del slavų rašto neprieinamumo nenorėjo nė pažinti, o tuo labiau atlieti, persakyti jas lotynų kalba, nenorintiems anos mokintis čiabuviams, nerado reikalo. Retai esančios bažnytinės mokyklos, mokinančios tik skaityti, o vyriausioji mokykla atsirado vos Batorio laikais, laikė tautą tamsybėje. Anksti giriasi Vilniaus kapitula vyskupais ir pralotais iš savųjų, betgi labiau tikybos platinimu, negu mokslo darbais."

b. Stryjkowskis ir jo šaltiniai.

Pirmas kuris šį-tą yra suteikęs apie Lietuvą, buvęs Petras Dusburg, toliau lenkas Długosz plačiai pasakoja apie Lenkijos-Lietuvos santykius; vėliau Lietuvos įpročius aprašinėjo Mykolas Lietuvis. Remdamasis tomis žiniomis Mot. Stryjkowski surinko daug medžiagos ir sulipdė Lenkijos ir Lietuvos kroniką, išleido ją Karaliaučiuje 1582 m. Jis pradeda nuo pasaulio sukūrimo ir tvano; pas jį yra nesąmonių apie Vaidevutį, Palemoną ir Libong, tik vėliau pasakoja Lietuvos veikalus.

Jo darbas šitaip paskirstytas.

Pirmos jo knygos, kaip bizantiečių, prasideda nuo pasaulio pradžios ar tvano, antrosios — seka Lietuvos pradžios tarp gotų ir gepitų, kur Vaidevutis nepaskutinę ima vietą, trečios — pilniausios nesąmonių, pašvęstos Polemonui ir Libonui bei jų gausiai giminei, ketvirtose — aprašyta stabmeldžių lietuvių įpročiai, dievaičių vardai; penktos ir šeštos — vien rusais užimtos; septintos — lenkiškai perpasakotas Dusburgas, vos aštuntose gauname žinių apie Mindovę (Mindaugą); devintos pavestos Ramunto ainiams; kitos likusios — aprašo kitų Lietuvos kunigaikščių darbus.

Stryjkowski — tai „rašytojas be kritikos, vergiškai perrašinėjąs pirmtakus, jis be abejo tik temdina teisybę: kalba paprastai, o painioja ir daro anachronizmus, nuolatos nuobodžiai be nuovokos pasikartoja: karai ir mūšiai su priešais, o su kaimynais sąjungos, tokie įvykiai kaip vainikavimas, vestuvės, banketai, mirtis, nepaprasti gamtos reiškiniai ir kunigaikščio rankomis pastatytosios bažnyčios — daugiausia užima rašytoją; aukštesnių uždavinių, įpročių ir priimtų įstatymų, nelengva iš jo susekti, nes paskleisti visokias žinias, pada-

ryti jas prieinamomis, iš lotynų raštų gautas — tai buvo svarbiausias jo uždavinys. Gražus jo darbas tik tuomet kritikai turės svarbos, kai viskas bus suvesta prie šaltinių, iš kurių jis sėmė, jų autentiškumas bus nustatytas ir į akis parodytas, galės patvirtinti ieškomą teisybę. Juo daugiau susirinks panašių šaltinių artimųjų anų laikui, vietai ir įvykiui, ištirtų dvasioj ir pagrinde, tuo labiau jo liūdymas bus įtikinąs, nereikia atmesti dargi ir tokių ištraukų, sutrumpinimų ir vietų, kitų rašytojų pakartotų. Juk kai visus šaltinius ištirs ir pažins, kai visus Lietuvos veikalus išaiškins, gal tuomet pavyks suprasti Stryjkowskį."

Išskaitydamas savo šaltinius, Stryjkowskis be spausdintų nurodo dar dvyliką Lietuvos metraščių, bet vargu lietuvių kalba, be to 5 prūsų kronikas, Livonijos, daug gudų ir vieną slavų. Iš jų prisidarė išrašų, kurie, kaip jis sakė, nesutilptų į didelį vežimą.

Kokios tos kronikos, iš kur jos, ar geros, kur jos yra dabar — nežinia. Niekas tuomet tuo nesirūpino, neabejojo ir viskuo tikėjo Žemaičių kanauniku. Dabar gi imant abejoti, reikalauja duoti bent vieną metraštį, iš kurio jis sėmė žinias; vien delto, kad jis nenurodė kronikų ir šaltinių, kurių jis rūpestingai ieškojęs, juo netiki, taigi atsiranda karštas reikalas nustatyti, ką jis yra paėmęs iš Długoszo, Miechowito, Kromerio, Bielskio, Dusburgo, ką iš kitų kronikų sėmė ir kiek galima tuo pasitikėti — juo ir jo šaltiniais.

Dabar, sako Danilavičius, yra jau paskelbta 15 rusų metraščių, o juose yra daug žinių apie Lietuvą, tai turint juos galima susekti, kas imta iš rusų, kas iš Kievo kronikų. Kas naujai ištirs Stryjkowskį, nurodęs tuos jo šaltinius, nemaža padės Lietuvos istorijai.

Tai šitų nežinomų iki šiol Lietuvos kronikų, kuriomis naudojos Stryjkowski, ėmė ieškoti ir Danilavičius.

c. Lietuvos kronika.

Vasarą 1820 m. Danilavičius lankė savo gimtinę Palenkę, kartu su kun. Bobrowskiu, slavų kalbų ir literatūros žinovu, rado du visai nežinomu rankraščiu 1) Chronografą ir 2) kroniką apimančią Gudų, Podolės ir Lietuvos veikalus, kuri vadina save Podolės kronika.

Pirmoji — paliečia rusų veikalus, paimta iš Nestorio ir jo tęsėjų, kita — palyti Lietuvą.

Jisai nustato kronikos rašytoją, kas buvo ar galėjo būti jos autorius, kada gyvenęs. Priėjo prie išvados, kad ji bus seniausia, vienintėlė autentinė Lietuvos kronika, kad autorius gyvenęs Vytauto laikais. Nustatinėdamas žiūri raidžių ir popierio; atrastoji esant perrašyta iš senesnio originalo.

Autorius turėjo būti vienuolis, gyvenąs tarp 1390 — 1446 m. Yra dalykų, kurie palyti rusus, tai Danilavičius iš jos tepaskelbė tą visą, kas kalba apie Lietuvą, praleido, kas liečia Rusus, nes tuo dalyku buvo užsiėmęs Schlötzeris. Šitai daliai — apie rusus kronistas ėmęs žinių iš Nestorio.

Kronikos autorius Lietuvos gyvenimą vaizduoja ir rašo, kaip matytojas, rusų — iš kitur semdamas, gal kopistas yra rašęs apie 1520 m. ir šį-tą pridėjęs iš kitų šaltinių.[1]

Jis vadina ją Palenkės rituliu ar kronika, o moksle prigijo jai Danilavičius ar Suprasllo kronikos vardas, nes Suprasly ji buvo ištikrųjų atrasta.

Kur rado ir iš kur paėmė rankraštį, Danilavičius dar nesako. Ar bijojo, kad vyriausybė nepaimtų, o ji uoliai buvo subruzdus viską pas save rinkti ir traukti į Maskvą ir į Petrapilį. Danilavičius norėtų, kad čia liktų; jis nusirašydavo ir originalą paprastai grąžindavo į vietą.

Bet vistiek rusų vyriausybė sužinojo, tik vėliau, ir tikrai ją sau išreikalavo.[2]

Danilavičius paskelbė ją, rašydamas vieton slavų lotynų raidėmis „Dzienik Wileński" 1823 m.[3] ir paskui skyrium.

3. Prieš Lietuvos praeities niekintojus.

Iš pradžių Danilavičius jautė liūdėsį, kad nedaug kronikų tesuradęs, reikia, sako, tyrinėti ir ieškoti, o ar daug jis beras, gal žuvo viskas? Tik paskui jų suradęs daugiau atsigavo, drąsiau žiūrėjo į savo tautos praeitį, o tuo ir į jos ateitį.

Ir visą laiką Danilavičius dirbo, rankiojo kronikas ir aktus, iš užmiršties prikėlė Lietuvos praeitį, tat buvo nustatęs savo dokumentais. Tik negreitai grįžo prie kronikų įvertinimo, nemėgo pakartoti, ką rašė, rašė trumpai, o grįždavo vėl

---

1 „Dzien. Wil." 1823 t. III, IV.

2 *Šachmatov*, 4—5.

3 „Dz. Wil." 1823. III. 241-265 ir skyrium. (Žr. Danilavičiaus raštų bibliografija).

prie tos temos tik medžiagai išaugus, pasikeitus galvojimui. Praslinkus 15-17 metų, surinkęs begales istorijos ir teisės istorijos šaltinių, jis grįžta prie kronikų, bet jau kita nuotaika. Darbas nedidelis, o suvartota eibės medžiagos, kad reikėjo daryti naujas išvadas. Jau drąsesnis tvirtinimais, pasisako ir tokiais dalykais, apie kuriuos pirmiau vengė kalbėti. Lietuvos praeities šaltinių žinojime jis neturėjo sau lygių, o vis reikia kariauti dėl savo išvadų.

Jis vėl rašo apie Lietuvos metraščius. Jo raštas pasirodo net keliose kalbose (rusiškai, vokiškai, lenkiškai berods vėliau).[1]

Jau dabar jis nebepessimistas, linksmiau pasakoja, drąsiau ginasi nuo Lietuvos niekintojų.

O tie Lietuvos niekintojai buvo įvairūs: vieni sako visai nebuvę senovės Lietuvos kronikų, kiti netiki, kad esamąsias būtų rašę savieji, o daugiausiai jie vaitoja, jog žuvo visos kronikos, kuriomis kadaise naudojosi Stryjkowski, vis aimanuoja, bloga esant dabar, kad negalima esą atskirti, kur Stryjkowski prasimanęs ir iškreipęs, o kur teisingai iš kronikų paėmęs.

Schlötzeris, įsigalėjusis tarp rusų kronikų tyrinėtojų, paskelbęs Nestorį, vertusis ar trumpinusis vokiškai Kojalavičių, o tas Stryjkowskį, taigi Schlötzeris, pats netyrinėjusis Lietuvos istorijos, drąsiai tvirtino: Lietuvių kronikų nebuvę ir jų būti negalėję.

„Kojalavičiaus išgirtieji, sako Schlötzeris, vetusti et vetustissimi annales Lituaniae yra tušti įsivaizdavimai. Teisybė, Lietuva buvo virtusi krikščioniška 1252 m., bet ir tai trumpam laikui, o paskui 1386 m. jau visiškai, del to negalėjo turėti kronistų, nes visuose žiemiuose rašymo menas ir kronikos teatsirado kartu su krikščionyste. Taigi visa tat, kas pasakojama apie senovės kronikas, reikia taikinti XV ir XVI amž."

Taip rašė Schlötzeris. Į tat atsakė Danilavičius, pats ištraukęs kroniką iš užmiršties dulkių ir ją ištyręs. Teisybė, Schlötzeris yra jau miręs, bet jo argumentacija, jo priekaištai lieka, nes jie vis dar pakartojami.

---

[1] Wiadomość o właściwych litewskich latopiscach („Ateneum", dar sykį pridėta prie Marcinowskio išleistųjų Stryjkowskio raštų).

Juk juo tikėdamas tą patį pakartojo ir 50 metų praslinkus po jo užsiėmęs Lietuvos istorija Kraszewski, kuris pats kūrė istorinį Lietuvos ėpą; jeigu nerado tikrų senų legendų, tai pats jas darė. Jisai sakė: „po teisybei tikrųjų Lietuvos kronistų nėra, o iki XIV amž. tai ir tikrųjų rašytų paminklų nėra". Taip jis rašė 1838 m.[1]

Reikėjo kariauti su Schlötzerio šmėkla, kuri turėjo apgniaužus Lietuvos istorijos rašytojus. Jis nepyksta, ramiai ginčijasi su jo išvadomis. „Ramybė šiaip užsitarnavusio Lietuvos istorijos vyro vėlei. Visgi nesuprantama, kad toks garsus kritikas, nenuilstamas kronistų rinkėjas, retai kas, kaip jis, taip apsiskaitęs, nežinojo nieko apie daugybę Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Vytauto laiškų, suteikimų ir traktatų, nekalbant apie paslėptus archyvuose, bet spausdintus pas Reynaldą ir įvairius prūsų istorikus, kam jis įžeidė Lietuvą, būk ji iki 1386 m. buvus neraštinga. Tokiam pasipūtimui numušti gana bus pasakyti, kad tauta, kuri turėjo prūsų-lietuvių gramatiką XIII amž.,[2] negalėjo būti neraštinga iki Jagėlos laikų. Jo tvirtinimo klaidingumą, rašo Danilavičius, apie kronistus įrodysiu šitame rašte."

O būti drąsiu jis turėjo pagrindų: laikotarpiui nuo 1252 — 1569 m. yra surinkęs, kaip jis sakosi, ištraukų iš 2000 su viršum aktų ir laiškų, palytinčių Lietuvą.[3]

„Atkris, sako Danilavičius, šitokie ir jiems panašus samprotavimai, jeigu įrodysiu, jog lietuviškų kronistų tikrai buvo, ir įtikinsiu, jog įvairiose vietose Srtyjkowskio paimtos iš kronistų ištraukos rodo jų lietuvišką dialektą, kuriuo niekuomet nerašė rusų kronistai. Nutils pagaliau verkšlenanti aimanavimai, būk žuvę visi Stryjkowskio vartoti kronistai, jeigu bent du gal ir daugiau iki šiol pasislėpusių išvilksiu dienos švieson."

„O iš kur meldžiamieji, atsirado šitos žalingos Lietuvai nuomonės? O gi iš tikrųjų tat įvyko ne dėl medžiagos stokos, bet iš dalies del mokslininkų apsileidimo ir nerangumo ieškoti,

---

1 „Tyg. Petersburski" 1838 m. Nr. 18. O historji Litwy. Plačiau apie Stryjkowskį rašė Kraszewskis (Wilno, I t. 417—477 p.), kaikame įtikintas Danilavičiaus.

2 Yra užsilikusių spėjimų, buk vienas vyskupas yra parašęs XIII amž. prūsų kalbos gramatiką, raštai užsilikę Prancūzijoj. Iki šiol ji nesurasta. Veikiausiai tai buvo spėjimas.

3 Vėliau jie išėjo kaipo „Skarbiec". („Lobynas").

taigi, del tų, kurie privalo rūpintis istorija, o dar labiau del tų, kurie nenorėjo duoti jiems lėšų ir pašalpos reikalingų spaudai ir ieškojimui.

„Ką gi šiandien žinome ne tik apie kronistų skaičių ir amžių, bet ir apie patį jų esimą? Beveik nieko."

Tai Danilavičius ketina minti takus ieškotojams, nori juos paraginti eiti prie šito darbo.

O reikia būtinai panagrinėti, patikrinti patys šaltiniai, be šito negalima tyrinėti nei Lietuvos istorijos, nei jos įstatymų pažinti. Taigi, sako, reikia patyrinėti patį Stryjkowskį, deja dabar leidžiąs jo Lietuvos istoriją nesako aiškiai apie jo šaltinius arba jų tikrumo neįrodo, todel tą darbą ketina atlikti Danilavičius.

4. Lietuvos metraščiai.

Stryjkowski neskiria gudų (rusų) nuo lietuvių metraščių ir painioja juos su kits kitu, vienų kliaudis prikiša kitiems ir t. t. Jį suklaidino bendra kalba, o juos galima ir reikia atskirti. Be to Stryjkowskis naudojasi kaimynų tautų metraščiais bei istorikais. Jis ėmė rašyti, kada kitos tautos labiau pakilusios jau turėjo parašiusios savo istoriją. XVI amž. kilant švietimui, rūpinantis istorijos menu, reikia visur surasti raštai, tai susekę juos perrašinėja, papildo, trumpina, perdirba.

Reikia būtinai iškelti savo tautą, taigi geriausia pradėti jos istoriją nuo seniausių laikų. Jau seniai įvairios vakarų Europos tautos, išvedusios savo veikalus stačiai nuo Noės arkos, buvo surašiusios ištisą eilę karalių vardų. Gėda buvo nuo to atsilikti kaimynams. Juo arčiau prie ano laivo kas buvo susekęs savo tautos lopšį, juo nuostabiausių pasakų įpindavo į savo veikalus, juo garsesnę istorinių asmenų atsargą iškasdavo, mažai kam žinomą, ir iš jų išvesdavo savo genealogiją, tuo jis darėsi garsesniu savo mokslingumu. Stryjkowskis džiaugiasi, kad bene stačiai iš Noės laivo bus išvedęs lietuvių tautą. Jisai neaukštai vertina metraščius, įvairiaip apie juos atsiliepia; didžiuojasi, kad iš šitų abejotinų šaltinių, menko proto, nerangių žmonių darbo, turėjęs semti, į savąjį darbą įdėjęs daug triūso, o jeigu ko trūkę, tai pats pridėjęs, sugalvojęs ir Lietuvos senystę parėmęs. Gal delto žemina anuos, kad save išaukštinus, niekina juos kaip rašytojus, nes anie negirdėjo nieko apie Palemoną, Liboną, Vaidevutį ir t. t. Ir pats prie anų melų prideda dar naujus, savus.

Taigi šitą Stryjkowskio pažiūrą į kronisto ir istoriko uždavinį Danilavičius smerkia ir rūpinas susekti, kur pas aną teisybė, o kur melas, nes neveizint į jo įrodinėjimus, vis dar buvo norinčių tikėti Stryjkowskiu. Jo puolimas dabar buvo daug smarkesnis, negu pirm 15 - 18 metų.

Lietuvos kronikos buvo rašomos gudų (rusų) kalba. Kaikas XIX amž. pradžioj tarė, jog jos galėjo būti rašytos lotynų ir lietuvių bei žemaičių kalba. Spėja šita Gołębiowski, o Narbutas tvirtina, jog jos buvo rašytos savotišku raštu — rūnomis.[1] Bet tai iš oro pagautas tvirtinimas.

Iš tikrųjų Lietuvos kronikos tebuvo rašomos gudiškai, bet jų gudų kalba nėra rusų, ji visai kitokia, negu vartojama Naugardo, Kievo, Valuiniaus kronikose. Šitaip rašė tik vieni lietuviai, tik jie įterpdavo savo kalbos posakius ir žodžius į rusų kalbą, įdėdavo į jas ir savo, lietuvišką akcentą.

Lietuvių kronikos skiriasi nuo rusų ir forma: jos pasakoja nuosakiai, sklandžiai, ne chronoliginėje eilėje, tai bene bus lenkų kronistų įtaka, o rusų — pamečiui žymi įvykius.

„Iš širdies velija mokytieji lietuviams, kad nors su širdgėla persiskirtų su gerbiama Palemono paderme, išsišakojusia Kūnų, Barkų, Sperų, Kernių, Gimbutų giminėse, lai ir Vaidevutį palieka vokiečiams, bene iš jų paimtą.“

Stryjkowski niekina kronistus, visaip juos pravardžiuoja, ir besmageniais, ir lengvatikiais, o jis pats jiems ieško įrodymų, gi pritrūkęs žinių ir kantrybės tyrinėti, pakartoja jų pasakas ir plepalus.

Stryjkowski naudojasi Prūsų kronikomis, — tarp jų seniausia esant pirmojo Prūsų vysk. Kristijono XIII amž.

Del šitos kronikos jau iš pat pradžios buvo ginčų. Jąją rėmėsi Grunau,[2] į ją nurodė ir iš ten sėmė Lukas Davidas.[3] Bet abejojo del jos buvimo vėlesnieji Hartknoch (XVIII amž.),[4] Baczko (XVIII — XIX amž.),[5] o paskui įrodinėjo jo

---

1 *Narbutt*, Dzieje Litwy, t. III.

2 Gyv. XV-XVI amž., gimęs 1470-80 ir miręs apie 1529 m.

3 Lucas David, gyv. 1500-1583.

4 Hartknoch, gyv. 1644-1687.

5 Baczko Ludwig, gyv. 1756. VI. 8—1823. III. 27.

tikrumą Kotzebue,[1] Voigt,[2] dargi šis suteikė iš Kristijono kronikos ištrauką.

Delto ir Danilavičius pripažįsta Kristijono kroniką buvus, del jos neabejojo.

XIX amž. baigiantis visgi ėmė jau abejoti: pav. Töppen,[3] Prūsų istoriografas, nė neužsimena; Pobłocki[4] įrodinėja, jog jos visai nebuvę, jog iki XV amž. niekas nežinojo, pramanė ją esant vos XVI amž., taigi sako, kad visa tat prasimanę Grunau ir Lukas Davidas (XVI amž.), iš ten ėjo pasakos apie Vaidevutį ir t. t.

Buvo Livonijos (Latvijos) kronistų, kaip Indrikas Latvis XIII amž., kuris pasakojo apie pirmasias kovas su ateiviais vokiečiais, tai jis pirmasis patiekė žinių apie lietuvių būdą, gyvenimą ir karus. Iš jos galima įsitikinti, jog lietuviai buvo kitokie, negu žemindamas juos pašiepia Długosz'as, — neskaitlingi, ką tik išeinanti į platųjį pasaulį.

Bet nematyti, kad Stryjkowski būtų jį sunaudojęs. Tik taip pat nežinia, ar pasinaudojo kitu Latvijos kronistu — Alnpeke, ar pažįsta jo Eiliuotąją kroniką?

Stryjkowski nurodo trečią kroniką, gautą iš Katkaus, bet kitiems iki šiol ji liko nežinoma.

Stryjkowskio neabejotinas nuopelnas — kad ištraukė Lietuvių kronikas, be jo nedaug iki tol tebūtume žinoję. Jis darė tai liepiamas Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio. Turėjo dvi kroniki, sudėjęs jas į vieną, rašė savo darbą, tai visas jo šaltinis seniausiems laikams. Jos tai jam suteikė žinių apie Palemoną, kur prieštaravimų pilna, iš jų tai Stryjkowski išvedė Giedraičius.

Kokios jos, iš kur gavo tas kronikas? Jis tyli apie tat.

Viena galėjo būti rašyta lietuvio XVI amž. Kas ji ir kur ji yra? O kur yra antroji? Nevienas susirūpino jų suradimu. Narbutas paskelbė jos dalį iš metraščio, vadinama Bychovco kronika, deja nemokėjo jos išleisti, kad mokslui tiktų, visi jo spėliojimai, taip ir liko nieku nepagrįsti.

---

1 August Friedrich v. Kotzebue, gimęs 1761 m., užmuštas stud. Sando 1819 m.

2 Voigt Johannes, gyv. 1786-1863.

3 *Töppen.* M. Geschichte der preussischen Historiographie 1853.

4 Leon v. *Pobłocki* Kritische Beiträge zur ältesten Geschichte Litauens 1880.

Apie ją Narbutas sako šitaip: ji susidėjus iš trijų dalių. Pirmoji — baigiasi Mindaugo mirtimi, rašyta lietuvių kalba, gotų rūnomis ant medžio lentelių, bažnyčioje saugojama, dalis išnyko, paskui buvo išversta į gudų kalbą. Antroji — nuo Mindaugo mirimo iki 1320 m., rašyta rodos gudų kalba. Trečioji — nuo 1320 m. iki XVI amž. pradžiai. Narbutas taria, jog šią dalį rašęs Mitrofanas, Pinsko vienuolis, minimas pas Rotundą.

Danilavičius abejoja del Bychovco kronikos buvimo, kol jos nepaskelbs. O tas, kas yra, tai bus tas pats, ką ir kronistas minimas Stryjkowskio — Zaslavio kunigaikščių kronika.

Danilavičius tarė, jog ir Rotundo kronikos nebuvę, niekas nėra jos matęs.[1]

Be to Stryjkowski naudojos iš metraščių, gautų iš Katkų, kurie rūpinos juos įgyti, surinkti ir perrašyti.

Pas Stryjkowskį minima dar penkta lietuvių kronika, rašyta Lietuvos gudų kalba, berods neaukštai statoma.

Taigi Lietuvos kronikų yra. Bet kur jų originalai? Ar viskas sunaudota, ir ar tinkamai?

Ir Danilavičius ėmėsi to darbo — surasti tikrasias Lietuvos kronikas, rasti pirmuosius istorijos šaltinius.

Iš pradžių ieškojęs ko kito. Czacki buvo paskelbęs, jog žuvęs gudų kalba rašytasis 1529 m. Statutas, taigi reikėjo jį surasti. Nuo 1820 m. ėmęs ieškoti visur, lankėsi įvairiuose Lietuvos užkampiuose, suradęs tris Statuto tekstus, perrašęs, gražinęs į vietą, iš kur paimta. Beieškodamas Statuto tekstų, radęs kroniką Supraslyj Bazilėnų vienuolyne. Ir ją perrašęs, grąžinęs, išleidęs „Dzien. Wilenski" 1823 m., o Marcinowski 1827 m. skyrium. Sužinojęs apie šitą metraštį, Novosilcovas išreikalavo jį iš vienuolyno; dabar slėpti rankraščio vietą nebuvo reikalo.

„Drąsiai tvirtinu, sako jisai, jog iki šiol nėra žinoma geresnio ir net senesnio Lietuvos kronisto.

„Iš šito kronisto įsitikinu, jog XIV amž. rašyta atskiras grynai lietuviškas kronikas ar bent sudarydavo jas iš senesniųjų.

„Nes jeigu šis kronistas yra senesniųjų sutrumpinimas, kaip pats sako, taigi buvo dar senesni Lietuvos kronistai, prieš

---

[1] *Daniłowicz,* Wiadomość, 50-51.

jo gadynę buvusieji, taigi veltui šaukia Schlötzeris, kad nėra ir nebuvo senesnių už XV ir XVI amž., nes šita rašyta apie 1394 m."[1]

Obolenskis išleidęs 1836 m. dar kitą, kadaise buvusią Suprasly kroniką, bet ten Lietuva užima nedaug vietos. Jos nežinojęs Stryjkowski.

Galima prikišti Stryjkowskiui nevieną dalyką ir dejuoti, kam jis rašęs savo kroniką, vieton paskelbęs ištisą pirmykštę kroniką ir t. t.

Bychovco kronika užima žymią vietą jo šaltiniuose, taigi galima reikalauti, kad turintieji ją paskelbtų.

5. Danilavičiaus nuopelnai istoriografijoj.

Danilavičius atsidėjęs pradėjo ieškoti pačių aktų ir kronikų, ir tuo sugriovė nevieną legendą. T. Narbutas ėjo Stryjkowskio pėdomis, daug dalykų suradęs, šį-tą pridėjęs nuo savęs. Danilavičius delto juo ir nepasitiki, reikalauja įrodymų, nori pačių tekstų.

Kai kam šita nepatiko; jiems rodėsi, jog Danilavičius griaunąs Lietuvos istoriją, tarp jų ir Daukantas piktinas jo darbu.[1]

Jis taką skynė į mokslinę istoriją. Ką Danilavičius buvo nustatęs savo laiku, tai šitas ir pasiliko, — vėliau nedaug teprisidėjo naujų dalykų. Pirmiausiai liko kronikos.

Narbutas išleido reikalaujamą Bychovco metraštį 1846 m., taigi Danilavičiui mirus, bet originalo taip ir nesurado.

XX amž. del Narbuto darbo grynumo iškilo rimtų abejonių. Jisai stropiai atsidavęs Lietuvos praeities tyrinėjimui, visaip rūpinos sudaryti gražią senovę. Bet vartojo visokių priemonių — nuo savęs pramanydavęs, kai ką pats surašydavęs kaip senų laikų kroniką, pav. Kyburgo kelionę, gal tas pats buvo ir su Bychovco kronika. Nebereikalo skersavo į jį Danilavičius.

1907 m. Petrapilyje išėjo visi žinomi Lietuvos metraščiai (Vakarų Rusų kronikos). Danilavičiaus surastoji užima pirmą vietą, tik jo vardo nėra, vadina ją paskutinio savininko vardu Supraslio, o ne pirmo atradėjo ir tyrinėtojo.[3]

---

[1] *Danilowicz* Wiadomość p. 59.

[2] Daukantas laiškuose į Narbutą.

[3] Полное Собраніе Рус. Лѣт., т. XVII.

Ar savo kritikoj toli nuėjo Danilavičius? Ar tikėjo tuo ko nebuvo, ar netikėjo tuo, kas vėliau buvo?

Ankščiau minėta apie vysk. Kristijoną. Esant Voigt'o tvirtinimui, turint ištraukas iš kronikos, buvo galima prileisti ją buvus.

Jis neigė, kad būtų buvus Rotundo kronika. Tą klausimą palieka neišaiškintu ir kiti. Rotundas visgi bus rašęs, tai ji dingusi, užsiliko trumputė kronika apie Lietuvos kunigaikščius, Lietuvos Lenkijos santykius.[1]

XI.

Aktų rinkimas ir leidimas.

1. Aktų lobynas (Skarbiec dyplomatów).

Pradėjus nuo Vilniaus laikų baigiant paskutiniais Maskvos metais Danilavičius ruošė didelį veikalą apie Lietuvos istorijos šaltinius, be kurių istoriją rašyti neįmanoma, todėl pirmiausiai jie reikia surinkti, ištirti ir sutvarkyti.

Šitą darbą jis atliko; kraustydamasis iš vietos į vietą, turėjo vežiotis su savim arba laikyti saugioj vietoj, kad paskui paėmus ir vėl tęsus toliau. Tik kartais siuntinėjant paštu žūdavo, bene didelių dalykų nebuvo išnykę.[2]

Buvo tai „Skarbiec" — aktai ir regestai Lietuvos istorijai iki 1569 m. Bet gyvas jis taip ir nesulaukė išleidžiant šito savo darbo. Našlė turėjo jį; žinomas mecenatas Swidzińskis padėjo E. Tiškevičui iš Vilniaus įgyti „Skarbiec", ir tas pasirūpino jo išleidimu Vilniuje 1860-62 m.

Yra tai aktai, regestai (trumpas jų turinys), ištraukos iš raštų, pradėjus nuo seniausių laikų (pradedant nuo Herodoto iš Halikarnasso) iki 1569 m. Įvairias žinias ir aktus jis gretina tarp savęs, lygina, prideda kartais savo ir kitų nuomones dėl tų žinių tikrumo ir teisingumo. Iki šiol Lietuvos istorikui buvo ir tebėra ta knyga nepakeičiamas šaltinis.

Be abejo nevienas dalykas paseno, pasirodė esąs netikras, istorijos mokslas daug ką išaiškino kitaip, bet ir neviename dalyke patvirtino, jeigu ne tuoj, tai vėliau Danilavičiaus tarimą.

---

[1] *Jakubowski* Studya 65-59.

[2] Žr. aukščiau I sk. VI.

Iki šiol niekas nepralenkė ir nepakeitė „Lobyno“, tai — sąžiningas kropštus darbas, be politinių tikslų, vedamas tyru noru nušviesti savo tėvynės praeitį.[1]

2. Pasiuntinių knygos (Księga Poselska).

Būdamas Maskvoje Danilavičius rado (1839 m.) Užsienių Ministerijos archyve keletą knygų iš Lietuvos Metrikos, kuriose buvo įdėta susirašinėjimas tarp Lietuvos ir Maskvos 1545 — 1580 m.

Nesunku buvo įtikinti Maskvos Istorijos Draugija, kad ją išleistų. Išėjo dviem tomais. Danilavičiui redaguoti padėjo dar jam esant Maskvoj Obolenskis, o po antruoju pasirašė Pogodinas. Prakalbą tegalėjo parašyti Danilavičius.

XII.

Darbai pagelbiniuose istorijai moksluose.

1. Paleografija. Diplomatika.

Bedirbdamas prie senovės Lietuvos raštų, Danilavičius turėjo ištirti jų formą, kalbą ir aktų turinį.

Apie tat trumpai pasisakė jau Vilniuje kalbėdamas apie Statutus („Opis. bibl.“)[2] ir plačiai vėliau, nagrinėdamas Tolstojo rankraštyną Maskvoje, kurio aprašymą pagamino Kalaidovič, parašė apie tat į vieną Varšuvos laikraštį. Lelewelis nesutiko su jo tvirtinimu, jog buvus atskiras Lietuvos rusų arba gudų raštas ir kalba, apie tat parašė atskirą straipsnį.[3]

---

[1] 1930 m. išėjo knyga, kuri turėtų pavaduoti Danilavičių, būtent: *H. Paszkiewicz*, Regesta Lithuaniae t. I. Teisybė, yra joje naujų dalykų, kurių Danilavičius pirm 100 metų nežinojo, yra nurodyta geresnių tekstų, bet tai yra tik regestos (turinys, antraštės), pačių aktų nėra, yra tik nurodymai į juos.

Šis Paškevičiaus darbas turi politinį tikslą, kurį autorius ir nurodo: aukota „Vytauto atminčiai..., kad galėtų palengvinti ištirti pagrindus, kuriais remdamasis su Lenkijos pagelba gausiai padaugino senosios Lietuvos liaupsę“. (*Paszkiewicz* Regesta, prakalba IV).

[2] Žr. aukščiau II sk. I.

[3] „Dziennik Warsz.“ 1825 — 1826.

Danilavičius rašė trumpai, kelionėje; grįžo prie to vėliau atskirame darbe apie „R u s ų D i p l o m a t i k ą“, kur nagrinėja rusų raštą ir jų savybes.[1]

2. Archeologija.

Danilavičiui teko užsiimti ir a r c h e o l o g i j a. Atsiradus tvirtinimui, jog Kieve surasta Diro kapas (IX amž.), užsiėmė tuo Kievo „Senybių Draugija“, kuri pavedė ištirti tat Danilavičiui (1838 m.). Jis parašė referatą, kuriame nurodė, jog tas nieku napagrįsta.[2]

3. Ikonografija.

Teko būti ir i k o n o g r a f u. Viena Rusų mokslo įstaiga pavedė jam ištirti, ar surastas Genujoj caro Jono IV portretas yra tikras, ar ne.[3]

4. Numizmatika.

Danilavičiui teko užsiimti n u m i z m a t i k a; tą darbą jis dirbo būdamas Charkive, nors tuo įdomavosi jau būdamas Vilniuje.

Charkivo universitetas netikėtai gavo didelį senovės pinigų rinkinį, apleistą ir nesutvarkytą: iki šiol jisai buvo pavedęs tą rinkinį žiūrėti ir tvarkyti literatūros fakultetui. Ir tikrai jo professorių vienas kitas bandė pinigų rinkinį ištirti ir surašyti, bet tat darė savotiškai, nes nenusivokdavo numizmatikoj, delto mesdavo darbą, nieko tinkamo galų gale nepadare.

Atvykus Danilavičiui, mokslo globėjas Perovski, tardamas, jog jis nusimanys numizmatikoj, jog buvęs ir dirbęs garsiame Vilniaus universitete, tai ir pavedė jam sutvarkyti monetų ir medalių rinkinį.

Danilavičius apsiėmė ir pradėjo dirbti, įsitikino, jog tas pinigų rinkinys — Lietuvos turtas, iš jos išvežtas, kol neatsidūrė subarstytas, išardytas Charkive.

Danilavičius uoliai ėmėsi surašinėjimo ir tyrimo darbo, juk tai buvo istorinis Lietuvos lobis.

---

[1] „Московскій Вѣстникъ“ 1829.
[2] Žr. aukščiau I sk. V.
[3] Žr. aukščiau I sk. VI.

Jis atskyrė monetas tikras nuo netikrų, išaiškino kurios retesnės ir brangesnės. Iš 5782 monetų rado: senovės — 1287, rusų — 1007, lietuvių ir lenkų — apie 3500. Taigi buvo tai didžiausias Lietuvos ir Lenkijos monetų rinkinys, tarp jų pasitaikydavo labai retų. Sulyginus su kitais universitetais Charkivo rinkinys tuomet užėmė pirmąją vietą.

1826 m. Danilavičius pristatė ant 74 lapų aprašymą 5988 monetų, iš jų graikų ir romėnų — 1482.

Pradėjęs Charkive dirbti numizmatikai, Danilavičius nebuvo tuo dalyku naujoku. Numizmatika jam rūpėjo jau esant Vilniuje, apie tat jis pats pasakoja. Su Leleweliu juodu skaitė senųjų pinigų legendas (jų užrašus). Tas skaitėsi žinovu, o šis tik mokinosi numizmatikos. Vienam sename nudilusiame pinige Lelewelis išskaitė lenkų Boleslovą, tuomet Danilavičius perskaitė ką kitą, būtent: Vytauto vardą. Jis tarė esąs teisus, bet juo netikėjo.[1] Danilavičius ir Vilniuje jau žiūrėjo literatūros. Dabar Charkive turėjo tiek daug pinigų nustatyti, tai teko skaityti daugiau, pačiam mokintis, tartis su žinovais, kad pasakytų, kokie tai pinigai. O Vytauto pinigų jis ieškojo ir Vilniuje ir Ukrainoj. Apsidžiaugė radęs čia tokį pat, ką ir Vilniuje, tik aiškesnėmis raidėmis; įsitikino, kad tai Vytauto pinigai.

Danilavičius nesitenkino Charkive esamu rinkiniu, jis pats rankiojo senovės pinigus, prašė kitų jam parūpinti, supirkinėjo iš įvairių pardavėjų. Prisiunčia vieni nuo Dnepro, kiti iš kitur; ypatingai parūpo rastieji prie Vorkslos upės, kur 1399 m. Vytautas buvo totorių sumuštas ir žuvo tiek daug lietuvių.[2]

Lenko Lelewelio fantazija lengvai nustatydavo Piasto pinigus, tai Danilavičius juokaudamas jo klausia, ar jis nesuras lietuvių pinigų iš Palemono laikų?[3]

Įsigilinęs į numizmatiką, Danilavičius įsitikino, jog Czackis klydęs, nes n e v i e n a s j o p i n i g a s l a i k o m a s t i k r u b u v ę s i š t i k r ų j ų f a l s i f i k a t a s. Jeigu kame nenusivokdavo, Danilavičius kiausdavo Lelewelio, kaikada Sękowskio, kartais abiem siųsdavo pinigus, parašydavo Bobrowskiui ir k.[4]

---

1 *Danil-Lel.* 1826.III.17.

2 *Danil.-Lel.* 1826.II.21, 1829.XI.23.

3 *Danil.-Lel.* 1827.III.19.

4 *Francev,* LXXXIII.

Be pinigų Nesvyžiaus kabinete buvo medalių, prisidėjo jų Charkive. Imperatorius, vyresnieji valdininkai skubino, kad juos greičiau aprašytų. Ir Danilavičius dirbo,[1] metęs anuos darbus. Pabaigęs medalius, grįžo prie pinigų.

Jo katalogas — 280 lapų. Draugai pavydi, kad sugebėjo padaryti tokį didelį darbą, giria kuratorius, ministeris duoda ordiną — kryžių, pyksta, kad tat padarė tremtinys iš Lietuvos.

Jis surašė sisteminį katalogą lotynų kalba, kiti jau išvertė rusiškai, kurį universitetas vėliau išspausdino. Tačiau tas darbas nebuvo baigtas 1827 m.

Danilavičius dirbo ir toliau, jis dirbo dar 1829 m., bet ir dabar darbo nebaigė: vis įplaukdavo naujos monetos, bet jam įdomiausios, kurios lietė Lietuvą, jau buvo surašęs ir atsisakė toliau dirbti.

Po 1829 m. prie numizmatikos kabineto dirbo kiti, pripuolami žmonės: pav., Dorn — rytų kalbų professorius, po to astronomas — Zatieplinski, paskui ekonomistas Stepanovas ir kiti.[2]

Nors ir buvo atsisakęs toliau aprašinėti Charkivo pinigus, jis del savęs juos rankiojo, iš kurhanų iškasinėjo, ypač rūpėjo Lietuvos pinigai. Matyt, tuo užsiima ir būdamas Petrapilyje (1830 m.). Tačiau savo kabineto nesteigė, pinigų jo surinkta esą permažai, todel atiduodavo Leleweliui, gal ir kitam kam, tik negirdėtis, kad būtų palikęs Rusijoj.[3]

Iš numizmatikos darbų išėjo Charkivo pinigų aprašymas, be to suteikė trumpų žinių apie tat laikr. „Tygodnik Petersburski.“[4]

XIII.

Danilavičius baudžiamojoj teisėje.

Danilavičius yra prisidėjęs ir prie baudžiamosios teisės tyrinėjimų. Srovės ir krypsniai vyravusieji vakarų Europoj padarė įtakos ir jam. Pradeda rastis istorinė - filosofinė mokykla, norinti sujungti du krypsniu — esamąją veikiančiąją teisę su jos filosofiniais pagrindais.

1 *Danil.-Lel.* 1827.XI.10.
2 *Bagalei* II, 1112-3, 437-440, 453.
3 *Danil.-Lel.* 1830.VI.9, 29, IX.15, XI.9.
4 „Tyg. Petersb.“ 1830 m.

Jisai dėstė tat Vilniuje, Charkive, Kieve, Maskvoje.

Iš vakarų mokslininkų jis sekė Hencke,[1] bet visur ir visuomet įdėdavo savo, jis mokėjo savo tvirtinimus ir mintis nušviesti daugybe pavyzdžių, paimtų iš tiesioginio lietuvių, rusų, romėnų, senovės germanų ir kitų gyvenimo.

Iš spausdintų yra vienas nedidelis darbas, paskirtas baudžiamosios teisės metodologijai ir to mokslo istorijai.[2]

Jisai yra nusistatęs prieš kūrimą baudžiamosios teisės normų iš filosofinių samprotavimų, kaip ir prieš viso esamojo teisingumą. Jo nuomone, kaip ir anot Rossi, istorija teikia esminės pagelbos baudžiamosios teisės mokslui, bet ji pati jo dar nesudaro. Reikia, sako, tyrinėti istoriškai esamosios teisės paminklus, bet šituo vienu negalima tenkintis, jie suteikia medžiagos tolesniam tobulinimui, žiūrint žmogaus prigimties ir esamųjų reikmenų.[3]

---

[1] *Hencke* gyveno 1783-1869; populiarus savo laiku; jungė moralę su teise; savo kurse darė plačius istorinius ekskursus, taip pat lygino vokiečių teise su kitų tautų baudžiamąja teise (*Landsberg* Geschichte III-2 p. 383-5).

[2] Даниловичъ О ходѣ уголовнаго законовѣдѣнія вообще и преимущественно въ Германіи. (Ж. М. Н. Пр, 1837).

[3] *Feldštein,* 587-589.

Dalykų rodyklė

A.

Adjunktas — 19, 20, 45.
Advokatai — 118, 154, 160, 175, 194.
Akademija Lenkų Krakuvoj — 149.
„ meno — 55.
„ Polocko — 64, 65.
Aktai — 32, 211.
Aktų lobynas (Skarbiec dyplomatów) — 211, 212.
Antspaudai Liet. Kunigaikščių — 147.
Apygarda — 43.
Archeografinė Kommissija Petrapily — 155.
Archeologija — 213.
Archeologinė Kommissija — 99.
Archyvas — 30, 66, 103, 197.
Archyvai Vilniaus — 71, Maskvos — 71, 72, 212; Ukrainos — 84; Charkivo — 87.

B

Bajorai — 13, 47, 51, 111, 113, 119, 163, 175, 179, 184, 186, 190, 191, 192.
Baudžiava — 113, b. naikin. — 65.
Bažnyčia — 193.
Bažnyčia katal. Charkive — 82.
Biblinė Draugija — 65.
Bibliografija — 153.
Bibliografija rusų — 183.
Biblioteka Vilniaus univ. — 59, 60, 160.
„ Charkivo univ. — 80.
„ Imper. Viešoji Petrap. — 54, 55, 94, 143.
„ Kievo — 94.
„ Rumiancevo — 88, 143, 190.
Bychovco kronika — 208, 210.
Bylojimas — 47, 48, 49, 173, 193.
„ rusų — 194.
„ tardomasis — 172, 194.
„ sienų — 163.
Bylos tardomosios — 172, 194.

C.

Caras — 25, 64, 65, 70, 74, 171, 174.
„ Maskvos — 97.
Caro manifestas — 81.
Cenzorius Prūsų — 152.
Chronografas — 202.

Č.

Čartoryskių muzėjus Krokuvoje — 141.

D.

Daktaras — 20, 24.
Demokratas — 148.
Demokratija — 29, 30.
Demokratija užsienių lenkų — 100.
Departamentas — 114.
„ Baltstogės — 17, 18.
Despotizmas Napoleono — 121.
„ romėnų imper. — 121.
Dimissija — 103.
Diplomatija Lietuvos — 179.
Diplomatika — 212.
Diplomatika rusų — 157.
Diplomatinės kovos su vok. Ordinu — 152.
Diplomatų Rinkinys — 105.
Dogma — 36.
Dokumentai — 30, 60, 84.
Doriniai mokslai — 20.
Dorovė — 115.
Draugija Tipografinė — 124, 141.
„ istorijos ir rusų senybių Maskvoje. Žr. Istorija.
Dvarai — 60.
Dvarininkas — 47, 51, 65.
Dvasinė vyriausybė — 82.
„Dziennik Wileński“ — 28, 142, 145.

E.

Ediktai — 114.
Edukacijos Komisija — 19.
Egiptėnai — 113.
Ekonomija — 21.
Ekspedicija — 131, 134.

Emigracija — 30, 82, 156.
Emigrantai prancūzų — 114, 115, 117.
Emissaras — 100.
Enciklopedija teisės — 41.
Etapas — 75.

F.

Fakultetas — 19, 20, 23, 73, 77, 86.
„ etikos-politikos — 126.
„ fizikos-matematikos — 19, 24.
Feodalizmas — 114.
„ germanų — 111.
Filosofija teisės — 38.
Folkloras — 69.
Gadynės teisės istorijos — 37.

G.

Gadynės teisės istorijoj — 37.
Gen.-gubernatorius Kievo — 176.
Gimnazija Lomžoje — 15—17.
„ Ukrainoj — 75.
„ Baltstogės — 17.
Gydykla vandenų — 104.
Gubernatorius Baltstogėj — 26.
„ Vilniaus — 173.
„ karo Vilniaus — 174.
Gubernija Gardino — 169, 173.
„ Vilniaus — 169, 173.
„ Vitebsko — 159.
„ Minsko — 173.
„ Mogiliovo — 159, 176.
Gubernijos Gudų — 101.
Gubernijos valdyba — 173, 174.

H.

Habilitacija — 46, 109.

I.

Įgimtoji išmintis — 112.
Ikonografija — 213.
Intelligentija lietuvių — 85.
Ipotekos — 194.
Įpročiai — 36, 62, 110, 113, 178, 192, 201.
Įpročių šaltiniai — 110.
Įsakymai Prancūzų Karalių — 114.
Įstatymai Lietuvos — 97, 99, 130, 134, 147, 162, 168, 179, 191.
„ Lenkų — 112, 134, 168.
„ Mazūrų — 67, 70.
„ rusų — 123, 130, 171, 177, 187, 194.
„ miesto — 195.
„ Pilietiniai Lenkų karal. — 101, 103.
Įstatymams Rengti Komissija — 50, 53, 54, 55, 56, 62, 122, 123, 125 — 127, 131, 134, 136, 141, 159.
Įstat. Rengti Kom. ekspedicijos — 131.
Įstat. Rengti Kom. ekspedicijos skyriai — 134.
Įstatymams rinkti vietos Gardino komitetas — 135, 136.
Įstatymas — 32, 110.
„ sienų — 163.
„ rusų apie paveldėjimą — 52.
Įstatymų dvasia — 110.
„ istorija — 181.
„ kliaudis — 110.
„ teorija — 50.
Įstatymų Lietuvos pilnas rinkinys — 160.
„ „ kodifikacija — 91, 129, 158, 163.
„ „ rengimas — 92.
„ „ chronologinis registras — 160, 167.
Įstatymų Sąvadas rusų — 54, 98, 135, 136, 159, 162, 163, 165, 166, 167, 170 — 174.
Įstatymų Pilnas Rinkinys rusų — 98.
Istorija — 27, 28, 30, 31, 32 — 34, 36, 211.
„ Lietuvos — 44, 53, 66, 68, 87, 101, 103, 197 — 199, 210.
„ Vilniaus — 198.
„ Lenkijos — 44, 101, 138.
„ Ukrainos — 83.
Istorijos įvadas į Sąvadą — 167.
Istorijos ir rusų senybių Draugija Maskvoje — 102, 156, 212, 213.
Istorinė teisės mokykla — 30, 32, 119, 166, 178, 190.
Istorinis romanas — 89.
Istoriografija Lietuvos 43, 199.
Ištremimas Danilavičiaus — 68, 70
„ iš Kievo — 99.

J.

Jezavytai — 29, 183.

K.

Kalba lietuvių — 29, 69, 209.
„ gudų — 82, 124, 125, 146, 187, 188, 207, 209, 212.
„ slavų — 28, 82.
„ lenkų — 20, 82, 84, 86, 100, 122, 125, 173.
„ rusų — 82, 86, 100, 122, 125,

172, 187, 207.
„ ukrainiečių — 82, 83.
„ rusų-ukrainiečių — 187.
„ lotynų — 20.
„ prancūzų — 20.
„ vokiečių — 23, 188.
„ kašūbų 156.
Kanceliarija žr. Nuosavos.
Kandidatas — 24.
Kanonų teisė — 22.
Kapas Diro — 97.
Karas — 25, 26, 27.
Katedra — 19.
Kazokai — 83.
Knyga posolskaja iz Metriki — 103.
Knygynas lenkų Chakive — 82.
Komisija Archeologinė — 99.
„ Archeografinė — 155.
„ Edukacijos — 19.
„ Įstatymams rengti — žiūr. Įstatymai.
„ Tardomoji rusų — 69.
Komitetas Įstatymams rinkti vietos Vilniaus, Gardino — žiūr. Įstatymai.
Konstitucijos Lenkų — 130, 133, 166, 177.
Konsulatas Prancūzijoj — 144.
Korrektūra — 71, 151.
Korrespondentai — 133, 134.
Kostiumai ukrainiečių — 84.
Kritika — 68.
Kronikos Lietuvos — 89, 180, 197, 199, 201, 202, 203, 207, 208, 209.
„ lietuvių-rusų — 67.
„ rusų — 204.
„ ukrainiečių — 83, 84.
„ Kievo — 202, 207.
„ prūsų — 202, 207.
„ Livonijos — 202, 208.
„ gudų — 202.
„ slavų — 202.
Kronika Bychovco — 208, 210.
„ Kristijono — 207, 208.
„ Palenkės Rutulis (Supraslio) — 203, 209.
„ Podolės — 202.
„ Zaslavio kunigaikščių — 209.
„ Rotundo — 211.
„ Valuiniaus — 207.
Kronistai — 30, 205.
Kunigai — 111.
Kunigaikščiai Lietuvos — 211.
Kunigaikščių D. Liet. valdžia — 179.
Kunigaikščių Lietuvos antspaudai — 147.
Kunigaikštija Lietuvos D. — 26, 32, 161.
„ Varšuvos — 48, 113.
„Kurjer Litewski“ — 26, 28.
Kvotimai įstojamieji — 19—20.

L.

Labdarybės istorija Lietuvos — 198.
Laikraščiai tremtinių — 81.
Laipsnis — 25.
Lenkų knygų istorija — 198.
Liaudies Ukrainos poezija — 83.
Licejus Valuiniaus (Kremenčiuje) — 92.
Lietuvos Rytai — 51.
Lietuvos D. Kunigaikštija — žiūr. Kunigaikštija.
Lietuvos D. Kunigaikščių anspaudai — žiūr. Kunigaikščiai.
Literatūra dailioji Lenkų — 43, 89.
„ bei laisvasis menas — 19.
Lomžos mokykla — 16.
Luomų kova — 179.

M.

Magdeburgo teisė — žiūr. teisė.
Magistras — 20, 25.
Masonai — 66, 70.
Menininkas — 31.
Metraščiai (žiūr. Kronikos) Lietuvos — 98, 202, 206, 210.
Metraščiai (žiūr. Kronikos) Podolės — 99.
Metraščiai (žiūr. Kronikos) Palenkės — 199.
Metrika Lietuvos — 45, 151, 154, 160, 212.
Metrikos Karūnos — 148.
Miestas — 51, 172, 190.
Miestai Ukrainos — 196.
Miesto įstatymai — žiūr. Įstatymai.
Miestėnai — 111.
Ministerija Švietimo rusų — 53.
„ vidaus reikalų — 174.
„ finansų rusų — 163.
Ministerijos vid. reik. valdininkai — 128.
Ministeris Švietimo — 84, 90, 93, 128, 129.
Mokesčiai — 193.
Mokykla Piarų — 15, 16.
„ vokiečių — 45.
„ įgimtos teisės — 50.
Mokslai tikslieji — 43.
Mokslo Draugija Lenkų Varšuvoj — 149, 150.
Mokslo Globėjas Vilniaus — 119.
Mokslo Globėjas Charkivo — 72 — 74.
Mokslo Globėjas Kievo — 93.

Mokslo Akademija Petrapily — 99.
„ laipsnis — 20.
„ kelionė — 51.
„ raštija Rusijoj — 57.
Monarkija rusų — 174.
„ universalė prancūzų — 120.
Monetų kabinetas Radvilų — 88.
Mozūrų teisės knygos — 29.
Muzėjus Czartoryskių Krokuvoj — 141.

N.

Nacionalizmas — 30.
Nelaisvė Lietuvoje — 119.
Nepriklausomybė Lietuvos — 176.
Nomokanonas — 191.
Numizmatika — 80, 88, 90, 213, 214.
Nuosavybė — 115.
Nuosavos J. Imp. D. Kanceliarijos antrasis Skyrius — 136, 162, 163, 164, 169, 196.

O.

Ordinas Piarų — 15.
„ Vokiečių — 148, žiūr. Diplomatinės.
Ordonansai — 114.

P.

Paleografija — 212.
Palikimas Danilavičiaus — 104.
Pandektų rankraštis — 141.
Pasakos ukrainiečių, rusų — 83.
Paskaitos — 20.
„ Danilavičiaus — 77.
Paštas — 103.
Persekiojimo manija — 103.
Piarų ordinas — 15 (žiūr. Ordinas).
„ mokykla — 15, 16 (žiūr. Mokykla).
Politika rusų Lietuvoje — 69.
Politinės atmainos — 14, 18.
„ Lietuvos bylos — 68.
Politinė ekonomija — 21.
Politinių mokslų skyrius — 19.
Ponai — 184.
Portretas — 6.
„ istorinis — 102.
Praeitis — 27, 32.
Praktikas — 33.
Prancūzai — 26.
Prancūzų emigrantai (žiūr. emigrantai) — 114, 115, 117.
Prancūzų karas (žiūr. karas) — 25.
„ kariuomenė — 27.
„ įtaka — 50.
Precedentas — 112.
Prejudikatas — 112.
Priimamasis raštas — 13.
Privilegija Alberto — 181, 192.
„ Aleksandro — 181, 192.
„ Kazio Jagėlos — 181, 192.
„ Vytauto — 181, 192.
„ Kievo — 196, 197.
Processas — žiūr. bylojimas.
Programos — 20.
Prūsų valdininkai — 16, 18.

R.

Racionalistinė teisės mokykla — 119 (žiūr. teisės).
Ragana — 112.
Rankraščiai — 34, 87.
„ slaviški — 60.
„ Slucko — Vilniaus — 144, 153.
„ Vieš. Bibl. Petapilyje — 54, 55.
Rankraštynas Tolstojaus Maskvoje — 212.
Reakcija Rusijoj — 70.
Reakcinė politika — 71.
Recenzija — 68, 88, 142, 198.
Recepcija (perėmimas) — 130.
Regentas — 17.
Regestai — 211.
Reformų gadynė — 37.
Revizoriai — 168, 171.
Revoliucija 1831 m. Liet. — 30, 92, 154, 163, 172, 175.
Revoliucija Prancūzų — 114.
Romanistas — 32.
Romantizmas — 30.
Runos — 207.
Rusų kariuomenė — 27.
Rusų vyriausybė — 69, 70, 122, 167, 172, 195, 203.
Rusų imperatorius — 196.

S.

Saksų Veidrodis — 191.
Sąmonė tautinė — 131.
Sąvadas Lietuvos — 162 — 166, 169 — 171, 173, 174, 176, 177, 194.
Sąvadas Pabaltės įstatymų — 167, 169, 189.
Sąvado Lietuvos kodifikacija — 164.
„ „ istorijos įvadas — (žiūr. istorijos).
Sąvado Lietuvos revizija — 169.
„ „ spragos ir kliaudys 171.
Seimas Vilniuje — 180.
Seimeliai Lietuvos — 186.

Seimų Liet. nutarimai — 144, 145.
Sekretorius — 26.
Seminarija — 17, 28.
Senatas rusų — 122, 123, 163.
Senato ukazai — 133, 172.
Sinchronistinis metodas — 37.
Skitai — 34.
Skyrius — 20, 24.
„ politinių mokslų — 19 (žiūr. politinių).
Skyrius antrasis — žiūr. nuosavos.
Skorina — 188.
Slavai — 31.
Statutas Lietuvos — 25, 29, 30, 32, 38, 48, 66, 67, 74, 84, 87, 89, 90, 96, 97, 99, 101, 109, 111, 112, 116, 117, 119, 121, 124 — 126, 128, 130, 133, 136, 139, 140, 141, 150, 159, 160, 165, 166, 175 — 177, 180, 183, 184, 187, 188, 190 — 194.
Statutas Lietuvos I — 33, 38, 137, 138, 144, 145, 149, 150, 152 — 155, 157, 170, 180 — 182, 195.
Statutas Lietuvos II — 36, 84, 140, 143, 144, 157, 177, 181, 182, 195.
Statutas Lietuvos III — 84, 181, 145 Lietuvos lenkų kalba — 142.
Statutas Vislicos — 37, 67, 88, 187.
„ Prūsų baudž. — 113.
„ Prekybos pranc. — 113.
„ bylojimo pranc. — 113.
Statuto Lietuvos vertimas — 90, 122 — 124.
Statuto Lietuvos vertimas į rusų kalbą — 124, 125, 127, 129, 130, 185.
Statuto Lietuvos gudų tekstas — 149.
„ „ gudų ir lotynų tekstai — 151.
Statuto Lietuvos II nuorašai— 155.
Statuto Lietuvos rusų vertimo raidynas (rodyklė) — 124.
Statuto Lietuvos kliaudis — 119.
„ „ komisija — 129.
„ „ istorija — 188.
Studentai — 46.
„ lenkų — 93, 101.
Svetimšaliai — 44.

Š.

Šalis — 32.
Šeimos teisė — žiūr. teisė.
Šventas Raštas — 191.
Švietimo gadynės idėjos — 25.

T.

Tardomoji Komissija rusų — žiūr. komissija — 69.
Tarnybos lapas — 14, 15.
Tauta — 29.
Tautinė sąmonė — 131.
Tautinis professorių sąstatas — 44.
Tautos dvasia — 36.
„ istorija — 32, 36.
Teisė — 24, 27, 29 — 33, 49.
„ Lietuvos — 23, 33 — 35, 45, 47, 56, 62, 68, 91, 97, 101, 132, 134, 137, 147, 150, 167, 169, 176, 177, 179, 187, 188, 190, 195.
Teisė Pabaltės — 132, 133.
„ Saksų — 130.
„ Gudijos — 132.
„ Lietuvos — Lenkijos — 97, 133, 166.
Teisė Lenkų — 29, 32, 34, 49, 150, 167, 187, 190.
Teisė Ukrainos — 84, 87, 97, 132.
Teisė rusų — 50, 54, 74, 85, 133, 162, 167.
Teisė romėnų — 23, 25, 33 — 35, 38, 52, 62, 84, 112, 120, 165, 169, 190, 191.
Teisė prancūzų — 113, 120, 121.
„ germanų — 190.
„ vokiečių — 34, 37, 38, 179.
„ kanonų — 22, 85, 190, 191.
„ Magdeburgo — 84, 130, 161, 191, 195, 196, 197.
Teisė prijungtųjų prie Rusijos prov. viešoji — 161.
Teisė vietos krašto — 35, 45, 54.
„ miestų — 166, 191.
„ tarptautinė — 20, 21.
„ svietimšalių Sąvade — 136.
Teisė administracijos — 101, 175.
„ baudžiamoji — 22, 29, 35, 74, 85, 96, 215, 216.
Teisė bylojimo lietuvių — 44, 74, 118, 133, 175.
Teisė bylojimo lietuvių ir prancūzų — 118.
Teisė įgimtoji — 20, 38, 40, 41, 50, 98.
Teisė įprotinė — 178.
„ pilietinė liet. — 22, 23, 44, 45, 50, 63, 96.
Teisė pilietinė prancūzų — 114.
„ „ rusų — 50, 61, 63, 74.
„ politinė — 21, 63, 113.
„ provincinė — 162.
„ sulyginamoji — 109.
„ šeimos — 115 — 118, 121, 161, 174, 175.

Teisė valstybės — 21, 44, 45.
„ veikiamoji — 50, 111.
Teisėjas taikos — 118.
Teisės baudžiamosios istorija — 96.
„ „ literatūra — 96.
„ dvasia Lietuvos — 169.
„ enciklopedija — 41.
„ „ Lietuvos — 123.
„ filosofija — 38, 49.
„ įgimtos mokykla — 32.
„ istorija — 34, 36, 37, 41, 45.
„ istorija Lietuvos — 37, 38,
„ 40, 41, 66, 87, 89, 98, 107, 133, 150, 154, 155, 168, 181, 188, 197.
Teisės istorija Lenkijos — 45, 88, 89.
Teisės istorija vietos — 36.
„ istorinė mokykla — 32, 119, 166, 178, 190 (žiūr. istorinė).
Teisės mokslas — 20, 24, 62, 98, 184.
„ praktika — 77.
Teisės racionalistinė mokykla — 119.
„ šaltiniai — 22, 32.
„ „ Lietuvos — 37, 138, 148, 151, 154, 156, 158, 166, 177, 190.
Teisės šaltiniai Lenkijos — 67, 68, 151.
Teisės šaltiniai mazūrų — 68.
„ „ Rusijos — 96.
„ šaltinių Lietuvos istorija — 168, 204.
Teisės teorija — 77.
Teisinė sistema Lietuvos — 91.
„ „ Pabaltės — 91.
„ „ Rusų — 91.
„ raštija — 98.
Teisingumo ministeris rusų — 173, 174.
Teisininkai Lietuvos — 32, 103.
Teisynas baudžiamas rusų — 134.
„ caro Aleksos 1659 m. — 166.
„ Kazimiero — 89, 145, 147, 190.
„ Lietuvos — 130, 161.
„ Napoleono — 32, 47 — 49, 109, 110, 114 — 120.
Teisynas pilietinis rusų — 134.
„ prūsų V. Ž. — 115.
Teismas Lietuvos — 122, 172.
„ Rusijos — 54.
Teismo pilietinio Rūmai Viln. — 173, 174.
Teismų santvarka, bylojimas — 163.
Tekstai — 32.
„ Statuto Rumianc. — Tolst. — 144.
Terminologija Pranc. Teisyno — 115.
Tikyba braminų — 113.
„ Muhamedo — 113.
Tikybinis pakantumas — 113.
Tipografinė Draugija (žiūr. Draugija) — 124, 141.
Tremtiniai Lietuvos — 80, 81.
Tremtinių slaptoji kasa — 81.

U.

Ukazas — 85, 196.
Ukrainos inteligentija — 83.
„ istorija (žiūr. istorija).
„ teisė (žiūr. teisė).
„ vietos senovės tirti Komitetas — 97.
Unija Horodlo— 146.
Unijos Lietuvos-Lenkijos aktai — 148, 157, 192.
Unitai — 13, 104.
Universitetas Charkivo — 71, 72, 77, — 79, 84, 87, 90, 91, 213, 214.
„ autonomija — 72, 73.
„ diplomatikos katedra — 74.
„ globėjas — 77, 78, 90.
„ inspektorius 73, 76.
„ komisija kvotimams daryti — 75.
„ mokslo draugija — 80.
„ policija — 76.
„ privalom. kalba rusų — 77, 78.
„ professoriai — 72, 75, 78, 79, 91.
„ lenkai — 80.
„ rektorius — 77, 78, 83.
„ rusų vyriausybės politika — 74, 77.
„ spausdiniai — 80.
„ studentai — 72, 75, 76, 77, 83, 87.
„ studentų mokslas — 75.
„ taryba — 73.
Universitetas Kievo — 92, 93, 95, 96, 99, 100.
„ dėkanas — 93.
„ professoriai — 96, 100.
„ studentai — 100.
„ teisių fakultetas — 96.
Universitetas Maskvos — 52, 53, 55, 101.
„ biblioteka — 52.
„ mokiniai — 52.
„ professoriai — 52.
„ rektorius — 52.
Universitetas Petrapilio — 91.
„ studentai — 55, 65.

„ Pisos — 31.
„ Suomijos — 94.
„ Tartu — 55, 61, 63.
„ Vilniaus — 18, 19, 22, 24, 25, 27, 29, 31, 32, 43, 44, 46, 47, 51, 55, 58, 61, 62, 63, 64, 69, 70, 75, 84, 85, 90, 92, 109, 126, 139, 140, 144, 148, 150, 160, 175, 197, 213.
„ adjunktas — 57, 61, 63.
„ globėjas — 84, 87, 126.
„ konkursas — 85, 86.
„ kunigų seminarija katalikų — 60.
„ kunigų seminarija unitų — 60.
„ mokslo darbai — 64.
„ premija teisės dalykams — 67.
„ professoriai — 43, 69, 70
„ professorių tautinis sąstatas — 64.
„ professorių pensija — 64.
„ rektorius — 48, 50, 51, 66, 69, 87.
„ studentai — 60, 65.
„ studentų politinės draugijos — 68, 69, 70.
Universitetų vokiečių buršai — 65.

V.

Vakarų komitetas Petrapilyje — 176.
Valdininkai — 18.
„ rusų — 72, 122, 173.
„ Prūsų — 16, 18.
Valstiečiai — 51, 111, 113.
Valstybės Taryba — 55, 126, 172.
Vengrai — 34.
Vergija — 184.
Vienuoliai — 17.
Viešpats — 167, 169, 172.
Vilniaus istorija — 198 (žiūr. istorija).
Vyskupas Krokuvos — 66.
Vokiečių kalba — žiūr. kalba.
„ Ordinas — 148, žiūr. Ordinas.

Z.

„Zbiór Praw Litewskich“ — 147 — 158.

Vardų rodyklė

A.

Abichtas — 24.
Aleksandras caras — 19.
Algirdas — 200, 205.
Alnpeke — 208.
Anastazevičius — 54, 125, 134.
Anglija — 50, 120.
Avsenevas — 105, 106, 107.

B.

Baczko — 207.
Bagužas (Bauža) — 29, 197, 199, 200.
Baikovas — 69, 73.
Balkanai — 61.
Baltstogė — 15, 17, 18, 26—28.
Balugianskii M. A. — 94, 136, 159, 160, 189.
Bandtkie Jonas-Vincas — 32, 35, 45, 67, 138, 151.
Barkus — 207.
Batorys Steponas — 97, 201.
Baueris — 38, 39.
Benckendorfas — 169.
Benthamas — 48.
Berlynas — 96, 188.
Bernatavičius — 89.
Berso Jon. Petr. — 104.
Bibikovas — 174, 176.
Bielinskis — 6, 63.
Bielskis — 202.
Bieneris — 188, 189.
Bludovas — 176.
Bobrowskis Mykolas — 27, 28, 61, 67, 69, 70, 99, 199, 202, 214.
Bojanus — 64.
Boleslovas — 214.
Borzek Sofija — 98.
Botvinka — 69, 135.
Bradtke — 93, 95.
Brostovica — 27.
Buczyński — 129.
Bude Gottfried — 104.
Budziszewski — 17.
Bunge — 189.
Burlamagni — 40.

C.

Cambacérès — 114, 120.
Cappelli Aloizas-Liudvikas — 20—25, 32, 38.
Charkivas — 72, 74, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 128, 142, 144, 160, 166, 213—216.
Chavskis — 52.
Chotkevičius žr. Katkus.
Chovanskis — 159, 176.
Clossius — 188, 189.
Cvietajevas — 50, 52.
Czackis T. — 25, 29, 33—35, 41, 42, 56, 66—68, 110, 124, 134, 137, 139, 154, 155, 181, 182, 200, 209.
Czarneckis — 15.
Czarnockis — 31.
Czartoryskis A. — 21—23, 27—31, 43, 44, 46—50, 57—59, 66, 119, 121, 124, 126, 141, 146, 182.

Č.

Černigovas — 177.

D.

Danilavičius Kaliksas — 13, 26.
„ Antanas — 13—14.
„ Eustachas-Mykolas — 13 — 16, 106.
„ Mikalojus — 13.
Danilavičienė — 106—107.
Dargukainas (Drohiczyn) — 28.
Daukantas S. — 28, 31, 210.
Demčinskis — 129.
Du Diffand — 48.
Diras — 97, 213.
Długosz — 201, 202, 208.
Dniepras — 195, 214.
Dogelis — 60.
Dolna-Lipova — 104.
Dornas — 215.
Dorpatas žr. Tartu.
Drezneris — 35.
Dubickis — 129.
Duchnowskis — 16.

Duninas — 169.
Dupont de Nemours — 21.
Dusburgas — 201, 202.
Działyńskis — 105, 138—140, 144, 146—158, 161, 167, 182, 190.

E.

Eichhornas — 38, 39, 190.
Eliaševič — 129.
Eliotas — 183.
Elkas — 27.
Europa Vakarų — 50, 58.

F.

Ferrieras — 26.
Feuerbachas — 39.
Filatjevas — 72.
Firlėjus — 144.
Florenca — 21.
Fryvaldov (Gräfenberg) — 104.
Fundukley — 104.

G.

Gałąska — 183.
Gardinas — 135.
Gawłowicki — 140, 183, 186, 187.
Gediminas — 205.
Genuja — 213.
Giedraitis Merkelis — 208.
Gimbutai — 207.
Gluchivas — 195.
Gołębiowski — 207.
Golicinas — 53.
Gołuchowski — 69, 70.
Goštautas — 180.
Göttinga — 38, 58.
Gräfenberg (Fryvaldov) — 104.
Grandidier l'abbé — 55.
Grinevičaii Didieji — 13 — 15.
Grineveckiai — 13, 15.
Groddeckas — 139.
Groickis — 195.
Grunau — 207, 208.
Gudija — 83, 176.
Gulak - Artemovski — 83.

H.

Hartknoch — 199, 207.
Heimas — 52.
Hencke — 74, 216.
Herulai — 29, 199.
v. Himmelstiern Samsonas — 159.
Horehład - Wyłaski — 124, 132.
Hugo — 23, 37—40.

I.

Ikosovas — 124.
Iličevskis Platonas — 164.
Ilinskis — 65.

J.

Jagėla Vladislovas — 33, 34, 205.
Jagėlai — 200.
Janowski Ludwik — 6.
Januškevičius — 154.
Jaroševičius — 85, 143, 153, 154.
Jaskeris — 195.
Jellinski N. I. — 95.
Jonas Vosyliaus sūnus, Maskvos caras — 102, 213.
Justinianas — 121, 141, 191.

K.

Kalaidovič — 212.
Kantrimas — 142.
Kaukazas — 120.
Kaunas — 6.
Karaliaučius — 27, 201.
Karamzinas — 30, 31.
Katkus — 182, 208.
Kernius — 207.
Kęstutis — 89.
Kielisiński — 152.
Kievas — 5, 94, 96—101, 103, 104, 107, 125, 155, 170, 171, 186, 192, 213, 216.
Kynai — 120.
Kyras — 113.
Kojałowicz — 68, 204.
Konarskis — 100.
Kopecki Vosilius — 124, 132.
Köppenas — 91, 160.
Korminai — 14.
Korowickis — 85, 86, 87, 169.
Korsakovas — 65.
Kotzebue — 208.
Kozėla — 122.
Kozłowski Matas — 66, 147, 148, 182.
Kraszewski — 205.
Krausharas — 14, 47, 48.
Kražiai — 13, 14.
Kremenčius — 25, 26, 29, 33, 35, 38, 85, 92, 93, 96, 100, 137, 143.
Krinickis — 93—95.
Kristijonas — 207. 208.
Krokuva — 104.
Kromeris — 202.
Krupowicz — 48.
Kukevičius — 136, 169, 170.
Kūnas — 207.
Kurnikai — 147.
Kuszewicz'ius — 195.

L.

Laurinavičius — 69.
Lelewelis Jokimas — 27, 29, 30, 31, 35, 38, 57, 66—71, 80, 83, 87—89, 92, 102, 105, 126—128, 137—139, 142—146, 148—154, 156—158, 161, 166, 167, 182, 197—200, 212, 214, 215.
Lelewelis Protas — 148, 149, 156.
Lenkija — 13, 14, 33, 43, 47, 48, 71, 72, 94, 97, 113, 117, 121, 170, 212.
Libonas — 199, 201, 206.
Lietuva — 13, 25, 27, 28, 30—33, 47, 51, 68, 70—72, 97, 121, 159, 162, 167, 170, 176.
Lievenas — 91, 128, 160.
Linde — 38, 89, 104, 125, 126, 134, 182, 183.
Loboika — 89, 102, 127, 160.
Lochvickis — 97.
Lomža — 15, 17.
Londonas — 55.
Lopuchinas — 124, 126, 135.
Lubeckis — 91, 160.
Łubienskis — 113.
Lukas Davidas — 207, 208.

M.

Maciejewskis Mykolas — 17, 18, 23, 26.
May — 141.
Malewski (Maliauskas Simonas) — 20, 21, 24, 38.
Maliauskas Pranas — 91, 154, 160, 161, 163, 164, 170.
Mamoničius — 184.
Marcinowski Antanas — 27, 28, 89.
Maskva — 50—53, 71, 78, 90, 100, 101, 102, 144, 192, 195, 211, 216.
Meisteris — 39.
Michnevičių Domicelė — 14.
Mickevičius Adomas — 81, 84.
„ Aleksandras — 67, 96, 160.
Mikalojus, rusų caras — 158, 159, 169.
Mindaugas — 179, 201, 205, 209.
Minskas — 28.
Mitrofanas — 209.
Mykolas Lietuvis — 184, 201.
Myszkowski — ž. Wielopolski — 105.
Mogilevskis — 91.
Montesquieu — 48, 110, 113.
Morze Pranas — 67.
Muraviovas — 176.

N.

Napoleonas — 25, 26, 49, 115, 120, 121.
Narbutas T. — 28, 31, 68, 207—210.
Naruszewicz — 199.
Naugardas — 53.
Nestoris — 202—204.
Nesvyžius — 88, 215.
Nevolinas — 96.
Niwiński — 15.
Noe — 199.
Nolde — 5, 14.
Novosilcovas — 69, 70, 87, 209.

O.

Obolenskis — 210.
Odincevičiai — 199.
Ołdakowski Ignas — 16, 23—25, 27, 31, 33, 25—39, 42, 49, 50, 63, 67, 137—139, 149, 188.
Oleninas — 54, 55.
Onacevičius — 27, 29, 66, 90.
Ordyński Leonardas — 163, 164, 170.
Ornatskis — 96.
Osińskis — 15.
Ostrowskis — 35.

P.

Pabaltė — 159.
„Pajauta“ — 89.
Palemonas — 199, 201, 206, 207, 214.
Palenkė — 13, 14, 182, 199, 202.
Paninas gr. — 94.
Paryžius — 120.
Paszkiewicz — 212.
Paulovič — 73, 91.
Perovskis — 73, 78, 213.
Persai — 113.
Petrapilys — 27, 28, 45, 50, 51, 53, 56, 57, 66, 71, 74, 77, 78, 90—93, 96, 100, 101, 122, 127, 143, 160, 167, 168, 169, 172, 174, 185, 188, 189, 196.
Piastas — 214.
Piekarskis Andrius — 186.
Piotrowicz — 183.
Pleskuva — 56.
Pobłockis — 208.
Podolė — 31, 130, 169, 170.
Pogodinas — 28, 101, 102, 105—108.
Polockas — 29.
Poryckas — 34, 35, 66.
Potockis — 78, 81, 94.
Powstański Antanas — 25, 123—125, 132—134, 186, 188.
Poznanė — 68, 146, 147.
Prancūzija — 113.

Preussas — 156.
Prūsai — 14, 147.
„ Naujieji Rytų — 16—18.
Przebyłowskis — 15.
Przemyckis — 169.
Przyłuski — 35.
Pulavai — 59, 66, 141, 144, 146, 182.
Pultava — 177.

R.

Radoškovičiai — 28.
Radvila — 80 (žiūr. monetos).
„ Albertas Stasys — 184.
Ramuntas — 201.
Razumovskis — 78.
Reitemeier — 37.
Reynaldas — 205.
Riedkinas — 191.
Riegelmann'as — 107, 108.
Rimski-Korsakovas — 135.
Ryga — 56.
Rogalskis — 89, 190.
Romos imperija — 170, 199.
Rosenkampfas — 54.
Rotundus — 209, 211 (žiūr. kronika).
Rouvier — 114, 115, 117.
Rumiancevas — 27, 31, 88, 144.
Rusija — 14, 25, 31, 32, 43, 44, 50, 53, 58, 70, 72, 122, 176.

S.

Sapiegienė — 104.
Sapieha L. — 180, 184, 185, 187.
Savigny — 23, 190.
Sax Karolis — 104.
Schlötzer — 52, 68, 203, 204, 205, 210.
Scott Walter — 89.
Sękowski 90.
Semigenovski — 55.
Serbinavičius — 129.
Sidorowicz — 14, 48.
Sklabovskii — 72.
Smirnovas — 52.
Smolenskas — 106.
Smithas Adomas — 21, 24.
Sniadeckis — 25, 43.
Sopikovas — 183, 187, 188.
Sosnovskis — 60, 199.
Spaskii — 90, 91.
Speranskis — 91, 93, 94, 96, 97, 127, 134, 158—161, 163—169, 171, 188, 196, 197.
Stanislovas Augustas — 37.
Steponas žiūr. Batorys.
Stepanovas — 215.
Stryjkowskis — 28, 68, 199, 201, 202, 204—210.
Stroynowskis — 24, 25, 40.
Supraslis — 16, 17, 99, 199.
Swidzińskis — 98, 104, 105, 107, 155, 157, 211.
Szczerbicas — 195.
Szweykowskis — 15.

Š.

Širinski-Šichmatovas — 99, 155.
Šlezija — 103, 104, 158.
Šlykovas — 69.
Švitrigaila — 98.

T.

Tartu (Dorpatas) — 156, 188, 189.
Tiškevičius Eust. — 105, 107, 108, 211.
Töppen'as — 208.
Trębickis — 118.
Tribonian'as — 112.
Tronchet — 114.
Tveris — 53.

U.

Ukraina — 75, 82—84, 87, 99, 125, 127, 134, 161, 165, 170, 176, 177, 186, 195.
Uvarovas — 93, 99.
Užnemunė — 14, 18.

V.

Vaidevutis — 201, 206—208.
Valdai — 53.
Valuinė — 31, 36, 100, 130, 169, 170, 182.
Varšuva — 29, 30, 45, 46, 66—68, 81, 83, 84, 89, 134, 138—140, 142, 155, 157, 182.
Varšuvos Kunigaikštija — 18, 48, 113.
Veljaminovas-Ziornov'as — 54, 74.
Vergilius — 16.
Vilnius — 18, 19, 24—29, 31—33, 38, 40, 44, 47—49, 51, 58, 60, 64, 67, 68, 71, 77—79, 81, 83, 84, 86, 89, 90, 91, 96, 98, 99, 105, 107, 124, 128, 135, 138, 140, 142, 143, 146, 211, 213, 216.
Vyšnii-Voločok — 53.
Vytautas — 83, 181, 191, 199, 205, 212, 214.

Vladimirski-Budanov'as — 5, 14, 155.
Voigt'as — 208.
Vokietija — 23, 32, 50, 57, 58.
Volkai — 28.
Voltaire — 48.
Vorksla — 83, 214.

W.

Wielopolski's — 105.
Wróblewski T. — 5.

Z.

Załaszowski — 35.
Zaleskis — 83.
Zaluskiai — 54, 143.
Zamiatnin'as — 164.
Zamojskis A. — 186.
Zatieplinski — 215.
Zavadzkis — 15, 16, 154.
Zimovskis — 93, 94, 96.
Zuch'as — 93.
Znoska — 21, 30, 132.
Zöllner'is — 16.
Zorjan-Chodakowski (Czarnocki) — 31.

Ž.

Žygimantas Augustas — 37, 141, 179.
Žukowski Rudolfas — 6.
Žukowski — 132.

Turinys

Prakalba 5
Šaltiniai ir literatūra 7
I Spausdiniai .... —
II Rankraščiai 9
Danilavičiaus raštai 10
Spausdintieji raštai .... —
Darbai atlikti bendrai su kitais 12
Nespausdintieji darbai .... —

PIRMASIS SKYRIUS.

Danilavičiaus gyvenimas.

I. Jaunystės dienos 13
1. Gimtinėje. .... —
2. Lomžos ir Balstogės mokyklose 15

II. Vilniaus universitete studentu 19
1. Universiteto organizacija .... —
2. Teisės mokslai 20

III. Vilniaus universiteto žydėjimas 25
1. Prancūzų karas .... —
2. Žymesnieji mokslininkai 27
3. Lietuvos teisės atgijimas 30
4. Ołdakowski 33

IV. Vilniaus universiteto professorium 43
1. Mokslo globėjas ir universitetas .... —
2. Danilavičiaus rengimasis į professūrą 44
a. Mokslo kelionė į Varšuvą .... —
b. Habilitacijos darbas 46
c. Mokslo kelionė į Rusiją 50
Į Maskvą 51
Į Petrapilį 53
3. Pirmieji tyrinėjimai 57
4. Mokslo pertvarkymas 61
5. Vilniaus miesto ir universiteto gyvenimas 63
6. Įtemptas darbas 66
7. Ištrėmimas iš Vilniaus 68

V. **Svetur** 71
1. Antroji kelionė į Petrapilį (1824 m.) 71
2. Charkive 72
a. Universitetas 72
b. Gyvenimas Charkive 78
c. Draugai - trėmtiniai 80
d. Katalikų bažnyčia Charkive 82
e. Ukrainos tyrinėjimas .... —

3. Pastangos grįžti į Vilniaus universitetą 84
4. Mokslo darbai esant Charkive 87
5. Lietuvos įstatymų kodifikacija 91
6. Kieve 92
a. Kievo universitetas ..... —
b. Darbai Kieve 96
c. Ištrėmimas iš Kievo 99
7. Maskvoje. Darbai. Liga. Dimissija 101
8. Kieve ligoniu. Paskutinės dienos Šlezijoj 103
VI. **Danilavičiaus palikimas** 104

ANTRASIS SKYRIUS.

Danilavičiaus darbai ir raštai.

I. **Napoleono teisynas ir Lietuvos Statutas** 109
1. Pagrindinės to rašto mintys 110
a. Įstatymų dvasia ..... —
b. Prancūzų teisė Lenkijoj 113
2. Napoleono Teisynas ir Lietuvos Statutas 115
3. Czartoryskio pastabos 119
II. **Lietuvos įstatymų vertimas į rusų kalbą** 122
1. Rusų vertimo reikalas ..... —
2. Teisės žodyno vertimas (1810) 123
3. Lietuvos Statuto vertimas (1811) ..... —
4. Statuto vertimo taisymas (1822—23 m.). 126
5. Naujas Lietuvos Statuto vertimas (1828—1832 m.). 127
III. **Lietuvos teisyno rengimas** 130
1. Teisinės Lietuvos sistemos ..... —
2. Įstatymams Rengti Komisija 131
3. Apklausinėjimas vietose 133
4. Vietos Vilniaus komitetas 134
IV. **Darbai Lietuvos Statutams leisti** 137
1. Tekstų ieškojimas ..... —
2. Darbai Lietuvos Statutams naujai išleisti 139
3. Koks turėtų būti naujas Statutų leidimas 140
4. Darbų tęsimas ištrėmime 142
V. **Lietuvos įstatymų rinkinys Poznanėj** 147
1. Kas jį prirengė ..... —
a. Działyńskio aiškinimas ..... —
b. Lelewelio atsiminimai 148
c. Tikrasis autorius 149
2. Spausdinimas 151
3. Lietuvos inteligentijos pagelba 154
4. Działyńskio leidinys 156
VI. **Lietuvos Įstatymų Rinkinys Rusijoj** 158
1. Įstatymų kodifikacija ..... —
2. Rusijos ir Lietuvos įstatymų sąvadai 162
3. Rusijos ir Lietuvos įstatymų kodifikacija 164
4. Lietuvos Sąvado kodifikacija 166
5. Istorijos įvadas į Sąvadą 167
6. Lietuvos Sąvado revizija 169
7. Lietuvos Sąvado spragos ir kliaudys 171
8. Rusų kalba Lietuvos teismuose 172
9. Lietuvos Sąvado priešai 174
10. Lietuvos Statuto panaikinimas 175
11. Teisinės Ukrainos išimtys 177

VII. **Darbai Lietuvos teisės istorijos srityj** ... 177
1. Bibliografinis Lietuvos Statutų aprašymas ... —
a. Teisės atsiradimas ... 178
b. Lietuvos Statutų tekstas ... 182
c. Lietuvos Statutai ir bajorai ... 183
d. Rusų vertimas ... 185
2. Statutų kalba ... 187
3. Istorinė Lietuvių tautos įstatymų apžvalga ... 188
a. Lietuvos teisės šaltiniai ... 190
b. Romėnų teisės įtaka ... —
4. Lietuvos įstatymai ir Lietuvos Statutas ... 191
5. Ipotekos ... 194

VIII. **Lietuvos teisė Ukrainoj** ... 195

IX. **Miestų teisės tyrinėjimas** ... 195
1. Ukrainos miestai ... 196
2. Kievo privilegijos ... —

X. **Danilavičius — Lietuvos istorikas ir istoriografas** ... 197
1. Pirmieji istorijos darbai ... —
2. Lietuvos kronika ... 199
a. Lietuvos istoriografija ... —
b. Stryjkowskis ir jo šaltiniai ... 201
3. Prieš Lietuvos praeities niekintojus ... 203
4. Lietuvos metraščiai ... 206
5. Danilavičiaus nuopelnai istoriografijoj ... 210

XI. **Aktų rinkimas ir leidimas** ... 211
1. Aktų lobynas (Skarbiec dyplomatów) ... —
2. Pasiuntinių knygos (Księga Poselska). ... 212

XII. **Darbai pagelbiniuose istorijai moksluose** ... 212
1. Paleografija. Diplomatika ... —
2. Archeologija ... 213
3. Ikonografija ... —
4. Numizmatika ... —

XIII. **Danilavičius baudžiamojoj teisėje** ... 215

Dalykų rodyklė ... 217

Vardų rodyklė ... 224

Turinys ... 229